รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 3

(เล่มที่ 5: ด้านประวัติศาสตร์)

โดย รัศมี ชูทรงเดช และคณะ

พฤษภาคม 2556

สัญญาเลขที่ RDG5440001

คณะผู้วิจัย

โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 3

ผู้ วิจัย สังกัด

1. รองศาสตราจารย์ ดร. รัศมี ชูทรงเดช ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร

2. อาจารย์นุชนภางค์ ชุมดี หมวดวิชาประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร

3. ดร. ร่มเย็น โกไศยกานนท์ สำนักวิชาการจัดการ
มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

4. นางสาวมุกดา โล้พิรุณ นักวิจัยอิสระ

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทคัดย่อ
สำหรับผู้บริหาร

รหัสโครงการ: **RDG5440001**

ชื่อโครงการ: **โครงการวิจัยเรื่อง การสืบค้นและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สาม**

Cultural Exploration and Sustainable Heritage Management in Pai-Pang Mapha- Khun Yuam Districts, Mae Hong Son Province, Phase III

หัวหน้าโครงการ : **รองศาสตราจารย์ ดร. รัศมี ชูทรงเดช**

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

อีเมล์: **rasmi@su.ac.th , rasmi13@hotmail.com**

ระยะเวลาโครงการ: **15 ธันวาคม 2553- 14 มิถุนายน 2555**

(รวมระยะเวลา 1 ปี 6 เดือน)

โครงการวิจัยเรื่องการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สาม เป็นโครงการบูรณาการ งานด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และ กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์ คือ 1) ศึกษาพลวัตของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในอดีต-ปัจจุบัน อันนำไปสู่ความเข้าใจพหุวัฒนธรรมในจังหวัดแม่ฮ่องสอน 2) ศึกษาแบบแผนของกระบวนการจัดการความรู้มรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนโดยการกำหนดโดยท้องถิ่น เพื่อสร้างเสริมสร้างอำนาจและความเข้มแข็งให้กับชุมชน 3) เพื่อศึกษาและเสนอนโยบายและแนวทางการอนุรักษ์ จัดการและพัฒนาแหล่งโบราณคดีและแหล่งประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน 4) เพื่อผลิตและเผยแพร่ความรู้จากงานวิจัยในรูปแบบสื่อประเภทต่างๆ สำหรับท้องถิ่นและสาธารณะ

การดำเนินงานแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลัก คือ ***การสืบค้นและให้ความหมายกับมรดกทางวัฒนธรรม*** อันได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับอดีตของพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา โดยการใช้เครื่องมือทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ และ ***การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม*** อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่วิจัย

ผลการวิจัย คือ **1) การสืบค้นทางโบราณคดี** สามารถลำดับพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่ต่อเนื่อง คือ มีร่องรอยการอยู่อาศัยของคนตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยไพลสโตซีนตอนปลายหรือวัฒนธรรมหินกะเทาะ (32,380-10,000 ปีมาแล้ว) จนถึงปัจจุบัน สมัยวัฒนธรรมหินกะเทาะ ไม่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความหลากหลายเริ่มปรากกฏในสมัยวัฒนธรรมโลงไม้ (2,600-1,100 ปีมาแล้ว) มีการติดต่อแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเริ่มปรากฏอย่างชัดเจนในยุคประวัติศาสตร์ล้านนา (พุทธศตวรรษที่ 19- 22), และสมัยวัฒนธรรมรัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ 24-25) มีการติดต่อค้าขายระยะทางไกลข้ามภูมิภาค

เนื่องจากความต้องการสินค้าจากป่า ส่งผลเกิด การโยกย้ายถิ่นฐาน และผู้คน มีการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากภายนอกพื้นที่เช่นพุทธศาสนา ศิลปะ และสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2485-88) มีการปฏิสัมพันธ์กับทหารญี่ปุ่น เศรษฐกิจของชุมชนขึ้นอยู่กับการแลกเปลี่ยนค้าขายกับกองทัพญี่ปุ่น **2) การสืบค้นทางประวัติศาสตร์** มีความสัมพันธ์กับการตั้งชุมชนปัจจุบัน แบ่งได้เป็น 3 ยุค คือ 1) ยุคการปักหลัก หรือยุคปู่ย่าตายาย หรือยุคก่อร่างสร้างตัว (ก่อนพ.ศ2500) ซึ่งเป็นยุคเริ่มต้นของการอพยพของผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่วิจัยอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม 2) ยุคการเปลี่ยนแปลง และปรับตัวของชุมชน หรือช่วง 2500-2530 เป็นช่วงการปรับตัวของพหุลักษณ์กับเศรษฐกิจแบบใหม่ เป็นช่วงที่มีความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างมาก เช่น การเข้ามาของถนนดำ ไฟฟ้า รถโดยสาร รวมทั้งพืชอื่นๆ ที่เข้ามาปลูกเพื่อค้ามากกว่าการปลูกเพื่อการยังชีพเหมือนดังเดิม เช่น กระเทียม ถั่ว ยาสูบ เป็นต้น และ 3) ยุคปัจจุบัน (หลัง พ.ศ. 2530 จนถึงปัจจุบัน) เป็นยุคของการก่อร่างสร้างตัวต่อสังคมยุคใหม่ ในช่วงเวลานี้ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาพื้นที่ระหว่างการจัดการของรัฐ หรืออาจจะรวมถึงการเข้ามาของกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มธุรกิจการค้า กลุ่มนักท่องเที่ยว หรือแม้แต่กลุ่มนักวิจัยด้านต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน **3) แบบแผนของกระบวนการจัดการความรู้** ชุมชนทั้งสามชุมชนมีชุดความรู้ด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ชุมชน ที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา ชุมชนสามารถเชื่อมโยงตนเองกับแหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ที่ใกล้กับปัจจุบันมากกว่า เช่นวัดร้าง พระพุทธรูป และมีการให้ความหมายของโบราณคดีที่แตกต่างจากนักวิชาการ ประวัติศาสตร์บอกเล่าก็มักจะเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน การตั้งถิ่นฐาน เป็นต้นและชุมชนมีวิธีการส่งผ่านความรู้ฯ(การจัดการความรู้)อย่างไม่เป็นทางการโดยมีหลายรูปแบบ คือ การบอกเล่า เช่น การบอกเล่า การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร การปฏิบัติ/เข้าร่วมประเพณีและกิจกรรมต่างๆ การสร้างเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อ และ การส่งผ่านความรู้ผ่านระบบโรงเรียน สำหรับกลไกที่ส่งผ่านความรู้นั้นมีทั้งกลไกภายในชุมชน ผ่านครอบครัว สมาชิกชุมชน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน ผู้นำทางศาสนา โรงเรียนและแกนนำกลุ่มชาติพันธุ์ และกลไกภายนอกชุมชน เช่นหน่วยงานการศึกษา หน่วยงานราชการ โครงการวิจัยต่างๆ **4) ข้อเสนอนโยบายและแนวทางการอนุรักษ์ จัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน** คือ ควรมีการสร้างพื้นที่การมีส่วนร่วมในทุกโครงการพัฒนาที่เข้าไปในชุมชน กิจกรรมการพัฒนาควรมีความยืดหยุ่น การพัฒนานักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์ที่มีหัวใจนักพัฒนา และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างบูรณาการและมีส่วนร่วม และ **5) กิจกรรม การเผยแพร่และใช้ประโยชน์สาธารณะ** ดำเนินการจัดกิจกรรม มีทั้งหมด 9 หมวด 69 รายการ คือ 1) เวทีและกิจกรรม 10 รายการ 2) การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยตามความต้องการของท้องถิ่น 6 รายการ 3) การจัดการองค์ความรู้ในรูปแบบสื่อต่างๆ 7 รายการ 4) การบรรยายพิเศษ 15 รายการ 5) การเผยแพร่โครงการ 12 รายการ 6) การสนับสนุนข้อมูลสื่อสาธารณะ 1 รายการ 7) การฝึกงานภาคสนาม /การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 9 รายการ 8) การบริการชุมชนอื่นๆ 7 รายการ และ 9) วิทยานิพนธ์ 2 รายการ

ABSTRACT

Cultural Exploration and Sustainable Heritage Management in Pai-Pang Mapha- Khun Yuam Districts, Mae Hong Son Province, Phase III is an area-based and multidisciplinary research involving archaeology, history, and participatory action research. Research goals include: 1) to study the dynamic of socio-economic changes from the past to present, 2) to study a pattern of knowledge management processes which controlled by local people, 3) to study and propose the policies and conservation plans for sustainable management and development of archaeological and historical sites, and 4) to produce and disseminate information through media and publications for local people and general public.

This research focuses on two major parts: the investigation of knowledge production in order to provide meaning of cultural heritage using archaeological and historical methodologies and involved communities on the cultural heritage management processes.

The results of the research Phase III include 1) analyses of archaeological assemblages from survey and excavation by using techniques from each field including archaeology, history, participatory action research; 2) constructed a new knowledge concerning cultural history of Pai-Pang Mapha-Khun Yuam indicating the long and continued occupation since late Pleistocene (ca.32, 380-10,000 B.P.) to present. Late Pleistocene culture is characterized by pebble tool and there was no cultural diversity. Cultural diversity emerged and changed during late Holocene: log coffin culture (2,600-1,100 BP). The evidence indicated people migrated in and out the research area which might possibly cause social and culture changes in through time from the past to present; 3) patterns of knowledge management processes based on three case villages, the results show that local communities have their own knowledge relating to Buddhism and they can easily connect themselves to more closer past such as history of village settlement, history of temple. There are two ways of knowledge transmission: an informal transmission through ritual, oral history and a formal transmission through school, government offices, research project; 4) proposed policy and conservation plans for sustainable heritage management include a) building a public space for different stakeholders to involve in all stages of management, b) development activities need to be flexible to change, c) need to train young archaeologists and historians to have the senses of responsibility to societies, d) need to integrate inter-disciplinary to heritage management processes. The outsiders need to collaborate and consult with the local communities, and 5) activities, publications, and disseminating research information to general public compose of 9 categories and 69 lists.

คำนำ

"การจัดการมรดก/ทรัพยากรทางวัฒนธรรม" เป็นสาขาวิชาที่พัฒนามาจากงานโบราณคดีและมานุษยวิทยาที่เป็นผลจากโลกทุนนิยมสมัยใหม่ ทำให้มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วทั้งทางกายภาพและวัฒนธรรมที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์และชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนการทำลายแหล่งโบราณคดีทั้งรู้เท่าถึงการณ์และไม่ถึงการณ์ ดังนั้นจึงเกิดพัฒนาแนวคิดทฤษฎีและระเบียบวิธีการวิจัยเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่สามารถจะอนุรักษ์ สืบสานและจัดการมรดก/ทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อให้ก่อเกิดประโยชน์ทางสังคมและเศรษฐกิจ

สำหรับในประเทศไทย ปัจจุบันการจัดการทรัพยากร/มรดกทางวัฒนธรรมกำลังเป็นสาขาที่เริ่มได้รับความสนใจและนิยมใช้ในการดำเนินงานวิจัยเชิงประยุกต์เพื่อการพัฒนาชุมชน การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา เพราะเชื่อว่าวัฒนธรรมควรต้องมีการจัดการนำไปใช้ประโยชน์ให้เกิดคุณค่าและแปลงให้เป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ ดังนั้นจึงมีหลักสูตรที่เปิดสอนในมหาวิทยาลัยต่างๆ เช่น คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา เป็นต้น เพื่อสร้างบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์และจัดการศิลปวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ

อย่างไรก็ดี ความสนใจส่วนใหญ่มุ่งไปที่การนำมรดก/ทรัพยากรทางวัฒนธรรมมาใช้พัฒนาทางเศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่น มากกว่าการใช้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการต้านทานกระแสโลกาภิวัตน์ งานวิจัยนี้เชื่อว่าการดำรงอยู่ของชุมชนนั้นอยู่ที่การรู้จักตัวตน ประวัติศาสตร์ของตัวเองและชุมชนที่จะทำให้สามารถทานกระแสการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงจากภายนอกได้เท่าทัน โดยชุมชนสามารถเลือกใช้และปรับตัวกับกระแสโลกโดยที่ยังคงดำรงตนอยู่ได้อย่างไม่พรั่นพรึง เพราะชุมชนมีพลังภายในทางสังคมและวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง ดังนั้น การจัดการมรดก/ทรัพยากรวัฒนธรรมที่เหมาะสมน่าจะอยู่ที่มีกระบวนการ "สืบค้น" รากฐานทางวัฒนธรรมของตนเอง เพื่อทำให้เกิดความรับรู้และเข้าใจในที่มาที่ไปของตนเองว่ามีรากเหง้าอย่างไร และหากชุมชนจะเลือกการเปลี่ยนแปลงก็เป็นการเปลี่ยนแปลงที่อยู่บนฐานของการระลึกรู้ว่าตนเองเปลี่ยนเพราะอะไร เพื่ออะไร กระแสทุนนิยมโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ไม่ได้ส่งผลกระทบเฉพาะชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทยเท่านั้น หากแต่เกิดปรากฏการณ์แบบเดียวกันพบอย่างกว้างขวางทั่วโลก

จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความพยายามในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมภายใต้คำว่า "อย่างยั่งยืน" ให้กับชุมชนต่างชาติพันธุ์ การพัฒนานี้ทำโดยการให้การสนับสนุนงานวิจัย การพัฒนาการท่องเที่ยว การศึกษา และการพัฒนาชุมชน อาจกล่าวได้ว่าแม่ฮ่องสอนเป็นห้องปฏิบัติการงานวิจัย หรือตัวอย่างของการทดลองโดยหน่วยงานต่างๆ จำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นรัฐ หรือเอกชน(รวมทั้งองค์กรไม่แสวงหากำไร) กระนั้น แม่ฮ่องสอนก็ยังตกเป็นเหยื่อของการพัฒนาที่ไร้ทิศทาง เช่น อำเภอปายเป็นตัวอย่างที่ดีของการสูญเสียอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็เกิดกระบวนการสร้างและแปรเปลี่ยนเป็นอัตลักษณ์ใหม่สำหรับคนรุ่นใหม่ในโลกดิจิตอล เป็นที่หลอมรวมของคนที่แสวงหาตัวตน โอกาส สร้างรากฐานทางเศรษฐกิจที่ลี้ภัยจากเมืองหลวง เกิดเป็นเมืองที่เป็นสถานที่สร้างโอกาสให้กับคนจากที่ต่างๆ ในประเทศไทยและ

จากต่างประเทศทั่วโลก พื้นที่เขตตำบลเวียงเหนือ เวียงใต้ และแม่เย็น กลายเป็นศูนย์กลางการเติบโตของ “ความเจริญของเมืองในชนบท” ขณะเดียวกันคนท้องถิ่นบ้างก็ย้ายออกไปอยู่ในที่ห่างไกลตัวเมือง บ้างก็ผสมผสานเข้าไปกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมแบบใหม่ ปรากฏการณ์สากลเหล่านี้เกิดขึ้นทั่วไปในประเทศด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนาในโลก ทำให้อำเภออื่นๆ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดอื่นๆ ในประเทศไทยเกิดความหวั่นเกรงว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงแบบเดียวกันขึ้น จึงทำให้มีความสนใจปัญหาเหล่านี้อย่างจริงจังโดยเฉพาะจากหน่วยงานที่สนับสนุนการวิจัย เช่นสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ที่ให้เงินทุนสนับสนุนหลายฝ่ายเพื่อสร้างองค์ความรู้ทางวิชาการทั้งโดยนักวิชาการส่วนกลางนักวิชาการท้องถิ่น และชาวบ้าน

สำหรับอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม เป็นพื้นที่ซึ่งเหมาะสมสำหรับการวิจัยเชิงพื้นที่ (area-based research) เพราะมีปัจจัยที่แตกต่างกันและมีจุดเด่นที่น่าสนใจสำหรับการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบสำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งสามพื้นที่มีการพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับที่ไม่เท่าเทียมกัน และพบว่าการท่องเที่ยวได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนในระดับต่างๆ**อำเภอปาย** ความรุนแรงของการเปลี่ยนแปลงนั้นมากกว่าอำเภอปางมะผ้าและอำเภอขุนยวม เพราะเมื่อประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา ได้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในพื้นที่ของอำเภอปายอย่างรวดเร็ว มีนายทุนทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเข้าไปซื้อที่ดินและบ้านเรือนปรับเปลี่ยนเป็นร้านค้าและที่พัก (เกสต์เฮาส์) เพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยว(ต่างชาติ) ชุมชนท้องถิ่นก็เริ่มย้ายถิ่นฐานออกนอกเมือง วัฒนธรรมดั้งเดิมที่เคยมีอยู่ก็เริ่มเสื่อมถอย เกิดปัญหาอาชญากรรม โสเภณี ยาเสพติด และปัญหาเยาวชนมากขึ้น การเสื่อมถอยและวิกฤตทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในระยะหลังๆ นี้ นับว่าเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วงเป็นอย่างยิ่ง ประกอบกับรัฐและองค์กรในระดับท้องถิ่นพยายามขยายและส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยนำตัวเลขทางเศรษฐกิจมาเป็นเกณฑ์แสดงถึงความเจริญของพื้นที่ ซึ่งถ้ามองแต่ในด้านผลได้ทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวโดยไม่มีการจัดการที่ดีแล้ว เชื่อแน่ว่าจะเป็นผลดีแก่ท้องถิ่นเพียงในระยะสั้นๆ เท่านั้น แต่ในระยะยาวกลับจะเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ และมีผลต่อวัฒนธรรมที่ดีงามอันเก่าแก่ของท้องถิ่น จะเป็นการสูญเสียที่สำคัญยิ่งและอาจจะไม่สามารถนำกลับคืนมาได้ ขณะที่ **อำเภอปางมะผ้า** มีการเปลี่ยนแปลงที่ช้ากว่า และยังดำรงอัตลักษณ์เกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรมได้เหนียวแน่นกว่าปาย เนื่องจากพื้นที่ทุรกันดารยังเป็นปราการสำคัญที่ช่วยป้องกันการไหลบ่าของวัฒนธรรมโลกาภิวัตน์ อำเภอปางมะผ้าอยู่บนเส้นทางการท่องเที่ยวระหว่างอำเภอปายและจังหวัดแม่ฮ่องสอนซึ่งนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มักจะไม่ค้างคืน ผลกระทบการท่องเที่ยวในอำเภอปางมะผ้าจึงยังมีไม่มากนัก จุดเด่นของอำเภอปางมะผ้าคือฐานความรู้ทางวิชาการ มีการศึกษาวิจัยมากมายและมีความโดดเด่นในเรื่องของธรรมชาติโดยเฉพาะถ้ำ โบราณคดี ความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม แต่ก็มีจุดที่ต้องพัฒนาคือเรื่องของการจัดการถ่ายทอดความรู้จากโครงการวิจัยโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ปัญหาของมัคคุเทศก์ที่ยังไม่มีเนื้อหาการนำเที่ยว และการวางแผนแม่บทสำหรับการท่องเที่ยวที่สัมพันธ์กันในเชิงพื้นที่ ส่วน**อำเภอขุนยวม** ก็มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่ช้าเช่นเดียวกับอำเภอปางมะผ้า เพราะเป็นจุดปลายทางของการท่องเที่ยว ผลกระทบจากการท่องเที่ยวยังไม่รุนแรง จุดเด่นของอำเภอขุนยวมคือทุ่งบัวตองและพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่สอง แต่ปัญหาที่พบคือยังขาดการรวบรวมความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่น ไม่มีการวิจัยทางด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และขาดระบบการจัดการท่องเที่ยว

การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องมีฐานจากการมีส่วนร่วมของชุมชน และเน้นเนื้อหาความรู้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของประวัติความเป็นมาของมาตุภูมิ ชุมชน หรือความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นล้วนเป็นต้นทุนที่มีคุณค่า ซึ่งนักท่องเที่ยวคุณภาพทุกคนปรารถนาใคร่เรียนรู้ คือความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของผู้คน วัฒนธรรม และสถานที่ ซึ่งตนมาเยือน อาจกล่าวได้ว่าพื้นที่วิจัยในอำเภอปางมะผ้าและขุนยวม มีศักยภาพ

ในการพัฒนาและสามารถเตรียมการท่องเที่ยวให้รัดกุม เพราะยังไม่ประสบกับปัญหาวิกฤตที่รุนแรงอันเกิดจากการท่องเที่ยวเช่นเดียวกับอำเภอปาย

โครงการวิจัยนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการพยายามทำความเข้าใจถึงปรากฏการณ์สากลที่เกิดขึ้น โดยเชื่อว่า "การจัดการมรดก/ทรัพยากรวัฒนธรรม" ที่มีประสิทธิภาพ จำเป็นจะต้องมีรากฐานจากงานวิจัย การสืบค้นที่ลุ่มลึกเพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งเป็น "สมบัติร่วม" อันแสดงถึงอัตลักษณ์ที่สำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่ม ที่สามารถนำไปใช้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และสามารถเลือกใช้ในการเสริมอำนาจสำหรับการต่อรองในทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจได้อย่างมีพลัง ขณะเดียวกันโครงการฯ ก็พยายามจะพัฒนาแนวคิดทฤษฎี วิธีวิทยาและองค์ความรู้ด้านการจัดการมรดก/ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เกิดจากกระบวนการวิจัยโดยนักวิชาการไทย เพื่อจะนำไปใช้ในศึกษาเปรียบเทียบและสามารถอธิบายปรากฏการณ์ร่วมสมัยในพื้นที่อื่นๆ ของโลกได้ โดยตระหนักถึงลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของแต่ละท้องถิ่น

รายงานฉบับสมบูรณ์มีทั้งหมด 7 เล่ม ประกอบด้วย เล่มที่ 1: ภาพรวมโครงการฯ เล่มที่ 2: ภาพรวมโบราณคดี เล่มที่ 3: การสำรวจทางโบราณคดี เล่มที่ 4: การขุดค้นแหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองแปง เล่มที่ 5: ด้านประวัติศาสตร์ เล่มที่ 6: การวิจัยเชิงกระบวนการ และเล่มที่ 7: การเผยแพร่ความรู้และการใช้ประโยชน์งานวิจัยตามความต้องการของท้องถิ่น

สำหรับรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เล่มนี้ เป็นรายงานเล่มที่ 5: ด้านประวัติศาสตร์ แบ่งออกเป็น 6 บท คือ **บทนำ** กล่าวถึงความเป็นมาของโครงการวิจัย **บทที่ 1** การวิจัยทางประวัติศาสตร์ **บทที่ 2** พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนปาย ปางมะผ้า และขุนยวม **บทที่ 3** พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนกรณีศึกษา **บทที่ 4** ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์กับการจัดมรดกวัฒนธรรม **บทที่ 5** สรุป และภาคผนวกท้ายเล่ม

คณะผู้วิจัยหวังว่าผลงานวิจัยคงจะมีประโยชน์ในทางวิชาการและสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น และประเทศชาติได้บ้างไม่มากก็น้อย ทำให้งานวิจัยจะไม่ได้ถูกวางไว้ "บนหิ้ง" หากแต่ถูกหยิบมาใช้ในการสร้างสรรค์ประโยชน์ในกับผู้สนใจแต่ละกลุ่ม ชุมชน และองค์กรในแต่ละระดับของสังคมได้อย่างคุ้มค่าและทรงพลัง

รัศมี ชูทรงเดช
หัวหน้าโครงการวิจัย
ฤดูร้อน 2556
มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ

คำขอบคุณ

โครงการวิจัยเรื่องการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอนระยะที่สามนี้จะสำเร็จลงมิได้เลย หากไม่ได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากสถาบันและบุคคลมากมาย

ในฐานะหัวหน้าโครงการวิจัยขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่สนับสนุนเงินทุนในการทำงานวิจัย ภาควิชาโบราณคดี หมวดประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และสำนักวิชาการจัดการ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ที่อนุญาตให้เวลาคณะผู้วิจัยในการทำงานวิจัยอย่างเต็มที่

นอกเหนือจากสถาบันแล้วมีบุคคลมากมายที่ผู้วิจัยอยากจะขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้

ขอบพระคุณ ศาสตราจารย์สวัสดิ์ ตันตระรัตน์ ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) คนปัจจุบัน และดร.สีลาภรณ์ บัวสาย รองผู้อำนวยการและผู้อำนวยการฝ่าย 4 ที่กรุณาให้คำแนะนำ ติดตามและสนับสนุนโครงการวิจัยจนกระทั่งเสร็จสิ้นโครงการ ศาสตราจารย์ปิยะวัติ บุญ-หลง อดีตผู้อำนวยการ รองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ดา จงแก้ววัฒนา ผู้ประสานงานเครือข่าย วิจัยเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ภาคเหนือตอนบน (ABC-UN) ที่กรุณาให้โอกาส ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดโครงการวิจัยนี้จนกระทั่งได้ทำอย่างต่อเนื่องถึงสามระยะ

ขอบคุณคุณวิเศษ เพชรประดับ อดีตผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ 8 คุณนิตยา กนกมงคล ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ คุณไกรสิน อุ่นใจจินต์ และคุณนิรมล พงศ์สถาพร สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ ที่อำนวยความสะดวกในการทำงานมาโดยตลอด

ขอบคุณชาวบ้านหมู่บ้านถ้ำลอด บ้านไร่ เมืองแพม บ้านจ่าโบ่ บ้านบ่อไคร้ และบ้านแม่ละนา ในอำเภอปางมะผ้าที่เป็นให้ความเป็นมิตร และเป็นครูที่ให้ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งทำให้นักโบราณคดีจะต้องเปลี่ยนโลกทัศน์ในการทำงานวิจัยภาคสนาม อดีตผู้ใหญ่บ้านซัวหยี้ แซ่หัน แห่งหมู่บ้านไร่สิวราช แก่นแก้ว ผู้ใหญ่บ้านบ้านไร่ลัดดา-บรรจง ทองอ่อน ยุพิน-สมจิตร พรมคุด จำรูญ วงค์จันทร์ บ้านแม่ละนา กำนันเอกชัย ไพรสิทธิฤทธิ์ บ้านเมืองแพม คุณจอห์น สปีร์และครอบครัว เพ็ญ-อรพรรณ ฐิติกุลภัทรวงศ์ ป้ามาลี เค็ดโลก ป้าใหม่ สุดเขต เค็ดโลก พี่ซื่อ หัวหน้าและเจ้าหน้าที่สถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าถ้ำน้ำลอด ศรชัย ไพรเนติธรรม และไพรสน ไพรเนติ ธรรม แห่งบ้านจ่าโบ่ ผู้ใหญ่บ้านสมพงษ์ พันธุ์สามหมอก บ้านบ่อไคร้ สุทัศน์ หิรัญโกเมนทร์ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า ผู้ใหญ่สุทิพย์ เทพรัตน์ บ้านสบป่อง วลัยรัตน์ ไชยฟู ผู้อำนวยการโรงพยาบาลปางมะผ้า

อำเภอปาย ขอบคุณชุมชนบ้านเมืองแปง บ้านใหม่ดอนตัน บ้านตาลเจ็ดต้น บ้านแม่ฮี้ บ้านแม่เย็น เวียงใต้ และเวียงเหนือ ขอกราบขอบพระคุณ พระอภิภูพงษ์ ฐิตฺธมฺโม เจ้าอาวาสวัดเมืองแปง กำนันสยุมภู สุขก๋า และแม่หลวงบ้านเมืองแปง พ่อหลวงพัน-วรเมธ อินทอง และแม่หลวง บ้านใหม่ดอนตัน โรงเรียนบ้านเมืองแปง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพบ้านเมืองแปง องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองแปง ลุงเต็ง-ป้าเพ็ญ แห่งดวงเกสต์เฮาส์ ป้าดวงจันทร์ อรัญภูมิ ขอบคุณอุ๊ยใบ คำฟู พ่อจันทร์ อินทสาร พ่อใจ อินยา กำนันฐิเวช จองหนาน พ่อครูแสน ใจแปง อาจารย์ทองอินทร์ แจ่มแจ้ง พ่อหลวงฉิมคำ-แม่หลวงเพ็ญศรี ติโต๊ะ บ้านเมืองน้อย ครอบครัวจะแฮบ้านป่ายาง พ่อหลวงเจริญ-แม่หลวงวรรณา ไหมนวล และครอบครัวศรีธิปุกแห่งบ้านตาลเจ็ดต้น ที่มอบน้ำใจและให้ความเป็นมิตรกับคณะผู้วิจัย

อำเภอขุนยวม ขอบคุณชุมชนป๊อก ส. ภูธร เทศบาลขุนยวม บ้านต่อแพ-บ้านหลวง บ้านห้วยต้นนุ่น บ้านแม่กิ๊ บ้านประตูเมือง บ้านเมืองปอน บ้านแม่สุริน ขอขอบพระคุณกำนันอุดม วิชญพันธ์ แห่งบ้านห้วยต้นนุ่น พ่อหลวงไชยเดช สุทินกรณ์ บ้านต่อแพ คณะกรรมการท่องเที่ยวบ้านต่อแพ ป้ามุ้ง-จันทรนิภา ทองคำ พี่ฟอง-จิราภรณ์ เมืองนำโชค หมอชิ-สุขใจ วิชญพันธ์ โรงเรียนขุนยวมวิทยา โรงเรียนพุทธเกษตร ที่มีความกรุณาต่อทีมวิจัย ขอขอบพระคุณ ลุงคิด-ณัฐพงศ์ สุวรรณสังข์ ผู้นำทางในการสำรวจเส้นทางต่อแพ-ห้วยต้นนุ่น และให้ความช่วยเหลือตลอดการเดินทางสำรวจทุกครั้ง ขอบคุณลุงจอริยะ อุประ ปลัดเทศบาล และเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลขุนยวม ที่เอื้อเฟื้อข้อมูลภายในอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น ขอบคุณชาวขุนยวมทุกท่านไม่ว่าจะสนับสนุนหรือคัดค้านการสร้างอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น หลังใหม่ที่ทำให้เห็นว่างานวิจัยมีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะถูกนำไปใช้อย่างไรก็ตาม อีกทั้งทำให้เราตระหนักว่า *"การแสวงหาความจริงคือหน้าที่หลักที่สำคัญของนักวิชาการ/นักวิจัย"*

ขอบคุณน้าเพ็ญ-จันทร์เพ็ญ จรรยาดี ที่ช่วยดูแลทีมวิจัยในระหว่างการทำงานในอำเภอขุนยวม ทำให้รู้สึกเหมือนกับเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว และ พ. ต. ท. เชิดชาย ชมธวัช สำหรับความเอื้อเฟื้อบ้านขุนยวม รวมถึงข้อมูลจากบุคคลและวัตถุสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งในและนอกพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 อันเกิดจากแรงกาย แรงใจ และทุนส่วนตัวเพื่อรวบรวมไว้ให้เกิดประโยชน์ต่อคนรุ่นหลังและกลายเป็นอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่นในปัจจุบัน

ขอบคุณทุกน้ำใจจากทุกหมู่บ้านที่มีให้ พร้อมความเป็นมิตรที่มีต่อคณะผู้วิจัย ทุกประสบการณ์ทำให้รู้สึกว่าปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม เป็นบ้านหลังที่สอง

ขอบคุณดร. จรูญ คำนวณตา ประธานสภาวิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน ที่ให้กำลังใจคณะวิจัยมาโดยตลอดการทำงานในจังหวัดแม่ฮ่องสอน รวมทั้งวิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน (หน่วยการศึกษาอำเภอ ปาย ปางมะผ้า และขุนยวม)

ขอบคุณ อาจารย์ปฐมฤกษ์ เกตุทัต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ ศ. ดร. อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ปรึกษาโครงการวิจัยที่ให้กำลังใจให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานวิจัย ขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิ ดร. อมรา ศรีสุชาติ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร และดร. พลวัฒ ประพัฒน์ทอง สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ที่กรุณาเสนอข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับผลการวิจัยแต่ละด้าน

ท้ายนี้ ขอบใจผู้ช่วยนักวิจัยในปัจจุบันทุกคน วอกัญญา ณ หนองคาย สมถวิล สุขเลี้ยง เสาวลักษณ์ เขียนนอก และวัชรินทร์ มณีวงษ์ ที่ร่วมทุกข์-สุข เผชิญกับปัญหาอุปสรรคต่างๆ ระหว่างการทำงานอย่างไม่ย่อท้อ และอดีตผู้ช่วยนักวิจัย ทรงศักดิ์ ปัญญา รมย์ กนิษฐานนท์ และสิริวรรณ สิรวณิชย์ รวมถึง ศุภร ชูทรงเดช ที่มาช่วยสร้างสีสันให้กับงานวิจัยด้วยภาพวีดิทัศน์ อาจารย์ผุสดี รอดเจริญ คณะโบราณคดี และณัฐพงษ์ จันทร์เครือ ที่มาช่วยจัดการอบรมเชิงปฏิบัติการรวมทั้งนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ได้มาช่วยทำงานระหว่างการดำเนินงานวิจัย

ขอบคุณคณะวิจัยทุกคน ดร. ร่มเย็น โกไศยกานนท์ ที่ทำให้งานยากกลายเป็นง่าย และช่วยขับเคลื่อนงานวิจัยจนเกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง รวมถึงมุกดา โล้พิรุณ ผู้มีเทคนิค และวิธีการทำงานในชุมชนอย่างเชี่ยวชาญ ตลอดจน เชิดศักดิ์ ตรีรยาภิวัฒน์ นักวิจัยด้านโบราณคดี โครงการฯ ระยะที่หนึ่ง ลลิตา ยาวังเสน นักวิจัยด้านกระบวนการมีส่วนร่วม โครงการระยะที่ 2 ขอบคุณโดยเฉพาะอาจารย์นุชนภางค์ ชุมดี นักวิจัยที่เป็นมากกว่าการเป็นนักวิจัย เธอเป็นทั้งผู้ช่วยหัวหน้าโครงการ ผู้ช่วยบรรณาธิการ ที่ปรึกษาผู้ช่วยนักวิจัย และอื่นๆ

อีกมากมาย และศิริลักษณ์ กัณฑศรี เลขานุการโครงการฯ หากไม่มีศิริลักษณ์ กัณฑศรี การดำเนินงานโครงการคงจะไม่ราบรื่น ขอบใจที่ช่วยเตือนความจำ ประสานงาน และเป็นผู้จัดการที่ดีในการบริหารจัดการจนงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

นอกจากนี้ ยังมีบุคคลอีกมากมายที่ให้ความอนุเคราะห์คณะวิจัยในระหว่างที่ทำงานในพื้นที่ ซึ่งไม่อาจจะเอ่ยนามได้ทั้งหมดในที่นี้

สุดท้าย คุณค่าและความดีที่มีในงานวิจัยนี้ขออุทิศให้กับผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุภาพร นาคบัลลังก์ กัลยาณมิตรคนสำคัญ ที่เป็นกำลังใจในการไล่ล่าความฝันมาโดยตลอด ณัฐวัฒน์ อุทธังกร นักเขียนหัวใจใสที่ติดตามคณะวิจัยไปสำรวจจนผลิตหนังสือเรื่อง “กระทิงป่าขุนยวม” ออกมา อาจารย์อำนาจ คอวณิช ผู้ที่เห็นความสำคัญของงานวิจัย มีความสนใจและติดตามงานวิจัยตลอดจนลุงยิง-ละยิง แก้วมงคล ลุงครึ่ง-ประหยัด วิชาเชาว์ ลุงประยูร ภีระ พ่อปัน ปิ่นแก้ว พ่อดวงดี ใจแปง พ่อบัณฑิต แสนคำ ยายแก้ว จันทสีมา ยายปุ๊ ตาสิติ ยายมีธรรม และพระอธิการเกษม ปิยธมฺโม รวมทั้งเจ้าของความทรงจำอีกหลายท่าน ที่เสียชีวิตไประหว่างการทำงานตั้งแต่โครงการฯ ระยะที่ 1-3 เสียดายที่ทุกท่านไม่มีโอกาสได้เห็นผลงานที่เสร็จสิ้นนี้

คณะผู้วิจัยหวังว่าผลงานชิ้นนี้คงจะมีประโยชน์ต่อชุมชน นักโบราณคดี-ประวัติศาสตร์ นักวิชาการ นักศึกษา นักเรียน ข้าราชการ และผู้สนใจทั่วไป

รัศมี ชูทรงเดช และคณะวิจัย

สัญญาเลขที่ RDG5440001

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 3

(เล่มที่ 5: ด้านประวัติศาสตร์)

โดย

ผู้วิจัย: **อาจารย์นุชนภางค์ ชุมดี**
หมวดวิชาประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร

เสนอต่อ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ฝ่ายที่ 4 ฝ่ายชุมชนและสังคม
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

คำนำ

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เล่มที่ 5 เป็นการวิจัยด้านประวัติศาสตร์ในโครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สาม ระหว่างวันที่ 15 ธันวาคม 2553-14 มิถุนายน 2555 เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ เกี่ยวกับภูมิหลังของผู้คนและชุมช นจากการสืบค้นข้อมูลมรดกทางโบราณคดีประวัติศาสตร์ และชาติพันธุ์ นำมาสู่การจัดการความรู้ของชุมชนที่สืบเนื่องมาจากการวิจัยในโครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ระยะที่หนึ่งและระยะที่สอง

จากคำถามการวิจัยด้านประวัติศาสตร์ เป็นการศึกษา (1) การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ และสังคมในสมัยประวัติศาสตร์ชุมชน ยุครัฐจารีต (พุทธศตวรรษที่ 19-25) กับ ชุมชนยุครัฐสมัยใหม่ (พุทธศตวรรษที่ 25-26) ผ่านการจัดการทรัพยากรของชุมชน และ (2) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา ผู้วิจัยได้ประเมิน วิเคราะห์ และสรุปข้อมูลองค์ความรู้ทั้งหมดจากการวิจัย เพื่อทำความเข้าใจพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชุมชนในอำเภอปายและอำเภอขุนยวม ที่มีการปรับเปลี่ยนตามบริบททางประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงเวลาให้มากที่สุด ทั้งยังเป็นการศึกษาศักยภาพของชุมชนแต่ละชุมชนในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ ต่อไป

รายงานฉบับนี้เป็นการร้อยเรียงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปาย ปางมะผ้า และขุนยวมให้เป็นเรื่องราวที่สมบูรณ์มากที่สุด เพื่อทำความเข้าใจ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชุมชน และการเห็นความหมายของพื้นที่ที่มีมรดกทางวัฒนธรรม ทำให้เกิดการรื้อฟื้นสำนึกประวัติศาสตร์ที่เป็นความทรงจำร่วมนำไปสู่การ เป็น “สมบัติชุมชน” เพื่อการจัดการวัฒนธรรมต่อไป เนื้อหาในรายงานฉบับนี้ มีเนื้อหาแบ่งออกเป็น 5 บท ประกอบด้วย **บทที่ 1 กระบวนการวิจัยทางประวัติศาสตร์** เป็นการนำเสนอระเบียบวิธีในการศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัย **บทที่ 2 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนปาย ปางมะผ้า และขุนยวม** เป็นการศึกษา 2 ประเด็นสำคัญ คือ (1) ภาพรวมพื้นที่ศึกษากับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และ (2) การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนในพื้นที่ปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม เพื่ออธิบายให้เห็นถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนปาย ปางมะผ้า และขุนยวม **บทที่ 3 พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน** เป็นการศึกษา 2 ประเด็น คือ (1) พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านใหม่ดอนตัน เป็นการศึกษาข้อมูลบ้านใหม่ดอนตันให้ลุ่มลึกมากขึ้น ด้วยเป็นชุมชนเจ้าของพื้นที่แหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อน ซึ่ง โครงการฯ ขุดค้นทางโบราณคดีที่แหล่ง โบราณคดีโป่งน้ำร้อนเมืองแปง และ (2) การสืบค้นความรู้ เรื่อง ชุมชนกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม เป็นการ สำรวจข้อมูลโดยเน้นสำรวจ เรื่อง วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมเป็นข้อมูลที่ขาดไปในการสำรวจศึกษาระยะที่หนึ่ง และสอง นอกจากนี้ยังเพิ่มเติมในเรื่องการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม เพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงศักยภาพของชุมชนแต่ละชุมชนในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ **บทที่ 4 ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์กับการจัดมรดกวัฒนธรรม** เป็นการนำเอาข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาใช้เป็นทรัพยากรแสดงให้เห็นถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในด้านต่างๆ ที่เป็นไปตามมิติเวลาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน นำไปสู่การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม และสุดท้าย คือ **บทที่ 5 บทสรุป** เป็นการนำเสนอ ส่วนสรุป ออกเป็น 3 ส่วน คือ (1) การทบทวนวรรณกรรม (2) การแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ และ (3) ศักยภาพการจัดการความรู้และทรัพยากรวัฒนธรรม

ถึงแม้ว่างานวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์เป็นการมองประวัติศาสตร์แม่ฮ่องสอนเฉพาะท้องถิ่นปายปางมะผ้าและขุนยวม แต่ผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ชิ้นนี้จะทำให้ประวัติศาสตร์แม่ฮ่องสอนที่มีความหลากหลายผู้คนและวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นชัดเจนและมีความสมบูรณ์มากขึ้น รวมถึงยังเป็นการเชื่อมโยงองค์ความรู้ของนักวิชาการท้องถิ่นกับนักวิชาการคนนอกนำไปสู่การต่อยอดของงานวิชาการท้องถิ่นแม่ฮ่องสอนต่อไป

นุชนภางค์ ชุมดี
ผู้วิจัยด้านประวัติศาสตร์
วังหลัง, พฤษภาคม 2556

คำขอบคุณ

โครงการวิจัย การสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ในอำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สามนี้จะสำเร็จไม่ได้เลย หากไม่ได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากผู้คนมากมาย ดังนี้

ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ ให้โอกาส ในการทำงานวิจัย และคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรที่อนุญาตให้เวลาผู้วิจัยในการทำงานวิจัยอย่างเต็มที่ตลอดระยะเวลาของการวิจัย

ขอขอบคุณ รศ. ดร. รัศมี ชูทรงเดช ผู้เป็นทั้งหัวหน้าและคุณครูที่ ให้โอกาสใน การทำงาน บนเส้นทางสายวิชาการ แห่งนี้ ทั้งยังถ่ายทอดความรู้นอกห้องเรียนให้อยู่เสมอ และให้โอกาสร่วม แลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวคิดข้ามสาขาวิชาอันมีประโยชน์

ขอขอบพระคุณ รศ.สุภาภรณ์ จินดามณีโรจน์ และ ผศ. พจนา ฤทธิรงค์ ที่สนับสนุนการทำงานวิจัย ไถ่ถามข่าวคราวความก้าวหน้าของงานวิจัย และเสนอแนะข้อคิดเห็นในหลายๆ ประเด็นอันมีคุณค่า

ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ และอาจารย์ปฐมฤกษ์ เกตุทัต ที่ให้ความรู้ วิธีคิดทางประวัติศาสตร์ และเปิดแนวทางความคิดให้งานวิจัยชิ้นนี้มีมุมมองที่ลุ่มลึกมากขึ้น รวมทั้งครูในตำราทุกคนทุกเล่มที่เป็นทั้งแนวคิดและข้อมูลเบื้องต้นทำให้ผู้วิจัยไม่ต้องเริ่มนับจากศูนย์

ขอขอบคุณบรรยากาศของการวิจัยที่มีทั้งวิชาการ และมิตรภาพของผู้ร่วมโครงการฯ ทุกท่าน ทั้ง รศ. ดร. รัศมี ชูทรงเดช (อ.อิ๋ว)วอกัญญา ณ หนองคาย (ตูน) สมถวิล สุขเลี้ยง (น้ำขิง) ทีมโบราณคดี และอาจารย์ ดร. ร่มเย็น โกไศยกานนท์ (อ.โม) เสาวลักษณ์ เขียนนอก (สร้อย) ทีมการวิจัยเชิงกระบวนการ วัชรินทร์ มณีวงษ์ (กิ๊พ) ผู้ช่วยนักวิจัย และศิริลักษณ์ กัณฑศรี(หญิง) เลขานุการฯรวมทั้งสุภร ชูทรงเดช (พี่อ๋อง) และณัฐพงษ์ จันทร์เครือ (ณัฐ) ที่ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ต่างสาขา แม้จะมีโอกาสร่วมงานกันในช่วงระยะเวลาสั้นๆ แต่ได้เปิดมุมมองด้านความคิด จนทำให้ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของการเป็น"นักประวัติศาสตร์บูรณาการ"

ขอขอบคุณ *'คนต้นเรื่อง'* เจ้าของความทรงจำทุกๆ เรื่องราวในพื้นที่อำเภอปาย ปางมะผ้าและขุนยวม ที่ช่วยสร้างองค์ความรู้มากมายแก่งานวิจัย สำหรับการแลกเปลี่ยนพูดคุยและตอบคำถามที่มี คุณค่าและ สำคัญยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และขอบคุณก้อ เอ็ป และกระแต สำหรับมิตรภาพและความเอื้ออาทรตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา และบุคคลอีกมากมายที่ช่วยเติมเต็มช่องว่างทางความคิดของผู้วิจัยให้สมบูรณ์

ท้ายที่สุดขอขอบคุณศิริลักษณ์ กัณฑศรี(หญิง) และวัชรินทร์ มณีวงษ์ (กิ๊พ) อีกครั้งเป็นพิเศษที่คอยเป็นกำลังใจกันและกันตลอดการทำงานหลายปีที่ผ่านมา และร่วมกันปิดเล่มจนถึงตัวหนังสือบรรทัดสุดท้าย

นุชนภางค์ ชุมดี

สารบัญ

	หน้า
คณะผู้วิจัย	**ข**
บทคัดย่อ สำหรับผู้บริหาร	**ค**
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	**จ**
คำนำ	**ช**
คำขอบคุณ	**ญ**
รายนามผู้วิจัย	**ฐ**
คำนำ	**ฑ**
คำขอบคุณ	**ณ**
สารบัญ	**ด**
สารบัญตาราง	**ถ**
บทนำ	**1**
บทที่ 1 การวิจัยทางประวัติศาสตร์	**15**
1.1 การเก็บข้อมูลด้านประวัติศาสตร์	15
1.2 การทบทวนวรรณกรรม	17
บทที่ 2 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนปาย ปางมะผ้า และขุนยวม	**39**
2.1 ภาพรวมพื้นที่ศึกษากับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์	39
2.2 การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนในพื้นที่ปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม	61
บทที่ 3 พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนกรณีศึกษา	**67**
3.1 พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านใหม่ดอนตัน	67
3.2 การสืบค้นความรู้: ชุมชนกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม	76
บทที่ 4 ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์กับการจัดมรดกวัฒนธรรม	**95**
4.1 ความรู้เรื่องการตั้งถิ่นฐานของปู่ย่าตายาย	95
4.2 ความรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม	96
4.3 สรุป	98
บทที่ 5 สรุป	**99**
5.1 การทบทวนวรรณกรรม	99
5.2 การแบ่งยุคสมัยทางโบราณคดี	100
5.3 ศักยภาพการจัดการความรู้และทรัพยากรวัฒนธรรม	101

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
บรรณานุกรม	**103**
ภาคผนวกที่ 1 ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์อำเภอปาย: สัมภาษณ์บุคคล	-1-
ภาคผนวกที่ 2 ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์อำเภอปางมะผ้า: สัมภาษณ์บุคคล	-35-

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 3.1	**ตารางแสดงแหล่งโบราณคดีที่พบในเขตบ้านแม่ฮี้**	84

บทนำ

1. ปัญหาที่ทำวิจัยและความสำคัญของปัญหา

แม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดแห่งหนึ่งในภาคเหนือที่ลักษณะพิเศษของพื้นที่แตกต่างจากที่อื่นๆ มีความร่ำรวยในทรัพยากรทั้งด้านธรรมชาติที่งดงาม โดยเฉพาะถ้ำและเทือกเขาหินปูนที่โดดเด่น และความหลากหลายของชาติพันธุ์-วัฒนธรรม จึงทำให้จังหวัดแม่ฮ่องสอนได้รับความสนใจเป็นพิเศษจากหน่วยงานวิจัย หน่วยงานราชการและเอกชน ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยและเทงบประมาณเพื่อพัฒนาพื้นที่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะการท่องเที่ยว กลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็นจุดขายที่สำคัญของพื้นที่ วัฒนธรรมและประเพณีกลายเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า เกิดกระบวนการประดิษฐ์วัฒนธรรม เช่น ประเพณีปอยส่างลอง การเต้นจะคึ ฯลฯ[1] เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศเข้ามายังพื้นที่ ซึ่งประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก ในระยะ 5-10 ปีที่ผ่านมา ได้รับความชื่นชอบจากนักท่องเที่ยวในระบบบริโภคนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ สำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทย ความนิยมท่องเที่ยวในจังหวัดแม่ฮ่องสอนสูงมากในช่วงหน้าหนาว มีการไหลบ่าของนักท่องเที่ยวและการย้ายถิ่นของผู้คนมาแสวงโชคในพื้นที่ท่องเที่ยวเช่นอำเภอปาย จึงเกิดผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ ผู้คน วิถีชีวิตและประเพณี เกิดการเลื่อนไหลทางวัฒนธรรม เมื่อชีวิตและวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า คุณค่าของความเป็นมนุษย์ก็ถูกลดทอนมากยิ่งขึ้น ในทำนองเดียวกันเกิดกระบวนการรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม การแสดงเพื่อแสดงอัตลักษณ์และความเป็นชาติพันธุ์เพื่อใช้ในการต่อรองกับบุคคลภายนอกเช่นกัน[2] ดังนั้นปรากฏการณ์ที่เราเห็นในปัจจุบันจึงมีความซับซ้อนและจำเป็นต้องทำความเข้าใจปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในยุคสมัยที่โลกไร้พรมแดน และเกิดการลบเลือนของพรมแดนทางวัฒนธรรมที่ตายตัว ทำให้เห็นวัฒนธรรมข้ามชาติ/พรมแดนเข้ามาแทรกของวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งเป็นภัยคุกคามที่สำคัญในขณะนี้[3]

กว่าทศวรรษที่ผ่านมา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยได้สนับสนุนโครงการวิจัยด้านต่างๆ ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเฉพาะงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรท้องถิ่น เพื่อเป็นการตั้งรับและป้องกัน

---

[1] ดวงใจ หล่อธนวณิชย์, "จากปางมะผ้าสู่ปาย : บนเส้นทางพัฒนาการท่องเที่ยว," ใน **พลวัตทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** (เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร วันที่ 9-10 สิงหาคม 2549), 473-491.; ทวิช จตุวรพฤกษ์ **อัตลักษณ์ชาติพันธุ์และกระบวนการกลายเป็นสินค้า การเมืองวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว** ใน **อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย เล่ม 1,** เอกสารวิชาการลำดับที่ 68 (กรุงเทพฯ:ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2552), 171

[2] ยศ สันตสมบัติ, **ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน** (เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, 2542). ; ยศ สันตสมบัติและคณะ , **อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย เล่ม 1** , เอกสารวิชาการลำดับที่ 67 (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2551). ; ยศ สันตสมบัติและคณะ, **อำนาจ พื้นที่และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย เล่ม 1 ,** เอกสารวิชาการ ลำดับที่ 68 (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2551).

[3] อานันท์ กาญจนพันธ์, **วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจในเศรษฐกิจไร้วัฒนธรรม** (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2549).

คลื่นโลกาภิวัตน์ที่ไหล่บ่าเข้ามา เช่นงานวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร [4] การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของจังหวัดแม่ฮ่องสอน [5] การสำรวจและจัดทำระบบฐานข้อมูลถ้ำ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน [6] โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า [7] ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กับการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณแม่น้ำลาง-แม่น้ำของ อำเภอปางมะผ้า[8] อำนาจ พื้นที่และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย [9] ตลอดจนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เช่น งานวิจัยเรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อเพิ่มพูนขีดความสามารถองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน[10] ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน [11] จนกระทั่ง สกว. เกิดการพัฒนาระบบงานวิจัยใหม่เป็นงานวิจัยเชิงพื้นที่เน้นเฉพาะจังหวัดแม่ฮ่องสอน [12] จึงทำให้เกิดฐานทรัพยากร “ความรู้” เกี่ยวกับจังหวัดแม่ฮ่องสอนเกิดขึ้นจำนวนมาก ซึ่งถูกนำไปใช้ในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนและทำความเข้าใจปัญหาความซับซ้อนทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณพื้นที่ชายแดน

---

[4] ยศ สันตสมบัติ และคณะ, **ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร** (เอกสารโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (โครงการ BRT, 2545).

[5] ดวงใจ หล่อธนวณิชย์และโยชิระ อิวะสะ, **การศึกษาเพื่อหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนของจังหวัดแม่ฮ่องสอน** (รายงานการวิจัยเสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545).

[6] สิทธิพงศ์ ดิลกวณิช, **รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการสำรวจและจัดทำระบบฐานข้อมูลถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน** (เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543).

[7] รัศมี ชูทรงเดช, **พลวัตของสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมโบราณบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้ว, 2549).; รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, **รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**, เล่ม 1-8, (เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546).; รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, **รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง**, เล่ม 1–8, (เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2550).

[8] อารยะ ภูสาหัสและคณะ, **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน เรื่อง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำลาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. เอกสารอัดสำเนา, 2546).

[9] ยศ สันตสมบัติและคณะ, **อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย เล่ม 1**, เอกสารวิชาการลำดับที่ 67 (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2551). ; ยศ สันตสมบัติและคณะ, **อำนาจ พื้นที่และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย เล่ม 2**, เอกสารวิชาการลำดับที่ 68 (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2551).

[10] สุภาวดี มีสิทธิ์ และคณะ, **งานวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อเพิ่มพูนขีดความสามารถองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** (เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544). ; สุภาวดี มีสิทธิ์ และคณะ, **รายงานการวิจัยการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในชุมชนแม่ละนา อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** (เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545).

[11] อุดร วงษ์ทับทิมและคณะ, **รายงานวิจัยเรื่องชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยงเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ จังหวัดแม่ฮ่องสอน** (เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545).

[12] สีลาภรณ์ บัวสายและสุชาตา ชินะจิตร, **แกะรอย 16 ปี สกว. นวัตกรรมสร้างสรรค์การเปลี่ยนแปลง** (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนการสนับสนุนการวิจัย, 2552), 47-50.

แม้ว่าจะมีงานค้นคว้าเกี่ยวกับจังหวัดแม่ฮ่องสอนจำนวนหนึ่ง แต่ก็ยังไม่เพียงพอ ไม่ทันการณ์ในการเตรียมชุมชน/ท้องถิ่น ให้ตั้งรับต่อกระแสโลกาภิวัตน์ที่ถาโถมเข้ามาในจังหวัดแม่ฮ่องสอนในปัจจุบัน โดยเฉพาะอำเภอปายมีความรุนแรงมาก งานค้นคว้าที่ผ่านมามีจำนวนน้อยมากที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างองค์ความรู้ทางวิชาการที่รวบรวมเรื่องราวของภูมิหลังทางด้านสังคม-วัฒนธรรมของชุมชน/กลุ่มชาติพันธุ์ ประวัติความเป็นมาของชาติพันธุ์ต่างๆ ทำให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของพื้นที่ก็ยังค่อนข้างจำกัด ส่วนใหญ่จะมีเนื้อหามาจากการรวบรวมข้อมูลด้านประเพณี วิถีชีวิต และประวัติศาสตร์ความทรงจำ[13] ทั้งที่จุดแข็งของพื้นที่ซึ่งจังหวัดใช้ในการโปรโมตคือความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม แต่เน้นที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่เป็นหลัก ส่วนงานค้นคว้าที่รวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ยังน้อยอยู่และขาดการวิจัยอย่างเป็นระบบที่มีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลตามวิธีวิทยาของแต่ละศาสตร์ จึงทำให้มีความรู้อยู่เพียงในระดับผิวเผิน นักวิชาการเฉพาะทางที่สนใจทำงานค้นคว้าวิจัยเชิงพื้นที่ในประเด็นที่ลุ่มลึกก็ลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด ทำให้เมื่อเกิดปัญหาหรือข้อขัดแย้งขึ้นภายในท้องถิ่น ชุมชนจึงขาด"ข้อเท็จจริง" ที่เป็นข้อมูลกลางสำหรับใช้ในการเป็นฐานสำหรับการตัดสินใจในการแก้ปัญหา เช่น กรณีข้อขัดแย้งเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมสงครามโลกครั้งที่สอง ที่อำเภอขุนยวม เป็นต้น หรือวางแผนในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ดังนั้นจึงพบว่างานเหล่านี้มักให้ความสนใจที่รูปแบบของการจัดการที่เน้นเรื่องของ**อิธีการ/กลไกของการจัดการ**มากกว่า**การผลิตความรู้ที่เป็นพื้นฐาน**

โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนใน อำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งได้ดำเนินงานระหว่าง พ.ศ. 2550-52[14] เป็นหนึ่งในโครงการวิจัยดำเนินการต่อยอดจากงานวิจัยทางวิชาการเดิม คือ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีวัตถุประสงค์ที่จะนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนและสังคมโดยรวม โครงการวิจัยนี้เชื่อว่าองค์ความรู้ทางวิชาการเป็นหัวใจที่สำคัญสำหรับการนำไปสร้างเป็นเนื้อหาสำหรับการท่องเที่ยว และเป็นรากฐานที่สำคัญในการสร้างภูมิต้านทานและการดำรงอยู่ของชุมชนชาติพันธุ์ท่ามกลางกระแสทุนนิยม ความรู้ทางวิชาการสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาด้านต่างๆ ได้ สำหรับงานวิจัยระยะที่หนึ่ง โครงการฯ ได้ทดลองใช้โมเดลของการดำเนินงานวิจัยในอำเภอปางมะผ้ามาใช้ในการสืบค้นความรู้เกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่อำเภอปาย และขุนยวม

ข้อค้นพบที่สำคัญจากงานวิจัยโครงการระยะที่หนึ่ง คือ *การสร้างฐานองค์ความรู้ทางวิชาการด้านโบราณคดี-ประวัติศาสตร์-มานุษยวิทยาเป็นแกนกลางของสายใยที่ถักทอเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของชุมชนต่างอำเภอร่วมกัน* ผลการสำรวจทางโบราณคดีทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ คือ

1) ทราบประวัติศาสตร์พัฒนาการของสังคมและวัฒนธรรมในช่วงก่อนประวัติศาสตร์ เพราะมีข้อค้นพบใหม่คือแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในอำเภอปายและขุนยวม ซึ่งทำให้เพดานอายุของร่องรอยการอยู่อาศัยเก่าไม่น้อยกว่าประมาณ 10,000 ปีมาแล้ว และยังพบแหล่งโบราณคดีโลงไม้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการกระจายตัวของกลุ่มคนในวัฒนธรรมโลงไม้ที่เข้ามาถึงอำเภอปาย นอกจากนี้ข้อมูลใหม่ที่แหล่งโบราณคดีบ้านน้ำฮูผาเสื่อ และแหล่งโบราณคดีถ้ำโลงลงรัก ที่อำเภอปางมะผ้า ทำให้ยืนยันการฝังศพในโลงไม้ของคนก่อนประวัติศาสตร์สมัยเหล็กที่อายุระหว่าง 2,220-1,000 ปีมาแล้ว ซึ่งแต่เดิมยังเป็นข้อถกเถียงกันในทางวิชาการอยู่

---

[13] คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, สำนักงานวัฒนธรรมประจำจังหวัดแม่ฮ่องสอน, **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาของจังหวัดแม่ฮ่องสอน** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2549).

[14] รัศมี ชูทรงเดชและคณะ, **รายงานฉบับสมบูรณ์ : โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน** , เล่ม1-8 (เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552) และดูเพิ่มเติมใน http://ppkproject.trf.or.th.

2) สร้างความรู้ใหม่ข้อมูลในสมัยล้านนาในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีข้อมูลเดิมอยู่น้อยมาก เพราะการพบแหล่งโบราณสถานในอำเภอปายและขุนยวม มักจะตั้งอยู่ในแอ่งและขอบแอ่งที่ราบทั้งสองอำเภอ หลักฐานทางโบราณคดีจากทั้งสองอำเภอเป็นหลักฐานที่ยืนยันเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงความสำคัญของเมืองปาย และเมืองยวมในฐานะที่เป็นเมืองหน้าด่านสมัยล้านนา

3) ส่วนประวัติศาสตร์บอกเล่าที่รวบรวมจากทั้งสองอำเภอก็ช่วยทำให้เห็นภาพของวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ไม่เคยมีการรวบรวมมาก่อน

4) ทำให้ทราบว่าชุมชนปัจจุบันที่อาศัยอยู่ในอำเภอปายและขุนยวมอาจจะมีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานในแต่ละช่วงเวลา หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในอำเภอปาย เช่น พระพุทธรูป จารึก และศาสนสถาน แสดงถึงร่องรอยการอยู่อาศัยที่เก่าแก่ถึงพุทธศตวรรษที่21 สมัยอาณาจักรล้านนา มีกลุ่มชาติพันธุ์เดิม ได้แก่ คนเมือง ไทใหญ่ และลัวะ ขณะที่อำเภอขุนยวมและอำเภอปางมะผ้า พบว่ามีการเข้ามาอยู่อาศัยในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งสอดรับกับประวัติศาสตร์บอกเล่า กลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ในระยะแรก คือไทใหญ่และคนเมือง ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น ปกาเกอะญอ ลาหู่ ลีซู ม้ง และจีนฮ่อ ซึ่งเข้ามาภายหลังก็มีปัจจัยการเคลื่อนย้ายที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจเป็นหลัก เช่น การค้า ขาย การขยายที่ดินทำกิน และการรับจ้างเป็นแรงงาน นอกจากนี้โครงการฯ ได้ดำเนินการจัดการมรดกวัฒนธรรม ทั้งด้านการจัดการความรู้และการจัดการกายภาพ โดยการถ่ายทอดความรู้และทดลองจัดทำเส้นทางการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สำหรับท้องถิ่น ผลการวิจัยก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในชุมชน ท้องถิ่น ในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม ทำให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในการต่อรองทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ รวมทั้งตระหนักถึงความสำคัญของท้องถิ่นของตนว่ามีความสำคัญระดับประเทศที่ไม่น้อยหน้ากว่าจังหวัดอื่นๆ รวมทั้งเกิดสำนึกร่วมของชุมชนต่างชาติพันธุ์ที่มีต่อมรดกทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน

โดยสรุป หลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่าคนในอดีตไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว หากแต่มีปฏิสัมพันธ์กับคนที่อยู่รอบๆ มีเครือข่ายทางสังคม-การเมือง-เศรษฐกิจ และมีการรับส่งวัฒนธรรมกัน รวมทั้งการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนไปมา มีการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมและการผสมผสานทางวัฒนธรรม จนเกิดความหลากหลายของชาติพันธุ์และวัฒนธรรมในปัจจุบันอันกลายเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจพื้นที่ชายแดนเป็นอย่างยิ่ง เพราะปัจจุบันมรดกวัฒนธรรมกลายเป็นเรื่องของความหมายที่ผู้คนต่างก็ช่วงชิง ตีความ และให้ความหมายใหม่ตามภูมิหลังและประสบการณ์ของตน[15]

อนึ่ง การดำเนินงานวิจัยตลอดระยะเวลา 1 ปี ที่ได้ดำเนินการทำงานต่อยอดโครงการสืบค้นและจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่หนึ่ง โดยได้สำรวจสถานภาพขององค์ความรู้ด้านมรดกวัฒนธรรมในอำเภอปายและขุนยวมเบื้องต้น เนื่องจากขาดข้อมูลความรู้ ซึ่งเมื่อเสร็จสิ้นการดำเนินงานโครงการระยะที่สอง สามารถรวบรวมความรู้ได้ระดับหนึ่งเท่านั้น เพราะขอบเขตการวิจัยค่อนข้างกว้างทั้งในมิติของเวลาและสถานที่ ทำให้ไม่ได้ข้อมูลที่ลุ่มลึกเกี่ยวกับการค้นหาคำตอบในเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ประกอบกับธรรมชาติของข้อมูลที่ไม่สม่ำเสมอส่งผลให้เกิดช่องว่างและความเชื่อมั่นในการตีความ-อธิบายปรากฏการณ์และบริบทที่เกิดขึ้น

[15] อานันท์ กาญจนพันธ์, **วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจในเศรษฐกิจไร้วัฒนธรรม** (กรุงเทพฯ : คบไฟ, 2549). ; Skeates, **Debating the Archaeological Heritage** (Trowbridge: Redwood Books Ltd. 2000); Smith, **Archaeological Theory and Politics of Cultural Heritage** (London and New York: Routledge, 2006).

โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการปฏิสัมพันธ์ของคนบนพื้นที่สูงกับคนบนพื้นที่ราบ/คนท้องถิ่นกับคนภายใน อันส่งผลต่อพลวัตของการเปลี่ยนแปลง (change) ปรับปรน (adaptation) ทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมในอดีตจนถึงการดำรงอยู่ของชาติพันธุ์ในปัจจุบัน นอกจากนี้ งานวิจัยระยะที่หนึ่งยังขาดระบบการจัดการและเรียนรู้/สร้างองค์ความรู้ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับนักวิจัย [16] ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการเสริมอำนาจชุมชนในการกำหนดทิศทางการใช้องค์ความรู้จากผลงานวิจัยด้วยตนเอง อันนำไปสู่การจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

ดังนั้น **โครงการวิจัยระยะที่สาม** จึงเป็นงานวิจัยที่ **ต่อยอดจากโครงการ "สืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน" ระยะที่สอง โดยเน้นการวิจัยบุกเบิกและสืบค้นข้อมูลทางวิชาการที่ลุ่มลึกขึ้น โดยมีงานวิจัยด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์เป็นหัวใจ เน้นประเด็นคำถามเรื่องการใช้และจัดการทรัพยากรเพื่ออธิบายพลวัตของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ส่วนงานด้านวิจัยกระบวนการจัดการจะให้ความสำคัญกับต้องการของท้องถิ่น โดยมีนักวิจัยท้องถิ่นทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างองค์ความรู้ทางวิชาการและการใช้ประโยชน์โดยชุมชน โดยเชื่อมองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิหลังของพื้นที่และมรดกวัฒนธรรมของอดีตกับปัจจุบันว่ามีการดำรงอยู่หรือเปลี่ยนแปลงอย่างไร แล้วนำไปเสนอเป็นแผนและนโยบายในการจัดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมร่วมกับชุมชนและองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น**

งานวิจัยนี้สนใจที่จะตรวจสอบและอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคม-วัฒนธรรมใน 4 ช่วงเวลาหลักเน้นการวิจัยในพื้นที่ 3 แห่ง คือ*แอ่งที่ราบขนาดเล็กในหมู่บ้านเมืองแพม อำเภอปางมะผ้า แอ่งเมืองแปงในอำเภอปาย และแอ่งห้วยต้นนุ่นในหมู่บ้านห้วยต้นนุ่น* เพื่อสามารถทำให้สืบค้นในเชิงลึกและจัดกระบวนการจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ จนเกิดแผนการจัดการที่เป็นรูปธรรมและมีการตรวจสอบประเมินผลว่าใช้ได้ผลจริง

1) ช่วงเวลาระหว่าง 35,000-5,000 ปีมาแล้ว ที่ได้รับผลกระทบของสภาพภูมิอากาศในบริบทโลก [17] โดยเฉพาะการปรับตัวของคนในยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีข้อสันนิษฐานทางโบราณคดีว่าคนก่อนประวัติศาสตร์สามารถจัดการและใช้ทรัพยากรในระบบนิเวศที่หลากหลายทั้งในภูเขาสูง ที่ราบเชิงเขา และที่ราบ ซึ่งกระบวนการนี้เองนำไปสู่การเพาะปลูกและทำกสิกรรมในสมัยต่อมา[18]

---

[16] สิทธิณัฐ ประพุทธนิติสาร, **การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม : แนวคิดและแนวปฏิบัติ** (เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์, 2545).

[17] Bellwood, **Prehistory of the Indo-Malaysian Archipelago** (Honolulu: University of Hawaii Press, 1997).; Roberts, **The Holocene: An Environmental Histor (**Malden: Blackwell, 1998).

[18] Gorman, "The Hoabinhian and after: subsistence patterns in Southeast Asia during the late Pleistocene and early recent periods," **World Archaeology**, 2, 3 (1971), 300-320.; Price and Genauer, **Last Hunters First Farmers**, (Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press, 1995); รัศมี ชูทรงเดช, **โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (**นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547).

2) ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-25 ในยุคประวัติศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงเกิดจากปัจจัยภายในและภายนอก *ช่วงที่หนึ่ง-ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-23* มีการขยายตัวทางการค้าทำให้เกิดเครือข่ายการค้าในวงกว้างหรือเรียกว่า "ระบบโลก" (World System) โดยนักประวัติศาสตร์ชื่อ อิมมานูเอล วอลลอรสไตด์ (Immanuel Wallerstein)[19] เครือข่ายการค้านี้ทำให้เกิดการเติบโตของชุมชน เมือง แว่นแคว้น และอาณาจักรขึ้นมาทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการแสวงหาสินค้าซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ[20] ดังนั้น พัฒนาการของบ้านเมือง สังคมและวัฒนธรรมของอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวมในช่วงสมัยล้านนา จำเป็นต้องเชื่อมโยงกับบริบททางการเมือง-เศรษฐกิจกับอาณาจักรล้านนา ที่มีเมืองศูนย์กลางที่เชียงใหม่ และอาณาจักรเพื่อนบ้านในประเทศพม่า รัฐฉาน และอยุธยา เพราะการติดต่อสัมพันธ์ทางการเมืองและการค้าระหว่างอาณาจักร[21] หรือประเทศส่งผลกระทบต่อการเกิดพัฒนาการของบ้านเมืองภายในพื้นที่วิจัยและจนเกิดลักษณะร่วมทางวัฒนธรรม ในช่วง 500-200 ปีที่ผ่านมา หลักฐานจากการสำรวจทางโบราณคดี แสดงให้เห็นว่าชุมชนสมัยประวัติศาสตร์ยังคงอาศัยอยู่ในพื้นที่สูงอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีพื้นที่ราบที่จำกัด จึงทำให้มีการตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ในพื้นที่สูง หุบเขา หรือแอ่งที่ราบขนาดเล็ก ขนาดของชุมชนจึงมีขนาดเล็ก ไม่ได้มีลักษณะเป็นเมืองดั่งเช่นชุมชนที่อยู่บริเวณที่ราบลุ่มน้ำ[22] อย่างไรก็ดี ยังไม่มีการตรวจสอบของบริบทของการเกิดชุมชนในพื้นที่วิจัยว่าเกี่ยวข้องการจัดการทรัพยากรประเภทของป่าเพื่อการค้าของอาณาจักรล้านนาหรือเครือข่ายการค้านานาชาติหรือไม่

*ช่วงที่สอง-ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 24-25*หรือประมาณ 150-50 ปีที่ผ่านมา เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง-เศรษฐกิจ ซึ่งจัดอยู่ในยุคร่วมสมัยอาณานิคมในช่วงเวลานั้นจึงเกิดการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนจากต่างถิ่นหลากหลายชาติพันธุ์ เช่น ไทใหญ่ คนเมือง ปกาเกอะญอ จากภายในและภายนอกประเทศไทย เข้ามาอยู่อำเภอปายและขุนยวมมากขึ้นเพื่อเป็นแรงงานในกิจการทำไม้ ส่งผลให้เกิดการถ่ายโอนประสบการณ์ วัฒนธรรมระหว่างผู้คน ต่อมาเกิดรัฐชาติสมัยใหม่ และแผนที่ที่ทำให้มีการลากเส้นพรมแดนของรัฐชาติ ส่งผลให้ผู้คนที่เคยอยู่ในพื้นที่เดียวกันมาก่อน และผู้คนที่เคยเคลื่อนย้ายไปมาอย่างอิสระ ต้องสร้างความเป็นถิ่นฐาน (production of locality)

---

[19] Wallerstein, **The Modern World System, vol I: Capitalist Agriculture and the Origin of the European World Economy, 1600-1750 (**New York: Academic Press, 1974); Wallerstein, **The Modern World System, vol II: Mercantilism and Condolidation of the European World Economy, 1730-1840's** (San Diego: Academic Press, 1980).

[20] Junker, L., **Raiding, Trading, Feasting: The Political Economy of Philippines Chiefdoms** (Honolulu : University of Hawaii Press, 1999); Morrison and Junker,L., **Forager-Traders in South and Southeast Asia: Long Term Histories** (Cambridge : Cambridge University Press, 2002).

[21] Reid, A., **Southeast Asia in the Age of Commerce: 1450-1680, Vol. I: The Land Below the Winds**. (New Heaven: Yale University Press, 1988).

[22] สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2550); เชิดศักดิ์ ตรีรยาภิวัฒน์, "ภูมิทัศน์เชิงสัญลักษณ์ : พินิจสังคมวัฒนธรรมสมัยล้านนาที่แม่ฮ่องสอน" ใน **การสืบค้นและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน**, รัศมี ชูทรงเดช (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ : สปีดพริ้นติ้งแอนด์กราฟฟิคดีไซน์, 2552), 115-129.

ให้ชัดเจน จึงเกิดภาพการตั้งหลักปักฐานในพื้นที่กลายเป็นคนพื้นถิ่น โดยมีการสร้างความสัมพันธ์ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม จนทำให้เกิดสำนึกร่วมของความเป็นคนถิ่นเดียวกันในที่สุด[23]

ในปัจจุบัน-*ยุคโลกาภิวัตน์* ระบบทุนนิยมเสรีในโลกยุคโลกาภิวัตน์ได้ส่งผลกระทบทางด้านวัฒนธรรม สังคมและเศรษฐกิจต่อประเทศกำลังพัฒนาโดยตรง โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมวัฒนธรรมที่เป็นผลจากกระแสของเศรษฐกิจบริโภคนิยมจากประเทศตะวันตก ในพื้นที่วิจัยสังคมบริโภคนิยมได้ระบาดอย่างกว้างขวางในชุมชนชาติพันธุ์/ท้องถิ่น คนหนุ่มสาวละทิ้งชุมชนเข้าไปขายแรงงานในเมือง วัฒนธรรมชุมชนเริ่มอ่อนแอ วิถีชีวิตและประเพณีเริ่มสูญหายไปพร้อมกับการจากไปของคนรุ่นแรก มีการขยายตัวจากคนต่างถิ่นทั้งที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ คนไทยจากภาคต่างๆ และคนต่างชาติเข้ามาแสวงโชค ลงทุนประกอบธุรกิจและตั้งรกรากในพื้นที่วิจัยมากขึ้น ขณะที่ฐานทรัพยากรมีจำกัด ทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมระหว่างคนท้องถิ่นกับนายทุนหรือผู้ประกอบการดังที่พบเห็นทั่วไปทั้งในจังหวัดแม่ฮ่องสอน[24] และสอดคล้องกับการเกิดขึ้นในภูมิภาคอื่นๆ ของโลกเช่นกัน[25]

อาจกล่าวได้ว่าปรากฏการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่นหรือภูมิภาคในแต่ละช่วงเวลาส่งผลต่อการปรับตัวของชุมชนท้องถิ่นตลอดเวลา ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ-สังคม-วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากปัจจัยอะไรและเกี่ยวข้องกับบริบทของโลกหรือไม่? อย่างไร? ผลของการบุกเบิกองค์ความรู้ใหม่นี้เป็นปรากฏการณ์สากลที่สามารถนำไปใช้เป็นตัวอย่างเปรียบเทียบ สามารถนำไปใช้ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม-เศรษฐกิจ-วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น และกระบวนการทำให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมกับพื้นที่อื่นๆ ของประเทศไทยและบริเวณอื่นๆ ของโลกได้ อันจะช่วยให้ชุมชนรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและรู้จักตัวตน ตำแหน่งแห่งที่ของตนเองในสังคมปัจจุบัน

---

[23] นุชนภางค์ ชุมดี, "ความสัมพันธ์ของเมืองชายแดนกับเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 1839-2417" ใน **การสืบค้นและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน** , รัศมี ชูทรงเดช (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ : สปีดพริ้นติ้งแอนด์กราฟฟิคดีไซน์, 2552), 131-145 .; ศิริลักษณ์ กัณฑศรี, "ประเพณี 12 เดือน : บทบันทึกและการแสดงอัตลักษณ์ของคนไทใหญ่ในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน" ใน **การสืบค้นและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน**, รัศมี ชูทรงเดช (บรรณาธิการ) (กรุงเทพฯ : สปีดพริ้นติ้งแอนด์กราฟฟิคดีไซน์, 2552), 223-240.

[24] ดวงใจ หล่อธนวณิชย์, "จากปางมะผ้าสู่ปาย : บนเส้นทางพัฒนาการท่องเที่ยว," ใน **พลวัตทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮองสอน** (เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร วันที่ 9-10 สิงหาคม 2549), 473-491.

[25] Lewellen, **The Anthropology of Globalization** (Westport, Connecticut: Bergin & Garvey, 2002).

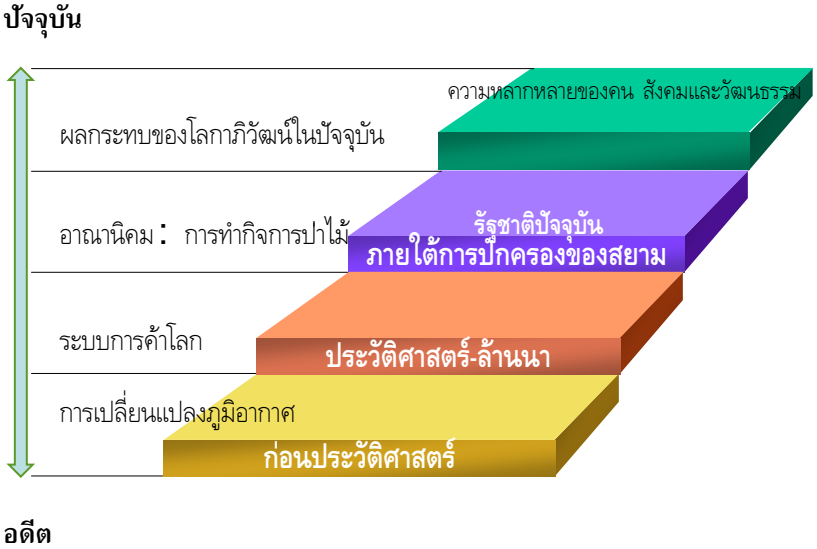

โมเดลอธิบายการเปลี่ยนแปลงอดีต-ปัจจุบัน

คำนิยาม

มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง ภาษา ความเชื่อ ประเพณี วิถีชีวิตสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติตั้งแต่อดีต ที่ยังคงมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน หรือสูญหายไปแล้ว แต่มีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ความทรงจำของชุมชน

การสืบค้น หมายถึง การแสวงหาความจริง โดยมีการตรวจสอบหลักฐานหรือข้อเท็จจริงตามวิธีวิทยาของแต่ละศาสตร์

การจัดการ หมายถึง การดำเนินการเพื่อดูแล รักษา บูรณะ ถ่ายทอดและสืบทอดอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในท้องถิ่น โดยผ่านการวิจัย ค้นคว้า รวบรวมและสังเคราะห์ความรู้อย่างเป็นระบบ

2. โจทย์ของการวิจัย

1. ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคม-วัฒนธรรมในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม ในแต่ละช่วงเวลาจนทำให้กลายเป็นมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นในปัจจุบัน
2. แนวทางในการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะการเสริมอำนาจให้กับชุมชนในการกำหนดทิศทางของการพัฒนาท้องถิ่นควรเป็นอย่างไร

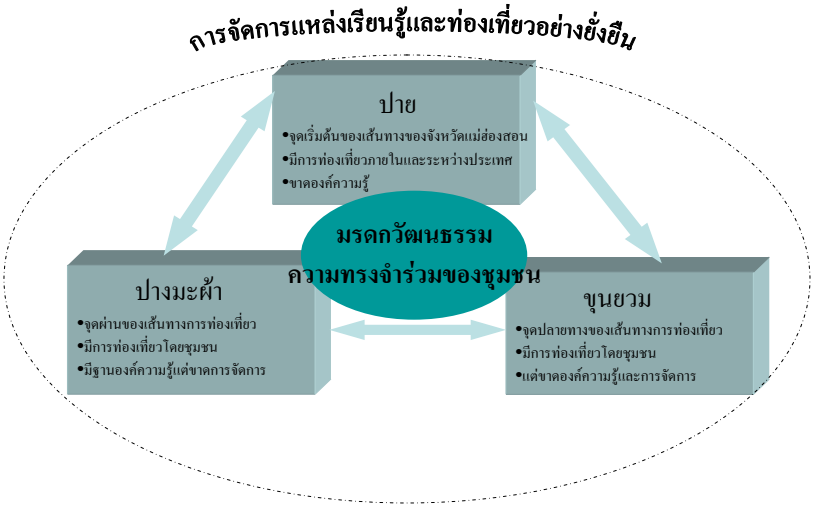

การวิจัยเชิงพื้นที่

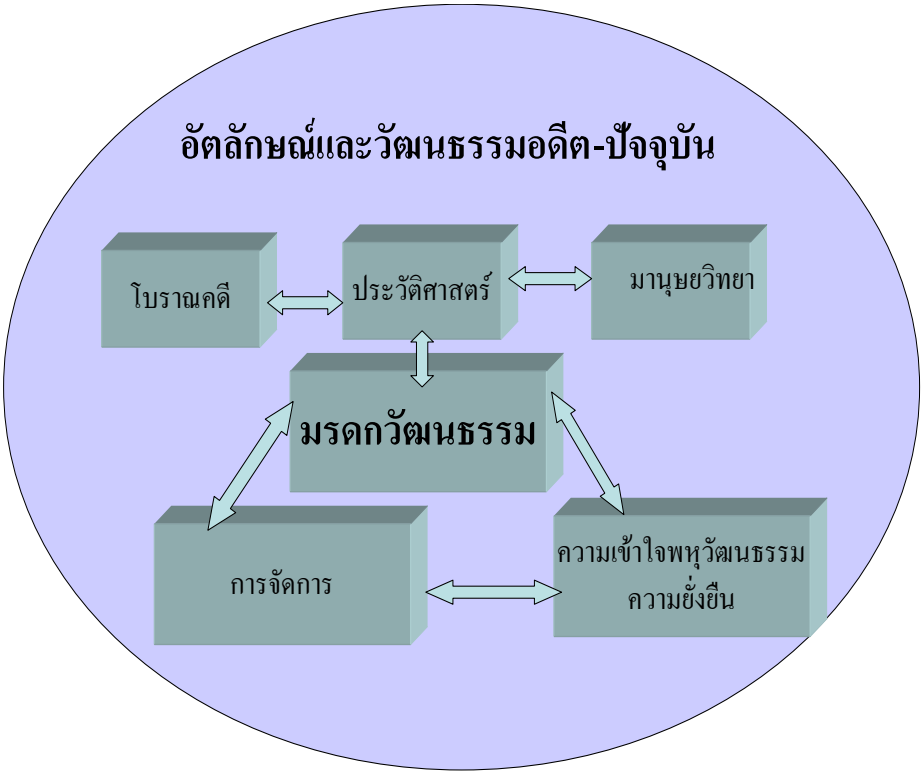
อัตลักษณ์และวัฒนธรรมอดีต-ปัจจุบัน
โบราณคดี
ประวัติศาสตร์
มานุษยวิทยา
มรดกวัฒนธรรม
การจัดการ
ความเข้าใจพหุวัฒนธรรม
ความยั่งยืน

กระบวนการวิจัย

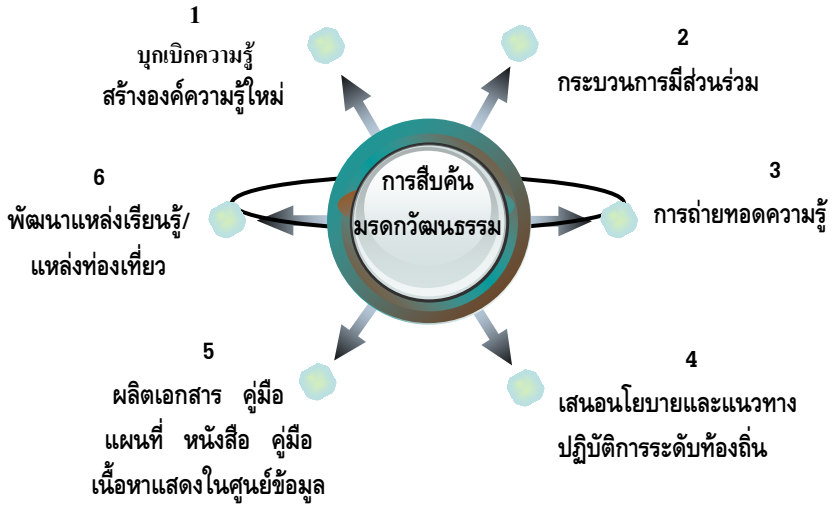

6.1 ด้านโบราณคดี

ประเด็นการวิจัย

- ***ศึกษาการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนบนพื้นที่สูงกับคนบนพื้นที่ราบ***
- ***ศึกษาพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม***

ระเบียบวิธี

- สำรวจและรวบรวมแหล่งโบราณคดี หลักฐานทางโบราณคดี จากวัตถุทางวัฒนธรรม แผนที่ เอกสาร และคำบอกเล่า โดยระบุพิกัดทางภูมิศาสตร์ในตำแหน่งต่างๆ ในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม
- ขุดค้นแหล่งโบราณคดีในอำเภอปาย เพื่อสร้างแหล่งโบราณคดีอ้างอิงและตรวจสอบ-ยืนยันร่องรอยการอยู่อาศัยระยะแรก
- วิเคราะห์ สังเคราะห์และประมวลผลองค์ความรู้จากข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้และเส้นทางการท่องเที่ยว โดยจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรม
- พัฒนาฐานข้อมูลด้านโบราณคดีต่อเนื่องจากงานวิจัยระยะที่หนึ่ง
- พัฒนาแหล่งโบราณคดี สำหรับการใช้ประโยชน์ตามความต้องการของท้องถิ่น

6.2 ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ประเด็นการวิจัย

- ***ศึกษาระบบเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา***
- ***ศึกษากระบวนการการปรับตัวของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน***

ระเบียบวิธี

- สำรวจความรู้จากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ โดยเฉพาะเอกสารชั้นต้น เช่น ตำนาน จารึก เอกสารราชการ
- สำรวจสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และความทรงจำร่วมของชุมชน
- สังเคราะห์และประเมินความรู้เพื่อพัฒนาข้อมูลสำหรับแหล่งเรียนรู้และเส้นทางการท่องเที่ยว โดยจัดทำแผนที่ทางประวัติศาสตร์/ความทรงจำของชุมชนและหลักสูตรท้องถิ่น
- พัฒนาฐานข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ต่อเนื่องจากงานวิจัยระยะที่หนึ่ง
- ส่งเสริมให้ชุมชนตระหนักรู้และเข้าใจความเป็นมาและประวัติศาสตร์ชุมชน

6.3 การวิจัยเชิงกระบวนการ

ประเด็นการวิจัย

- ***สร้างองค์ความรู้ว่าด้วยกระบวนการจัดการความรู้ทางด้านโบราณคดี-ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับชุมชน***
- ***เพื่อสืบค้นกระบวนการจัดการความรู้ทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยาของชุมชนที่มีอยู่เดิม***

ระเบียบวิธี

- เก็บและ/หรือวิเคราะห์ข้อมูลโบราณคดีและประวัติศาสตร์ร่วมของท้องถิ่น
- เก็บและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงมานุษยวิทยาของชุมชน เน้นการทำความเข้าใจการดำรงอยู่ของชุมชนทางวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจและการเมือง ตลอดจนความเป็นพลวัตของชุมชนภายใต้บริบทภายนอก ทั้งนี้เพื่อให้สามารถทำความเข้าใจถึงกระบวนการที่ดี (good practice) ในการจัดการความรู้ฯ ที่มีความยั่งยืน และเพื่อประโยชน์ร่วมของชุมชน
- ศึกษาและกำหนดความต้องการของชุมชน (needs identification) โดยศึกษาเน้นการจัดการความรู้เป็นหลัก
- พัฒนากระบวนการจัดการความรู้เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน
- พัฒนาฐานข้อมูลของชุมชนต่อเนื่องจากงานวิจัยระยะที่สอง
- ทำการจัดการความรู้เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน

7. การดำเนินงานวิจัยในแต่ละพื้นที่

การทำงานจากทั้ง 3 ศาสตร์มีจุดร่วมในการวิจัยเชิงพื้นที่ครอบคลุม 3 อำเภอ การออกแบบแผนการดำเนินงานวิจัยใช้ผลการวิจัยของโครงการวิจัยระยะที่หนึ่ง และโครงการวิจัยระยะที่สองเป็นหลัก โดยเน้นการลงพื้นที่หลักเพียงหนึ่งหมู่บ้านในแต่ละตำบลเพื่อทดสอบและประเมินผลการวิจัยว่ามีการใช้ประโยชน์ได้อย่าง

แท้จริง รูปแบบการดำเนินงานจะมีความแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขของชุมชนในแต่ละอำเภอ ***และมีกลไกที่สำคัญคือการทำงานร่วมกับท้องถิ่นและองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น โดยมีคนภายในชุมชนเข้ามาร่วมทำงานวิจัย*** ดังนี้

7. 1 อำเภอปาย

สำหรับชุมชนในอำเภอปาย ความต้องการในเบื้องต้นเป็นเรื่องของการสืบค้นภูมิหลังความเป็นมาของพื้นที่และข้อมูลสำหรับการจัดแสดงในศูนย์ข้อมูล หมู่บ้านที่จะดำเนินงานวิจัยคือ

1. หมู่บ้านแม่ฮี้: คนเมือง
2. หมู่บ้านศรีดอนชัย-บ้านโป่ง: ไทใหญ่, คนเมือง
3. หมู่บ้านเมืองน้อย: ปกาเกอะญอ

ผลการวิจัยของโครงการระยะที่หนึ่ง-สองพบว่าแอ่งที่ราบเมืองแปงเป็นพื้นที่ซึ่งมีแหล่งโบราณคดีจำนวนมาก และแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะโป่งน้ำร้อน สภาพแวดล้อมโดยรอบยังไม่มีการรุกล้ำจากการท่องเที่ยว ประกอบกับทาง กศน. มีแผนจะดำเนินงานเชิงป้องกันพื้นที่ พื้นที่นี้มีศักยภาพในด้านมรดกวัฒนธรรมและธรรมชาติสูงมาก จึงสอดรับกับแผนการดำเนินงานโครงการฯ ซึ่งเลือกพื้นที่แอ่งเมืองแปงเป็นพื้นที่วิจัยหลักสำหรับอำเภอปาย

4. หมู่บ้านใหม่ดอนตัน: คนเมือง, ม้ง

7.2 อำเภอปางมะผ้า

ความต้องการของชุมชนในอำเภอปางมะผ้า เป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดการความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว ขณะนี้ชุมชนได้มีการจัดการท่องเที่ยวแต่ไม่สามารถสังเคราะห์และประมวลความรู้ท้องถิ่นในรูปแบบที่ง่ายแก่ความเข้าใจสำหรับนักท่องเที่ยว ลักษณะงานเป็นงานเชิงสนับสนุน หมู่บ้านที่จะดำเนินงานวิจัยคือ

1. หมู่บ้านจ่าโบ่ : ลาหู่ดำ
2. หมู่บ้านบ่อไคร้: ลาหู่ดำ
3. หมู่บ้านแม่ละนา: ไทใหญ่
4. หมู่บ้านเมืองแพม: ปกาเกอะญอ
5. หมู่บ้านถ้ำลอด: ไทใหญ่

ผลการวิจัยของโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่าแอ่งที่ราบบ้านไร่เป็นพื้นที่ขนาดเล็กซึ่งมีแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ ที่มีการองค์ความรู้มากกว่าหมู่บ้านใดๆ ในอำเภอปางมะผ้า มีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เมื่อโครงการสืบค้นฯ ระยะที่หนึ่ง-สองได้เข้าสำรวจพื้นที่และหารือกับชุมชนที่มีสนใจอยากรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของแหล่งโบราณคดี ซึ่งสอดคล้องกับแผนการดำเนินงานของโครงการฯ จึงเลือกแอ่งบ้านไร่เป็นพื้นที่หลักในการศึกษาและเปรียบเทียบกับแอ่งต่างๆ จากสองอำเภอ

6. หมู่บ้านบ้านไร่: หลายชาติพันธุ์

7.3 อำเภอขุนยวม

สำหรับชุมชนในอำเภอขุนยวม ความต้องการในเบื้องต้นเป็นเรื่องของการสืบค้นภูมิหลังความเป็นมาของพื้นที่และข้อมูลสำหรับการจัดแสดงในศูนย์ข้อมูล หมู่บ้านที่จะดำเนินงานวิจัยคือ

1. เทศบาลขุนยวม: ไทใหญ่
2. หมู่บ้านเมืองปอน: ไทใหญ่
3. หมู่บ้านห้วยต้นนุ่น: ปกาเกอะญอ

ผลการวิจัยของโครงการระยะที่หนึ่ง-สอง พบว่าแอ่งที่ราบต่อแพ-บ้านหลวงพบแหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์และมีความสำคัญในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง แต่ยังขาดความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับพื้นที่ อีกทั้งยังไม่มีการรุกล้ำจากการท่องเที่ยว ประกอบกับชุมชนมีความเข้มแข็ง มีแผนจะดำเนินงานเชิงป้องกันพื้นที่ จึงสอดรับกับแผนการดำเนินงานโครงการฯ ซึ่งเลือกพื้นที่แอ่งที่ราบต่อแพ-บ้านหลวงเป็นพื้นที่วิจัยหลักสำหรับอำเภอขุนยวม

หมู่บ้านต่อแพ-บ้านหลวง: ไทใหญ่

8. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับพลวัตทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม
2. การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยตามความต้องการของชุมชน
3. นโยบายและแนวทางการปฏิบัติในการอนุรักษ์ และสืบสานมรดกวัฒนธรรมอย่างรู้เท่าทันสถานการณ์เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน
4. ฐานข้อมูลด้านมรดกวัฒนธรรมของจังหวัดสำหรับการพัฒนา
5. แผนที่ทางวัฒนธรรมของอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม
6. พัฒนาศูนย์ข้อมูลและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่จัดการโดยชุมชนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม
7. สื่อในรูปแบบต่างๆ สำหรับการศึกษาและการเรียนรู้สาธารณะ เช่น หนังสือคู่มือ หนังสือสำหรับเยาวชน แผ่นพับ โปสเตอร์ และสารคดีที่เกี่ยวกับงานวิจัย

บทที่ 1
การวิจัยทางประวัติศาสตร์

นุชนภางค์ ชุมดี

งานของการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ คือ การค้นหาหลักฐานของเหตุการณ์ในอดีต เพื่อให้เห็นสิ่งที่เกิดขึ้นใกล้เคียงความจริงว่าเกิดอะไรขึ้น เกิดขึ้นได้อย่างไร และทำไมจึงเกิดขึ้น [1] ดังนั้นกระบวนการสร้างความรู้ทางประวัติศาสตร์นั้นมีความสำคัญนับตั้งแต่การตั้งคำถาม การวิพากษ์และการประเมินคุณค่าของหลักฐาน การร้อยเรียงและ การ ความเชื่อมโยงของข้อเท็จจริงหรือการตีความหลักฐานเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงและการตรวจสอบข้อเท็จจริง ในบทนี้จึงเป็นการนำเสนอระเบียบวิธีในการศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยต่อไป

1.1 การเก็บข้อมูลด้านประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์มุ่งที่จะอธิบายความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในอดีต ในแง่นี้ไม่ใช่เป็นการท่องจำเรื่องราวในอดีต หากแต่เป็นการพัฒนาวิธีคิดและจัดการกับหลักฐานเพื่อที่จะสร้างคำอธิบายอดีตที่มีความหมายแก่ปัจจุบัน โดยกระบวนการวิจัยแบ่งระเบียบวิธีศึกษา ออกเป็น

1.1.1 การสำรวจเอกสารและการทบทวนวรรณกรรม

เป้าหมายสำคัญของการวิจัยทางประวัติศาสตร์ คือ การค้นหาเรื่องราวต่างๆ ผ่านข้อมูลที่เรียกกันว่า “หลักฐานทางประวัติศาสตร์” [2] โดยข้อมูลที่จะนำมาใช้ในการวิจัยประวัติศาสตร์นั้น ทั้งเป็นข้อมูลจากเอกสาร ได้แก่ ตำนาน พงศาวดาร ตลอดจนเอกสารต่างๆ ของทางราชการ และของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา

(1) การสำรวจเอกสาร ประกอบด้วยข้อมูลเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ เพื่อที่จะสำรวจพื้นฐานการรับรู้ข้อมูลประวัติศาสตร์ที่มีอยู่เดิม และทำให้ทราบข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชนนั้นๆ ได้แก่ ตำนาน พงศาวดาร จารึกตลอดจนเอกสารต่างๆ ของทางราชการ และของ ท้องถิ่น บทความ งานวิจัย และเอกสารอื่นๆ

(2) การทบทวนวรรณกรรม เป็นการทบทวนองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่เป็นประเด็นการวิจัย การทบทวนฯ จึงเป็นการประเมินจากเอกสาร หนังสือ และงานวิจัยต่างๆ เพื่อเป็นพื้นฐานของการวิจัย(ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป)

---

[1] แดเนียลส์ โรเบอร์ต วี., **ศึกษาประวัติศาสตร์อย่างไรและทำไม**, แปลโดย ธิดา สาระยา. (กรุงเทพฯ : ดวงกมล, 2520).

[2] นิธิ เอียวศรีวงศ์และอาคม พัฒิยะ, **หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย,** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2525). และ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, **ปัญหาของการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา**, ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , 2542.

1.1.2 การสำรวจภาคสนาม

นอกจากข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว ยังมีข้อมูลจากการสำรวจ ข้อมูลของชุมชน หมู่บ้านที่เป็นการสำรวจข้อมูลโดยการลงพื้นที่ เพื่อศึกษาสภาพภูมิศาสตร์ ตำแหน่งที่ตั้งของชุมชน แหล่งโบราณคดี รวมถึงการสอบถาม และสัมภาษณ์บุคคลในชุมชน ที่อยู่ร่วมสมัยในเหตุการณ์ เพื่อเก็บข้อมูล ในประเด็นต่างๆ เช่น ข้อมูลประวัติหมู่บ้าน การอพยพโยกย้าย ระบบการทำมาหากิน วิถีชีวิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การทำมาหากินของผู้คนในชุมชน การแลกเปลี่ยน การใช้ทรัพยากรภายในชุมชน เป็นต้น พร้อมทั้งสังเกตการณ์ชุมชน เพื่อให้ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านต่างๆ เช่นสภาพพื้นที่ วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม

สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หลักฐานหรือข้อมูลจากการบอกเล่า หรือความทรงจำ ถือเป็นข้อมูลที่สำคัญมาก เพราะเป็นข้อมูลจากภายในท้องถิ่น ซึ่งเป็นความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในอดีตทั้งต่อตัวเอง และชุมชน แต่อย่างไรก็ตามงานศึกษาต่างๆ ที่ใช้ “ความทรงจำ” เหล่านี้ ทั้งความทรงจำของผู้คนที่อยู่ร่วมในเหตุการณ์ และความทรงจำที่ถูกถ่ายทอดมารุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งอย่างตรงไปตรงมา โดยยังไม่ได้คำนึงว่า ไม่มีใครสามารถบันทึกประสบการณ์เชิงประจักษ์ได้ครบถ้วนรอบด้าน และเมื่อเหตุการณ์ในอดีตถูกนำเสนอออกไปด้วยภาษาและถ้อยคำ เหตุการณ์เหล่านั้นก็ไม่ใช่อดีตที่เกิดขึ้นจริงๆ แต่กลายเป็นร่องรอยของอดีตที่ถูกถ่ายทอดออกมาผ่าน “ความทรงจำ” [3]

เมื่อเก็บข้อมูล ทั้งในส่วนของเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร และข้อมูลจาก ภาคสนาม ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร คำบอกเล่าซึ่งการศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (historical approach) คือ การนำมาประเมินหลักฐานในลักษณะของการวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อที่จะทราบว่า “หลักฐาน ” ของข้อมูล นั้น เขียนขึ้น เมื่อไร ที่ไหน โดยใคร และเพื่ออะไรมีความหมายอย่างไร และ มีคุณค่ามีมากน้อยเพียงใดซึ่งการประเมินหลักฐานต้องพิจารณาโดยรอบด้าน เพื่อผู้ศึกษาจะได้คัดเลือกส่วนที่เป็นสาระสำคัญของหลักฐาน

ผู้วิจัยด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต้องคำนึงถึงปัญหาด้านวิพากษ์วิธี หรือการตรวจสอบเพื่อประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้จากการสำรวจหลักฐานที่มีความลำเอียง หรืออคติ เช่น เอกสารประวัติศาสตร์ที่มีประวัติศาสตร์เป็นศูนย์กลาง หรือการใช้ข้อมูลจากวิธีการสัมภาษณ์ชาวบ้านเป็นหลัก ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ ผู้วิจัยมักใช้ข้อมูลอย่างตรงไปตรงมา [4] บางครั้งเราจะพบหลักฐานที่ขัดแย้ง ดังนั้นเราจะต้องประเมินความน่าเชื่อถือของหลักฐานนั้นๆ ให้ถ่องแท้ก่อน จึงจะนำมาใช้ได้

1.1.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนของการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ที่สำคัญต่อมา คือ การตีความหมายของข้อมูล นักประวัติศาสตร์ต้องค้นหาความหมายจากข้อมูลต่างๆ มาวิเคราะห์ความสำคัญและความสัมพันธ์ของข้อมูลในกระบวนการวิจัยตามขั้นตอนของ วิธีการทางประวัติศาสตร์ [5] อย่างไรก็ตามในการวิเคราะห์ด้านประวัติศาสตร์ได้มีการนำแนววิเคราะห์ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ต่างๆ มาศึกษาท้องถิ่นมากขึ้น แนวคิดทฤษฎีต่างๆ นั้น กลายมาเป็นเครื่องมือสร้างแนววิเคราะห์เพื่อเป็นช่องทางให้เห็นปัญหาในแง่มุมที่หลากหลายมากขึ้น ไม่ใช่กลายเป็นกรอบสำหรับการศึกษาแล้ว

---

[3] นิธิ เอียวศรีวงศ์, “คำนำฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2” ใน **การเมืองไทยในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี**, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2536), (13).

[4] ยงยุทธ ชูแว่น, **ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่อนาคตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทยว่าด้วยความเป็นมา สถานภาพ แนวคิด วิธีการศึกษาและบทบาทในสังคมปัจจุบัน** (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2551).

[5] อดิศร ศักดิ์สูง, **ความคิดทางประวัติศาสตร์และวิธีวิทยาวิจัย** (สงขลา : ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยทักษิณ, 2552), 174.

ค้นหาข้อมูลให้สอดคล้องและสนับสนุน ดังนั้นแนววิเคราะห์ จึงต้องอาศัยข้อมูลจากหลักฐานเป็นแก่นสำคัญและที่สำคัญในการวิเคราะห์จะต้องมีความเป็นกลาง โดยคำนึงถึงจิตสำนึกในการเขียนประวัติศาสตร์ ด้วยปรากฏการณ์หรืออดีตที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและเกิดขึ้นในภาวะแวดล้อมที่แตกต่างกัน ประวัติศาสตร์จึงให้ความสำคัญกับบริบทหรือสภาพแวดล้อมของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น จากนั้นจึงร้อยเรียงในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis) ให้เป็นเรื่องราวในอดีตสมบูรณ์มากที่สุด

ในการศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่งจะต้องมีการศึกษาและทำความเข้าใจบริบทของเรื่องนั้นๆ รวมถึงการแสวงหาความรู้ในศาสตร์สาขาวิชาต่างๆ และข้อมูลที่เกี่ยวข้อง กับตัวเรื่องที่จะศึกษา โดยการนำศาสตร์ความรู้แขนงต่างๆ มาทำความเข้าใจบริบท จึงเป็นไปเพื่อจะนำไปสู่ความเข้าใจมนุษย์ที่แตกต่างกันตามเงื่อนไขของบริบทมากกว่าการนำเอาไปอธิบายปรากฏการณ์โดยตรงเหมือนศาสตร์สังคมอื่นๆ จึงอาจกล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์มีความเป็นสหวิทยาการโดยธรรมชาติและเป็นสหวิทยาการที่มีความประสานกลมกลืนของศาสตร์กับข้อมูลด้วย

เนื้อหาสาระที่สำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงเป็นการศึกษาเรื่องราวของชุมชนหนึ่งๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยการศึกษาข้อมูลทั้งภายในท้องถิ่นและภายนอกท้องถิ่นเพื่อให้เห็นถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ อย่างมีพลวัต โดยเฉพาะข้อมูลจากภายในท้องถิ่นซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญที่สุดที่จะนำมาศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้มากที่สุด

1.2 การทบทวนวรรณกรรม

ในหัวข้อนี้เป็นการนำเสนอการประเมินจากเอกสาร หนังสือ และงานวิจัยต่างๆ เพื่อเป็นพื้นฐานของการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น (1) ส่วนองค์ความรู้เกี่ยวกับความรู้ของพื้นที่และงานวิจัยในพื้นที่ (2) ส่วนความรู้เรื่องระบบเศรษฐกิจและสังคม

1.2.1 ส่วนองค์ความรู้เกี่ยวกับความรู้ของพื้นที่และงานวิจัยในพื้นที่

เป็นการทบทวนความรู้ที่ผ่านในพื้นที่ศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่ โดยพยายามที่จะสะท้อนให้เห็นจุดเด่นหรือเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ว่า ผู้ศึกษามีความมุ่งหวังในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างไรบ้าง เพื่อใช้เป็นฐานความคิดในการคิดวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ซึ่งเป็นการศึกษาต่อเนื่องมาจากโครงการระยะที่ 1 และระยะที่ 2 ในส่วนนี้การประเมินสถานความรู้ได้แบ่งออกเป็น สถานภาพความรู้จากเอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 พื้นที่ คือ อำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนยวม

1.2.1.1 สถานภาพความรู้จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ปาย

จากการสำรวจเอกสารที่เกี่ยวข้องกับอำเภอปายมีจำนวนค่อนข้างน้อย แบ่งได้ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มงานที่ศึกษาเกี่ยวกับประวัติการตั้งถิ่นฐานของอำเภอปาย และชุมชนต่างๆ โดยเป็นการสำรวจหลักฐานและรวบรวมเอกสารภายในท้องถิ่น ได้แก่ **ประวัติศาสตร์ปาย** ของจันทร์ อินทสาร [7] เอกสารชิ้นนี้เป็นเอกสารที่

[6] ยงยุทธ ชูแว่น, **ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่อนาคตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทยว่าด้วยความเป็นมา สถานภาพ แนวคิด วิธีการศึกษาและบทบาทในสังคมปัจจุบัน** (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2551).

[7] จันทร์ อินทสาร, **ประวัติศาสตร์ปาย**, (เอกสารอัดสำเนา, มปป).

พ่อจันทร์คัดลอกพับสาภาษาไทใหญ่จากเมืองหนองฮี และ เมืองปั่น ประเทศพม่า ในระหว่างที่พ่อจันทร์บวชเป็นพระที่วัดม่วยต่อ จังหวัดแม่ฮ่องสอนแล้วเดินทางไปยังพม่า เอกสารมีรายละเอียดของเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิดขึ้นในบ้านดอน (เวียงเหนือ) เป็นสำคัญ โดยเริ่มเหตุการณ์ตั้งแต่ในช่วงสมัยล้านนา กล่าวถึงการตั้งบ้านเรือนของ "พะก่าหม่องซอ" ที่เข้ามาสร้างบ้านเรือน ขุดคูน้ำ สร้างวัด ตลอดจนกล่าวถึงที่มาของสถานที่สำคัญๆ ในเมืองปาย ที่มีความสอดคล้องในเรื่องของเหตุการณ์การต่อสู้ อพยพเคลื่อนย้ายกำลังคน และอธิบายถึงการพยายามแบ่งเขตการปกครองของชุมชน เห็นได้ว่างานชิ้นนี้เป็นหลักฐานที่ได้มาจากการคัดลอกของผู้เขียน โดยนำความสำคัญของเนื้อหาที่เกี่ยวโยงกับเหตุการณ์ในเวียงเหนือและเมืองปายมาเรียบเรียงงานตามลำดับช่วงเวลาปีพุทธศักราช โดยใช้วิธีการเทียบเคียงกับหลักฐานชิ้นอื่นเป็นสำคัญ

อีกชิ้น ได้แก่ "**ประวัติและความเป็นมาของตำบลเวียงเหนือ วัดศรีดอนชัยและวัดโป่ง**"[8] ของ ดวงดี ใจแปง เป็นการศึกษาและค้นคว้าจากหนังสือเอกสารต่างๆ ด้วยตนเอง มีความคล้ายคลึงในส่วนของเนื้อหาเช่นเดียวกับงานของพ่อจันทร์ อินทสาร ที่ให้รายละเอียดของเหตุการณ์การต่อสู้แย่งชิงพื้นที่บ้านดอน และที่มาของชื่อสถานที่สำคัญในเขตบ้านเวียงเหนือและอำเภอปาย แม้ว่างานทั้งสองชิ้นช่วยให้เห็นภาพด้านประวัติศาสตร์การก่อตั้งบ้านเรือนตั้งแต่แรกเริ่ม แต่ยังขาดมิติทางประวัติศาสตร์ในเรื่องของการเคลื่อนย้าย วิถีการทำมาหากิน ระบบเศรษฐกิจของคนในเขตเมืองปาย ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้ไม่สามารถอธิบายให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองปายในแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ได้

ในงาน "**เมืองน้อย ข้อมูลจากตำนานและหลักฐานโบราณคดี**" ของวิวรรณ แสงจันทร์ งานชิ้นนี้เป็นงานสำรวจและศึกษากลุ่มเมืองโบราณสถานที่ชื่อว่า"บ้านเมืองน้อย" ที่ตั้งอยู่ในเขตตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย โดยผู้เขียนใช้หลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เพื่อสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ "เมืองน้อย" งานชิ้นนี้ของวิวรรณ มีคุณค่าทางงานโบราณคดีและประวัติศาสตร์อย่างมาก ซึ่งช่วยให้แง่มุมของงานโบราณคดี ที่บ่งบอกถึงอายุทางประวัติศาสตร์และความเก่าแก่ของพื้นที่เมืองน้อยที่มีความสำคัญในแง่ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ที่เคยเป็นแหล่งชุมชนโบราณมาก่อนหน้านี้แล้ว รวมทั้งชี้ให้เห็นถึงกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่เมืองน้อย ที่มีความหลากหลายและแตกต่างจากชุมชนในปัจจุบัน

อีกชิ้นเป็นงานอ่าน**ศิลาจารึกวัดศรีเกิด อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน**[10] ซึ่งถือว่าเป็นหลักฐานชั้นต้น โดย ฮันส์ เพนธ์ [11] แผ่นศิลาจารึก มีลักษณะเป็นหินทราย ค้นพบที่บริเวณวัดหนองบัว [12] ซึ่งเป็นวัดร้างในเขตตำบลฮี้ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอปาย เห็นได้ว่าจากข้อความที่ฮันส์ เพนธ์ ถอดความออกมา ช่วยชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของวัดศรีเกิด เนื่องจากมีการจารึกข้อความที่เกี่ยวข้องกับการสร้างวัด และถือว่าเป็นหลักฐานชั้นต้น ที่แสดงให้เห็นถึงผู้คนที่เข้ามาอยู่ในปาย อย่างน้อย 500 กว่าปีมาแล้ว

---

[8] ดวงดี ใจแปง, ประวัติและความเป็นมาของตำบลเวียงเหนือ วัดศรีดอนชัยและวัดโป่ง, (เอกสารอัดสำเนา, มปป).

[9] วิวรรณ แสงจันทร์, "เมืองน้อย ข้อมูลจากตำนานและหลักฐานโบราณคดี" **เมืองโบราณ**, 20 (มกราคม-มีนาคม 2537), 64-67.

[10] ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่ วัดหลวง เทศบาลตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

[11] ฮันส์ เพนธ์, "ศิลาจารึกวัดศรีเกิด อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน พ.ศ. 2032-2033" **ศิลปากร**, 19 (6 มีนาคม 2519), 72-76.

[12] วัดหนองบัว (ศูนย์วัฒนธรรมเก่า) ประกอบด้วยศาสนสถาน 3 หลัง ได้แก่ เจดีย์ วิหาร และอาคารอีกหนึ่งหลัง(ไม่ทราบว่าจะเป็นอาคารอะไร) ผังอาคารพบว่า เจดีย์สร้างอยู่ด้านทิศตะวันตกของวิหาร สภาพปัจจุบันทรุดโทรม พบหลุมลักลอบขุด รูปแบบอาคารพบว่า เจดีย์สร้างอยู่ด้านทิศตะวันตกของวิหาร

ในงาน **"เมืองปาย: ชุมทางชาติพันธุ์ตั้งแต่อดีต"** ของ โกศล กันธะรส [13] งานชิ้นนี้เป็นงานที่รวบรวมหลักฐานจากงานวิจัยฉบับอื่น และเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่อำเภอปาย กล่าวคือ ใช้หลักฐานจากงานของพระครูปลัดกวีวัตน์ธนจรรย์ สุระมณี[14] และวิวรรณ แสงจันทร์ ที่สำรวจหลักฐานโบราณคดีในเขตเมืองน้อย นอกจากนั้นยังใช้หลักฐานจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ที่กล่าวถึงเมืองปาย โดยแบ่งลำดับช่วงเวลาตามประวัติศาสตร์ เพื่อชี้ให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวของคนที่เข้ามาและความสำคัญของเมืองที่ดำรงสืบเนื่องมาอย่างยาวนานตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ รวมทั้งได้นำเสนอภาพของเมืองปาย ในแง่ของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างไทยวน(คนเมือง) และไทใหญ่(ไต) ที่แสดงออกมาในงานประเพณี พิธีกรรม ที่มีความคล้ายคลึงกัน และมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว นอกจากนั้นโกศลยังนำเสนอประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวของเมืองปาย ได้แก่ ปัญหามลพิษ ปัญหาจากการเกษตร ปัญหาจากการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งโบราณสถาน

แม้ว่า งานชิ้นนี้ช่วยให้เห็นถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของปาย แต่ก็ยังขาดมิติการเชื่อมโยงในแง่มุมของความสำคัญของปาย ที่ยังคงดำรงและดำเนินไปในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งทำให้ไม่สามารถมองเห็นถึงความสลับซับซ้อนที่แปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขและบริบททางประวัติศาสตร์

เอกสารสำคัญอีกชิ้น คือ **โครงการสืบค้นประวัติหมู่บ้าน อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน** [15] จัดทำโดยสภาวัฒนธรรมอำเภอปายจัดทำขึ้นเพื่อสืบค้นประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านทั้งหมดในอำเภอปาย เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษา ค้นคว้า แก่คนในท้องถิ่นและผู้สนใจทั่วไป การดำเนินงานรวบรวมข้อมูลดำเนินงานโดยคณะทำงานสืบค้นประวัติความเป็นมาของอำเภอปาย และสภาวัฒนธรรมอำเภอปาย โดยสืบค้นข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้าน และสำนักงานปกครองอำเภอปาย งานชิ้นนี้ช่วยให้ทำความเข้าใจในด้านของประวัติความเป็นมา สภาพภูมิศาสตร์ การคมนาคม ประชากรอาชีพ ศาสนา วัฒนธรรมประเพณี โบราณวัตถุและโบราณสถาน สถานที่ท่องเที่ยว โดยจัดแบ่งลำดับเนื้อหาการนำเสนอแยกออกเป็นแต่ละตำบล หมู่บ้านตามขอบเขตการปกครองของทางราชการ เอกสารชิ้นนี้ถือเป็นเอกสารที่สำคัญในพื้นที่อำเภอปาย เนื่องจากเป็นการรวบรวมข้อมูลโดยคนภายในท้องถิ่นเอง แม้ว่าอาจจะไม่มีรายละเอียดมากนักแต่ก็สามารถทำให้เห็นภาพรวมของพื้นที่อำเภอปายและเป็นฐานข้อมูลสำคัญในการค้นหาในรายละเอียดเฉพาะเจาะจงลงไปได้

กลุ่มที่สอง เป็นงานวิจัยที่ศึกษาเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในพื้นที่อำเภอปาย ได้แก่ งานของอุดร วงษ์ทับทิม ใน โครงการ **"ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน"** สนับสนุนโดยกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ชุดโครงการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ [16] การวิจัยครอบคลุมพื้นที่ 6 หมู่บ้านในตำบลแม่ฮี้ โดยให้น้ำหนักความสำคัญแก่ 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านแม่เย็น หมู่ที่ 4 บ้านแม่ปิง และหมู่ที่ 6 บ้านห้วยแก้ว อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งประชากรประกอบด้วยคนไต ปกาเกอะญอ และคนเมือง โดยแนวทางการศึกษาของโครงการวิจัยชุดนี้ให้

---

[13] โกศล กันธะรส, "เมืองปาย: ชุมทางชาติพันธุ์ตั้งแต่อดีต," ใน **ภูมิปัญญาล้านนาในมิติวัฒนธรรม** (2542), 183-202.

[14] พระครูปลัดกวีวัตน์ธนจรรย์ สุระมณี:เจดีย์หลวง / โบราณสถานแห่งเมืองน้อย อาณาจักรชนเผ่าไต้ล้าง ใน วิวรรณ แสงจันทร์ "เมืองน้อย ข้อมูลจากตำนานและหลักฐานโบราณคดี" **เมืองโบราณ**, 20 (มกราคม-มีนาคม), 2537, 64-67.

[15] สภาวัฒนธรรมอำเภอปาย,**โครงการสืบค้นประวัติหมู่บ้าน อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน**แม่ฮ่องสอน สภาวัฒนธรรมอำเภอปาย, 2548).

[16] อุดร วงษ์ทับทิมและคณะ, **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ :โครงการ "ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน** (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545).

ความสำคัญในการทำงานร่วมกันเป็นทีม ด้วยการตั้งคณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ขึ้นในชุมชนสองกลุ่มด้วยกัน กลุ่มแรกประกอบด้วยนักวิจัยรุ่นเยาว์จากบ้านแม่เย็นและบ้านแม่ฮี้ กลุ่มที่สองประกอบด้วยนักวิจัยรุ่นเยาว์จากบ้านแม่ปิงและบ้านห้วยแก้ว ในงานวิจัยชิ้นนี้ช่วยให้เห็นถึงแง่มุมประวัติศาสตร์ในพื้นที่บ้านแม่ฮี้ ที่สามารถช่วยเติมเต็มองค์ความรู้จากงานชิ้นอื่นที่ผ่านมา ทั้งในเรื่องของประวัติศาสตร์ชุมชนและแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ศึกษาได้เป็นอย่างดี แต่เนื่องจากวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยที่มุ่งอธิบายและหาแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมเป็นสำคัญ จึงส่งผลให้เนื้อหาในแง่มุมประวัติศาสตร์ของบ้านแม่ฮี้ มีรายละเอียดและให้ความสำคัญกับข้อมูลที่ใช้เป็นฐานข้อมูลของการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ

อีกชิ้นที่สำคัญ ได้แก่ งานวิจัยของ ดวงใจ หล่อธนวณิชย์ เรื่อง **การศึกษาเพื่อหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จังหวัดแม่ฮ่องสอน** [17] โดยมีความมุ่งหวังให้เกิดแนวทางการดำเนินการเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเน้นในพื้นที่อำเภอเมืองและชุมชนรอบข้าง รวมถึงเมืองปาย ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการท่องเที่ยวอย่างเข้มข้น มีวิธีการศึกษาโดยการเก็บข้อมูล ทั้งที่เป็นงานทบทวนเอกสาร และการเก็บข้อมูลเพิ่มในด้านสถานการณ์การท่องเที่ยว ศักยภาพ ปัญหาและอุปสรรคของการท่องเที่ยวของพื้นที่ภาคเหนือ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน จากผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น ชุมชนในพื้นที่ศึกษา หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ผู้ประกอบการท่องเที่ยว องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการที่เคยศึกษาเรื่องนี้ในพื้นที่มาก่อน โดยดวงใจให้ความสำคัญต่อลักษณะพิเศษที่น่าสนใจของจังหวัดแม่ฮ่องสอน เช่น ลักษณะภูมินิเวศ ลักษณะเมือง วิถีชีวิตวัฒนธรรมของชนเผ่าต่างๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ รวมทั้งยังชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของกระแสการท่องเที่ยวที่เข้ามาในปาย อย่างต่อเนื่อง ทั้งเรื่องของกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ รูปแบบประเภทของการท่องเที่ยว ตลอดจนธุรกิจที่เกี่ยวเนื่องกับการท่องเที่ยว และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับคนในท้องถิ่น

แม้ว่างานศึกษาในกลุ่มนี้จะกล่าวถึง พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในพื้นที่อำเภอปาย ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงส่วนหนึ่งมาจากกระแสการท่องเที่ยว แต่ ยังขาดมิติของการเชื่อมโยงข้อมูลที่ได้จากการเก็บในพื้นที่ กับข้อมูลด้านอื่นๆ การศึกษากลุ่มนี้จะเป็นข้อมูลพื้นฐานในการประกอบการศึกษาและวิเคราะห์ต่อไป

1.2.1.2 สถานภาพความรู้จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ขุนยวม

การสำรวจเอกสารที่เกี่ยวเนื่องกับอำเภอขุนยวมก็เช่นเดียวกันกับอำเภอปาย เอกสารมีจำนวนไม่มากนัก ส่วนใหญ่มักจะเป็นการศึกษาในภาพรวมของจังหวัดแม่ฮ่องสอนโดยเฉพาะตำนานประวัติการตั้งถิ่นฐานของเมืองแม่ฮ่องสอน ที่จะผูกโยงกับอำเภอขุนยวม เช่น ใน **เอกสารประกอบการสอนวิชา ท้องถิ่นของเรา 1** ของสุรศักดิ์ ป้อมทองคำ[18] เป็นการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ และบางส่วนเป็นการศึกษาด้านสถาปัตยกรรม โดยได้ศึกษารวบรวมประวัติของจังหวัดแม่ฮ่องสอนและอธิบายพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองแม่ฮ่องสอนในบริบทของเมืองในสมัยการปกครองของล้านนาจนถึงการขยายอำนาจการปกครองจากรัฐส่วนกลาง ในงานศึกษายังอธิบายให้เห็นภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ลักษณะทางสังคมของชาวไทใหญ่ ประเพณีวัฒนธรรม ภาษาและคติชนวิทยา ลักษณะทางศิลปกรรม ดนตรี การละเล่นต่างๆ และอาหารการกิน รวมถึงงาน**เอกสารประกอบการสอน**

[17] ดวงใจ หล่อธนวณิชย์, **การศึกษาเพื่อหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จังหวัดแม่ฮ่องสอน** (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548).

[18] สุรศักดิ์ ป้อมทองคำ, "เอกสารประกอบการสอน วิชาท้องถิ่นของเรา 1 รายวิชา ส 071," (เอกสารอัดสำเนา, 2541).

รายวิชา แม่ฮ่องสอนศึกษา ของวิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน [19] ก็เป็นในลักษณะเดียวกัน แต่ในงานศึกษานี้จะมีลักษณะการศึกษาแนวสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเข้ามาเสริมแนวการศึกษาทางประวัติศาสตร์ โดยอธิบายถึงพื้นฐาน ตำนาน เรื่องเล่าของชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน การจัดองค์กรทางสังคมในชุมชน รวมทั้งทรัพยากรในด้านต่างทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น แหล่งอุตสาหกรรมหัตถกรรมและศิลปกรรม ลักษณะของทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่างานศึกษาในลักษณะนี้ได้มีการบันทึกความทรงจำ เรื่องเล่าต่างๆ จากคำบอกเล่าซึ่งสามารถให้รายละเอียดของประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงเวลาได้ดี กว่าหลักฐานที่มีการบันทึกจากทางราชการที่จะเป็นเรื่องของข้อพิพาทเขตแดน การทำไม้ การปกครอง หรือสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้น ปัจจุบันการเก็บข้อมูลในรูปแบบนี้ทำได้จำกัดมากขึ้นเนื่องจากผู้รู้ได้เสียชีวิตหรือลืมเลือนไปบ้างตามระยะเวลาหากไม่มีการบันทึกรวบรวมไว้ก็จะสูญหายต่อไป รวมทั้งงานศึกษาที่เกี่ยวเนื่องกับสงคราม มหาเอเชียบูรพา หรือสงครามโลกครั้งที่ 2 เช่น **รายงานการสำรวจขุดค้นตามโครงการศึกษาเชิงอนุรักษ์แหล่งฝังศพทหารญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง จังหวัดแม่ฮ่องสอน**[20] **งานศึกษาโครงการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และสัมพันธภาพชาวญี่ปุ่นและชาวไทยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เขตอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน** ของ สุรศักดิ์ ป้อมทองคำและคณะ[21] **โครงการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และสัมพันธภาพชาวญี่ปุ่นและชาวไทยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เขตอำเภอขุนยวมของ** พ.ต.ท. เชิดชาย ชมธวัช[22] ที่ได้บันทึกคำบอกเล่าและรวบรวมหลักฐานทางวัตถุที่ใช้ในช่วงสงคราม รวมทั้งบันทึกการประชุมร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ ในการสำรวจเส้นทางการเดินทัพของทหารญี่ปุ่น ได้บันทึกและสัมภาษณ์จากคำบอกเล่าของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ช่วงดังกล่าว จำนวน 10 คน ทั้งที่เป็นอดีตข้าราชการ พ่อค้า และชาวบ้าน ซึ่งสามารถให้ภาพรวมและรายละเอียดเส้นเดินทัพ จุดที่ตั้งค่าย หลุมฝังศพ และการใช้ชีวิตในระหว่างเดินทางของทหารญี่ปุ่น รวมทั้งปฏิสัมพันธ์กับคนไทยในชุมชนตามเส้นทางเดินทัพ ทั้งในช่วงเวลาการขุดถนนเข้าสู่พม่าและการถอยทัพของทหารญี่ปุ่นภายหลังการพ่ายแพ้สงคราม ซึ่งปัจจุบันผู้ที่ได้ให้ข้อมูลได้เสียชีวิตลงไปเกือบหมดแล้ว

ส่วนในเขตอำเภอขุนยวม พ.ต.ท. เชิดชาย ชมธวัช[23] ได้บันทึกคำบอกเล่าและรวบรวมหลักฐานทางวัตถุที่ใช้ในช่วงสงคราม รวมทั้งบันทึกการประชุมร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ ในการสำรวจเส้นทางการเดินทัพของทหารญี่ปุ่น อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่างานศึกษาเกี่ยวกับสงครามโลกนั้นเน้นศึกษาประวัติศาสตร์เฉพาะช่วงเวลาและยังมีลักษณะเป็นงานศึกษารวบรวมข้อมูลดังนั้นจึงเป็นการเรียบเรียงและรวบรวมบันทึกคำบอกเล่าเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งไม่เพียงพอที่จะอธิบายให้เห็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของอำเภอขุนยวมและตัวชุมชนหมู่บ้าน ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องทำการศึกษาเพื่อขยายองค์ความรู้รวมทั้งศึกษาอย่างเป็นระบบและ

---

[19] วิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน, “เอกสารประกอบการสอน รายวิชา แม่ฮ่องสอนศึกษา (ศท 0401),” (เอกสารอัดสำเนา, 2550).

[20] ห้างหุ้นส่วนเฌอกรีน, “รายงานการขุดค้นตามโครงการศึกษาเชิงอนุรักษ์แหล่งฝังศพทหารญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดแม่ฮ่องสอน,” (เอกสารถ่ายสำเนา, 2531).

[21] สุรศักดิ์ ป้อมทองคำ, “ โครงการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และสัมพันธภาพชาวญี่ปุ่นและชาวไทยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เขตอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน,” (เอกสารอัดสำเนา, 2541).

[22] พ.ต.ท. เชิดชาย ชมธวัช, “โครงการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และสัมพันธภาพชาวญี่ปุ่นและชาวไทยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เขตอำเภอขุนยวม,” (เอกสารอัดสำเนา, 2541).

[23] เชิดชาย ชมธวัช, **โครงการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และสัมพันธภาพชาวญี่ปุ่นและชาวไทยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เขตอำเภอขุนยวม.**

รอบด้านมากยิ่งขึ้น และพัฒนาให้มีลักษณะเป็นงานวิจัยเชิงวิชาการ โดยสามารถแสดงให้เห็นจากแง่มุมการศึกษาพัฒนาการประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่น

นอกจากนั้นในพื้นที่ขุนยวมยังมีงานศึกษาที่เน้นด้านรูปแบบศิลปกรรม ประติมากรรมไทใหญ่ เป็นการรวบรวม บันทึกประวัติวัดและลักษณะของศิลปกรรมที่สำคัญในจังหวัด เช่น **รายงานการศึกษาโครงการศึกษาเพื่อประกาศเขตอนุรักษ์ศิลปกรรม บ้านขุนยวม บ้านเมืองปอน บ้านต่อแพ**[24] **รายงานแหล่งประติมากรรมที่สำคัญในจังหวัดแม่ฮ่องสอน** โดยการสนับสนุนจากหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดแม่ฮ่องสอน โรงเรียนห้องสอนศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน [25] หรืองานศึกษาเชิงชาติพันธุ์นิพนธ์ของสุรีย์ บุญญาพงศ์และสุรศักดิ์ ป้อมทองคำ เรื่อง **งานประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว จุดเปลี่ยนของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม**[26]

1.2.1.3 สถานภาพความรู้จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ปางมะผ้า

จำแนก ประเด็นการศึกษาหลักอยู่ 2 ประเด็น คือ 1) ทำความเข้าใจประวัติศาสตร์และพัฒนาการ การตั้งถิ่นฐาน การ โยกย้ายของกลุ่มคนบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า 2) เก็บข้อมูลด้านความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมืองจากประวัติศาสตร์บอกเล่า ดังนั้นแหล่งที่มาของการทบทวนงานวรรณกรรมในครั้งนี้จึงสามารถแบ่งออกเป็น 4 ส่วนดังนี้

ส่วนที่หนึ่ง ข้อมูลเอกสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของอำเภอปางมะผ้า ได้แก่ งานทางด้านแหล่งโบราณคดี การจัดทำฐานข้อมูลทางทรัพยากรถ้ำ และงานศึกษาทางชาติพันธุ์วรรณนาของกลุ่มคนบนพื้นที่สูง

รายงานความก้าวหน้าโครงการสำรวจและจัดระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ ฮ่องสอน กลุ่มการสำรวจการใช้ประโยชน์ที่ดินและชุมชน[27] เป็นการสำรวจข้อมูลหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์พื้นที่ถ้ำ ทั้งหมดอยู่ในเขตอำเภอปางมะผ้าจังหวัดแม่ฮ่องสอนรวมทั้งหมด13 หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านผาเผือก บ้านผาแดง บ้านไม้ฮุง บ้านยาป่าแหน บ้านแม่ละนา บ้านบ่อไคร้ บ้านจ่าโบ่ บ้านถ้ำลอด บ้านเมืองแพม บ้านน้ำริน บ้านแม่อุมอง บ้านห้วยเฮี้ยะ และบ้านกื๊ดสามสิบ มีกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหมด 4 กลุ่ม คือ ลาหู่ ลีซู ไต และปกาเกอะญอ ทั้งนี้เพื่อจัดระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำและสำรวจการใช้ประโยชน์ที่ดินและชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับถ้ำ เพื่อการอนุรักษ์ การศึกษาและการท่องเที่ยว เก็บรวบรวมข้อมูลโดยตั้งคำถาม สัมภาษณ์จากผู้นำชุมชน โดยจัดว่าชุมชนใดมีความเกี่ยวข้องกับถ้ำใดบ้าง ก็ให้จัดถ้ำนั้นอยู่ในกลุ่มความสัมพันธ์กับหมู่บ้านนั้นๆ นอกจากนั้นยังได้ทำการเปรียบเทียบการใช้ประโยชน์จากถ้ำของชุมชน โดยประเด็นที่ใช้ในการเปรียบเทียบ ประกอบด้วย การท่องเที่ยวของชุมชน การเก็บมูลค้างคาวในถ้ำ การใช้พื้นที่ทำการเกษตร การตัดไม้เพื่อนำไปใช้สอย

---

[24] สุรศักดิ์ ป้อมทองคำ , **รายงานการศึกษาโครงการศึกษาเพื่อประกาศเขตอนุรักษ์ศิลปกรรม บ้านขุนยวม บ้านเมืองปอน บ้านต่อแพ**.

[25] สุรศักดิ์ ป้อมทองคำ, "เอกสารประกอบการสอน วิชาท้องถิ่นกับการวิจัย 071 ," (เอกสารอัดสำเนา, 2541).

[26] สุรีย์ บุญญาพงศ์ และสุรศักดิ์ ป้อมทองคำ, **งานประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว จุดเปลี่ยนของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม** (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536).

[27] สิทธิพงษ์ ดิลกวณิชและคณะ, **รายงานความก้าวหน้าโครงการสำรวจและจัดระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน กลุ่มการสำรวจการใช้ประโยชน์ที่ดินและชุมชน**, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2542.

จากการเก็บข้อมูลแสดงให้เห็นว่าในด้านการท่องเที่ยวพบว่าหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์จากถ้ำโดยการท่องเที่ยวมากที่สุดคือ บ้านถ้ำลอด บ้านที่ใช้ประโยชน์จากถ้ำโดยการเก็บมูลค้างคาวมากที่สุด คือ บ้านน้ำริน บ้านที่ใช้ประโยชน์จากถ้ำโดยการทำการเกษตรมากที่สุดคือ บ้านแม่ละนา ส่วนบ้านที่ใช้ประโยชน์จากถ้ำโดยการตัดไม้ใช้สอยมากที่สุดคือ บ้านเมืองแพม และในส่วนสุดท้ายของรายงานเป็นข้อมูลเกี่ยวกับหมู่บ้านที่มีการใช้ประโยชน์จากถ้ำในเขตอำเภอปางมะผ้า โดยข้อมูลที่นำเสนอ ที่ประกอบด้วยที่ตั้งของหมู่บ้าน ประวัติการอพยพ การคมนาคม แหล่งทรัพยากร เศรษฐกิจ อาชีพ ประชากร รวมถึงข้อมูลที่เกี่ยวกับประเด็นการใช้ประโยชน์จากถ้ำของชุมชนที่ได้นำมาเปรียบเทียบกัน นอกจากนั้นยังได้มีการเพิ่มข้อมูลที่เกี่ยวกับความคิดเห็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของถ้ำกับคนในยุคโบราณด้วย แม้ว่างานชิ้นนี้มุ่งเก็บข้อมูลในเชิงสถิติเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับถ้ำเป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้มุ่งเน้นถึงวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ก็ช่วยให้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับประวัติหมู่บ้านโดยสังเขป ตลอดจนเป็นงานบุกเบิกจัดทำข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับทรัพยากรถ้ำได้เป็นอย่างดี

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอนระยะที่สอง (เล่มที่ 6 การศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาทางโบราณคดี) [28] ของ อุดมลักษณ์ ฮุ่นตระกูล รายงานการวิจัยโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า ในด้านของชาติพันธุ์วรรณนาเล่มนี้ ได้ทำการเก็บข้อมูลจาก ชุมชนในเขตอำเภอปางมะผ้าจำนวน 6 บ้าน ได้แก่ บ้านถ้ำลอด บ้านไร่ บ้านปางบอน บ้านห้วยเฮี้ยะ บ้านเมืองแพมบ้านน้ำบ่อสะเป่ ทั้ง 6 หมู่บ้านนี้สามารถแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ออกเป็น 4 กลุ่ม คือ ไทใหญ่ อยู่บ้านไร่และบ้านถ้ำลอด ลาหู่อยู่บ้านปางบอนและห้วยเฮี้ยะ ปกาเกอะญออยู่ที่บ้านเมืองแพม และลีซูอยู่ที่บ้านน้ำบ่อสะเป่

การเก็บข้อมูลของผู้ทำการวิจัยนั้น ใช้วิธีการ สัมภาษณ์และสำรวจทางโบราณคดี โดยให้ความสำคัญกับการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นของชุมชน การตั้งถิ่นฐานและปัจจัยในการเลือกพื้นที่สำหรับตั้งถิ่นฐานของชุมชน โดยสามารถสรุปการใช้พื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตพื้นที่สูงเป็น พื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่เกี่ยวกับพิธีกรรมศพ โดยพื้นที่อยู่อาศัยนั้นจะอยู่ในพื้นที่ราบ และสันเขา ส่วนพื้นที่ๆ เกี่ยวกับพิธีกรรมศพนั้นจะอยู่บนพื้นที่สูง นอกจากการเก็บข้อมูลในด้านชาติพันธุ์แล้วยังได้เก็บข้อมูลทางด้านโบราณคดี โดยการสำรวจ เพื่อนำข้อมูลมาใช้เปรียบเทียบกับข้อมูลชาติพันธุ์วรรณนา โดยสามารถจัดลำดับอายุสมัยของแหล่งโบราณคดีได้เป็น 2 สมัย คือสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และสมัยประวัติศาสตร์ และแบ่งหน้าที่การใช้งานของแหล่งเป็น 3 ประเภท คือแหล่งที่อยู่อาศัยและที่พักชั่วคราว แหล่งโบราณสถาน และแหล่งที่เกี่ยวกับพิธีกรรม

สำหรับแหล่งโบราณคดีประเภทที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและที่พักชั่วคราว นั้นประกอบด้วย แหล่งโบราณคดีหลังโรงเรียนบ้านถ้ำลอด แหล่งโบราณคดีหุบเขาใกล้ดอยแสง แหล่งโบราณคดีไร่นายสมพงศ์ แหล่งโบราณคดีเครื่องมือหินคะปีโหล 1-2 แหล่งโบราณคดีเครื่องมือหินหนองควาย แหล่งโบราณคดีเครื่องมือหินแสนคำลือ แหล่งโบราณคดีเครื่องมือหิน โรงเรียนราชประชา 34 แหล่งโบราณคดีวัดน้ำบ่อสะเป่ แหล่งโบราณคดีน้ำบ่อ-บ้านเก่า มูเซอ *แหล่งโบราณคดีประเภทโบราณสถาน* ประกอบด้วย แหล่งโบราณสถานดอยแสง แหล่งโบราณสถานค่ายป่าไม้ แหล่งโบราณสถานบ้านแม่ละนา แหล่งโบราณสถานบ้านทุ่งสะแล ส่วน *แหล่งที่เกี่ยวกับพิธีกรรม* ประกอบด้วย แหล่งโบราณคดีดอยหม้อ และแหล่งโบราณคดีถ้ำดอยชุนนะ#1

[28] อุดมลักษณ์ ฮุ่นตระกูล, **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอนระยะที่สอง (เล่มที่ 6 การศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาทางโบราณคดี)**, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2550.

จากการเปรียบเทียบแหล่งโบราณคดีกับข้อมูลทางด้านชาติพันธุ์ พบว่าการเลือกพื้นที่ของคนสมัยโบราณมีความคล้ายคลึงกับกับการใช้พื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ในสมัยปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตามยังมีข้อจำกัดในการศึกษาอยู่เพราะ งานชิ้นนี้เป็นการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนา โดยใช้เกณฑ์ของแหล่งโบราณคดีและการใช้พื้นที่ของชุมชน จึงทำให้การอธิบายในส่วนของประวัติการตั้งถิ่นฐานและสาเหตุการอพยพเคลื่อนย้าย เน้นการทำความเข้าใจกับหลักฐานทางโบราณคดีบนพื้นที่สูงมากกว่าการอธิบายความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ของชุมชนบนพื้นที่สูง

ส่วนที่สอง เป็นกลุ่มงานศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (Local history) ในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า ได้แก่ ศึกษาของอารยะ ภูสาหัสและคณะวิจัย **รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน บริเวณลุ่มน้ำลาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** [29] งานชิ้นนี้เป็นการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ระบบความคิดและการจัดการทรัพยากรส่วนรวม เพื่อศึกษาเงื่อนไขและกระบวนการปรับตัว รื้อฟื้น เสริมสร้างและใช้สำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน โดยในงานศึกษาเล่มนี้พยายามนำเสนอความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตอำเภอปางมะผ้า โดยเลือกพื้นที่ศึกษา 7 หมู่บ้าน ได้แก่ ในตำบลปางมะผ้า 4 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านจ่าโบ่ (ลาหู่ดำ) บ้านบ่อไคร้ (ลาหู่ดำ) บ้านลุกข้าวหลาม (ลาหู่ดำ) บ้านแม่ละนา (ไทใหญ่) ในตำบลถ้ำลอด 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านถ้ำลอด (ไทใหญ่) บ้านเมืองแพม (ปกาเกอะญอ) บ้านแสนคำลือและแอโก๋ (ลาหู่แดง) โดยตั้งคำถามงานวิจัยหลักว่าท่ามกลางประวัติศาสตร์ พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับระบบความคิดและการจัดการทรัพยากรส่วนร่วมนั้น ชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำลาง-น้ำของ ซึ่งมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมได้ใช้ความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ของชุมชนในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรส่วนรวม หรือ ต่อสู้ช่วงชิงสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรส่วนรวมอย่างไร โดยอาศัยแนวทางการศึกษาวิเคราะห์ไว้ 3 แนวทาง ได้แก่ แนวคิดเรื่องนิเวศวิทยาการเมือง แนวคิดเรื่องระบบการจัดการทรัพยากรส่วนรวมและสิทธิชุมชน และการใช้มุมมองทางวัฒนธรรมเป็นกรอบในการดำเนินงานวิจัย

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาอย่างต่อเนื่องยาวนาน โดยมีการเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่บริเวณนี้ราว 200 กว่าปีที่ผ่านมา กลุ่มแรกที่เข้ามาคือชาวไทใหญ่ จากนั้นราวปี พ.ศ. 2484–2500 มีชาวปกาเกอะญอจากอำเภอปายและอำเภอเมือง เข้ามาในบริเวณลุ่มน้ำลางเพื่อแสวงหาที่ดินทำกินใหม่ และต่อมามีการเคลื่อนย้ายอพยพ ตามญาติพี่น้องเข้ามาเป็นระลอกตามแต่สถานการณ์การสู้รบบริเวณชายแดนโดยเฉพาะกลุ่มลาหู่ ซึ่งปัจจุบันถือว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หลักในพื้นที่ศึกษา อย่างไรก็ตามจากความแตกต่างทางชาติพันธุ์ของชุมชนในเขตลุ่มน้ำลาง-น้ำของ ได้ส่งผลให้การเลือกตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิต วัฒนธรรมต่างกัน แต่ในงานวิจัยชิ้นนี้ได้วางสมมติฐานเบื้องต้นว่า ท่ามกลางความหลากหลายทางชาติพันธุ์มีสิ่งหนึ่งที่เหมือนกัน คือ ระบบความเชื่อของผู้คนที่เชื่อว่าธรรมชาติมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีคอยดูแล จึงสะท้อนว่าไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาวไทใหญ่ ปกาเกอะญอและลาหู่ ต่างเชื่อในเรื่องเจ้าป่าเจ้าเขา ผีป่า ผีน้ำ โดยแต่ละชุมชนมีพิธีกรรมและข้อห้ามในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งสิ่งนี้นำไปสู่การสร้างกติกาข้อตกลงร่วมกันในการ

[29] อารยะ ภูสาหัสและคณะ, **รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน บริเวณลุ่มน้ำลาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** , สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ชุดโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ: ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน, 2546.

ใช้ทรัพยากรร่วมกันระหว่างชุมชนตามจารีตประเพณี แต่หลังจากทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา รัฐได้เริ่มเข้ามาจัดการชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์เพิ่มมากขึ้น ภายใต้การดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆ และมีนโยบายรวมพวกในปี พ.ศ. 2519 การลงทะเบียนและการให้สัญชาติไทย เพื่อเหตุผลความมั่นคงตามแนวชายแดน และในช่วงปี พ.ศ. 2526-2537 โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน (ทีจี) ได้เข้ามารณรงค์ให้ชาวบ้านปลูกพืชทดแทนฝิ่นและสอบถามเก็บรวบรวมปัญหาและความต้องการของชาวบ้านในการพัฒนาความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ซึ่งเป็นกระบวนการทำงานพัฒนาและใช้ความสัมพันธ์แบบแนวดิ่งจากบนลงล่าง และด้วยการใช้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ระบบคิดและการจัดการทรัพยากร

กล่าวโดยสรุปงานศึกษาชิ้นนี้ได้เน้นการอธิบายประวัติศาสตร์ในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา ซึ่งถือเป็นยุคเปลี่ยนผ่านที่ชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกมากขึ้น และด้วยเงื่อนไขต่างๆ ซึ่งก่อเกิดนโยบายการพัฒนาและกฎหมายโดยรัฐในความหมายของการอนุรักษ์ และการพัฒนาเพื่อความมั่นคง และการเข้ามาของระบบทุน ได้ส่งผลให้มีการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันมากขึ้นในการจัดการทรัพยากรส่วนรวม จนในที่สุดชุมชนต้องสร้างความหมายใหม่ให้แก่ชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ โดยพยายามพลิกฟื้นความทรงจำร่วมกันของชุมชน หรือสำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์ เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่และอำนาจต่อรองเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรเพิ่มมากขึ้น และยั่งยืนต่อไป

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาของพิพัฒน์ กระแจะจันทร์ เรื่อง **เจ้าปู่ฮ้อยสาม หรือแสนธานีพิทักษ์: จากบุคคลในประวัติศาสตร์สู่ผู้นำในตำนานของกลุ่มชาติพันธุ์ในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** [30] ได้ศึกษาเรื่องราวของปู่ฮ้อยสาม ซึ่งปรากฏในประวัติศาสตร์บอกเล่าของอุดมลักษณ์ และ อารยะ [31] ที่กล่าวถึงตำนานของ “ปู่ฮ้อยสาม ” จากความทรงจำของชาวบ้านเกี่ยวกับผู้นำการตั้งถิ่นฐาน โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์เพื่ออธิบายโดย ตรวจสอบเอกสารทางประวัติศาสตร์พบว่าเจ้าปู่ฮ้อยสามเป็นบุคคลที่เคยมีตัวตนอยู่จริงในประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ (พ.ศ. 2399-2413) ถึงสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ (พ.ศ.2416-2439) และเป็นที่รับรู้ของราชสำนักในกรุงเทพฯ ด้วย กล่าวคือ ในช่วงที่สยามเริ่มขัดแย้งกับอังกฤษในเรื่องปัญหาหัวเมืองชายแดนทางด้านตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน อันได้แก่ หัวเมืองกะเหรี่ยง (ประกอบด้วยเมืองแจะ เมืองใหม่ และเมืองแม่สกูน) กับหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า (ประกอบด้วยเมืองต่วน เมืองหาง เมืองจวด เมืองทา และเมืองสาด) ช่วง พ.ศ. 2428-2438 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้มีการสำรวจเขตแดนทางด้านนี้โดยรัฐบาลสยาม เรื่องราวของเจ้าปู่ฮ้อยสามได้รับการบันทึกไว้ในรายงานของคณะสำรวจเหล่านี้ด้วย

จากงานศึกษาชิ้นนี้ พิพัฒน์ได้วิเคราะห์ตรวจสอบหลักฐานทางประวัติศาสตร์และพบว่าวีรบุรุษในตำนานบอกเล่าของคนท้องถิ่นมีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ 4-5 แห่งราชวงศ์จักรี และน่าจะเข้ามารวบรวมผู้คนก่อตั้งเป็นชุมชนบ้านแม่ละนา “เจ้าปู่ฮ้อยสาม” เป็นผู้นำที่อยู่ในความทรงจำของกลุ่มชาติพันธุ์ท้องถิ่นในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน จนอาจเรียกได้ว่าเจ้าปู่ฮ้อยสามเป็นตำนานของผู้นำซึ่งคนท้องถิ่นต่างเชื่อกันว่าเจ้าปู่ฮ้อยสามเป็นชาวไทใหญ่ผู้มีบทบาทในฐานะของผู้นำการสร้างบ้านแปงเมืองในระยะแรกเริ่มของอำเภอเล็กๆ แห่งนี้ โดย ปู่เจ้าฮ้อยสาม ซึ่งเป็นนักรบที่เก่งกาจ ได้ยกทัพนำชาวไทใหญ่มาสร้าง

---

[30] พิพัฒน์ กระแจะจันทร์, “เจ้าปู่ฮ้อยสามหรือแสนธานีพิทักษ์: จากบุคคลในประวัติศาสตร์สู่ผู้นำในตำนาน ของกลุ่มชาติพันธุ์ในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน” **ศิลปวัฒนธรรม**, 27 (7), (พฤษภาคม), หน้า 124-135.

[31] งานวิจัยสองชิ้นที่ได้เก็บข้อมูลสัมภาษณ์เกี่ยวกับตำนานการสร้างบ้านในเขตบ้านแม่ละนาและพื้นที่ใกล้เคียง พบว่าหลักฐานที่ปรากฏในงานทั้งสองชิ้นได้จากการสัมภาษณ์บุคคลคนเดียวกันคือ พ่อเฒ่ากะเดอ วงศ์กะเหรี่ยง อายุ 79 ปี (เมื่อปี พ.ศ. 2546), ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว

บ้านแปงเมือง ตั้งแต่บ้านไม้สุง บ้านไม้ลันและบ้านแม่ละนา ตามลำดับ ก่อนที่จะพาขึ้นมาที่บ้านเมืองแพม และงานศึกษาชิ้นนี้พบว่าสิ่งสำคัญที่ควบคู่กันไปกับความทรงจำจากคำบอกเล่าของคนในท้องถิ่นก็คือ ตำนานของฮ้อยสามได้กลายเป็นเหมือนประวัติศาสตร์ที่ช่วยยืนยันถึงการดำรงอยู่ในพื้นที่อำเภอปางมะผ้ามาช้านานที่พร้อมจะประกาศตนว่า เรามิใช่กลุ่มคนที่เพิ่งอพยพเข้ามาจากพม่า ซึ่งสอดคล้องกับเหตุผลที่ว่านี้จึงได้เกิดการหยิบยืมตำนานของเจ้าปู่ฮ้อยสามในหมู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ในอำเภอปางมะผ้าขึ้นนั่นเอง

จากงานศึกษาในกลุ่มประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่ปางมะผ้าทั้งสามชิ้น ช่วยเปิดพรมแดนความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของกลุ่มคนบนพื้นที่สูง ที่มีการศึกษาค้นคว้าน้อยมากเมื่อเทียบกับพื้นที่ในเขตแอ่งที่ราบขนาดใหญ่ เช่น แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน หรือในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำอื่นๆ ของภาคเหนือ และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะการใช้หลักฐานจากคำบอกเล่าของชาวบ้านในพื้นที่ เพื่อสร้างความเข้าใจและอธิบายประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเองได้อย่างมีพลัง

ส่วนที่สาม กลุ่มงานวิจัยด้านการพัฒนาพื้นที่สูง โดยงานศึกษาในกลุ่มนี้ล้วนเป็นเอกสารโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน และกลุ่มงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน ปัจจัยการดำเนินงานและผลกระทบของการดำเนินงานโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน

พื้นที่อำเภอปางมะผ้า ซึ่งได้รับความสนใจจากโครงการต่างๆ หลายสาขา เนื่องจากเป็นแหล่งรวมความหลากหลายทางชีวภาพและทางวัฒนธรรม ประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ อาศัยบนพื้นที่สูง ซึ่งเป็นกลุ่มที่มักถูกมองว่าก่อให้เกิดปัญหาต่อสังคมและประเทศชาติหลายด้าน เช่น ปัญหาการปลูกฝิ่น ปัญหาการทำลายป่าไม้ต้นน้ำลำธาร ปัญหาความปลอดภัยทางชายแดน ปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคม และปัญหาชนกลุ่มน้อย ด้วยเหตุนี้จึงเกิดโครงการพัฒนาต่างๆ เข้ามาในพื้นที่ เพื่อลดปัญหาดังกล่าว ช่วงประมาณปี 2526 โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน เข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านเลิกปลูกฝิ่น ในช่วงนี้แต่ละหมู่บ้านมีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเกิดขึ้น เช่น น้ำประปาภูเขาที่เจ้าหน้าที่เข้ามาดำเนินการวางแผนและจัดตั้งกลุ่มขึ้นภายในหมู่บ้าน เป็นต้น ข้อมูลพื้นฐานที่ทางโครงการฯ ได้จัดทำขึ้น ประกอบด้วย ข้อมูลประชากร ประวัติหมู่บ้านอย่างคร่าวๆ ระบบความเชื่อการนับถือศาสนาภายในหมู่บ้าน ระบบเศรษฐกิจ และระบบธรรมชาติรอบหมู่บ้าน ซึ่งข้อมูลเหล่านี้มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในการวางแผนการพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้าน โดยเฉพาะในระบบเศรษฐกิจและการผลิต แต่ไม่ได้ศึกษาระบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนอย่างชัดเจน

ในงานเอกสารเผยแพร่ของโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคเหนือ เรื่อง **จากแนวคิด...สู่การปฏิบัติ "เสี้ยวหนึ่งของประสบการณ์การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมบนพื้นที่สูง "**[32] ได้อธิบายประวัติของโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทย โดยสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (สำนักงาน ป.ป.ส.) และหน่วยงานความร่วมมือทางวิชาการแห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน (GTZ) ซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนของรัฐบาลทั้งสองร่วมกันเป็นหน่วยงานกลางรับผิดชอบในการประสานงานและบริหารโครงการ โดยที่โครงการฯ ได้เริ่มงานพัฒนาบนพื้นที่สูงโดยใช้หลักการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน มีพื้นที่ดำเนินงานใน 3 พื้นที่ *พื้นที่แรก* คือ พื้นที่ตำบลวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย เริ่มดำเนินงานในปีพ.ศ. 2524 และสิ้นสุดการดำเนินงานในปี พ.ศ.2537

[32] นเรศ สงเคราะห์สุข และคณะ, **จากแนวคิด...สู่การปฏิบัติ "เสี้ยวหนึ่งของประสบการณ์การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมบนพื้นที่สูง"**, โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน สำนักงานป้องกันและปราบปรามยามเสพติดภาคเหนือเอกสารโครงการเล่มที่ 211: เชียงใหม่, 2541.

พื้นที่ที่สอง พื้นที่ลุ่มน้ำลาง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เริ่มดำเนินงานในปี พ.ศ. 2526 และสิ้นสุดการดำเนินงานในปี พ.ศ. 2541 *พื้นที่ที่สาม* พื้นที่ตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เริ่มดำเนินงานในปี พ.ศ. 2534 และสิ้นสุดการดำเนินงานในปี พ.ศ. 2541 หลักการสำคัญของการดำเนินงานโครงการฯ ได้แก่ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน การพึ่งตนเอง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การสร้างแบบจำลองการพัฒนา ตลอดจนการผสมผสานกิจกรรมโครงการฯ อย่างเหมาะสมสอดคล้องและให้ความสำคัญกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ด้อยโอกาสและคำนึงถึงบทบาทหญิง-ชาย เพื่อเป็นการป้องกันผลกระทบทางลบของการพัฒนา การปฏิบัติงานในพื้นที่ลุ่มน้ำลาง มีวัตถุประสงค์สำคัญของโครงการคือ การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชากรบนพื้นที่สูง แก้ไขปัญหายาเสพติดและระบบนิเวศน์ได้รับการดูแลรักษาให้มีความสมดุลและยั่งยืนตลอดไป

เอกสารชิ้นนี้เป็นเอกสารสรุปเนื้อหา ขอบเขต การดำเนินงานและสรุปบทเรียนของโครงการฯ ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมตลอดช่วงอายุโครงการฯ ประมาณ 17 ปี (พ.ศ. 2524-2541) โดยเนื้อหาในเอกสารฉบับนี้ ได้นำเสนอถึงประสบการณ์และบทเรียนที่ได้รับจากการทำงานร่วมกับชุมชนบนพื้นที่สูง ประกอบด้วย 4 บท ได้แก่ *บทที่หนึ่ง* เป็นการแนะนำโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน *บทที่สอง* เรื่องแนวคิดและกระบวนการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม *บทที่สาม* เป็นการนำเสนอประสบการณ์ที่ได้รับประกอบด้วย 7 เรื่องใหญ่ คือ การวิจัยชุมชน การพัฒนากลุ่ม องค์กรและผู้นำ การวางแผนการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยองค์กรชุมชน ความร่วมมือระหว่างองค์กรและการขยายแนวคิด กรณีศึกษาอื่นๆ และข้อคิดเห็นและมุมมองของชาวบ้าน และ *บทที่สี่* เป็นการนำเสนอบทเรียนที่สำคัญ โดยเนื้อหาส่วนนี้ทางโครงการฯ ได้เชิญตัวแทนชาวบ้านจากทั้งสองพื้นที่ คือ พื้นที่ลุ่มน้ำลางได้แก่ บ้านแม่ละนา บ้านจ่าโบ่ บ้านลุกข้าวหลาม บ้านบ่อไคร้ บ้านถ้ำลอด และพื้นที่ห้วยปูลิง ได้แก่ บ้านหนองขาวกลาง และ บ้านห้วยไม้ดำ พบว่าการทำงานของโครงการฯ เน้นเรื่องการทำงานประสานแผนงานระหว่างหน่วยงานของราชการต่างๆ ได้แก่ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมป่าไม้ พัฒนาชุมชน ประชาสงเคราะห์ สาธารณสุขและฝ่ายปกครอง ได้เข้ามาดำเนินงานส่งเสริมพัฒนาอาชีพ ส่งเสริมการปลูกพืชทดแทนฝิ่น แจกพันธุ์ไม้ผล ส่งเสริมการเลี้ยงวัวควาย จัดการด้านสุขอนามัย บำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด มีการจำแนกประโยชน์การใช้พื้นที่หมู่บ้านตามหลักวิชาการ มีการปลูกป่าเศรษฐกิจบริเวณต้นน้ำ ร่วมกับประชาสงเคราะห์จัดทำบัตรประชาชน

อย่างไรก็ตาม ลักษณะการทำงานผ่านหน่วยงานราชการดังกล่าว ก็ส่งผลให้บางครั้งการติดต่อเรื่องข้อมูล การทำงานของหน่วยงานราชการเป็นไปได้ยากและไม่ได้คุณภาพ อย่างเช่น งานที่โครงการฯ ทำงานผ่านหน่วยงานนั้น ผลที่ออกมามีน้อย ส่วนใหญ่ไม่ดี การจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์การเกษตรมีคุณภาพไม่ค่อยดี เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามผลและบทเรียนที่ชาวบ้านได้รับจากการทำงาน ช่วยส่งเสริมให้เกิดความตื่นตัว รู้จักบทบาทหน้าที่ตนเอง เปิดโลกทัศน์ให้แก่เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานรัฐ ผู้นำชุมชน และผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ และส่งผลให้พื้นที่ปลูกฝิ่นลดน้อยลง แม้ว่างานชิ้นนี้เหมือนกับเป็นการถอดบทเรียนของการทำงานกับชุมชนของโครงการฯ แต่ก็ชี้ให้เห็นถึงตัวอย่างของโครงการพัฒนาที่เข้ามาในพื้นที่ตลอดจนวิธีการ ขั้นตอน การดำเนินงาน และสามารถนำมาใช้เปรียบเทียบกับข้อมูลที่ได้จากคำสัมภาษณ์ที่เกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในด้านของโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชน ที่ต้องปรับเปลี่ยนระบบการผลิตบนพื้นที่สูง ทั้งในด้านของชนิดพันธุ์พืช การใช้แรงงาน เทคโนโลยีต่างๆ ตลอดจนระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีความใกล้ชิดกับระบบทุนนิยมเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นข้อมูลที่สามารถใช้เป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับหลักฐานคำสัมภาษณ์ของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

นอกจากนั้นยังมีงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโครงการฯ ดังงานของ นรินทร์ชัย พัฒนพงศา**เรื่อง การศึกษาปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการปฏิบัติของเกษตรกรที่เคยร่วมกิจกรรมระบบเกษตรถาวรของโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน**[33] งานศึกษาชิ้นนี้ต้องการทำความเข้าใจว่าเหตุใดเกษตรกร ถึงเลิกเป็นสมาชิกผู้ปฏิบัติกิจกรรมเกษตรถาวร (แปลงอนุรักษ์) กับโครงการพื้นที่สูงไทย-เยอรมัน เพื่อหากลวิธีที่เหมาะสมให้เกิดการยอมรับการเกษตรวิธีนี้ต่อไป ได้สำรวจ ศึกษาในพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำลาง ได้แก่ พื้นที่บ้านน้ำริน ยาป่าแหน ปางคามน้อย ผาเผือกและไม้สุง ระหว่างวันที่ 3-6 สิงหาคม 2533 และในพื้นที่ตำบลวาวี จังหวัดเชียงราย สำรวจที่บ้านแสนเจริญ ดอยช้าง ทุ่งพร้าว ห้วยน้ำเย็น และบ้านวาวี ระหว่างวันที่ 11-14 สิงหาคม 2533 วิเคราะห์เกษตรกรที่เลิกทำแปลง 30 ราย และเกษตรกรที่ทำแปลงต่อเนื่องอีก 76 ราย โดยใช้ข้อมูลจากแบบสอบถามและวิเคราะห์เชิงสถิติแบบพรรณนา ส่วนแรกได้อธิบายถึงเงื่อนไขของเกษตรกรที่สนใจลงทะเบียนเป็นสมาชิกผู้ปฏิบัติกิจกรรมเกษตรถาวร (แปลงอนุรักษ์) กับโครงการฯ โดยจะได้รับความช่วยเหลือด้านวัสดุ-อุปกรณ์ ตามสมควร แต่ต้องปฏิบัติด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำตามหลักเกณฑ์อย่างเช่น การทำแนวแถบพืชปลูกขวางความลาดเทเพื่อป้องกันการชะล้าง โดยพืชที่ปลูกต้องเป็นพืชตระกูลหญ้าหรือไม้พุ่มบำรุงดิน การป้องกันแนวกันไฟ โดยทำแนวกันไฟเป็นแถบห่าง 2 เมตร รอบๆ แปลงเพาะปลูก ในช่วงฤดูแล้ง นอกจากนี้เกษตรกรต้องไม่เผาซากพืชและไม่มีการเผาแปลง มีการหมุนเวียนสลับแถบปลูกพืช ให้มีพืชตระกูลถั่วอยู่ในแปลงพืชต่างๆ ทุก 2-3 ปีต่อครั้ง

ตลอดจนสร้างแรงจูงใจทำเกษตรถาวร ในกรณีของเกษตรกรที่ร่วมโครงการมาแล้ว 1 ปี สามารถเข้าร่วมโครงการปลูกพืชยืนต้นได้ และเกษตรกรที่ปฏิบัติดูแลรักษาดีจะได้รับรางวัลตอบแทนน้ำใจเป็นรายบุคคล ซึ่งในฤดูเพาะปลูกปี พ.ศ. 2533 จะเปลี่ยนเป็นการมอบเงินสมทบเป็นกองทุนหมู่บ้านจำนวน 300 บาท ต่อเกษตรกรในโครงการ 1 คน แต่จากข้อปฏิบัติเบื้องต้นของโครงการ ปรากฏว่าทุกๆ ปีจะมีผู้ร่วมโครงการกว่า 20 เปอร์เซนต์ เลิกปฏิบัติ และผลที่ได้จากการศึกษาพบว่า สาเหตุหลัก คือ เกษตรกรพบปัญหาหญ้าคัน หญ้าโตเร็วเกินไป ไม่มีความสามารถทางด้านเทคโนโลยี อุปกรณ์ในการกำจัด ส่วนปัญหาขาดแคลนแรงงานเป็นสาเหตุรองลงมา นอกจากนั้นยังมีเหตุผลเรื่องของการย้ายที่อยู่ตามสภาพวัฒนธรรมของเกษตรกรบางชนเผ่า เช่น แต่งงานหรือย้ายตามตระกูลเพื่อหาพื้นที่อุดมสมบูรณ์กว่าเดิม แต่บางคนก็ยอมรับว่า เลือกทำแปลงเกษตรถาวร เพราะมีลู่ทางได้บัตรประชาชน หรือได้รับการยอมรับสิทธิ์เวลารักษาโรงพยาบาลและได้สิทธิทำกินในที่ดินตลอดไป หรือหากไม่ทำแปลงเกษตรถาวร เจ้าหน้าที่เข้มงวดไม่ให้ไปทำกินที่อื่นจึงยอมทำแปลงเกษตรถาวร

แม้ว่างานชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการรู้ถึงสาเหตุการเลิกเข้าร่วมแปลงถาวรของเกษตรกรภายใต้โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน แต่ก็ช่วยให้เราเห็นถึงเงื่อนไขของเกษตรกรที่เกี่ยวกับสาเหตุ และความต้องการของชุมชนในด้านการพัฒนาเกษตรกรรม ที่ปรากฏออกมาในรูปแบบของการปรับเปลี่ยนภายใต้เงื่อนไขที่แตกต่างตามแต่ละสถานการณ์ ตลอดจนงานศึกษาทางสาขาวิชาการเมืองการปกครองที่ศึกษาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานและผลกระทบของโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน ได้แก่ งานของ ชัยวัฒน์ ดิเรกวัฒนา เรื่อง **ผลกระทบของการดำเนินงานโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน ต่อชุมชนชาวเขา : ศึกษาเฉพาะกรณีพื้นที่**

[33] นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, **การศึกษาปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการปฏิบัติของเกษตรกรที่เคยร่วมกิจกรรมระบบเกษตรถาวรของโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน**, คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535.

ลุ่มน้ำลาง กิ่งอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน [34] งานศึกษาชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบผลกระทบของการดำเนินงานของโครงการฯ ต่อความเปลี่ยนแปลงชุมชนในเขตพื้นที่โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง จากการศึกษาค้นพบว่าชุมชนได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาฯ

ด้านเศรษฐกิจ มีการเปลี่ยนแปลงในอัตราต่ำ ไม่มีความแตกต่างอย่างชัดเจนในด้านรายได้ การใช้ความรู้ด้านเกษตรแผนใหม่ มีการส่งเสริมปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นรายได้หลัก ทดแทนการปลูกฝิ่น ส่งผลให้ชาวเขามีทางเลือกในการปลูกพืชอื่นที่หลากหลายทดแทน เช่น กาแฟ ถั่วแดง เสาวรส ละหุ่ง มันฝรั่ง พืชผักอื่นๆ แต่ก็เกิดปัญหาเรื่องตลาดการขายผลผลิตดังกล่าวตามมา รวมทั้งเรื่องของเกิดความเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมการออมจากการเก็บของป่าหายาก เงินรูปี มาอยู่ในรูปของตัวเงินมากขึ้น ตลอดจนเกิดการลงทุนเพื่อเกิดการพัฒนาอาชีพและรายได้ *ด้านสังคม* ผลจากการพัฒนาทำให้เกิดการส่งเสริมการศึกษา การขยายตัวของโครงสร้างพื้นฐานการศึกษาตามโครงการพัฒนาฯ เช่น การเพิ่มจำนวนโรงเรียน และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของระบบสาธารณสุข ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านสุขอนามัยที่ดีขึ้น ส่วนทาง *ด้านการเมืองและการปกครอง* ก่อให้เกิดระบบการปกครองในรูปแบบของคณะกรรมการ แต่ก็ยังไม่ได้ละทิ้งการนับถือผู้อาวุโสในหมู่บ้าน และเปิดโอกาสให้มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐโดยตรง จึงได้รับแนวความคิดในการพัฒนาจากรัฐและมีการพัฒนารับบริการต่างๆ จากภาครัฐและโครงการพัฒนาพื้นที่สูงไทย-เยอรมัน

อย่างไรก็ตามในงานศึกษาชิ้นนี้ได้นำเสนอข้อวิจารณ์อย่างน่าสนใจเกี่ยวกับการดำเนินงานของโครงการฯ ว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา ยังไม่มีความสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชน เช่น ในเรื่องรายได้ กรรมสิทธิ์ในที่ดิน เป็นต้น ดังนั้นจำเป็นต้องค้นหาความต้องการที่แท้จริงและพัฒนาเป็นกระบวนการพัฒนาที่สร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง

นอกจากนั้นยังมีงานศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานของชลัยสิน โพธิเจริญ เรื่อง **ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องของโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมันศึกษาเฉพาะกรณีตำบลวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย** [35] ในงานศึกษาชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อตรวจสอบถึงปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้มีการดำเนินการพัฒนาบนพื้นที่สูงของส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและองค์กรท้องถิ่น ในพื้นที่ตำบลวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย เป็นไปอย่างต่อเนื่องหลังจากที่มีการส่งมอบการดำเนินการพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่สูงไทย-เยอรมัน ในปี 2533 เป็นต้นมา โดยใช้เครื่องมือวิจัยเป็นแบบสอบถามการสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้น ประกอบด้วยตัวแปร 3 ตัวแปร คือ ตัวแปรขีดความสามารถของการบริหารงานของหน่วยงานในอำเภอแม่สรวย ขีดความสามารถการบริหารแผนพัฒนาตำบลวาวี และตัวแปรการยอมรับและความผูกพันในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ส่วนราชการที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ตำบลวาวี จากการศึกษาถึงปัจจัย โดยใช้ตัวแปรทั้งสาม พบว่าขีดความสามารถของส่วนราชการในอำเภอแม่สรวย ในการพัฒนาบนพื้นที่สูงยังมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการจัดทำและเสนอโครงการพัฒนา การประสานงานและการติดตามผลยังไม่เพียงพอ รวมทั้งการประสานงานระหว่างส่วนราชการ การจัดสรรทรัพยากรในการบริหารงานอย่างเหมาะสม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับโครงสร้างและระบบราชการภายในของ

---

[34] ชัยวัฒน์ ดิเรกวัฒนา, **ผลกระทบของการดำเนินงานโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน ต่อชุมชนชาวเขา : ศึกษาเฉพาะกรณีพื้นที่ลุ่มน้ำลาง กิ่งอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** , สารนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538.

[35] ชลัยสิน โพธิเจริญ, **ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องของโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย** , สารนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536.

แต่ละหน่วยงาน ตลอดจนยังไม่สามารถกำหนดปัญหาความต้องการของชุมชน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำงานต่อเนื่องอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อเป็นแนวทางการเตรียมตัว หรือเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับโครงการฯ ที่ยังดำเนินการอยู่ให้มีความพร้อมในส่วนทรัพยากรและโครงสร้างการบริหารงานบนพื้นที่สูงได้อย่างต่อเนื่อง

แม้ว่างานศึกษาทางสาขาวิชาการเมืองการปกครองทั้งสองชิ้นยังขาดความชัดเจนในการนำเสนอถึงพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงของชุมชนในช่วงเวลาก่อนและหลังการเข้ามาของโครงการพัฒนาพื้นที่สูงไทย-เยอรมัน แต่งานทั้งสองชิ้นได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานและผลกระทบจากโครงการพัฒนาฯ และแม้ว่างานของชลัยสิน จะไม่ได้อยู่ในพื้นที่ปางมะผ้า แต่ก็สามารถนำข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษามาเปรียบเทียบกับกรณีของปางมะผ้า โดยเฉพาะในด้านของการดำเนินงานระหว่างโครงการพัฒนาฯ และเจ้าหน้าที่ราชการที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผลสำเร็จของการดำเนินงาน เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบการตั้งคำถามต่อโครงการพัฒนาพื้นที่สูง ทั้งในแง่ของเป้าหมาย วิธีการ ขั้นตอนการดำเนินงาน ผลกระทบ และการปรับตัวของชุมชนภายใต้เงื่อนไขบริบทการพัฒนา และสามารถนำประเด็นข้อค้นพบของกลุ่มงานศึกษาชุดงานพัฒนาพื้นที่สูงฯ มาอภิปรายเปรียบเทียบกับสถานการณ์ปัจจุบันของแต่ละหมู่บ้าน

ส่วนที่สี่ เป็นกลุ่มงานศึกษาถึงการปรับตัวของชุมชนภายใต้บริบทการพัฒนาและความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

งานของพิมุขชาญธนะวัฒน์ เรื่อ**งคริสตศาสนา กับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวมูเซอแดง การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณีระหว่างหมู่บ้านยาป่าแหนกับหมู่บ้านแสนคำลือ ในกิ่งอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**[36] งานชิ้นนี้เป็นงานศึกษาเรื่องคริสตศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวมูเซอ(ลาหู่)แดง โดยผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ถ้าศาสนาเปลี่ยนแปลงย่อมส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวบ้าน โดยความเชื่อทางศาสนามีความสัมพันธ์กับระบบทางเศรษฐกิจ ระบบทางการศึกษา ระบบการรักษาพยาบาลและระบบอื่นๆ ภายในชุมชน ทำการศึกษาเปรียบเทียบสองพื้นที่ในบ้านยาป่าแหน ซึ่งประสบความสำเร็จในการเผยแพร่ศาสนา จนผู้นำศาสนาได้แยกออกไปสร้างชุมชนใหม่ คือ บ้านผาเจริญ ในปี พ.ศ. 2530 แต่ในด้านของบ้านแสนคำลือพบว่า เกิดความขัดแย้งกับองค์กรคริสตศาสนา และถูกต่อต้านจากผู้นำหมู่บ้านแสนคำลือจึงทำให้การเผยแพร่ล่าช้าและไม่ประสบผลสำเร็จ

งานศึกษาให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้เผยแพร่ศาสนา ในฐานะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง และจากการตัดสินใจของชาว ลาหู่แดงมานับถือศาสนาคริสต์ ไม่ได้หมายความว่าลักษณะเฉพาะตัวของชาวลาหู่แดงจะเปลี่ยนแปลงไป และสาเหตุของการตัดสินใจไม่ได้เกิดจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจอย่างเดียว แต่ยังมีความเกี่ยวข้องกับความพยายามยอมรับการเปลี่ยนแปลงอันเป็นสากลมากขึ้น ตามสภาวการณ์ในปัจจุบัน เพื่อสามารถดำรงชนเผ่าของตนให้สืบต่อไป แม้ว่างานศึกษาชิ้นนี้มุ่งอธิบาย ถึงผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมภายในชุมชน แต่ก็ช่วยให้เราทราบถึงข้อมูลทั่วไปของชนชาติลาหู่ อย่างเช่น เรื่องประวัติศาสตร์ การแบ่งกลุ่มภาษา ระบบเศรษฐกิจ เครือญาติ ระบบศาสนาและความเชื่อของชาวลาหู่แดง พิธีกรรม ตลอดจนมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องประวัติหมู่บ้าน สภาพทั่วไป บุคคลสำคัญ การขยายตัวทางศาสนาคริสต์เข้ามาในพื้นที่ เรื่องของ

[36] พิมุข ชาญธนะวัฒน์, **คริสตศาสนา กับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวมูเซอแดง : การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณีระหว่างหมู่บ้านยาป่าแหนกับหมู่บ้านแสนคำลือ ในกิ่งอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2538.

การเผยแพร่ และความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวลาหู่ โดยสะท้อนออกมาในเรื่องของความเปลี่ยนแปลงทางความเชื่อ หลักธรรม คำสอน เครื่องดนตรีที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม

งานวิทยานิพนธ์อีกชิ้นหนึ่งของพิมุข ชาญธนะวัฒน์ เรื่อง **การปรับปรน เปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ : กรณีศึกษาชาวไทใหญ่หมู่บ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**[37] เป็นงานศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัวของชุมชนบ้านถ้ำลอด ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ และผลกระทบจากการปรับปรน เปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ก่อให้เกิดผลดีและผลเสียต่อสภาพชีวิตของชาวบ้านถ้ำลอดอย่างไร งานศึกษานี้ช่วยให้เห็นถึงพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านถ้ำลอด ที่ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2512 ซึ่งมีลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างใกล้ชิด มีความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ผสมผสาน ยึดมั่นในจารีตตามหลักพุทธศาสนา ต่อมาเกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยมีผลจากปัจจัย 2 ด้าน คือ ปัจจัยภายใน ประกอบด้วยการเพิ่มของจำนวนประชากร ความต้องการเป็นคนไทย ความต้องการวัตถุ ส่วนปัจจัยที่สองเป็นปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย การพัฒนาของรัฐ การพัฒนาบุคคลและองค์กรอิสระ และการอพยพของประชากรต่างถิ่น ลักษณะการปรับปรน เป็นการดำเนินงานผ่านกระบวนการต่างๆ คือ ได้จากการเรียนรู้หรือขัดเกลาทางสังคมแล้วนำมาปฏิบัติ การลอกเลียนจากสื่อ หรือจากบุคคลภายนอกและนำมาปฏิบัติ เช่น ทางด้านเศรษฐกิจ มีอาชีพที่หลากหลาย การคมนาคมสะดวก การลดบทบาทของเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ เกิดรูปแบบการผลิตที่มุ่งกำไรตามระบบทุนนิยม มีความเป็นอยู่แบบปัจเจกตามลักษณะสังคมเมือง และลักษณะโครงสร้างผู้นำชุมชนได้เปลี่ยนแปลงจากอดีตเป็นผู้นำตามธรรมชาติเน้นความเป็นคนดี มีศีลธรรม มีประสบการณ์มาสู่ผู้นำที่ได้รับการจัดตั้งโดยอาศัยอำนาจรัฐ ซึ่งเป็นผู้นำที่มีคุณสมบัติด้านการศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจดี

นอกจากนั้นยังพบว่า สภาพสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เพื่อให้ระบบส่วนต่างๆ ทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดความเหมาะสมอย่างสมดุลอันทำให้ชาวไทใหญ่ในหมู่บ้านดำรงอยู่ได้ และการปรับปรน เปลี่ยนแปลงทางสังคมชุมชนบ้านถ้ำลอดไม่ใช่การปรับปรนเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่วนใดส่วนหนึ่งที่เป็นอิสระจากระบบอื่นๆ แต่หากมีผลกระทบต่อเนื่องไปยังส่วนอื่นๆ ของสังคมและวัฒนธรรมด้วย

ตลอดจนงานของบานเย็น ชาญธนะวัฒน์เรื่อง **การท่องเที่ยวกับผลกระทบต่อชุมชนชาวไทใหญ่ กรณีศึกษาหมู่บ้านถ้ำลอด ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** [38] ได้ศึกษาถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อชุมชนชาวไทใหญ่ หมู่บ้านถ้ำลอด ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า ในช่วงปี พ.ศ. 2542-2544 โดยศึกษาทั้งปัจจัยของการท่องเที่ยวและผลกระทบของชุมชน ทั้งทางกายภาพ ด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ศึกษาปัญหาอุปสรรคที่เกิดจากการจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติ และทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อการท่องเที่ยวในชุมชนบ้านถ้ำลอด ผลจากการวิจัยเรื่องการท่องเที่ยว กับผลกระทบต่อชุมชนชาวไทใหญ่ ที่บ้านถ้ำลอด ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นในการศึกษาเป็น 4 ประเด็นด้วยกัน คือ บริบททางสังคมของชาวไทใหญ่หมู่บ้านถ้ำลอด บริบทการท่องเที่ยวถ้ำน้ำลอด ปัจจัยของการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวกับ

---

[37] พิมุข ชาญธนะวัฒน์, **การปรับปรน เปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่: กรณีศึกษาชาวไทใหญ่หมู่บ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน,** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิจัย และพัฒนาท้องถิ่น สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2546

[38] บานเย็น ชาญธนะวัฒน์ , **การท่องเที่ยวกับผลกระทบต่อชุมชนชาวไทใหญ่ : กรณีศึกษาหมู่บ้านถ้ำลอด ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** , วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2544.

ผลกระทบต่อชุมชนหมู่บ้านถ้ำลอด จากการศึกษาสามารถสรุปผลการวิจัยได้ว่า จากการที่หมู่บ้านถ้ำลอด อยู่ใกล้กับตัวอำเภอปางมะผ้า และมีแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นถ้ำขนาดใหญ่ที่สวยงาม อีกทั้งยังเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีความสำคัญ และมีประโยชน์ต่อการศึกษาหาความรู้ จึงทำให้มีการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญ ส่งผลให้ในแต่ละปีมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเที่ยวชมเป็นจำนวนมากซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนบ้านถ้ำลอด ในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านวัฒนธรรม และผลกระทบดังกล่าวก็มีทั้งผลดีและผลเสียต่อชาวบ้านถ้ำลอด

เห็นได้ว่างานทั้งสามชิ้นมุ่งทำความเข้าใจต่อการปรับตัวของชุมชนในพื้นที่ศึกษา ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้บริบทความเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของศาสนา ผลกระทบจากการท่องเที่ยว และการขยายตัวของสังคมเมือง สิ่งต่างๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นคำถามหลักในการวิจัย ซึ่งช่วยให้เห็นถึงการปรับตัวของชุมชนที่สะท้อนออกมาทั้งในเชิงตอบรับและโต้ตอบกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว อย่างไรก็ตามงานกลุ่มนี้มุ่งอธิบายปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวในแต่ละกรณี ดังนั้นจึงยังขาดการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงมิติความสัมพันธ์ทางอำนาจของความเปลี่ยนแปลง และบุคคลที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขบริบทที่แตกต่างออกไป

จากการทบทวนงานวรรณกรรมทั้งสี่กลุ่ม ผู้วิจัยพบว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ของกลุ่มคนบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า ยังขาดมิติการเชื่อมโยงข้อมูลที่ได้จากงานวิจัย เพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการตั้งถิ่นฐานและการโยกย้ายของกลุ่มคนบนพื้นที่สูง แม้ว่าจะมีความพยายามในงานศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาทางโบราณคดีของอุดมลักษณ์ แต่ก็ยังไม่สามารถเชื่อมโยงมิติความสัมพันธ์ของผู้คนบนพื้นที่สูง ดังนั้นในการศึกษาช่วงแรกที่ผ่านมา (หกเดือนแรก) ของผู้วิจัยพยายามเก็บข้อมูลการตั้งถิ่นฐานของผู้คน และความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมเศรษฐกิจและการเมืองจากประวัติศาสตร์บอกเล่า จัดลำดับความสัมพันธ์ของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และนำมาวิเคราะห์กับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เพื่ออธิบายประวัติศาสตร์ของกลุ่มคนบนพื้นที่สูง ตลอดจนความสัมพันธ์ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ภายใต้เงื่อนไขบริบทความเปลี่ยนแปลงตามแต่ละช่วงเวลาประวัติศาสตร์ของชุมชนเป็นหลัก

1.2.2 ความรู้เรื่องระบบเศรษฐกิจและสังคม

สำหรับการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ เน้นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ และสังคมในสมัยประวัติศาสตร์และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชนในช่วงเวลายุครัฐจารีต (พุทธศตวรรษที่ 19-25) กับ ชุมชนยุครัฐสมัยใหม่ (พุทธศตวรรษที่ 25-26) ดังนั้นเนื้อหาของการทบทวนงานวรรณกรรมในครั้งนี้ จึงพยายามที่จะทำความเข้าใจเรื่องระบบเศรษฐกิจและสังคมโดยเฉพาะพื้นที่ภาคเหนือเป็นสำคัญ ซึ่งจะช่วยให้มีความเข้าใจพัฒนาการของชุมชนต่างในแต่ละช่วงเวลาได้

งานของนิธิ เอียวศรีวงศ์ **พัฒนาการของรัฐล้านนา** อธิบายประวัติศาสตร์ล้านนาว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมเป็นในลักษณะที่มีความสัมพันธ์อยู่บนพื้นฐานของระบบส่วยที่โยงความสัมพันธ์เป็นทอดๆ ระหว่างนายกับนาย นายกับชาวนา และการขยายตัวของรัฐก็เพื่อความต้องการควบคุมผลประโยชน์ในเรื่องของส่วย (สินค้า และ แรงงาน) และตลาดการค้า [39] สอดคล้องกับอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

[39] นิธิ เอียวศรีวงศ์, "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ : พื้นฐานทางเศรษฐกิจ" **สายธารแห่งความคิด**, 2532, 27-31.

ใน **เชียงใหม่ 700 ปี**[40] ที่กล่าวถึงพัฒนาการของล้านนานั้นมีการสร้างเครือข่ายทางการค้าเป็นเรื่องสำคัญ โดยกล่าวได้ว่า อาณาจักรล้านนานั้นก่อตัวบนระบบรัฐและระบบส่วย แม้ว่าอำนาจทางการเมืองของล้านนาสิ้นสุดลง แต่การเข้ามาควบคุมเมืองเชียงใหม่ของพม่า หรือพระเจ้ากาวิละกับการฟื้นม่าน ยังคงเป็นความพยายามในการเข้าถึงระบบเครือข่ายการค้าในรูปแบบของส่วยและตลาดเช่นเดิม แต่ความเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างของเครือข่ายทางการค้าแบบเดิมถูกกระทบเริ่มต้นเมื่อ “ตะวันตก” เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรในภูมิภาค เช่น การทำไม้ การสถาปนาระบบภาษีอากร การค้าระบบเงินตรา เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจแบบชุมชนเดิม เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีการขยายตัวของกลุ่มทุนใหม่ เช่น คนจีน จนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยเฉพาะช่วง 40 ปีที่ผ่านมา คือช่วง พ.ศ. 2500 ที่มีการขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์ การขยายตัวของอำนาจรัฐจากส่วนกลางที่เข้มข้นมากขึ้น

เช่นเดียวกับงานของธเนศวร์ เจริญเมือง ได้เสนอภาพรวมของเมืองเชียงใหม่ ในงาน **700 ปีของเมืองเชียงใหม่** โดยนำเสนอพัฒนาการ ความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงตามพัฒนาการของเมืองเชียงใหม่ตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย ลำดับมาจนถึงการปฏิรูปการปกครองสยามในเมืองเชียงใหม่ การอยู่ภายใต้อำนาจสยามของเมืองเชียงใหม่ ในงานชิ้นนี้ยังวิเคราะห์ถึงปัจจัยต่างๆ ที่เกิดขึ้นต่อการเปลี่ยนแปลงของเมืองเชียงใหม่ โดยยกประเด็นด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยให้ภาพระบบเศรษฐกิจของเมืองเชียงใหม่และอาจหมายรวมถึงเมืองต่างๆ ในภูมิภาคออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ คือ ระบบเศรษฐกิจแบบศักดินากับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยเฉพาะระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เข้ามามีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงของภูมิภาคอย่างมาก

เนื้อหาจากการทบทวนเอกสารต่างๆ ว่าด้วยเรื่องเศรษฐกิจภาคเหนือ จึงแบ่งงานศึกษาได้เป็น 2 ลักษณะ คือ (1) งานศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบเศรษฐกิจดั้งเดิมของภาคเหนือ ยุครัฐจารีต (พุทธศตวรรษที่ 19-25) และ (2) งานศึกษาเกี่ยวกับ การขยายตัวระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ของภาคเหนือ ยุครัฐสมัยใหม่ (พุทธศตวรรษที่ 25-26)

1.2.2.1 งานศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบเศรษฐกิจดั้งเดิมของภาคเหนือ

ตามที่กล่าวไปข้างต้นว่า ท้องถิ่นภาคเหนือนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบส่วยและตลาด โดยเมืองเชียงใหม่จะเป็นศูนย์กลาง การเมืองการปกครอง และเศรษฐกิจที่สำคัญ เมืองเชียงใหม่จึงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางระบบการค้าของภูมิภาคตอนใน และติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ ตามเส้นทางระหว่างเมือง ดังนั้นจึงมีงานหลายชิ้นที่สะท้อนให้เห็นรูปแบบเศรษฐกิจดั้งเดิมของภาคเหนือ

ในงาน **ลัวะ ละว้า และกะเหรี่ยง: ของในที่สูงกับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ-การเมืองในที่ราบ** ของศรีศักร วัลลิโภดม [41] เป็นการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มที่ราบและที่สูงว่าทั้งสองกลุ่มมีความสัมพันธ์กันทั้งในด้านเศรษฐกิจและการเมืองมาตั้งแต่สมัยอดีต โดยพยายามทำความเข้าใจว่ากลุ่มคนในพื้นที่สูงนั้นในอดีตเป็นพวกใด มีความสัมพันธ์กันในลักษณะใดกับกลุ่มคนที่ราบ ในงานชิ้นนี้ใช้หลักฐานต่างๆ ในการศึกษาความสัมพันธ์ ไม่ว่าจะเป็นหลักฐานทางโบราณคดี ประเภทเครื่องถ้วยจีน เครื่องถ้วยจากแหล่งเตา

[40] อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, “เชียงใหม่ 700 ปี” **สารคดี** 12 (135, 2539), 109-122.

[41] ศรีศักร วัลลิโภดม, “ลัวะ ละว้า และกะเหรี่ยง:ของในที่สูงกับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ-การเมืองในที่ราบ”**, เมืองโบราณ** , 12 (1) (ม.ค.-มี.ค, 2529), 54-66.

ล้านนา และเครื่องถ้วยจากแหล่งเตาเมืองสุโขทัยที่พบบนเทือกเขาสูงและเทียบกับหลักฐานอื่นๆ เช่น หลักฐานเอกสาร ตำนานโบราณที่แสดงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนบนที่สูงกับกลุ่มคนที่ราบ

ในงานชิ้นนี้มีการนำเสนอ กลุ่มคนสองกลุ่มคือ กลุ่มลัวะ และกลุ่มกะเหรี่ยงซึ่งตั้งอยู่บนพื้นที่สูง หากแต่ด้วยการศึกษาจากหลักฐานต่างๆ สรุปด้วยข้อเสนอที่ว่า กลุ่มคนในพื้นที่สูงที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมฝังศพน่าจะเป็น ลัวะ และน่าจะเป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองกับรัฐล้านนา ด้วยกลุ่มลัวะ นั้นตั้งหลักแหล่งอยู่บนเส้นทางการติดต่อระหว่างล้านนา ในที่ราบลุ่มน้ำปิง กับกลุ่มมอญพม่า ในที่ราบลุ่มน้ำสาละวิน และลัวะน่าจะเป็นเจ้าของทรัพยากรที่สำคัญ เช่น ของป่า ดังนั้นทางล้านนาซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าตอนในเป็นผู้เก็บผลผลิตต่างๆ เพื่อค้าขายกับกลุ่มคนในเขตติดทะเล เช่น อยุธยา พม่า รัฐล้านนาจึงนำเครื่องถ้วยต่างๆ มาติดต่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าป่าเหล่านี้

ในงาน Yunnan Trade in the Nineteenth Century: Southwest China's Cross-Boundaries Functional System ของ จิระนันท์ พิตรปรีชา ในงานชิ้นนี้ศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มจีนยูนนานผ่านระบบความสัมพันธ์นอกเหนือขอบเขตอำนาจรัฐระหว่างยูนนานกับชุมชนอื่นๆ โดยมีเครือข่ายของเส้นทางการค้าข้ามพรมแดนและตลาดนัดเป็นสิ่งกำหนดขอบเขตปริมณฑล และพิจารณาโครงสร้างทางเศรษฐกิจการค้าในอาณาบริเวณดังกล่าวในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยใช้แนวความคิดของทฤษฎี "เขตเศรษฐกิจ" ทฤษฎีว่าด้วยภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ สังคมจีนของ G. William Skinner จิระนันท์เห็นด้วยในประเด็นว่า เส้นทางคมนาคมในอาณาบริเวณต่างๆ จะมีลักษณะกระจายจากศูนย์กลางใหญ่ของระบบตลาดแบบเครือข่าย ที่สัมพันธ์กับสภาพภูมิศาสตร์

ในงานชิ้นนี้ยังยกภูมิหลังของประวัติศาสตร์ยูนนานเพื่อชี้ให้เห็นพัฒนาการของกลุ่มจีน "ฮ่อ" ที่เกิดขึ้นจากการผลักดันให้อยู่นอกระบบการค้าแบบระบบเครือข่ายภายในกับจีน ดังนั้นจีน "ฮ่อ" หรือจีนมุสลิมจึงรวมกลุ่มเป็นชุมชนค้าขายตามเมืองต่างๆ เริ่มสะสมอำนาจ และขยายฐานสนับสนุนทางเศรษฐกิจ ดังนั้นรูปแบบการค้าทางไกลเดิม คือ การเชื่อมโลกตะวันตก -ตะวันออก จึงค่อยลดความสำคัญลงมาเป็นระดับท้องถิ่นและมีความสำคัญต่อมาจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยมีสินค้าออกที่สำคัญกระจายไปยังตลาดท้องถิ่น เกิดเมืองสำคัญรอง เพื่อจัดการการค้ายังเครือข่าย เช่น การค้าชากับกลุ่มไทใหญ่ การส่งออกเกลือไปยังลาว หรือฝิ่นที่ถูกส่งขายไปยังไทย พม่า ลาว และญวน เป็นต้น นอกจากนี้การค้นพบที่สำคัญของงานชิ้นนี้คือ ระบบเส้นทางการค้าทำให้เกิดพรมแดนใหม่ เป็นระบบเครือข่ายที่ไม่เน้นเรื่องพรมแดน

เช่นเดียวกับรายงานการวิจัย**พ่อค้าวัวต่าง ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2503)**[42] ของชูสิทธิ์ ชูชาติ ในงานชิ้นนี้ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับพัฒนาการการค้าขายของพ่อค้าวัวต่างในบริเวณภาคเหนือของไทย ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ น่าน แพร่ พะเยา ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน และอุตรดิตถ์ ซึ่งทำให้เห็นพัฒนาการของการประกอบอาชีพของพ่อค้าวัวต่าง ในช่วงปี พ.ศ. 2398503 และผลกระทบของระบบทุนที่มีต่อการค้าของพ่อค้าวัวต่าง ในงานชิ้นนี้จึงให้ภาพรวมของการค้าขายของพ่อค้าวัวต่าง ทั้งในเรื่องรูปแบบการค้า สินค้าต่างๆและเส้นทางการค้าของพ่อค้าวัวต่าง รวมทั้งการปรับเปลี่ยนของพ่อค้าวัวต่างในบริบทต่างๆ

[42] ชูสิทธิ์ ชูชาติ, **รายงานการวิจัย พ่อค้าวัวต่าง ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2503)** เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น, 2545.

นอกจากนั้นยังมีงานศึกษาเรื่อง **"เศรษฐกิจการทำเมี่ยง"** ของ Edward Van Roy[43] ที่ได้ศึกษาถึงเมี่ยง (ใบชาหมัก) ในฐานะเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีความสำคัญในภาคเหนือและเป็นแหล่งรายได้หลักให้แก่ผู้ที่อาศัยบนภูเขาที่สูง เศรษฐกิจเมี่ยงต้องอาศัยการขนส่งและการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางตลาดอย่างกว้างขวาง เมี่ยงเป็นสิ่งที่ผลิตและบริโภคในท้องถิ่นภาคเหนือ ก่อให้เกิดการหมุนเวียนของรายได้และเป็นอิสระจากเมือง โดยมองว่าระบบเศรษฐกิจเมี่ยงจำเป็นต้องอธิบายถึงความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างครัวเรือนต่างๆ ที่อยู่บนภูเขาและพื้นราบ ทั้งในลักษณะของวงจรครัวเรือนที่อพยพขึ้นมาทำสวนเมี่ยงและลงไปบนพื้นราบดำเนินไปตามเงื่อนไขของช่วงเวลาทำการผลิตเมี่ยง ตลอดจนรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพ่อเลี้ยงที่มีต่อชาวบ้านทำเมี่ยง ดำเนินไปในลักษณะความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์กับผู้อยู่ใต้การอุปถัมภ์ เนื่องจากว่าต่างฝ่ายต่างต้องการพึ่งพาเพื่อแลกเปลี่ยนส่วนแบ่งที่ได้จากการผลิตในเศรษฐกิจการทำเมี่ยง

1.2.1.2 งานศึกษาเกี่ยวกับการขยายตัวระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ของภาคเหนือ

การศึกษาและอธิบายเรื่องการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจที่ใช้แนวคิดเรื่องของวัฒนธรรมชุมชนเฉพาะที่ภาคเหนือส่วนใหญ่เป็นเหมือนงานวิจัยที่เพิ่มพื้นที่การอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนโดยใช้กรอบแนวคิดของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองของฉัตรทิพย์ เพื่อเป็นการยืนยันความคงอยู่ของวัฒนธรรมชุมชนดังเช่น งานของ ปลายอ้อ ชนะนนท์ ศึกษาเรื่อง **พ่อค้ากับระบบทุนนิยมในภาคเหนือ พ.ศ. 2464-2523**[44] และงานของชูสิทธิ์ ชูชาติ เรื่อง **วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2394-2475**[45] รวมถึงงานวิจัยที่ใช้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนของฉัตรทิพย์ในงานของรัตนาพร เศรษฐกุล เรื่อง **หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ พ.ศ. 2442-2542**[46] ที่ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคเหนือในช่วงร้อยปี (พ.ศ. 2442-2542) โดยรัตนาพรตั้งสมมติฐานการศึกษาจากการขยายอำนาจรัฐได้แก่ นโยบายและแผนพัฒนาของรัฐ ที่เข้าไปแทรกแซงชุมชนอย่างช้าๆ เพื่อดูดซับเอาผลประโยชน์และรายได้จากชุมชน และพยายามครอบงำเศรษฐกิจชุมชน ชักนำให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนระบบการผลิตแบบดั้งเดิมมาเป็นระบบการผลิตแบบทุนที่พึ่งพาตลาดมากกว่าชุมชน แต่เนื่องจากรัตนาพรใช้สมมติฐานของการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมชุมชนของภาคเหนือที่เป็นปัจจัยเหนี่ยวรั้งการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจชุมชนให้ช้าลงหรือมีความสามารถในการกำหนดรูปแบบการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนได้และใช้เป็นข้อต่อรองในการอธิบายแรงกระทบจากอำนาจรัฐและระบบทุนนิยมต่อชุมชน โดยพยายามชี้ให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นและแรงเกาะเกี่ยวของชุมชนที่ยังคงความเหนียวแน่นภายในชุมชน

---

[43] Edward Van Roy, *"เศรษฐกิจการทำเมี่ยง"* แปลโดยสุเทพ สุนทรเภสัช , **สังคมและวัฒนธรรมล้านนา รวมผลงานทางวิชาการ**, สุเทพ สุนทรเภสัช (บก), 15-49.

[44] ปลายอ้อ ชนะนนท์, **พ่อค้ากับระบบทุนนิยมในภาคเหนือ พ.ศ .2464-2523**, วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

[45] ชูสิทธิ์ ชูชาติ, **วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ .2394-2475**, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2523.

[46] รัตนาพร เศรษฐกุล, **หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ พ.ศ. 2442-2542**, (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546).

กลุ่มงานศึกษาเกี่ยวกับการขยายตัวของระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ ช่วยให้เราเห็นมิติของความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของชุมชนโดยเฉพาะในภาคเกษตรกรรมหรือพื้นที่ชนบทของประเทศไทย ดังงานศึกษาของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ใน**รายงานประกอบการประชุม: บนหนทางสู่อนาคต**[47] ศึกษาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับชุมชนเกษตรกรรมในภาคชนบท ที่เป็นผลสืบเนื่องจากการขยายอำนาจรัฐและการผลิตเชิงพาณิชย์นั้นชี้ให้เห็นว่าหมู่บ้านได้รับผลกระทบจาก 2 ปัจจัยใหญ่ คือ

(1) การขยายอำนาจรัฐออกไปสู่หมู่บ้าน ตัวอย่างเช่น เจ้าหน้าที่ทางการเกษตร การปลูกข้าวพันธุ์ใหม่ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข จากปัจจัยต่างๆ เหล่านี้เข้าไปกระทบหลายมิติของชีวิตชาวบ้าน

(2) การเปลี่ยนแปลงการผลิตมาเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์ ที่ต้องการการลงทุนที่สูงขึ้น อาศัยเทคโนโลยีการผลิตที่เพิ่มมากขึ้น ระบบความสัมพันธ์เปลี่ยนแปลงไปในเชิงพาณิชย์แทนการแลกเปลี่ยนสิ่งของ มีความคิดเรื่องต้นทุน กำไร จากปัจจัยการผลิตและเกิดขึ้นทุกมิติของชีวิตไม่ใช่เพียงแค่เรื่องของสินค้าเท่านั้น ซึ่งทำให้คน “เกิดความรู้สึกแบบปัจเจก” และส่งผลให้วัฒนธรรมบริโภคขยายเพิ่มมากขึ้น

จากงานศึกษาของนิธิ พูดถึงการปรับตัวโดยสร้างความหลากหลายในทุกทาง ซึ่งอาจมีการปรับตัวที่มากกว่าการปลูกพืชเชิงเดี่ยวหรือระบบการผลิตอาจจะไม่ได้มีความสัมพันธ์กับการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเต็มตัวก็เป็นได้ แต่ไม่ได้แยกรายละเอียดว่าคนแต่ละฐานะที่มีทุนไม่เท่ากันนั้นมีการปรับตัวที่แตกต่างออกไปอย่างไร

นอกจากนี้ยังมีงานที่มองความเปลี่ยนแปลงที่มาจากการขยายตัวของพืชเศรษฐกิจดังงานของ เดวิด บรูซ จอห์นสตัน เรื่อง **สังคมชนบทและภาคเศรษฐกิจข้าวของไทย พ.ศ.2423–2473**[48] งานศึกษานี้เป็นงานที่ชี้ให้เห็นถึงการขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวบริเวณพื้นที่ภาคกลางตอนล่างของประเทศที่มีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเป็นแบบการผลิตเชิงพาณิชย์ที่มีความเข้มข้นมากกว่าภูมิภาคอื่น ทั้งนี้เนื่องจากอยู่ใกล้ศูนย์กลางอำนาจที่สามารถผลักดันและยึดอำนาจการตัดสินใจของชาวนาในเรื่องของปริมาณผลผลิตที่แปรเปลี่ยนไปตามความต้องการของตลาดและนโยบายต่างๆ ของรัฐ ส่วนเรื่องการขยายอำนาจการบริหารงานของรัฐบาลกรุงเทพที่อาศัยแนวทางการบริหารการปกครองส่วนท้องถิ่น จอห์นสตัน เสนอในเรื่องของการปะทะสังสรรค์อำนาจระหว่างอำนาจรัฐและอำนาจท้องถิ่น ที่รัฐจำเป็นต้องประนีประนอมกับโครงสร้าง อำนาจ และหน้าที่ในท้องถิ่นที่มีอยู่อย่างไม่เป็นทางการ เพื่อง่ายต่อการบริหารจัดการ อย่างไรก็ตาม จอห์นสตัน เห็นว่ากา รกระชับความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจท้องถิ่นกับส่วนกลางย่อมต้องเกิดปฏิกิริยาประสานสองด้าน คือ กำหนดให้เป็นไปตามที่ต้องการได้ และ การประนีประนอมกับคนในท้องถิ่น แม้ว่าช่วงเวลาศึกษาของจอห์นสตันจะเป็นช่วงเวลาที่ไม่สอดคล้องกับช่วงเวลาที่ผู้วิจัยศึกษา แต่งานชิ้นนี้ช่วยให้ผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของภาคกลางที่มองตัวแปรจากพืชเศรษฐกิจข้าวที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ภาคกลางและสามารถใช้เป็นฐานในการมองถึงการเปลี่ยนแปลงในสังคมภาคเกษตรกรรมของพื้นที่ภาคเหนือได้เป็นอย่างดี

[47] นิธิ เอียวศรีวงศ์, **รายงานประกอบการประชุม: บนหนทางสู่อนาคต**, เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , 2539, หน้า 1-3

[48] เดวิด บรูซ จอห์นสตัน**, สังคมชนบทและภาคเศรษฐกิจข้าวของไทย**, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533).

ตลอดจนงานวิจัยของยศ สันตสมบัติ ในเรื่อง **พลวัตและความยืดหยุ่นของชาวนา : เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ และการปรับกระบวนทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม** [49] ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านการเกษตร โดยเฉพาะเรื่องของพืชพาณิชย์ การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีการผลิต และการปรับตัวของชาวนา โดยมองความเป็นชาวนาที่มีรูปแบบ สถานภาพที่หลากหลาย ยืดหยุ่นและลื่นไหลไปกับกระบวนการของทุนนิยมทั้งด้านการผลิต การค้า การบริโภคและการเคลื่อนย้ายทางวัฒนธรรม จากการศึกษาของยศ พบว่าสังคมชาวนาที่เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมนั้นเป็นผลจากการพัฒนาของรัฐและภายนอก ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้นำไปสู่การแตกขั้วของชนชั้นชาวนา การก่อรูปของชนชั้นที่หลากหลายนั้นส่งผลให้ชาวนามีการปรับตัวอย่างยืดหยุ่นตามสถานการณ์และ เงื่อนไขที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตามการปรับตัวของชาวนานั้นเป็นการปรับตัวต่อความแปรปรวนที่ไม่มั่นคงต่อตลาดและนโยบายของรัฐที่เน้นการพัฒนาด้านอื่นมากกว่าภาคเกษตรกรรม

นอกจากนั้นยศยังพบว่าระบบเศรษฐกิจนั้นมีสองระบบ คือ ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมกับเศรษฐกิจชุมชน แต่ตามความเห็นของยศนั้นมองว่าเศรษฐกิจชุมชนยังคงอยู่ได้ในระดับหนึ่งเท่านั้นทั้งนี้เนื่องจากชุมชนมีการปรับตัว ต่อสู้ของชาวบ้านที่มีรูปแบบที่ซับซ้อนแตกต่างหลากหลายในแต่ละพื้นที่ ส่วนในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบท ยศมองว่าการมีปฏิสัมพันธ์ที่เข้มข้นขึ้นระหว่างเมืองกับชนบท ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีทางเลือกมากขึ้นและเปิดโอกาสให้ชาวนาสร้างกระบวนการทางการเมืองเพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคม และในปัจจุบันชาวนาไทยในภาคเหนือดำเนินชีวิตและผลิตซ้ำความเป็นชุมชนของตนเองในบริบทความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้เราพบเห็นการก่อร่างสร้างตัวของชาวนาชายขอบที่มีความยืดหยุ่น หลากหลายและขัดแย้งกันเองในด้านของบทบาท อัตลักษณ์และสถานภาพทางสังคม

งานวิจัยด้านประวัติศาสตร์ในโครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนฯ ซึ่งการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาพัฒนาการของชุมชน ในอำเภอปาย ปางมะผ้าและขุนยวม ว่ามีความเป็นมาอย่างไรในมิติต่างๆ เช่น การมองด้านสังคม การเมือง หรือเศรษฐกิจ เพื่อให้เห็น ว่า “ท้องถิ่น” นั้นปรับเปลี่ยน ไปตามเงื่อนไขและบริบททางประวัติศาสตร์ ได้สำรวจสถานภาพองค์ความรู้และการสำรวจข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในการทำงานวิจัยในภาคสนามซึ่งการค้นคว้าเอกสารรวมทั้งงานวิจัยต่างๆ ทำให้เห็นถึงแนวทางในการสร้างคำถามการสืบค้นและการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ปาย ปางมะผ้า และขุนยวมต่อไป

[49] ยศ สันตสมบัติ, **พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา : เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับกระบวนทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม** , เชียงใหม่: ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546.

บทที่ 2
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชน ปาย ปางมะผ้า และขุนยวม

นุชนภางค์ ชุมดี

ในหัวข้อนี้ เป็นการอธิบายให้เห็นถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนปาย ปางมะผ้า และขุนยวม โดยแบ่งหัวข้อออกเป็น 2 ประเด็น คือ (1) ภาพรวมพื้นที่ศึกษากับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งแบ่งตามพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 แห่ง และ (2) การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน ในพื้นที่ปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม แบ่งออกเป็น 2 ช่วงเวลา คือ การเปลี่ยนแปลงก่อน พ.ศ. 2500 และ หลัง 2500

2.1 ภาพรวมพื้นที่ศึกษากับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์

ในการมองเห็นภาพประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีการเคลื่อนไหว ของผู้คนอยู่ตลอดเวลา เช่น การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อย่างต่อเนื่องที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลให้แต่ละพื้นที่นั้น แตกต่างกันไป ดังนั้นการแบ่งลำดับเวลาทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นจะทำให้เราทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่นนั้นๆ และเงื่อนไขของการมีอยู่ของท้องถิ่นในแต่ละช่วงเวลา ซึ่ง การทำความเข้าใจเงื่อนไขและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในแต่ละช่วงเวลานั้นจะนำไปสู่การทำความเข้าใจระบบความสัมพันธ์ของชุมชน ทั้งความสัมพันธ์ของชุมชนในพื้นที่เดียวกัน ต่างพื้นที่ และ ต่างชาติพันธุ์ที่อาศัยทรัพยากรร่วมกัน ทั้งหมดนี้จะทำให้ความมีอยู่ของท้องถิ่นปาย ปางมะผ้าและขุนยวมก็จะยิ่งชัดเจนมากขึ้น ท้องถิ่นต่างๆ ย่อมมีอดีตหรือความเป็นมาที่ไม่เท่ากัน จนทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอาจจะไม่สามารถตั้งกรอบเวลาได้แน่นอนตายตัว ส่งผลให้แต่ละชุมชนจึงมีช่วงเวลาของแต่ละยุคที่แตกต่างกันออกไป แต่จากการเก็บข้อมูลในพื้นที่ทั้งสามอำเภอ ซึ่งเป็นการบอกเล่าเกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่นฐาน การลงหลักปักฐาน วิถีชีวิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงไปถึงความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น

ในพื้นที่อำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนยวม มีภาพของการเคลื่อนไหวของผู้คนอยู่ตลอดเวลา ทั้งความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ที่มีการอพยพเข้ามาด้วยความแตกต่างของช่วงเวลาและปัจจัยการตั้งถิ่นฐาน

ดังนั้นในส่วนของประเด็นนี้จึงนำเสนอลำดับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนในแต่ละอำเภอ เพื่อชี้ให้เห็นพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน หมู่บ้าน ในแต่ละช่วงเวลา ตลอดจนเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของแต่ละพื้นที่ตามแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ จึงแบ่งช่วงพัฒนาการออกเป็น

ช่วงที่หนึ่ง เป็นยุคการปักหลัก หรือยุคปู่ย่าตายาย ซึ่งเป็นยุคเริ่มต้นของการอพยพของผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่วิจัยทั้งสามพื้นที่ โดยมีเงื่อนไขของแต่ละชุมชนแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกันออก บางชุมชนเริ่มมีการขยายตัว ความสัมพันธ์ของชุมชนกับการใช้ทรัพยากรร่วมกัน

ช่วงที่สอง เป็นยุคการเปลี่ยนแปลง และปรับตัวของชุมชน ในช่วงเวลานี้ผลกระทบของการพัฒนาประเทศที่มีบทบาทภายในชุมชนวิจัย

2.1.1 ท้องถิ่นปาย: เมืองบนเส้นทางลุ่มน้ำปาย

พื้นที่อำเภอปายเป็นพื้นที่ราบแอ่งกระทะระหว่างหุบเขา มีที่ราบขนาดต่างๆ กระจายกันอยู่โดยมีแอ่งที่ราบเมืองปายเป็นที่ราบขนาดใหญ่ที่สุด โดยมีน้ำปายเป็นแม่น้ำสายสำคัญของอำเภอปาย มีต้นน้ำอยู่บริเวณทิวเขาถนนธงชัยบรรจบกับทิวเขาแดนลาวในเขตตำบลเวียงเหนือ ไหลผ่าน ตัวอำเภอปายแล้วหักไปทางทิศตะวันตกผ่านอำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอนแล้วจึงไหลลงสู่แม่น้ำสาละวินในประเทศสหภาพพม่า รวมความยาวทั้งสิ้นประมาณ 180 กิโลเมตร นอกจากยังมีน้ำแปง เป็นแม่น้ำสายสำคัญอีกสายหนึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของแอ่ง "ปาย" และลำน้ำสาขาย่อยในตำบลต่างๆ อีกจำนวนมากได้แก่ ตำบลเวียงเหนือมีลำน้ำห้วยแม่เมือง ลำน้ำห้วยหยวก ลำน้ำห้วยหก ลำน้ำห้วยเฮี้ยะ ลำน้ำห้วยช้างเผ่า ลำน้ำห้วยน้อย ลำน้ำห้วยผา ลำน้ำห้วยงู ลำน้ำห้วยโป่ง ลำน้ำห้วยกิ่วหน่อ ลำน้ำห้วยปู ลำน้ำห้วยสั้น ลำน้ำห้วยผาแดง ลำน้ำห้วยยาว เป็นต้น

ในพื้นที่บริเวณอำเภอปาย ก่อนหน้าที่ชุมชนปัจจุบันจะอพยพเข้ามาอยู่ พบร่องรอยการใช้พื้นที่มาก่อนตั้งแต่สมัยล้านนา เช่น หลักฐานจากเอกสารท้องถิ่นที่กล่าวถึงเรื่องการตั้งบ้านดอนหรือบ้านเวียงเหนือเกี่ยวกับการสร้างเมืองของพะก่าซอ[1] หรือหลักฐานโบราณคดีในบ้านเวียงเหนือและพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ ร่องรอยคูน้ำคันดินเวียงเหนือ รวมถึง แหล่งโบราณสถานสมัยล้านนาในเขตเวียงเหนือ ได้แก่ วัดหมากลางที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของบ้านโป่ง-เวียงเหนือ วัดตาลเจ็ดต้น วัดศรีดอนชัย นอกจากนี้ ยังพบโลงไม้ที่ถ้ำห้วยหก และโบราณสถานสมัยล้านนาที่บ้านเมืองน้อย ซึ่งสอดคล้องกับเอกสารจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ที่กล่าวถึง เมืองน้อย ในสมัยของพระเจ้าติโลกราช[2]

ส่วนพื้นที่อื่นๆ ของอำเภอปาย ยังพบหลักฐานร่วมสมัยล้านนาอีก เช่น ที่**เขตตำบลแม่ฮี้**พบโบราณสถานหลายแห่ง อย่างเช่น แหล่งโบราณคดีแม่ฮี้ แหล่งโบราณสถานที่วัดหนองบัว รวมถึงการค้นพบศิลาจารึกวัดศรีเกิดที่ค้นพบที่บริเวณโบราณสถานวัดหนองบัว[3] **พื้นที่ตำบลเมืองแปง**พบหลักฐานโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ แหล่งเครื่องมือหินโป่งน้ำร้อน ถ้ำผาชัน และถ้ำผีแมนห้วยหีด รวมถึง แหล่งโบราณสถานสมัยล้านนาที่กระจายตามริมแม่น้ำและแอ่งที่ราบเมืองแปง แม้ว่าบางชุมชนไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยล้านนาเนื่องจากถูกไถกลบไปหมดแล้ว แต่ยังมีคำบอกเล่าเรื่อง วัดห่าง(วัดร้าง) เช่น ที่บ้านแม่นาเติงนอกกล่าวถึงวัดร้างซึ่งปัจจุบันโดนไถกลายเป็นพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน แต่เมื่อก่อนนี้ชาวบ้านกลัว เพราะเคยได้ยินคนเฒ่าคนแก่เล่าว่าห้ามเข้าไปข้างในมีผีสาง [4] เช่นเดียวกับ **พื้นที่ตำบลทุ่งยาว** ที่ไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยล้านนา

---

[1] รัศมี ชูทรงเดช, **รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน เล่ม 4**, เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (สกว.), 2552, 32.

[2] เรื่องเดียวกัน, น.38, อ้างจาก วิวรรณ แสงจันทร์, "เมืองน้อย ข้อมูลจากตำนานและหลักฐานโบราณคดี " ใน **เมืองโบราณ**, 20 (มกราคม-มีนาคม 2537), หน้า 64-67.

[3] เรื่องเดียวกัน,น.36, อ้างจาก ฮันส์ เพนธ์, "ศิลาจารึกวัดศรีเกิด อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน พ.ศ. 2032-2033" ใน **ศิลปากร**, 19 (6 มีนาคม 2519), หน้า 72-76.

[4] รัศมี ชูทรงเดช, รายงานฉบับสมบูรณ์: **โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 2**, เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.(สกว.) , 2552, สัมภาษณ์นายอ่อง จองรน, บ้านแม่นาเติงนอก อำเภอปาย วันที่ 30 กรกฎาคม 2553

แต่จากคำบอกเล่ายังคงปรากฏเรื่องวัดร้าง [5] ดังนั้นทั้งหลักฐานโบราณคดี รวมถึงเรื่องเล่าวัดร้างเหล่านี้จึงเป็นการกล่าวถึงกลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่อำเภอปายก่อนหน้าของชุมชนในปัจจุบัน อย่างไรก็ดียังไม่มีการยืนยันถึงกลุ่มชาติพันธุ์เจ้าของวัฒนธรรมเริ่มแรกนี้ได้ แต่กลับมี"ลัวะ" เข้ามาปรากฏในเรื่องเล่าตำนาน และความทรงจำซึ่งอย่างน้อยสะท้อนให้เห็นถึงการเข้ามาใช้พื้นที่ของกลุ่มคนอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้การพบหลักฐานร่วมสมัยล้านนายังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางในขณะนั้น

จากหลักฐานต่างๆ ทำให้เราเห็นว่า ในบริเวณพื้นที่เมืองปายพบการเข้ามาอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะ **เขตพื้นที่เวียงเหนือและเวียงใต้** มีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานต่อเนื่องมาร่วมสมัยมาตั้งแต่ล้านนาค่อนข้างชัดเจน โดยระบุไว้ว่าในช่วงสมัยพระเจ้ากาวิโรรสสุริยะ ราชวงศ์เจ้าเชื้อเจ็ดตนให้เจ้าอุปราชขนานนามธรรมปัญโญมาปกครองบ้านแบ่งการปกครองเป็นเขตเวียงเหนือ และเวียงใต้ จึงทำให้มีการอพยพของคนเมืองเข้ามาอยู่กับกลุ่มคนไทใหญ่ที่อาศัยอยู่ก่อนแล้ว แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับท้องถิ่นในปัจจุบันจากการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์พบการเริ่มต้นของการเข้าอยู่ของรุ่นปู่ย่าตายายในช่วงกว่า 100 ปีที่ผ่านมาเท่านั้น

2.1.1.1 ช่วงที่หนึ่ง การปักหลักของรุ่นบุกเบิก (ก่อน พ.ศ. 2500)

1. พื้นที่ตำบลเวียงเหนือ

จากคำบอกเล่าเกี่ยวกับการอพยพการเข้ามาอยู่ในพื้นที่เมืองปาย เช่น ที่บ้านศรีดอนชัยหรือบ้านเวียงเหนือ พ่อจิ่ง ชัยกูล [6] ได้เล่าเกี่ยวกับประวัติครอบครัวของตนว่า "แม่หม่อนที่เป็นไทใหญ่ อพยพมาจากบ้านนาหลวง พม่า แล้วมาตั้งบ้านอยู่ในบริเวณบ้านโป่งในขณะนั้นมีสภาพเป็นป่ารก และสร้างวัดโป่งเพื่อเป็นศูนย์กลางของบ้านต่อไปหรือพ่อสุวรรณ แสงเขิ่ง เล่าให้ฟังว่า พ่อแม่เป็นคนไทใหญ่ เกิดที่บ้านโป่ง เขตตำบลเวียงเหนือ แต่ต้นตระกูลของพ่อสุวรรณ ทางพ่อหม่อนแม่หม่อน เป็นคนเมืองปั่น และได้อพยพเดินเท้ามาที่ปาย เนื่องจากว่าในช่วงเวลานั้นเมืองปั่นไม่สงบ เดินเท้าเข้ามาหลายบ้าน ก็ไม่รู้สาเหตุที่พ่อหม่อนย้ายเข้ามาอยู่ที่นี่ แต่น่าจะเพราะว่าที่นี่อุดมสมบูรณ์ ที่เรียกกันว่า "บ้านดอน" เลยพากันเข้ามาตั้งรกรากที่นี่ [7] จากตัวอย่างหลักฐานแสดงให้เห็นว่า บริเวณบ้านศรีดอนชัย และบ้านโป่ง บริเวณบ้านเวียงเหนือ มีกลุ่มเข้ามาอยู่ก่อนแล้วเป็น**กลุ่มไทใหญ่** นอกจากนี้ยังมีการอพยพเข้ามาของกลุ่ม **คนเมือง** เช่น จากคำสัมภาษณ์ของพ่อดวงดี ใจแปง ที่ได้กล่าวถึงสายตระกูลของแม่ที่ย้ายมาจากจังหวัดเชียงใหม่ ผลคือ ชุมชนมีการขยายตัวขึ้นจนเกิดเป็นหมู่บ้านใหม่ๆ เช่น บ้านตาลเจ็ดต้น เป็นกลุ่มคนไทใหญ่ ที่ขยายมาจากบ้านโป่ง เนื่องจากการหาที่ดินทำกิน ดังคำสัมภาษณ์ของนายเจริญ ไหมนวน ที่กล่าวว่าเดิมชาวบ้านในบ้านตาลเจ็ดต้นเป็นศรัทธาวัดโป่ง

*ส่วนใน*ขตบ้านเมืองน้อย (บ้านเมืองน้อย บ้านห้วยหก บ้านหัวแม่เมือง บ้านกิ่วหน่อ บ้านห้วยเฮียะ) จากคำสัมภาษณ์ของคนในบ้านเกี่ยวกับแหล่งโบราณสถานในบ้าน เล่าว่าบ้านเมืองน้อย เดิมเป็นที่อยู่ของชาวลัวะมาก่อน แล้วก็มีคนไทใหญ่ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบ้านเมืองน้อยก่อนกะเหรี่ยง โดยจากคำสัมภาษณ์ของนายสุข

---

[5] เรื่องเดียวกัน, สัมภาษณ์นายมา พุทธรักษา, บ้านทุ่งยาว อำเภอปาย, วันที่ 2 สิงหาคม 2553.

[6] รัศมี ชูทรงเดช , **รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน , เล่ม 5**, เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.(สกว.) , 2552, สัมภาษณ์นายจิ่ง ชัยกูล,บ้านโป่ง อำเภอปาย อายุ 75 ปี, วันที่ 30 ตุลาคม 2550.

[7] เรื่องเดียวกัน, สัมภาษณ์นายสุวรรณ แสงเขิ่ง, บ้านเวียงเหนือ อำเภอปาย อายุ 86 ปี, วันที่ 5 ธันวาคม 2550.

ปู่ไหม เล่าถึงการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของปู่ เป็นชาวไทใหญ่ ชื่อนายกะนะ ที่ย้ายมาจากเมืองปั่น ประเทศพม่า จากนั้นก็มีกลุ่มปกาเกอะญอเข้ามาสองครอบครัว ได้แก่ ครอบครัวพะตี่ส่าจี และพะตี่หน่าหล่า

2. พื้นที่ตำบลเวียงใต้

ในช่วงเวลาการสร้างความเป็นถิ่นฐานของพื้นที่เวียงใต้ พบว่ามีความชัดเจนในเรื่องการตั้งถิ่นฐานในเขตแอ่งที่ราบปายโดยมีการเคลื่อนย้ายของคนไทใหญ่บางส่วนอพยพไปจากบ้านศรีดอนชัยมาที่บริเวณเวียงใต้ พร้อมๆ กับ การเข้ามาอยู่ของกลุ่มพ่อค้าไทใหญ่ หรือกลุ่มมุสลิม (จีนฮ่อ) หรือหมายถึง ครอบครัวบุษกร [8] โดยสามารถ ลำดับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในเขตตำบลเวียงใต้ สามารถแบ่งออกเป็นช่วงเวลาก่อนหลังและเงื่อนไขการอพยพเข้ามาได้ดังนี้

กลุ่มแรก เป็นคนไทใหญ่ ที่ขยายการตั้งบ้านเรือนจากเขตบ้านเวียงเหนือ และการอพยพเข้ามาจากฝั่งพม่า ดังคำสัมภาษณ์ของนายปฏิเวช จองหนาน ที่กล่าวว่ายาย อพยพมาจากเมืองปั่น เนื่องจากบ้านเมืองทางโน้นไม่มีความสงบหรือกรณีของพ่อเลี้ยงจิ๊กต๊ะ ที่เป็นเจ้าช้างในปาย ไปรับจ้างลากไม้ให้กับบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่าและสามารถสะสมทุนกลายเป็นนายทุนท้องถิ่นของเวียงใต้ได้สำเร็จ (กลุ่มเดิม, ธุรกิจทำไม้, การหลีกหนีภัยความไม่สงบระหว่างแนวชายแดนไทย-พม่า)

กลุ่มที่สอง เป็นคนเมือง เป็นการเคลื่อนย้ายของคนเมืองจากจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน แพร่และน่าน เข้ามาแสวงหาที่ดินทำกิน (ที่อยู่และบุกเบิกที่นา) ในเขตเวียงใต้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งดูได้จากชื่อบ้านนามเมืองที่ถือเอาชื่อเดิมก่อนการย้ายเข้ามาในปาย ดังเช่น กรณีบ้านเมืองแพร่ ก็เป็นกลุ่มคนที่ย้ายมาจากจังหวัดแพร่ หรือกรณีบ้านเมืองพร้าว ที่ย้ายมาจากอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้นซึ่งส่วนใหญ่ที่เข้ามาภายใต้เงื่อนไขของการแสวงหาบุกเบิกพื้นที่ทำกินใหม่ การเข้ามารับราชการในพื้นที่อำเภอปาย รวมถึงการหลบหนีกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่รัฐสยามกำลังดำเนินการต่อหัวเมือง ที่เข้ามาภายใต้เงื่อนไขของการแสวงหาบุกเบิกพื้นที่ทำกินใหม่ การเข้ามารับราชการในพื้นที่อำเภอปาย และหลบหนีการเสียภาษี 4 บาท ให้กับทางราชการ

กลุ่มที่สาม เป็นกลุ่มมุสลิม (จีนฮ่อ) เริ่มต้นจากพ่อ (นายนิทัศน์ บุษกร) ชื่อเดิมหน่ายินเซียง (แซ่หน่า) มีอาชีพเดินทางค้าขายทางไกลระหว่างชายแดนไทย-จีน ต่อมามีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในจีนไม่สามารถกลับเข้าประเทศจีนได้ จึงตัดสินใจทำการค้าขายที่เชียงใหม่-ปาย ส่วนครอบครัวของแม่เป็นคนเมืองมุสลิมทางสันป่าข่อย จังหวัดเชียงใหม่ และในปี พ.ศ. 2497 ครอบครัวบุษกรประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูกชาย (นายสมชาย) และลูกสาว (นางพรทิพย์) ได้เดินทางเข้ามาทำการค้าขายที่เมืองปาย เริ่มจากการค้าขายกับชาวลาหู่ ตระเวนซื้อขายสินค้าในหมู่บ้าน (ฝิ่น?) หลังจากนั้นก็มาซื้อบ้านเก่าจากคนไทใหญ่ ปัจจุบันคือที่ตั้งร้านพรทิพย์ และเปิดร้านค้าขายสินค้าอุปโภคบริโภคต่างๆในเวียงใต้ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา[9]

นอกจากนี้ในอีกหลายพื้นที่ของเมืองปาย เช่น เขตตำบลแม่ฮี้ จากคำบอกเล่าและเอกสารสามารถแบ่งลำดับเวลาการสร้างความเป็นถิ่นฐานของพื้นที่ออกเป็นสองกลุ่ม ได้แก่

กลุ่มบ้านดั้งเดิม ได้แก่ บ้านแม่เย็น บ้านแม่ฮี้ บ้านทรายขาว

[8] เรื่องเดียวกัน, สัมภาษณ์นายสมชาย บุษกร บ้านเวียงใต้ อำเภอปาย อายุ 59 ปี วันที่ 19 มิถุนายน 2551,นางพรทิพย์ รุจิพรรณ, บ้านเวียงใต้ อำเภอปาย อายุ 56 ปี วันที่ 3 มิถุนายน 2552.

[9] สัมภาษณ์นายสมชาย บุษกร และนางพรทิพย์, บ้านเวียงใต้

บ้านแม่เย็น เดิมเป็นบ้านชาวปกาเกอะญอ ตั้งบริเวณเชิงดอยแม่ฮี้ใกล้น้ำแม่เย็น ต่อมามีการทำไม้ของบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่าและบอร์เนียว ส่งผลให้จำนวนประชากรเพิ่มขึ้น มีปกาเกอะญอจากแม่สะเรียง ไทใหญ่จากเมืองต่างๆ ในรัฐฉาน และคนเมืองจากอำเภอเวียงแหง สันป่าตอง เชียงดาว เข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น

บ้านแม่ฮี้ เริ่มต้นจากชาวลื้อ บ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง อพยพเข้ามาหาที่ทำกิน ต่อมามีการย้ายเข้ามาของกลุ่มคนเมือง จากเชียงใหม่[10]

บ้านทรายขาว เป็นชาวไทใหญ่ จากเมืองปั่น “ไทใหญ่ในบ้านทรายขาว เริ่มต้นมี 13 หลังคา ย้ายมาจากเมืองปั่น”[11]

กลุ่มบ้านขยาย ได้แก่ กลุ่มบ้านห้วยแก้ว-แม่ปิง และ บ้านท่าปาย[12]

บ้านท่าปาย เดิมเป็นบ้านชาวปกาเกอะญอ ที่ย้ายออกมาจากบ้านแม่เย็น ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2498 ชาวบ้านจากบ้านแม่ฮี้ได้ขยายที่ดินทำกินมาอยู่ทางบ้านท่าปาย

กลุ่มบ้านห้วยแก้ว-แม่ปิง เป็นบ้านปกาเกอะญอ ที่ย้ายมาจากบ้านท่าปาย และป๊อกเมืองแพร่

ดังนั้นในระยะเริ่มต้นของการปักหลักตั้งถิ่นฐานของชุมชนในเมืองปาย ประกอบประชากรหลายกลุ่มชาติพันธุ์ และมีการขยายตัวของชุมชนเริ่มมากขึ้นเมื่อมีการทำไม้ของบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่าและ บริษัทบอร์เนียว ส่งผลให้จำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ทั้งปกาเกอะญอจากแม่สะเรียง **ไทใหญ่** จากเมืองต่างๆ ในรัฐฉาน เช่นเดียวกับบ้านทรายขาวที่มีชาวไทใหญ่จากเมืองปั่น[13] และ**คนเมือง**จากอำเภอเวียงแหง สันป่าตอง เชียงดาว เข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น [14] รวมถึง **กลุ่มลื้อ** บ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง อพยพเข้ามาหาที่ทำกินที่บ้านแม่ฮี้ ซึ่งต่อมามีการย้ายเข้ามาของกลุ่มคนเมืองจากเชียงใหม่มากขึ้น[15] นอกจากนี้ยังพบการขยับขยายของหมู่บ้านออกไปยังพื้นที่รอบนอก เช่น การเกิดขึ้นของก ลุ่มบ้านห้วยแก้ว-แม่ปิง นั้นเป็นกลุ่ม ปกาเกอะญอที่ย้ายมาจากบ้านท่าปาย และป๊อกเมืองแพร่ เวียงใต้[16]

พื้นที่ตำบลแม่นาเติง จากคำบอกเล่าและเอกสาร พบว่าในช่วงเวลาการสร้างความเป็นถิ่นฐานของพื้นที่ เริ่มต้นจากกลุ่มคนไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาบุกเบิกที่นาบริเวณ**บ้านแม่นาเติงนอก บ้านแม่ของ บ้านม่วงร้อย บ้านหมอแปง** หลังจากนั้นมีคนเมือง จากเชียงใหม่ ฮอด แ ละชาวบ้านจากบ้านแม่ฮี้ อพยพเข้ามาบุกเบิกที่นาขยาย

---

[10] สัมภาษณ์นายใจ อินยา และคนอื่นๆ

[11] สัมภาษณ์นายเขิ่ง จองส่า

[12] สัมภาษณ์นายคำ คำสม, นางป่าหว่า น้อยมุ้ง และนายอ้าย สงไขยวิเศษ

[13] รัศมี ชูทรงเดช, **รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, เล่ม 5**, สัมภาษณ์นายเขิ่ง จองส่า บ้านทรายขาว อำเภอปาย อายุ 76 ปี วันที่ 19 มิถุนายน 2551.

[14] รัศมี ชูทรงเดช, **รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวมจังหวัดแม่ฮ่องสอน , เล่ม 5**, เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) , 2552, สัมภาษณ์นายมาอุ๊ เขียววิน บ้านแม่เย็น อำเภอปาย อายุ 78 ปี, วันที่ 13 กรกฎาคม 2551.

[15] ดูรายละเอียดใน สภาวัฒนธรรมอำเภอปาย, **โครงการสืบค้นประวัติหมู่บ้านอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน** , 2548,และรัศมี ชูทรงเดช, **รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, เล่ม 5.**

[16] รัศมี ชูทรงเดช, **รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน , เล่ม 5**, สัมภาษณ์นางป่าหว่า น้อยมุ้ง บ้านแม่ปิง อำเภอปาย อายุ 87 ปี วันที่ 16 ธันวาคม 2551 และนายอ้าย สงไขยวิเศษ บ้านแม่ปิง อำเภอปาย อายุ 68 ปี วันที่ 16 ธันวาคม 2551.

มาบริเวณบ้านนาจลองมากขึ้น ต่อมาในช่วงหลังมีคนพื้นเมืองจากฮอด บ้านแอ่น-บ้านตาล หนีน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนภูมิพล เข้ามาอยู่เมื่อประมาณ 30 ปีที่แล้ว

ส่วน**พื้นที่ตำบลทุ่งยาว** จากคำสัมภาษณ์ของ **พระอธิการณ์อัษฎาวุธอินธวรรณโณ** กล่าวว่า "เดิมหมู่บ้านนี้ก่อนนั้นไม่ทราบว่าเป็นคนอะไร แต่ก่อน พ.ศ. 2412 หมู่บ้านนี้เป็นบ้านกะเหรี่ยง ก่อนที่จะย้ายไปอยู่แม่ปิง กะเหรี่ยงบ้านแม่ปิงเป็นกะเหรี่ยงจากที่นี่ (ทางบ้านทุ่งโป่ง) ย้ายไปอยู่บ้านทุ่งวัวแดงแล้วก็ย้ายไปอยู่บ้านแม่ปิงจนปัจจุบัน.เจ้าฟ้าโกหล่าน นำคนไทใหญ่จากเมืองนาย เข้ามาอยู่ จึงไล่กะเหรี่ยงออกไปจากที่นี่ นำชาวไทใหญ่มาอยู่เป็นหมู่บ้านๆ เหมือนกับมาสร้างเมืองแต่ตัวของเจ้าฟ้าโกหล่านอยู่ที่เวียงใต้และนำชาวบ้านมาอยู่แวด (ล้อมรอบ) อย่างเช่น บ้านทรายขาว น้ำฮู ทุ่งโป่ง กุงแกง แพมกลาง ม่วงสร้อย คืออยู่ให้แวดตัวอำเภอไว้เลย" [17] กล่าวว่า "บ้านเก่าแท้ๆ คือบ้านทุ่งโป่ง บ้านร้องแหย่ง ส่วนทางบ้านทุ่งยาวใต้ มีไม่กี่หลัง คนในบ้านร้องแหย่งเป็นคนไทใหญ่ อพยพมาจากทางเชียงราย ส่วนไทใหญ่จากบ้านทุ่งโป่งอพยพมาจากทางรัฐฉาน"

ในการตั้งถิ่นฐานบริเวณ**พื้นที่ตำบลเมืองแปง**ก็เป็นลักษณะเช่นเดียวกันกับพื้นที่อื่นๆ คือ การสร้างความเป็นถิ่นฐานของพื้นที่ของคน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มคนดั้งเดิม เดิมเป็นบ้านปกาเกอะญอมาก่อน หลังจากนั้นในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2460-2475 มีกลุ่มคนลื้อจากสะเมิง เข้ามาบุกเบิกที่ดินทำกิน [18] และกลุ่มบ้านขยาย คือ บ้านสบสาและบ้านใหม่ดอนตัน เช่น คำสัมภาษณ์ของนายแก้ว ยะมะโน ที่เล่าเรื่องครอบครัวว่า "ได้ย้ายครอบครัวมาอยู่ที่บ้านสบสาในปี พ.ศ. 2478[19] ส่วนบ้านใหม่ดอนตัน เป็นชาวบ้านจากเมืองแปง ย้ายมาตั้งบ้านเรือนในช่วงปี พ.ศ. 2500[20]

[17] (สัมภาษณ์พระอธิการณ์อัษฎาวุธอินธวรรณโณ, เจ้าอาวาสวัดทุ่งโป่ง ต. ทุ่งยาว) จากคำสัมภาษณ์**นายปัน ถาบุญเรือง**

[18] เรื่องเดียวกัน, สัมภาษณ์นายจา มูลสุข บ้านเมืองแปง อำเภอปาย อายุ 77 ปี วันที่ 18 ธันวาคม 2551

[19] เรื่องเดียวกัน, สัมภาษณ์นายแก้ว ยะมะโน บ้านสบสา อำเภอปาย อายุ 96 ปี วันที่ 19 ธันวาคม 2551

[20] เรื่องเดียวกัน, สัมภาษณ์นายจา มูลสุข บ้านเมืองแปง อำเภอปาย อายุ 77 ปี วันที่ 18 ธันวาคม 2551

2.1.1.2 ช่วงที่สอง เป็นยุคการขยายของชุมชนกับการสะสมทุน (พ.ศ. 2500-2530)

ในช่วงเวลา พ.ศ. 2500 หรือภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (สงครามมหาเอเชียบูรพา) พบว่าพื้นที่เวียงใต้ ได้กลายเป็นศูนย์กลางของแอ่งที่ราบปาย และมีการเคลื่อนย้ายผู้คนเข้ามาบริเวณเวียงใต้และพื้นที่รอบนอกอย่างต่อเนื่อง โดยจากคำบอกเล่าพบว่าเกิดการฟื้นฟูและพัฒนาในหลากหลายรอบด้าน เช่น (1) การขยายตัวของชุมชนภายใต้บริบทการพัฒนาของรัฐ (ถนน น้ำ ไฟฟ้า) ทำให้มีความสะดวกในการเดินทางเข้าออกได้ง่าย และเป็นช่องทางในการสร้างเครือข่ายการค้ากับเมืองเชียงใหม่ และ (2) การขยายตัวของทุนการค้า เกิดย่านการค้าเศรษฐกิจที่กระจายตัวบนถนนรังสิยานนท์และถนนชัยสงคราม ส่วนใหญ่เป็นร้านค้าของกลุ่มคนไทใหญ่ ซึ่งเป็นกลุ่มคนดั้งเดิมที่สามารถสะสมทุนตัวเองมาตั้งแต่ในช่วงเวลาทำไม้สัก เช่น กรณีของพ่อเลี้ยงจิ๊กต๊ะ หรือพ่อค้าจีนมุสลิม (กลุ่มบุษกร) เป็นกลุ่มพ่อค้าที่สามารถสะสมทุนการค้าได้ตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2500 ที่ดำเนินรูปแบบ “การค้าทางไกล” ระหว่างพรมแดนไทย-จีน-พม่า จากนั้นได้ขยายเครือข่ายการค้าจากจังหวัดเชียงใหม่เข้ามาในเมืองปายและกลุ่มชาติพันธุ์บนดอย จนกลายมาเป็นคนท้องถิ่นที่เข้ามามีบทบาททางการค้าแทนคนไทใหญ่ในปัจจุบัน

ส่วนพื้นที่อื่นๆ พบการขยายตัวของชุมชนพื้นราบทั้งกลุ่มคนเมืองและไทใหญ่ ทำให้กลุ่มปกาเกอะญอต้องโยกย้ายออกไปตั้งชุมชนบริเวณรอบนอกมากขึ้น เช่น กลุ่มปกาเกอะญอที่เคยอยู่อาศัยในบริเวณบ้านแม่เย็น-บ้านท่าปาย ต้องย้ายขึ้นไปหาที่ดินทำกินใหม่และตั้งถิ่นฐานถาวรในเขตบ้านแม่ปิง ห้วยแก้ว และบ้านทุ่งเกิ้ง เมื่อปี พ.ศ. 2508 รวมถึงการเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์ใหม่ ได้แก่ **กลุ่มจีนฮ่อ** บ้านสันติชล ตำบลเวียงใต้ ที่เคลื่อนย้ายเข้ามาในเขตไทยด้วยเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงการเมืองในจีนโดยเริ่มต้นเข้ามาทางอำเภอฝางและย้ายมาที่ดอยผีลู เขตตำบลแม่นาเติง ก่อนที่จะเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบ้านสันติชลเมื่อปี พ.ศ. 2520 และในช่วงปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ชุมชนมีการจัดการเศรษฐกิจภายในชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยว เช่น การรวมกลุ่มปลูกพืชผัก การขายอาหารจีนยูนนานและสินค้าที่ระลึกช่วงนี้เป็นช่วงที่เมืองปายมีการขยายตัวของชุมชนอย่างมาก พร้อมกับเมืองปายเริ่มขยายตัวกลายเป็นย่านการค้าที่สำคัญ เช่น ย่านถนน “ รังสิยานนท์” เป็นต้น โดยมีกลุ่มทุนที่เป็น กลุ่มชาวบ้านที่สามารถสะสมทุนและผันตัวเองมาเป็นพ่อค้า วัวต่าง รวมถึงกลุ่มพ่อ ค้าไทใหญ่ที่ค้าไม้จนสามารถสะสมทุน และต่อมากลายเป็นนายทุนท้องถิ่นของเวียงใต้ได้สำเร็จ อีกกลุ่ม หรือ**บ้านใหม่สหสัมพันธ์** เป็นกลุ่มชาวลีซูที่ย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานเมื่อปี พ.ศ. 2536 เป็นกลุ่มแรกๆ เป็นลีซูจากแพมบก บ้านกื๊ดสามสิบ (อำเภอปางมะผ้า) บ้านเสาแดง ดอยผีลู

พื้นที่ตำบลแม่ฮี้ พบการขยายตัวของชุมชนพื้นราบทั้งกลุ่มคนเมืองและไทใหญ่ ซึ่งเป็นกลุ่มคนดั้งเดิมในเขตตำบลแม่ฮี้ ได้ส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มปกาเกอะญอที่เคยอยู่อาศัยในบริเวณบ้านแม่เย็น-บ้านท่าปาย ต้องย้ายขึ้นไปหาที่ดินทำกินใหม่และตั้งถิ่นฐานถาวรในเขตบ้านแม่ปิง ห้วยแก้ว และบ้านทุ่งเกิ้ง เมื่อปี พ.ศ. 2508 ***พื้นที่ตำบลเมืองแปง*** ในช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่สองพบว่า มีสองกลุ่มชาติพันธุ์หลัก คือ ไทใหญ่และคนเมือง ที่อยู่อาศัยมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ช่วงเวลาการตั้งถิ่นฐาน นอกจากนี้การเข้ามาของกลุ่มทุนทำให้เกิดการจ้างงาน และการอพยพของกลุ่มคนเมืองจากที่อื่นเข้ามา เช่น บ้านเหมืองแร่ ตำบลเมืองแปงเป็นหมู่บ้านที่เกิดจากการสัมปทานแร่ฟลูออไรด์ของบริษัทมหาลานนาเมื่อปี พ.ศ. 2511 โดยเป็นแรงงานจากจังหวัดเชียงใหม่

ลำพูน ฝาง ตาก เข้ามารับจ้างทำงานให้กับเหมืองแร่[21] จะเห็นได้ว่า ในช่วงหลัง พ.ศ. 2500 ชุมชนในพื้นที่เมืองปาย มีการเปลี่ยนแปลงมาก โดยเฉพาะการเริ่มเข้ามาของทุนจากภายนอกพร้อมกับชุมชนในเมืองปาย มีการเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองมาเป็นการผลิตเพื่อขายหรือการผลิตเชิงพาณิชย์ ควบคู่กับการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเอง เช่น พืชเศรษฐกิจ (ยาสูบและถั่วเหลือง) เช่น การเกิดขึ้นของโรงงานบ่มยาสูบในพื้นที่อำเภอปายที่มีเจ้าของโรงบ่มจากเมืองเชียงใหม่

2.1.1.3 ช่วงที่สาม ยุคการขยายตัวของชุมชนตามกระแสเที่ยวเมืองปาย (พ.ศ. 2530-ปัจจุบัน)

ช่วงประมาณ ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมาเมืองปายยิ่งทวีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น โดยเฉพาะการเข้ามาจับจองพื้นที่ของกลุ่มทุนภายนอก ฐานการผลิตบางส่วนอาจจะยังอยู่ที่กลุ่มทุนท้องถิ่น แต่เป็นกลุ่มมุสลิม ตระกูล บุษกร ที่แย่งอำนาจทุนมาจากกลุ่มไทใหญ่ ดั้งเดิม แต่สิ่งที่กระตุ้นให้ตัวเมืองปายขยายตัวอย่างรวดเร็ว คือ การขยายพื้นที่ของธุรกิจการท่องเที่ยวในช่วงหลัง พ.ศ. 2545 จากเวียงใต้ไปยังพื้นที่รอบนอกตามกระแสการท่องเที่ยวปาย เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวตามกระแสเที่ยวปายที่เพิ่มมากขึ้นทุกปี

นอกจากนี้ยังพบการอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์ใหม่ ได้แก่ **กลุ่มลีซอ** ที่อพยพมาจากแพมบก บ้านกื๊ดสามสิบ บ้านเสาแดง ดอยผีลู กลุ่มลีซอ บ้านแกงหอม บ้านห้วยหมีศรีสวัสดิ์และบ้านหมากพริก ตำบลแม่นาเติง หรือบ้านแม่อีแลบ ตำบลทุ่งยาว ย้ายเข้ามาตั้งบ้านใหม่สหสัมพันธ์ เมื่อปี พ.ศ. 2536 นอกจากนี้ยังมี **กลุ่มม้ง** ในบ้านผาสำราญ บ้านห้วยสะ ตำบลเมืองแปง รวมทั้งการอพยพเข้ามาของชาวบ้านแอ่น บ้านตาล อำเภอฮอด เนื่องจากปัญหาการสร้างเขื่อนภูมิพล โดยเฉพาะในเขตบ้านนาจลองและบ้านนาจลองใหม่ ตำบลแม่นาเติง[22]

ในช่วงยุคนี้เป็นช่วงการปรับเปลี่ยนของชุมชนดั้งเดิมที่ชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะการ ปรับตัวรับธุรกิจใหม่ที่เกี่ยวกับธุรกิจการท่องเที่ยว (ที่พัก ของที่ระลึก ร้านอาหาร ร้านกาแฟและอื่น ๆ) เช่น การทำธุรกิจเกสต์เฮ้าส์ของกลุ่มไทใหญ่ การเปิดร้านอาหารของกลุ่มมุสลิมในเวียงใต้ หรือกลุ่มจีนยูนนาน บ้านสันติชลมีการจัดการเศรษฐกิจภายในชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยว เช่น การรวมกลุ่มปลูกพืชผัก การขายอาหารจีนยูนนานและสินค้าที่ระลึก หรือการรวมกลุ่มทอผ้าปกาเกอะญอ บ้านแม่ปิง เพื่อผลิตสินค้าจำหน่ายนักท่องเที่ยวในรูปแบบของกลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น

---

[21] รัศมี ชูทรงเดช, รายงานฉบับสมบูรณ์: **โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 2**, เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.(สกว.), 2552, สัมภาษณ์นายวีรยุทธ สุวรรณวงศ์ บ้านเหมืองแร่ อำเภอปาย วันที่ 11 เมษายน 2553

[22] เขื่อนภูมิพลสร้างเมื่อ พ.ศ. 2496 และทำพิธีเปิดวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2507

2.1.2 อำเภอปางมะผ้า: ชุมชนบนพื้นที่สูง

ชุมชนในเขตอำเภอปางมะผ้า เริ่มตั้งถิ่นฐานถาวรในช่วงเวลาไม่ถึงร้อยปีที่ผ่านมา และมี ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ มากกว่าพื้นที่อื่นๆ ได้แก่ ไทใหญ่ ปกาเกอะญอ มูเซอดำ มูเซอแดง ลีซอและม้ง แต่จากการศึกษายุคสมัยทางโบราณคดีพบว่าในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า พบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมาอย่างน้อย 12,000 ปีมาแล้วจากชุมชนวัฒนธรรมเครื่องมือหินกะเทาะมาสู่ชุมชนวัฒนธรรมโลงไม้ [23] ซึ่งยังไม่สามารถระบุได้ถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เจ้าของวัฒนธรรมเหล่านี้

2.1.2.1 ช่วงที่หนึ่ง ยุคการปักหลัก หรือยุคปู่ย่าตายาย (พ.ศ. 2500-2530)

จากการสัมภาษณ์ ผู้คนในเรื่องการอพยพย้ายถิ่นฐานในเขตอำเภอปางมะผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ หลายครั้ง อย่างไรก็ตามไม่สามารถที่จะสืบเสาะหาความเป็นมาของประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานได้อย่างชัดเจน เนื่องจากมีการอพยพโยกย้ายหลายครั้ง ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอแบ่งการอพยพตามกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ ไทใหญ่ ปกาเกอะญอ มูเซอ ลีซอ และลัวะ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการอพยพตั้งถิ่นฐานช่วงประมาณ พ.ศ. 2500-2530[24]

1. พื้นที่ตำบลปางมะผ้า

ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทใหญ่ที่อพยพเคลื่อนย้ายมาจากเขตประเทศพม่า

กลุ่มไทใหญ่บ้านแม่ละนา-ไม้ลัน-ไม้ฮุง-ปางคาม

บ้านแม่ละนาจากความรู้ในโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงฯ ระบุว่า เป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานประมาณ 210 ปี มาแล้ว รวมทั้งข้อมูลจากคำสัมภาษณ์คนไทใหญ่ในบ้านแม่ละนา กล่าวว่า คนไทใหญ่ในบ้านได้ย้ายมาจากเมืองพม่า ได้แก่ เมืองสีป้อ เมืองหมอกใหม่ เมืองซามู่ เมืองลางเคอ เริ่มเรกเข้ามาที่บ้านหัวลาง (รอยต่อชายแดนไทย-พม่า) จากนั้นก็ย้ายมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านแม่ละนา ซึ่งมีชาวไทใหญ่อาศัยอยู่ก่อนหน้าแล้ว (สัมภาษณ์พ่อเฒ่าปานหลู่ ทวีวงศ์และพ่อเฒ่าวิสัก พงษ์จักร)

กลุ่มบ้านไม้ลัน-ไม้ฮุง-ปางคาม พบว่าเป็นชาวไทใหญ่ ที่อพยพมาจากบ้านซามู่ หนองปะหลำนาบักตี ในเขตประเทศพม่า โดยเริ่มแรกเข้ามาที่บ้านไม้ลันก่อน จากนั้นก็แยกย้ายอพยพไปที่บ้านหนองหอยและบ้านปางคาม ตามลำดับ

ผู้นำก่อตั้งบ้านไม้ลัน คือ พ่อเฒ่าจองน้อย (ปู่ของนางเอ บุญไชยพัฒนา, อายุ63 ปีและนางหน่อ ลุงโย่ง, อายุ72 ปี) *"พ่อเฒ่าจองน้อย (ปู่) เป็นคนมาตั้งบ้านเริ่มแรก ตอนนั้นมีเพียงหลัง คนย้ายไปทางบ้านถ้ำ ปางคาม หัวลาง หนองหอย แม่ละนา"*จากนั้นก็มีการแยกตั้งบ้าน ดังนี้

- สายพ่อเฒ่าคองป่า–ตั้งบ้านไม้ฮุง
- สายพ่อเฒ่าส่างกานหลู่–ตั้งบ้านปางคาม
- สายพ่อเฒ่าก้างอ่อง–ตั้งบ้านหนองหอย

---

[23] ดูรายละเอียดใน รัศมี ชูทรงเดช , **โบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** , นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547

[24] รัศมี ชูทรงเดช , **รายงานความก้าวหน้าฉบับที่ 1, โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 2**, เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.(สกว.) , 2552 และรัศมี ชูทรงเดช , **รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน** ระยะที่ 2, เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2552.

ในพื้นที่ไม้ลัน-ไม้ฮุง-ปางคาม พบว่าในอดีตพืชเศรษฐกิจสำคัญของชุมชนคือ เมี่ยง (ใบชา) ที่เป็นสินค้าส่งออกที่เคยมีความสำคัญบนเส้นทางการค้าระหว่างชุมชนพื้นที่สูงและที่ราบทั้งนี้เนื่องจากลักษณะของการตั้งถิ่นฐานที่อาศัยอยู่บริเวณภูเขาสูง มีที่ราบทำการเพาะปลูกข้าวน้อย บางปีมีผลผลิตข้าวไม่พอกินภายในชุมชน จึงจำเป็นต้องแลกเปลี่ยนสินค้าที่ผลิตได้ และเมี่ยงเป็นสินค้าหลักที่ใช้แลกเปลี่ยนซื้อขาย[25]

กลุ่มลาหู่ดำบ้านจ่าโบ่-บ่อไคร้-ลุกข้าวหลาม

กลุ่มบ้านนี้เป็นชาวลาหู่ดำ (มูเซอดำ) โดยมีบ้านหลักอยู่ที่บ้านจ่าโบ่ก่อนที่จะแยกออกไปตั้งบ้านบ่อไคร้และบ้านลุกข้าวหลาม

บ้านจ่าโบ่ เป็นหมู่บ้านของชาวลาหู่ดำ ตั้งอยู่บนสันเขา มีบ้านเรือน 49 ครัวเรือน อาชีพของคนในหมู่บ้านคือเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย และรับจ้าง มีการจัดการการท่องเที่ยวคือ กลุ่ม home stay เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้มาพักที่บ้านผู้ที่นำคนมาตั้งบ้านคือ พ่อเฒ่าจ่าโบ่ ชาวบ้านบ้านจ่าโบ่ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ดำ ย้ายถิ่นฐานมาจากบ้านหัวแม่จี้ บ้านป่าโหล และบ้านปุงยาม นอกจากนี้บางส่วนมาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่อยู่บ้านบริวารห้วยยาว ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านจ่าโบ่ ปัจจุบันเรียกว่า ห้วยป่าลุกข้าวหลาม เนื่องจากป่าบริเวณนี้มีต้นไผ่สำหรับทำข้าวหลามที่ทำกินไม่พอเพราะพื้นที่ของบ้านจ่าโบ่นั้นตั้งอยู่บนสันเขาแคบที่ไม่สามารถขยายที่ทำกินได้ ชาวบ้านบางกลุ่มก็เลยได้ย้ายออกไปตั้งบ้านที่บ้านบ่อไคร้ ลุกข้าวหลาม และปางคามน้อย [26]

บ้านบ่อไคร้ เป็นชาวลาหู่ดำที่อพยพโยกย้ายมาจากบ้านจ่าโบ่ เช่นเดียวกับบ้านลุกข้าวหลาม คนที่นำผู้คนมาอยู่ที่บ้านบ่อไคร้คือนางนาบู ที่ย้ายมาเพราะพื้นที่บ้านจ่าโบ่นั้นไม่พอทำกิน ตอนย้ายมาแรกๆ นั้นมากัน 4 หลังคาเรือน[27]

บ้านลุกข้าวหลาม เป็นชาวลาหู่ดำที่ย้ายมาจากบ้านจ่าโบ่ และบางส่วนจากบริเวณห้วยผาแม่ฮ่องสอน ผู้นำในการย้ายจากบ้านจ่าโบ่คือ นายจ่าวะ เนื่องจากปัญหาที่ดินทำกินไม่พอ[28]

การตั้งถิ่นฐานของชาวลาหู่ดำในเขตตำบลปางมะผ้า เป็นกลุ่มที่เคลื่อนย้ายมาจากบ้านหัวแม่จี้ บ้านป่าโหล และบ้านปุงยาม (เขตตำบลนาปู่ป้อม) โดยเข้ามาตั้งบ้านจ่าโบ่ก่อน หลังจากนั้นมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนที่ดินทำกิน โดยเฉพาะพื้นที่การปลูกฝิ่น และปัญหาการเลี้ยงวัวจำนวนมากของพ่อเฒ่าจ่าวะ ที่เข้าไปในที่ไร่ของชาวไทใหญ่ บ้านแม่ละนาและต้องเสียค่าปรับจำนวนมาก จึงตัดสินใจย้ายลงมาตั้งบ้านลุกข้าวหลามตลอดจนการแยกออกมาตั้งบ้านปางคามน้อย ลุกข้าวหลาม บ่อไคร้ ตามผู้นำการอพยพโยกย้ายดังนี้

- นายจ่าโบ ผู้นำตั้งบ้านลุกข้าวหลาม
- แม่เฒ่านาบู ผู้นำย้ายลงมาบ้านบ่อไคร้
- นายจ่าดากู่ ผู้นำตั้งบ้านปางคามน้อย

พบว่าชาวลาหู่ดำ ประกอบอาชีพปลูกข้าวไร่ เลี้ยงสัตว์ และปลูกฝิ่น เพื่อใช้กินและสูบเป็นยาสมุนไพรในบ้าน และขายให้กับพ่อค้าจีนฮ่อที่เดินเข้ามารับซื้อภายในหมู่บ้าน นอกจากนั้นยังมีเจ้าวัวต่าง จากบ้านปางหมูนำข้าวสารขึ้นมาแลกที่บ้านไม้ลัน ปางคาม จากนั้นได้แวะซื้อขายสินค้าที่บ้านจ่าโบ่ ซึ่งเป็นเส้นทางผ่าน ดังเช่น กรณี

[25] สัมภาษณ์นายออ ปู่วี, อายุ 77 ปี

[26] ดูข้อมูลจากเอกสารหมู่บ้านของหน่วยงานพัฒนาชุมชน อำเภอปางมะผ้า

[27] สัมภาษณ์นายนายจ่ายอ ศรสกุลคีรี, อายุ 64 ปี

[28] สัมภาษณ์นายจ่ายอ ศรสกุลคีรี, อายุ 64 ปี

ครอบครัวของนายจ่าโบ่ มีอาชีพเลี้ยงวัว จำนวนร้อยกว่าตัว เพื่อขายให้กับพ่อค้าที่เข้ามาติดต่อซื้อในบ้าน[29] ปัจจุบันชาวลาหู่ดำ บ้านลุกข้าวหลาม ส่วนใหญ่ทำไร่ทำนา ได้แก่ ถั่วแดง ข้าวโพด นอกจากนี้ยังประกอบอาชีพเสริมในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวบริเวณจุดชมวิว โดยซุ้มขายของสงวนสิทธิ์ให้เฉพาะชาวบ้านลุกข้าวหลามเท่านั้น

2. พื้นที่ตำบลถ้ำลอด

ประชากรส่วนใหญ่แบ่งเป็นสามกลุ่มหลัก คือ ไทใหญ่ ลาหู่แดง และปกาเกอะญอ

กลุ่มไทใหญ่ ได้แก่ บ้านหัวลาง บ้านถ้ำลอด จากการเก็บข้อมูลเรื่องเส้นทางการเคลื่อนย้าย พบว่า เป็นกลุ่มไทใหญ่ที่เคลื่อนย้ายมาจากบ้านไม้ลัน ปางคาม ปุ่งเบอะ หนองหอย ดังเช่นกรณีของ **พ่อเฒ่าก้างจิ่งต่า** ที่เลือกตั้งบ้านหัวลางลุ่ม ก่อนที่จะย้ายไปตั้งบ้านถ้ำ ส่วน **พ่อเฒ่าก้างยันนะ** เลือกตั้งบ้านหัวลางบน จากนั้นย้ายไปปางแปก แล้วจากนั้นย้ายลงไปตั้งถิ่นฐานที่บ้านแม่ละนา

บ้านถ้ำลอด เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2503 มีครอบครัวชาวไทใหญ่ 7 หลังคาเรือน อพยพมาจากบ้านหัวลาง ปางแปก ไม้ลัน ปางคาม โดยมีพ่อเฒ่าจิ่งต่า ฐิติกุลภัทรวงศ์ เป็นปู่ก๊าง (ผู้นำตามธรรมชาติ)

บ้านหัวลาง จากการสัมภาษณ์นายออน ธีรพรโกศลจิตร ผู้นำย้ายกลับมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหัวลางอีกครั้งหลังจากที่ย้ายตามพ่อเฒ่าก้างยันนะลงไปที่บ้านปางแปก ในปี พ.ศ. 2530 พ่อเฒ่าออน เป็นผู้นำกลับมาสร้างบ้านที่นี่ (บ้านหัวลาง) จำนวน 6 หลังคา คือ แม่เฒ่าเล็ก แม่เฒ่านุ นางมอน ลุงหม่อง ลุงทุน ปัจจุบัน บ้านหัวลางเป็นหย่อมบ้านของหมู่ที่ 8 บ้านห้วยแห้ง ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างรายวันให้กับชาวลาหู่ทางบ้านแสนคำลือ แอโก๋ ห้วยแห้ง ได้แก่ การรับจ้างถางป่า ถางไร่นา ทำสวน ตัดไม้

กลุ่มลาหู่แดง ได้แก่ บ้านแสนคำลือ-แอโก๋ บ้านห้วยแห้ง บ้านยาป่าแหน บ้านผามอน บ้านวนาหลวง

จากการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ พบ**บ้านแสนคำลือ**เป็นบ้านหลักของลาหู่แดง โดยตั้งชื่อบ้านตาม**ชื่อ**พ่อเฒ่าแสนคำลือ ที่ย้ายมาจากอำเภอเชียงดาว–เวียงแหง-ดอยผักกูด (หัวน้ำของ) จากนั้นก็เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านแสนคำลือ ทำอาชีพปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด เลี้ยงหมู เลี้ยงวัว และไร่ฝิ่น

ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2520 พ่อเฒ่าแสนคำลือ นำชาวบ้านย้ายลงไปอยู่บริเวณบ้านวนาหลวง เพราะมีพื้นที่เหมาะสมกับการเพาะปลูกได้ดี และอยู่ใกล้ถนนหลวง ต่อมาพระเจ้าอยู่หัวได้ตั้ง **บ้านวนาหลวง** เป็นหมู่บ้านหนึ่งในโครงการตามพระราชดำริ และได้มอบหมายให้กองทัพภาคที่ 3 ดำเนินการจัดการแบ่งที่ดินทำกินตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 โดยจัดสรรที่ดินให้เฉพาะผู้ที่มีครอบครัว หนึ่งครอบครัวให้ที่นาที่มีน้ำ 2 ไร่ และที่ไร่ที่ไม่มีน้ำ 5 ไร่ ที่อยู่อาศัย 2 งาน[30] จากนั้นมีชาวลาหู่แดงจากบ้านแสนคำลือ บ้านแอโก๋ บ้านผามอน ตามลงมา ดังคำสัมภาษณ์ของพ่อเฒ่าจะแต่ ลูกชายของพ่อเฒ่าแสนคำลือ

ส่วนลาหู่แดง **บ้านยาป่าแหน** เป็นกลุ่มที่เคยอยู่บริเวณหัวลางแห้ง ใกล้บ้านแอโก๋-แสนคำลือ มีพ่อเฒ่ายาป่าแหน และพ่อเฒ่าจ่านุ เป็นผู้นำชาวบ้าน ย้ายลงไปอยู่ที่บ้านท่าไคร้ ตามโครงการพระราชดำริของในหลวง แต่ปรากฏว่าอยู่ได้หนึ่งปีมีชาวบ้านเสียชีวิตจากโรคระบาด จึงพาย้ายกลับขึ้นมาบนดอยและเลือกตั้งบ้านใหม่ที่บ้านยาป่าแหน โดยตั้งชื่อหมู่บ้านตามผู้นำการย้ายในครั้งนั้น

---

[29] สัมภาษณ์นายจ่าโบ่ สำเภาโอฬาร, อายุ 60 ปี

[30] สัมภาษณ์นายเสริมศักดิ์ มงคลชัยวารี, อายุ 34 ปี

เช่นเดียวกับลาหู่แดง**บ้านห้วยแห้ง** ที่ย้ายลงไปบ้านท่าไคร้พร้อมกับพ่อเฒ่ายาป่าแหน และอยู่ไม่ได้ โดยมีพ่อเฒ่าจะแส เป็นผู้นำย้ายกลับขึ้นมาและเลือกตั้งหมู่บ้านใหม่ที่บ้านห้วยแห้ง ตัวของพ่อหลวงจะแก (ผู้ให้สัมภาษณ์) มีอายุประมาณ25 ปี (ตรงกับ พ.ศ. 2520) เริ่มแรกตั้งบ้านมีสามหลัง ได้แก่ พ่อเฒ่าจะแส ตัวพ่อหลวงจะแก และปู่โหลง ต่อมาก็มีคนจากบ้านแอโก๋ ยาป่าแหน ย้ายขึ้นมาอยู่ทางนี้ ปัจจุบันมีประมาณ 50 หลังคา"[31]

ลาหู่แดง **บ้านผามอน** จากคำสัมภาษณ์พ่อเฒ่าจะอู๋ ศักดิ์ปิยะเมธากุล ผู้นำตั้งบ้านผามอน กล่าวว่า ย้ายมาจากหัวลางแห้ง 3-4 ปี แล้วก็มาที่ห้วยมะหลอด (แถวสนามบินบ้านแสนคำลือ) ได้ 7-8 ปี แล้วก็ลงมาอยู่ที่จะแปหล่อ และลงมาที่หมากลางแจะ แล้วค่อยขึ้นมาอยู่ที่ผามอน ในปัจจุบัน ได้มาอยู่ที่นี่พร้อมเดียวกับบ้านวนาหลวงส่วนตัวของพ่อเฒ่า เคยลงไปอยู่ที่วนาหลวง แต่ว่าไม่มีที่ดินทำกินก็ได้กลับขึ้นมาอยู่ที่เดิม

นอกจากนั้นยังกล่าวอีกว่าลาหู่แดงบ้านผามอนเป็นคนละกลุ่มตระกูลของพ่อเฒ่าแสนคำลือ เพราะตอนที่พ่อเฒ่าจะอู๋ อยู่หัวลางแห้ง*ตัวของแสนคำลืออยู่ที่เขตแดนพม่า ชื่อว่าบ้านหนองหลวง ยังไม่ได้เข้ามาในฝั่งไทย* เมื่อปี พ.ศ. 2531 บ้านผามอน ได้ตั้งเป็นหมู่บ้านทางการ หมู่ที่ 4 ของตำบลถ้ำลอด ปัจจุบันมี 68 หลังคาประชากร 302 คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด อาศัยน้ำฝน ส่วนแหล่งน้ำห้วยที่ใช้ภายในหมู่บ้าน ได้แก่ ห้วยผามอน ห้วยปุงยาม ห้วยดอยตั้ง (สัมภาษณ์นายสมหวัง สายใจธารทิพย์, ผู้ใหญ่บ้านผามอน)

กลุ่มปกาเกอะญอ ได้แก่ บ้านเมืองแพม บริเวณบ้านเมืองแพมนั้น น่าจะมีคนอาศัยอยู่ย้อนกลับไปสมัยล้านนา เนื่องจากพบหลักฐานที่เป็นโบราณสถาน อยู่ตามไร่นาของชาวบ้าน ทั้งหมด 3 แห่ง คือ โบราณสถานตรงข้ามถ้ำเจดีย์ โบราณสถานไร่นายพ ลาแฮ โบราณสถานถ้ำเจดีย์ (ดูรายงานการวิจัยด้านโบราณคดี) แต่ในปัจจุบันบ้านเมืองแพม เป็นบ้านของชาวปกาเกอะญอที่ตั้งมาประมาณ 60 ปีที่แล้ว

ปกาเกอะญอในบ้านเมืองแพม ส่วนใหญ่เป็น**สายตระกูลของพ่อเฒ่ากะเดอ วงศ์กะเหรี่ยง** ผู้นำย้ายจากบ้านห้วยปูลิง แม่ฮ่องสอน โดยก่อนหน้านี้คนจากบ้านห้วยปูลิงมาจากแม่สะเรียงใกล้ๆ สบเมย เป็นคนในรุ่นพ่อแม่ เข้ามาอยู่แม่สะเรียงก่อนแล้วมาห้วยปูลิงเข้ามาในปางมะผ้าได้มาอาศัยอยู่ที่บ้านแม่ยานก่อนแล้วมาอยู่ที่บ้านแม่อุมอง ผามอน บ้านเก่าเมืองแพม (หัวน้ำแพม) จากนั้นในประมาณปี พ.ศ. 2507 พ่อเฒ่ากะเดอได้นำชาวบ้านลงมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านเมืองแพมในปัจจุบัน นอกจากปกาเกอะญอจากบ้านห้วยปูลิง (สายพ่อเฒ่า**เดอ**) ก็ยังมีปกาเกอะญอจากบ้านแม่ยาง เวียงแหง ทางเวียงแหง **สายพ่อเฒ่าเก๊าะพะ** ตอนนี้ย้ายไปที่อื่นแล้ว แต่ลูกแกยังอยู่ที่นี่ ส่วนผู้นำที่ย้ายมาจากแม่ยางคือ **พ่อเฒ่าพะโถ่คา** (พ่อของกำนัน) แล้วก็มีมาจากที่อื่น อย่างบ้านแม่อุมองจากบ้านวัดจันก็มีบ้างเข้ามาทีหลัง เป็นสายของลูกสะใภ้พ่อหลวงเจ่พอ เป็นกลุ่มที่มาทีหลังสุด[32]

ข้อมูลสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของพ่อเฒ่าพะโถ่คาที่กล่าวว่า *"ตัวพ่อเฒ่าเกิดที่บ้านแม่ยาง (อยู่ในเขตบ้านมะโนรา อำเภอปาย) ไม่ได้อยู่บ้านเดียวกับพ่อเฒ่ากะเดอ ตอนย้ายเข้ามาบ้านเมืองแพม พ่อเฒ่ากะเดอ มาตั้งบ้านแล้วประมาณ สามสิบหลัง เป็นญาติทางสายแม่ ปู่ของพ่อเฒ่ากะเดอกับปู่ของแม่เฒ่า (เมียของพ่อเฒ่าพะโถ่คา) เป็นพี่น้องกัน ก็เลยย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านเมืองแพม.."*[33]

---

[31] สัมภาษณ์นายจะแก วิเชียรยอดกุล, อายุ 58 ปี

[32] สัมภาษณ์นายบุญตัน วงศ์กะเหรี่ยง,อายุ 51 ปี

[33] สัมภาษณ์นายพะโถ่คา ไพรสิทธิ์ฤทธิ์, อายุ 80 ปี

ปกาเกอะญอบ้านเมืองแพมมีการติดต่อค้าขายกับชุมชนอื่นๆ จากการค้าวัวต่างที่เดินทางเข้ามาในบ้านเมืองแพม ซึ่งพ่อค้าวัวต่างเหล่านี้มาจากทางบ้านแม่ละนา ปางมะผ้าและปาย เช่น *ลุงจองจาย* พ่อค้าวัวต่างจากบ้านแม่ละนา ที่ต่างสินค้าจำพวกเกลือเข้ามาขายในบ้านเมืองแพม สำหรับพ่อค้าวัวต่างที่มาจากปายจะต่างพวกขนม เกลือ และปลาทูมาขายในบ้าน (สัมภาษณ์นายเจ่พอ รัตนอารยธรรม, อายุ 60 ปี) สินค้าแลกเปลี่ยนที่สำคัญของ บ้านเมืองแพม ได้แก่ พริกแห้ง โดยพ่อค้าวัวต่างของขึ้นมาแลกกับหมากพริกแห้งจากบ้านเมืองแพมเพราะช่วงนั้นบ้านเราทำพริกแห้งเยอะ ไม่ได้แลกข้าวเพราะข้าวที่บ้านเมืองแพมไม่พอกินและบางปีต้องไปซื้อที่บ้าน**ปะเม่**หรือได้รับความช่วยเหลือจากทางการ[34]

3. พื้นที่ตำบลนาปู่ป้อม

ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่แบ่งเป็นสองกลุ่มหลัก ได้แก่ ไทใหญ่และลาหู่แดง

กลุ่มไทใหญ่ พบว่าเป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาจากพม่า โดยเริ่มตั้งบ้านบริเวณ ดอยคู หานเด็ด ก่อนที่จะเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามที่ราบลุ่มน้ำโป่งแสนปี๊กและน้ำห้วยสาขา ได้แก่ บ้านปุงยาม โท้งนา โท้งหลวง นาปู่ป้อม โท้งสาแล น้ำฮูผาเสื่อ เนื่องจากปัญหาเรื่องที่ทำกินที่มีจำนวนจำกัด จากการสัมภาษณ์พ่อหลวงจิตร ศรีพนา บ้านนาปู่ป้อม กล่าวว่าผู้นำที่ย้ายมาตั้งบ้านดอยคู คือ พ่อเฒ่ากุ่งหม่า ศรีพนา (พ่อ) โดยก่อนหน้านี้อยู่ที่บ้านแม่ละนา ย้ายมาอยู่ที่หานเด็ด จากนั้นย้ายมาอยู่ดอยคู และไปอยู่ทางเมืองหมอกใหม่ หัวเมืองรัฐฉาน (อยู่ตรงข้ามดอยคู) จากนั้นย้ายกลับมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านดอยคู (แม่ละนา-หานเด็ด-ดอยคู-เมืองหมอกใหม่-ดอยคู)

บ้านปุงยาม ผู้นำคนแรกที่ย้ายมาจากดอยคู ชื่อ นายติ๊ เป็นคนบ้านดอยคูที่ย้ายมา มาทำงานเก็บขี้ค้างคาวส่วนลูกหลานของนายติ๊ ย้ายลงไปอยู่บ้านโท้งหลวง

บ้านโท้งสาแล ผู้นำตั้งบ้าน คือ นายจิ่ง มาแหลง ดังคำสัมภาษณ์ของพ่อหลวงส่วยจ่าง ผู้ใหญ่บ้านบ้านโท้งสาแลคนปัจจุบัน กล่าวว่า

> *"พ่อเฒ่าจิ่ง มาแหลง เป็นผู้นำการย้ายหมู่บ้านคนแรก เป็นคนที่นี่ มีหลังเดียว ต่อมามีลูกหลานก็ย้ายเข้ามามากขึ้น เป็นปู่แคว่น (ผู้ใหญ่บ้านเป็นทางการคนแรก) แต่ไม่รู้ว่าเกิดที่ไหน มาจากทางไหนไม่รู้ เมื่อเกิดสงครามก็ย้ายไปอยู่น้ำฮูผาเสื่อ นาปู่ป้อม ย้ายไปเรื่อยๆ ตามผู้นำ พอหมดสงครามก็ย้ายกลับมาที่เดิม และย้ายตามกันมาเรื่อยๆ จนหมู่บ้านมีขนาดใหญ่ขึ้น"* [35]

บ้านน้ำฮูผาเสื่อ ผู้นำตั้งบ้านคือ พ่อเฒ่าทา ที่นำชาวบ้านย้ายมาจากบ้านโท้งสาแล เนื่องจากในช่วงเวลานั้น ประมาณปีพ.ศ. 2489 บ้านโท้งสาแล นาปู่ป้อม ดอยคู และหานเด็ด ใช้เป็นฐานทัพกองกำลังทหารไทย รบกับกองกำลังจีนฮ่อ[36]

บ้านหนองหอย ผู้นำตั้งบ้านคือ พ่อเฒ่าก้างอ่อง ได้ย้ายมาจากบ้านไม้ลัน–ไม้ฮุง–ปางคาม เนื่องจากปัญหาขาดแคลนที่ดินทำกิน

---

[34] สัมภาษณ์นายพะเนคา แก้วโพธิสิทธิ์, อายุ 64 ปี และนายบุญตัน วงศ์กะเหรี่ยง, อายุ 51 ปี

[35] สัมภาษณ์นาย ส่วยจ่าง สถาพรวิไล, อายุ 54 ปี

[36] สัมภาษณ์พระกิตติถาโร, อายุ 84 ปี

"..คนที่เริ่มตั้งบ้านคนแรก (เหง้าจริงๆ) คือ พ่อเฒ่าก้างอ่อง ลุกจากไม้ลัน ไม้ฮุงมาที่ปางคาม เข้ามาทำไร่สวน ส่วนตัวของแม่เฒ่าส่า ลุก (ย้ายมาจาก) จาก ปางคาม แต่เกิดที่ไหนไม่รู้ ตอนที่เข้ามาอยู่ เขาก็มาสร้างบ้านไว้นานแล้ว ตอนที่ ย้ายเข้ามาหนองหอยเมื่ออายุ 30-40 ปี เหตุที่ย้ายมานี่ เพราะว่าอยู่ปางคามไม่มีที่ เฮ็ดกิน เมื่อแม่เฒ่ามา ยังได้เห็นพ่อเฒ่าก้างอ่อง...พ่อเฒ่าก้างอ่องเป็นคนปลูกต้น หมากลาง (ต้นขนุน) หลวง(ใหญ่) ไว้ที่บ้านไม้ลัน บ้านเก๊าเดิมอยู่ที่ไม้ลัน แล้วแตกแยกกันออกไป ทางสายพ่อเฒ่าส่างกานหลู่ไปบ้านปางคาม ส่วน พ่อเฒ่า ก้างอ่องย้ายมาอยู่หนองหอย"[37]

กลุ่มไทใหญ่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่ ปลูกข้าวไร่ ทำนาข้าว พริก กระเทียม และถั่วเหลือง เพื่อบริโภคในครัวเรือน และถ้ามีจำนวนมากก็ได้ซื้อขายแลกเปลี่ยน อย่างเช่น ชาวบ้านในบ้านน้ำฮู ผาเสื่อ หาบพริกแห้ง น้ำมันงา เป๊อะ (หาบ) ใส่หลัง เดิน ลงไปขายที่เมืองปาย และซื้อของใช้จำเป็นกลับมา

กลุ่มลาหู่แดง เดิมอาศัยในพื้นที่บริเวณชายแดน บ้านอาโจ้ ปางคอง ซอแบะ ป่าหลวง ป่าหยวก โดยมีบ้านอาโจ้ เป็นหมู่บ้านลาหู่แดงที่ใหญ่ที่สุด หลังจากนั้น ก็อพยพแยกย้ายเพื่อหาที่ทำกินเพื่อการเพา ะปลูก โดยเฉพาะฝิ่น จึงได้แยกบ้านออกเป็น 6 บ้าน ได้แก่ บ้านไม้ซางหนาม บ้านน้ำจาง บ้านปางตอง บ้านปางบอน บ้านผาแดง

บ้านปางตอง เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2518 พ่อเฒ่าเอพู่ ได้พาชาวบ้านอพยพจากบริเวณหัวน้ำของ เข้ามาตั้งบ้านปางตอง เริ่มแรกมีบ้าน 6 หลังคาเรือน จำนวนประมาณ 50 คน เมื่อลงมาตั้งบ้านปางตอง ชาวบ้าน ยังคงปลูกฝิ่นขาย จนกระทั่งช่วงปีพ.ศ. 2530 ทหารไทยลุกขึ้นมาทำลายไร่ฝิ่นทั้งหมด และให้ชาวบ้านปลูกพืชตัวอื่น ทดแทน โดยมีโครงการไทย-เยอรมัน เข้ามาส่งเสริมพันธุ์พืช ได้แก่ กาแฟ เสาวรส แต่ไม่ประสบความสำเร็จใน การปลูกและไม่มีตลาดรับซื้อ ปัจจุบันชาวบ้านปางตอง ประกอบอาชีพปลูกข้าวไร่เพื่อบริโภค และกระเทียม ข้าวโพด เป็นพืชเศรษฐกิจหลักที่ชาวบ้านผลิตเพื่อส่งขายให้กับสหกรณ์แม่ฮ่องสอนและตลาดภายนอก

กลุ่มลัวะ ได้แก่ บ้านห้วยน้ำโป่ง

บ้านห้วยน้ำโป่ง เดิมอาศัยอยู่ที่บริเวณโครงการจัดตั้งบ้านยามชายแดนปางคอง เดิมเรียกว่า "บ้านร่องจิ๊ก" ติดกับชายแดน แต่เผชิญกับปัญหาชายแดนตลอดเวลา จึงได้ย้ายเข้ามาอยู่ทางบ้านหนองแห้ง ติดชายแดนไทยพม่า (ปัจจุบันเปิดเป็นตลาดนัดชายแดนห้วยผึ้ง) อยู่ร่วมกับชาวปะโอ ที่นับถือศาสนาพุทธ ต่อมามี ปัญหาความขัดแย้งระหว่างสองกลุ่ม จากนั้นในปี พ.ศ. 2518 ผู้นำชื่อ นายซำมุด สะแนะ จึงตัดสินใจย้ายมาตั้ง ถิ่นฐานบริเวณทางทิศตะวันออกของห้วยน้ำโป่ง ซึ่งเคยเป็นที่ไร่เก่าของลาหู่มาก่อน และในปี พ.ศ. 2531 เกิด อัคคีภัยในหมู่บ้าน จึงย้ายมาตั้งหมู่บ้านใหม่ทางด้านตะวันตกของห้วยน้ำโป่ง และเรียกชื่อหมู่บ้านตามชื่อแม่น้ำว่า "ห้วยน้ำโป่ง"

[37] สัมภาษณ์นางส่า พลอยประสบสุข, อายุ 70 ปี

"..ที่นั่นมีชนสองเผ่า คือ ชาวปะโอ กับ ลัวะ ส่วนมากชาวปะโอเป็นพุทธ ส่วนพ่อหลวงกับอีกสองสามคน ถือ อคริสต์ อยู่ด้วยกันมีขัดแย้งนิดหน่อย เพราะว่าวันนี้เป็นวันพระ วันนี้เป็นวันหยุดอาทิตย์ มันขัดกันอย่างนั้น พ่อหลวงจึงมีความคิดว่าเราน่าจะหาพื้นที่ตั้งบ้านเป็นบ้านคริสต์โดยเฉพาะ เพราะจะได้ไม่มีปัญหากับคนอื่น..."[38]

4. พื้นที่ตำบลสบป่อง

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบด้วยชาวลีซู ไทใหญ่ และปกาเกอะญอ

กลุ่มลีซู ได้แก่บ้านนาอ่อน กื๊ดสามสิบ หนองตอง หนองผาจ้ำ น้ำริน แม่หมูลีซู และน้ำบ่อสะเป่

บ้านนาอ่อน จากการเก็บข้อมูลพบว่า เดิมเป็นชาวลีซูที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จากนั้นย้ายเข้ามาในเขตบ้านนาอ่อนเป็นอันดับแรก ก่อนที่จะย้ายลงมาใกล้ถนนมากขึ้นดังเช่นปัจจุบัน

"ย้ายเข้ามาปี 2508 ผู้นำ คือ นายหลวง หลักแต่ง (สามีผู้ให้สัมภาษณ์) จากเมืองคอง เชียงดาว ตอนนั้นย้ายมาหลายครอบครัว แต่ย้ายไปหลายบ้าน เช่น บางคนไปที่หนองผาจ้ำ บางคนก็ลงไปอยู่ที่น้ำริน แม่หมูลีซูก็มี หลายครอบครัว ตอนที่ย้ายมายังไม่มีใครอยู่บ้านกื๊ดสามสิบก็ยังไม่มี คนอยู่ที่ก่อน มาอยู่ที่นี่ก่อน (หมายถึงบ้านนาอ่อน)ที่กื๊ดตามมาทีหลัง"[39]

บ้านหนองผาจ้ำ ผู้นำตั้งบ้าน คือ นายยี่ เลาลี่ ตอนที่เข้ามาหนองผาจ้ำ เป็นพื้นที่ป่าทั้งหมด ยังไม่มีบ้านคน ตรงไหนปลูกฝิ่นดี ก็ย้ายมาเรื่อยๆ ฝิ่นไม่มีน้ำก็ปลูกได้ เขาเอาฤดูฝน ตอนแรกๆ ที่บ้านหนองผาจ้ำมี ประมาณ 20 หลังคา จำนวน 70 กว่าคน[40]

บ้านแม่หมูลีซู ผู้นำตั้งหมู่บ้านคือ นายสุรชัย สิรินฤการ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลีซู ที่ย้ายมาจากเขตอำเภอเชียงดาว พร้าว และฝางในจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อประมาณ 30 ปีก่อน สาเหตุการย้ายมา คือต้องการมาหาพื้นที่ปลูกฝิ่น คนที่ย้ายมารุ่นแรกๆ มากัน 7 ครอบครัว หนึ่งในนั้นคือ ครอบครัวของนายสุรชัย สิรินฤการ ซึ่งให้สัมภาษณ์ว่า ครอบครัวของตน *เคยอยู่หลายที่แล้ว เช่น บริเวณชายแดนที่ดอยอ่างขาง เมืองฝางจังหวัดเชียงใหม่ จากนั้นย้ายมาเมืองพร้าวดอยช้าง ดงมะไฟ และสุดท้ายที่บ้านแม่หมู* โดยในการเลือกที่เลือกตั้งบ้านที่นี่ให้เหตุผลว่า เลือกที่ปลูกฝิ่น เพราะที่นี่สูงเหมาะแก่การปลูกฝิ่น (สัมภาษณ์นายสุรชัย สิรินฤการ, อายุ 75 ปี)

บ้านน้ำบ่อสะเป่เป็นกลุ่มลีซูที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานหลังสุด และเป็นกลุ่มที่อพยพมาจากบ้านเวียงแหง บ้านลิงหลวง อำเภอเชียงดาว แต่เป็นคนละสายตระกูลที่เข้ามาตั้งบ้านนาอ่อน ส่วนตัวของพ่อเฒ่าปูเตอะย้ายมาจากลิงหลวง อำเภอเชียงดาว การย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวลีซูในบ้านน้ำบ่อสะเป่ คือเข้ามาทำการปลูกฝิ่นเหมือนกับบ้านอื่นๆ แต่เป็นหมู่บ้านที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานหลังสุด (สัมภาษณ์นายปู่เตอะ เลาหมี่, อายุ 48 ปี)

---

[38] สัมภาษณ์นายหลู่ แหลงชาวไทย, อายุ 49 ปี

[39] สัมภาษณ์นางอิ่ง หลักแต่ง, อายุ 70 ปี

[40] สัมภาษณ์นายอาแต่ เลาลี, อายุ 56 ปี

"ตระกูลทางบ้านน้ำบ่อสะเป่ เป็นพม่า เข้ามาทีหลัง เขาเป็นลีซูพม่า ย้ายมาจากพม่า เขาพูดไม่เหมือนเรา ทางนี้พูดเหมือนกันหมด มีแต่บ้านน้ำบ่อสะเป่ที่เดียว พูดไม่เหมือน สร้างทีหลังเพื่อน ส่วนบ้านนาอ่อน กี๊ดสามสิบ ก็มีอยู่แล้ว กลุ่มลีซูทางนาอ่อน กี๊ดสามสิบ ก็ย้ายมาจากบ้านเดียวกัน" [41]

บ้านหนองตองชาวบ้านส่วนใหญ่จะย้ายมาจากบ้านกี๊ดสามสิบ บ้านนาอ่อน บ้านหนองผาจ้ำและบ้านน้ำบ่อสะเป่ เริ่มก่อตั้งเมื่อวันศุกร์ขึ้น15 ค่ำ ที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2524 เริ่มแรกมีผู้มาอาศัยอยู่ 6 หลังคาเรือน ได้แก่ นายใส่ แซ่แม้ว นายหลวง แซ่ลีซู นายโจ๊ะ เลาลี นายสมพงศ์ แซ่ลีซู นายหลวง เชียงใหม่ นายอาหยี่ เลาหมี่ ในตอนแรกนั้นเป็นหมู่บ้านบริวารของบ้านสบป่อง และได้ก่อตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2535 (ข้อมูลจากป้ายประวัติบ้านหนองตอง) ลักษณะเศรษฐกิจชุมชนในอดีตของชาวลีซู โดยเฉพาะ ฝิ่น ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้หลักของชาวบ้าน จากนั้นในช่วง 2530 เป็นต้นมา และโครงการไทย-เยอรมัน ที่เข้ามาส่งเสริมพืชเศรษฐกิจทดแทนการปลูกฝิ่น

กลุ่มลาหู่แดง ได้แก่ **บ้านหนองขาว**(หย่อมบ้านหมู่ที่5 ของบ้านแม่อูมอง) เป็นชาวลาหู่แดงคนละสายตระกูลกับพ่อเฒ่าแสนคำลือ ผู้นำตั้งบ้านหนองขาว คือพ่อเฒ่ายะอือ จากบ้านแม่ยาง (เขตอำเภอปาย-เขตห้วยแม่ยางทางฝั่งหนึ่งเป็นของอำเภอปายอีกฝั่งอำเภอปางมะผ้า) และลาหู่แดงจากบ้านน้ำจาง เริ่มแรกตั้งบ้านมีประมาณ 12 หลังคา การเข้ามาตั้งบ้านหนองขาว เนื่องจากต้องการหาพื้นที่ทำไร่ฝิ่น โดยเดินข้ามดอยจิ๊กจ๊องจากทางบ้านแม่ยาง เขตอำเภอปาย รวมทั้งพื้นที่ทำกินที่บ้านน้ำจางคับแคบ และห่างไกลโรงพยาบาล (สัมภาษณ์นายสงัด ถิ่นทองพนา, อายุ 41 ปี)

บ้านหนองขาว ตั้งเป็นหมู่บ้านทางการเมื่อ12 ปีที่แล้ว (พ.ศ. 2541) ปัจจุบันมีทั้งหมด 32 หลังคา ด้านเศรษฐกิจ พบว่าเมื่อก่อนชาวบ้านมีรายได้หลักจากการทำไร่ฝิ่น ปัจจุบันส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปลูกข้าว ข้าวโพด กระเทียม ถั่วแดง ถั่วดิน (ถั่วลิสง) ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ ผี ไม่มีศาสนาคริสต์ งานประเพณีหลักในบ้าน คือ งานกินวอ ช่วงวันขึ้นปีใหม่ ประมาณเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม ของทุกปี

กลุ่มปกาเกอะญอ ได้แก่ บ้านแม่อูมอง ลุกป่าก๊อ

บ้านแม่อูมอง เป็นกลุ่มปกาเกอะญอ กลุ่มเดียวกับพ่อเฒ่าพะโถ่คา ที่เป็นผู้นำย้ายจากบ้านมะโนรา ไปตั้งถิ่นฐานที่บ้านเมืองแพม ส่วนผู้นำการตั้งบ้านแม่อูมอง คือ พ่อเฒ่าหน่วยมูและพ่อเฒ่าส่า

" ได้มาตั้งบ้านที่นี่เมื่อปี พ.ศ. 2506 สมัยก่อนเขาหนีจากข้างล่างหนีโรคระบาดขึ้นมาทางนี้ เขามาสร้างอยู่หลายครอบครัว แตกคนละที่คนละทางไปอยู่มะโนราบ้าง ผาแดงบ้าง ไปกันหมด เหลือที่นี้ได้ย้ายขึ้นมาพร้อมกัน 8 ครอบครัว เมื่อปี 2506 ในบ้านมีแต่ปกาเกอะญอ ผู้นำศาสนา คือ พ่อเฒ่าส่า แต่ผู้นำชาวบ้านคือ พ่อเฒ่าหน่วยมู พ่อเฒ่าส่าเป็นเหมือนผู้ช่วยพ่อเฒ่าหน่วยมู แต่ก่อนทางนี้เรียกว่า "บ้านพ่อเฒ่าหน่วยมู " เรียกตามชื่อผู้นำ ต่อมาเรียกว่าบ้านแม่อูมอง" [42]

[41] สัมภาษณ์นายอาแต่ เลาลี, อายุ 56 ปี

[42] สัมภาษณ์นายต่าปิติ ขุนเขาขจี, อายุ 57 ปี

บ้านลุกป่าก๊อ ผู้นำตั้งบ้าน คือ นายจะหนู่เจ เผ่าพันธุ์ธรรม โดยตอนแรกตั้งบ้านอยู่แถวบ้านลาหู่แดง (บ้านหนองขาว) แล้วก็ย้ายไปตั้งในพื้นที่บ้านลุกป่าก๊อในปัจจุบัน เหตุที่เรียกว่าบ้านลุกป่าก๊อ เพราะมีต้นก๊อ (ใบจาก) มากในพื้นที่นี้ พบว่าในอดีตชาวบ้านมีการติดต่อซื้อขายกับชุมชนภายนอก เช่น ถ้าต้องการซื้อเกลือก็ต้องเดินลงไปซื้อที่เมืองปาย ส่วนสินค้าที่ชาวบ้านนำลงไปขายได้แก่ พริกแห้ง ของป่า เชือกปอทุบมัดไปขาย ขายได้กิโลละหนึ่งบาท สมัยก่อนไปซื้อของที่ร้านนางแพะ เป็นคนไทใหญ่ เมื่อก่อนร้านค้าในปาย มีร้านของกาล่า ร้านจเรออ ร้านเฮียชัย ร้านลุงหลู่

"การติดต่อค้าขาย เคยลงไปซื้อหากิน เคยได้ขายปอ กิโลละบาทสองบาท ไม่มีม้าวัว แบกไปขาย ถ้าอยากได้ของอะไรก็ไปเมืองปาย ปีไหนไม่มีข้าวก็ไปเสาะหาซื้อข้าวที่เมืองปาย ไม่ได้มีวัวต่างม้าต่าง หาบเองคนเดียว ข้ามดอยจิ๊กจ๊อง เจอบ้านป่ายาง ออกทางแม่นาเติง"[43]

ชาวปกาเกอะญอทั้งสองหมู่บ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ งานประเพณีสำคัญในหมู่บ้านคืองานมัดมือ (ปีใหม่) สองครั้ง จัดในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ มีนาคม และช่วงกลางพรรษา

จากการสัมภาษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในปางมะผ้า ที่มีความหลายหลายทางชาติพันธุ์ ได้แก่ ไทใหญ่ ปกาเกอะญอ มูเซอดำ มูเซอแดง ลีซอและม้งทำให้เห็นว่าเรื่องของช่วงเวลาการตั้งถิ่นฐานและเส้นทางการอพยพเคลื่อนย้าย ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มอพยพหลัง พ.ศ. 2500 โดยมีเงื่อนไขจากการหาพื้นที่ทำกิน โดยเฉพาะการปลูกฝิ่นที่เป็นพืชเศรษฐกิจสร้างรายได้หรือใช้เป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยนกับสินค้าอุปโภค บริโภคชนิดอื่น จากเงื่อนไขของพื้นที่ปางมะผ้าที่มีความพิเศษทั้งในด้านของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ หรือลักษณะการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มกลุ่มชนบนพื้นที่สูง อย่างไรก็ตามพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ นั้นเริ่มถูกจัดการโดยรัฐ คือ การเปลี่ยนแปลงผลผลิต ตามโครงการพระราชดำริฯ หรือการสนับสนุนของโครงการไทย -เยอรมัน เพื่อการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ เช่น ถั่วแดง ข้าวโพด หรือพืชชนิดอื่นแทนฝิ่น

2.1.2.2 ช่วงที่สอง การขยายตัวของชุมชนและการปรับตัว ของชุมชน "ชายแดน" (หลัง พ.ศ.2530)

ในช่วงหลังหลัง พ.ศ. 2530 เป็นไปได้ว่า ชุมชนส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานค่อนข้างถาวรแล้ว และตั้งหมู่บ้านเป็นทางการ แต่ด้วยเนื่องจากบริเวณอำเภอปางมะผ้าเป็นพื้นที่ชายแดน จึงทำให้รัฐเข้ามาจัดการพื้นที่ค่อนข้างมาก เช่น **โครงการพระราชดำริบ้านยามชายแดนปางคอง** หมู่ที่ 12 ตำบลนาปู่ป้อม ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2543 โดยรับสมัครชาวบ้านมาตั้งถิ่นฐานจากหมู่บ้านอื่นๆ หมู่บ้านละ 3 หลังคาเรือน ทั้งนี้ต้องมาด้วยความสมัครใจหรือครอบครัวที่ไม่มีที่ทำกินในพื้นที่ที่อาศัยอยู่ โดยประวัติพื้นที่หมู่บ้านปางคองเดิมเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ แต่ได้เปิดให้สัมปทานป่าไม้ ทำทางพอที่ขนส่งได้ พื้นที่หมู่บ้านเคยเป็นพื้นที่ๆ ให้ช้างลากซุง คนทำแผนที่จึงเรียกว่า "ปางคอง" และพื้นที่ตรงนี้ยังเคยเป็นพื้นที่ ปลูกฝิ่น ของพวกขุนส่า และเคยเป็นดินแดนที่ขุนส่า เรียกบริเวณนี้ว่า "หนองจิ๊ก" แล้วรัฐได้ขับไล่พวกนี้ออกจากแผ่นดินไทย และได้ส่งทหารพัฒนาไปบูรณะพื้นที่ตามพระราชดำริ สร้างเป็นหมู่บ้านกันชนชายแดน ประกอบด้วยชาวมูเซอแดง 20 หลังคา ย้ายมาจากหมู่บ้านในพื้นที่ตำบลนาปู่ป้อม ได้แก่ บ้านปางบอน ปางตอง ซอแบะและชาวไทใหญ่ 14 หลังคาเรือนย้ายมาจากบ้านปุงยาม บ้านโท้งหลวง บ้านโท้งนา และบ้านนาปู่ป้อม ชาวบ้านได้รับการ จัดสรรที่ดินทำกินให้ เป็นจำนวน 15 ไร่ ต่อครอบครัว ส่งเสริมให้ปลูกพืช

[43] สัมภาษณ์นายพะหม่อเจ พิทักษ์เขตพนาไพร, อายุ 70 ปี

เศรษฐกิจ ได้แก่ กาแฟพันธุ์อาราบิก้า ข้าวโพด กระเทียม และมีกลุ่มทอผ้าส่งขายที่ศูนย์ศิลปาชีพจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ในปัจจุบัน การทำมากินส่วนใหญ่ของกลุ่มชุมชนในปางมะผ้ายังคงเป็นการเกษตรเป็นหลัก แต่พบว่าในบางพื้นที่นั้นเริ่มมีรายได้จากการขยายตัวของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เข้ามามีส่วนสำคัญในช่วงเวลาที่ผ่านมา ที่มีการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนในรูปแบบที่หลากหลาย โดยเฉพาะทรัพยากรทางธรรมชาติของแต่ละชุมชน เช่น ถ้ำน้ำลอด ถ้ำจะโบ่ ถ้ำแม่ละนา หรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นพร้อมกับกระแสการรื้อฟื้นทรัพยากรทางวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อรองรับต่อทิศทางการพัฒนาท่องเที่ยว เช่น กลุ่มโฮมสเตย์บ้านจ่าโบ่ กลุ่มคณะลิเกจ๊าดไต บ้านแม่ละนา เป็นต้น ตลอดจนการขยายตัวของนักท่องเที่ยวบนเส้นทางถนนสาย 1095 จากอำเภอปาย โดยเฉพาะพื้นที่ขายสินค้าที่ระลึก จุดชมวิวลุกข้าวหลาม ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านแสวงหารายได้จากระบบเศรษฐกิจภายนอกเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะเรื่องการท่องเที่ยว

2.1.3 อำเภอขุนยวม: เมืองแห่งลุ่มน้ำยวมตอนบน

การระบุว่าเดิมในพื้นที่อำเภอขุนยวมนั้นเป็นที่อยู่อาศัยของปกาเกอะญอและลัวะ ต่อมามีไทใหญ่ชื่อว่า ชานกะเล อพยพเข้ามาจากเมืองจ๋ามก่า พร้อมกับครัวเรือนไทใหญ่เข้ามาอาศัยทำงานอยู่กับพก่าหม่องที่บ้านโป่งหมูและแสนโกมที่บ้านแม่ฮ่องสอน จากนั้นในปี พ.ศ. 2410 ชานกะเลและนางเมี๊ยะพร้อมลุงโท้ะ นางนุและผู้คนอีกจำนวนหนึ่งอพยพลงมาทางใต้แม่ฮ่องสอนจนถึงบริเวณห้วยน้ำยวม ซึ่งมีราษฎรตั้งบ้านอยู่ก่อนแล้ว [44] กลายเป็นการย้อนอดีตของพื้นที่ที่ชัดเจนที่สุดและถูกจำได้มากที่สุด แต่การอยู่อาศัยหรือใช้พื้นที่ที่ร่วมสมัยล้านนาหรือก่อนหน้านั้นกลับมีหลักฐานที่ค่อนข้างเบาบาง เช่น ตัวอย่างเครื่องมือหินกะเทาะที่พบจากแม่กี๊ ร่องรอยคูน้ำคันดินบ้านหลวง ร่องรอยคูน้ำคันดินบ้านแม่สุริน ตำบลแม่เงา หรือการสำรวจพบเจดีย์ศิลปะล้านนาบนดอยเวียง เจดีย์ศิลปะล้านนาในโรงเรียนบ้านเมืองปอน แหล่งโบราณสถานบ้านห้วยส้าน 1, 2 และแหล่งโบราณสถานบ้านแม่กี๊ ซึ่งนักวิจัยด้านโบราณคดีสันนิษฐานว่ามีอายุร่วมสมัยล้านนา แต่ผู้วิจัยเลือกการนำเสนอเฉพาะข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่า เพราะส่วนใหญ่เป็นความทรงจำที่ร่วมสมัยของชุมชน ซึ่งผู้วิจัยจึงเน้นให้ความสำคัญกับข้อมูลสัมภาษณ์และแบ่งรายละเอียดของแต่ละช่วงเวลา

2.1.3.1 ช่วงที่หนึ่ง ยุคการปักหลัก หรือยุคปู่ย่าตายาย (ก่อน พ.ศ. 2500)

จากคำบอกเล่าทำให้ทราบว่าพื้นที่แรกเริ่มของการตั้งถิ่นฐานของขุนยวม คือ พื้นที่ในตำบลขุนยวม และตำบลเมืองปอน โดยเฉพาะตำบลขุนยวมถือว่าเป็นการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและมีการขยายตัวของชุมชนอย่างรวดเร็วชัดเจนมากกว่าชุมชนอื่นๆ

(1) พื้นที่ตำบลขุนยวม

ในช่วงเวลาการสร้างความเป็นถิ่นฐานและเติบโต พบเอกสารที่กล่าวถึงประวัติอำเภอขุนยวม ระบุว่าเดิมในเขตอำเภอขุนยวมเป็นที่อยู่อาศัยของกะเหรี่ยงและลัวะ ต่อมามีไทใหญ่ชื่อว่า ชานกะเล อพยพเข้ามาจากเมืองจ๋ามก่า พร้อมกับครัวเรือนไทใหญ่เข้ามาอาศัยทำงานอยู่กับพก่าหม่องที่บ้านโป่งหมูและแสนโกมที่บ้านแม่ฮ่องสอน จากนั้นในปี พ.ศ. 2410 ชานกะเลและนางเมี๊ยะพร้อมลุงโท้ะ นางนุและผู้คนอีกจำนวนหนึ่งอพยพลง

[44] คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดแม่ฮ่องสอน**, กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฯ, 2542.

มาทางใต้แม่ฮ่องสอนจนถึงบริเวณห้วยน้ำยวม ซึ่งมีราษฎรตั้งบ้านอยู่ก่อนแล้ว[45] รวมทั้งยังมีเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ความวุ่นวายในหัวเมืองไทใหญ่ ได้แก่ สงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งแรกในปี พ.ศ. 2369 ครั้งที่สองในปี พ.ศ. 2395 และด้วยความสำคัญด้านเศรษฐกิจที่อังกฤษเล็งเห็นจากการทำไม้ในล้านนา อังกฤษจึงทำสงครามครั้งที่สามในปีพ.ศ. 2428 และประกาศให้พม่าเป็นอาณานิคมของอังกฤษในปี พ.ศ. 2429 จนกระทั่งรัฐบาลสยามต้องยอมยกหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าและหัวเมืองกะเหรี่ยงให้รัฐบาลอังกฤษ พ.ศ. 2435

เห็นได้ว่าในช่วงเวลาหลังจากนี้มีชาวไทใหญ่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามเมืองปาย แม่ฮ่องสอน ขุนยวม และบริเวณอื่นๆ เพิ่มมากขึ้น โดยเงื่อนไขสำคัญของการอพยพเข้ามาได้แก่ การติดตามญาติพี่น้องเข้ามาบุกเบิกที่ดินทำกินใหม่ การเข้ามาทำการค้ารับช่วงทำไม้กับบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่า จากคำสัมภาษณ์ระบุถึงชื่อเมืองในรัฐฉาน ได้แก่ เมืองนาย เมืองหมอกใหม่ เมืองปางโหลง และจากคำบอกเล่าทำให้ทราบว่าพื้นที่แรกเริ่มของการตั้งถิ่นฐานของขุนยวม คือ พื้นที่ในตำบลขุนยวม ตำบลแม่เงา และตำบลเมืองปอน โดยที่บ้านขุนยวมถือว่ามีการขยายตัวของชุมชนอย่างรวดเร็วชัดเจนมากกว่าชุมชนอื่นๆ

บ้านขุนยวม การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในเขตบ้านขุนยวม พบว่า กลุ่มแรก เป็นชาวไทใหญ่ที่อพยพมาจากทางรัฐฉาน โดยเข้ามาตั้งบ้านเรือนบริเวณวัดขุ่ม วัดคำใน (บริเวณกลางบ้านขุนยวม) จากนั้นชุมชนเริ่มขยายออกไปทางป๊อกวิทยาทรายมูล ส่วนป๊อกโพธารามเป็นกลุ่มคนเมืองที่อพยพมาจากแม่แจ่ม ฮอด ดอยเต่า เมื่อคราวสร้างเขื่อนภูมิพล

บ้านแม่สุริน หมู่บ้านแม่สุรินเริ่มก่อตั้งราวปี พ.ศ. 2395 หรือประมาณ 153 ปี มาแล้ว โดยคนกลุ่มแรกที่เข้ามาเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านคือชาวไทใหญ่นำโดยนางคำ อพยพมาจากรัฐฉานพร้อมช้างและชาวไทใหญ่เมื่อมาถึงบริเวณหมู่บ้านแม่สุรินได้เห็นว่าที่บริเวณนี้เหมาะสำหรับการตั้งถิ่นบ้านเรือนและมีน้ำและดินที่อุดมสมบูรณ์ จึงได้เริ่มสร้างบ้านเรือนเป็นชุมชน และจากการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์พบชุมชมบ้านแม่สุรินมีประวัติศาสตร์ความทรงจำร่วมกับชุมชนในบ้านขุนยวม ได้แก่ เรื่องการทำไม้ ระบบเศรษฐกิจการค้าวัวต่าง รวมทั้งเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับเมืองขุนยวม ในการปกครองหมู่บ้านของเมืองขุนยวมนั้นมีการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านเพื่อทำหน้าที่ปกครองดูแลและเก็บภาษีให้กับเมืองขุนยวม จากการสัมภาษณ์บุคคลในเขตบ้านขุนยวมและบ้านแม่สุริน เราพบความรู้ที่เกี่ยวกับประวัติการตั้งถิ่นฐานค่อนข้างชัดเจนทั้งในเรื่องของกลุ่มคนแรกๆ ที่เข้ามาตั้งบ้าน การขยายตัวของชุมชน

(2) พื้นที่ตำบลเมืองปอน

ไทใหญ่ ซึ่งเป็นกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณขุนยวมนั้น ใน บ้านเมืองปอน ก็เช่นเดียวกัน ประชากรส่วนใหญ่เป็นไทใหญ่ อพยพมาจากเมืองแม่แจะ น้ำมาง จากพม่า (สัมภาษณ์นายหม่องจิ่งสายบัว) ต่อมากลุ่มไทใหญ่มาจากเมืองปอน ได้ขยายพื้นที่ไปยัง บริเวณบ้านป่าฝางเป็นไร่นาของชาวบ้านเมืองปอน ซึ่งชาวบ้านคิดว่า ที่นาอยู่ไกลต้องใช้เวลานานในการเดินทางไปมาระหว่างบ้านกับที่นาจึงตัดสินใจย้ายไปที่บ้านป่าฝางเพื่อให้ใกล้กับที่นาของตน

อีกกลุ่มที่มีการอพยพเข้ามาในพื้นที่เมืองขุนยวม คือ **กลุ่มปกาเกอะญอ** จากคำบอกเล่าได้กล่าวถึงกลุ่มปกาเกอะญอว่า เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ขุนยวมมาก่อนแล้ว แต่ไม่ได้ตั้งถิ่นฐานถาวรเหมือนกับกลุ่ม

[45] สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, **ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน** (เชียงใหม่: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549).

ไทใหญ่ กล่าวคือ เดิมก่อนที่จะหยุดตั้งถิ่นฐาน กลุ่มปกาเกอะญอนั้นอาศัยอยู่แบบกระจายตามลำห้วย ตามหุบเขา บ้านละ 2 –3 หลัง ตามพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และตามความเชื่อดั้งเดิม ดังนั้น กลุ่มปกาเกอะญอจะมีการโยกย้ายที่อยู่อาศัยกันตลอดเวลา เช่น หากอยู่ไปแล้วเมื่อเกิดโรคภัยไข้เจ็บหรืออยู่ไปแล้วการทำมาหากินลำบากก็จะมีการย้ายไปเรื่อยๆ หรือตั้งถิ่นฐานตามปัจจัยการผลิตเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตามข้อมูลประวัติการตั้งบ้านส่วนใหญ่ของกลุ่มปกาเกอะญอนั้นระบุว่า กลุ่มปกาเกอะญอตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ขุนยวมมากว่า 100 ปี เช่น บ้านแม่อูคอหลวงตั้งขึ้นประมาณ พ.ศ. 2375 หรือประมาณ 170 ปีมาแล้ว ส่วนบ้านคำสุข บ้านหัวแม่สุริน บ้านพัฒนาปู่กู ตั้งบ้านมาประมาณ 100 ปี ซึ่งเป็นการอพยพมาจากหมู่บ้านใกล้เคียง หรือในพื้นที่ตำบลแม่ยวมน้อย กลุ่มปกาเกอะญอเริ่มตั้งหมู่บ้านถาวร โดยมีบ้านหัวปอน เป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ที่สุด มีอายุการตั้งหมู่บ้านมากกว่า 150 ปี (ประมาณ ปี 2494) และยังมีบ้านหัวแม่ลาก๊ะ (หมู่ที่ 8) และบ้านแม่โกปี่ (หมู่ที่ 2) มีอายุการตั้งหมู่บ้านเกือบพร้อมๆ กับบ้านหัวปอน นอกจากนี้ยังมีการอพยพของกลุ่ม **คนเมือง** จากแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ มาอยู่ที่บ้านแม่สุรินอีกด้วย

ทั้งไทใหญ่และปกาเกอะญอส่วนใหญ่นั้น มีความทรงจำร่วมเกี่ยวกับเรื่องการขยายที่ทำกิน การทำไม้ การเป็นพ่อค้าวัวต่างและเส้นทางการค้าระหว่างท้องถิ่น [46] ดังนั้นอาชีพสำคัญของกลุ่มคนในระยะเริ่มแรกในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ชุมชนทำการเกษตร โดยเฉพาะการปลูกข้าวเพื่อการยังชีพแล้ว แต่การค้าขายน่าจะเริ่มเข้ามามีบทบาทบ้างแล้ว เช่น การขนข้าวสารล่องแพไปทางแม่สะเรียงของบ้านต่อแพ[47] นอกจากนี้ยังมีการค้าวัวต่างของกลุ่มไทใหญ่ในการนำผลผลิตจากหมู่บ้านไปขายยังชุมชนอื่นๆ และเมืองเชียงใหม่ บางส่วนได้ปรับตัวเป็นพ่อค้าแม่ค้าเปิดร้านค้าในหมู่บ้านหรือการเข้ามาตั้งร้านค้าของแขกบังคลาเทศในพื้นที่บ้านขุนยวม แม้แต่เมื่ออยู่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยเนื่องจากพื้นที่เมืองขุนยวมเป็นพื้นที่ปลายทางของการเดินทัพของทหารญี่ปุ่น ทำให้ชุมชนขุนยวมบางส่วนมีการปรับตัวกับการค้าขายกับกลุ่มทหารญี่ปุ่นรวมถึงการจ้างแรงงาน ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นกลุ่มที่เป็นพ่อค้า หรือทุนเดิมอยู่แล้ว เช่น กลุ่มร้านค้า และพ่อค้าวัวต่าง

2.1.3.2 ช่วงที่สอง ยุคการปรับตัวของชุมชนจากการพัฒนาบ้านเมือง (พ.ศ. 2530)

จากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ขุนยวม ซึ่งเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นจากอพยพเข้ามาของกลุ่มไทใหญ่และกลุ่มปกาเกอะญอนั้นมีความสืบเนื่องมาตั้งแต่ พ.ศ. 2410 เป็นอย่างน้อย รวมทั้งการขยายตัวของชุมชนขุนยวม เพิ่มมากขึ้นในช่วงเวลาของการทำไม้ (พ.ศ.2435-2500) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พื้นที่ขุนยวมมีความเกี่ยวข้องทางเศรษฐกิจทำไม้ และเกิดการเข้ามาของกลุ่มคนไทใหญ่และแรงงานทำไม้ ดังเช่น สายตระกูลบุญพิทักษ์ ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ย้ายเข้ามาอยู่ในบ้านขุนยวม หรือ การย้ายเข้ามาของคนทางจังหวัดแม่ฮ่องสอนและแม่สะเรียง เป็นต้น และรวมถึงการเป็นเส้นทางเดินทัพที่สำคัญของทหารญี่ปุ่น แม้ว่าจะเป็นช่วระยะเวลาสั้นๆ คือ ประมาณ 2 ปี เท่านั้น แต่ภายหลังสงครามพบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของชุมชนเป็นอย่างมาก เช่น การขยายตัวของชุมชนและการอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์ การเกิดอาชีพใหม่ การค้าขายของคนในท้องถิ่น

---

[46] รัศมี ชูทรงเดช, **รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน , เล่ม 5**, เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.(สกว.) , 2552, สัมภาษณ์นายธำรง บุญพิทักษ์, นางศรีสะอาด แสวงศรี, นางส่วยติ๊น ปัญญาแก้ว บ้านขุนยวม อำเภอขุนยวม

[47] เรื่องเดียวกัน, สัมภาษณ์นายคำโหย่ง สังข์ทอง , นายจิ่ง รักธรรม, นางมาลี สังข์ทอง บ้านหลวง อำเภอขุนยวม

(1) การขยายตัวของชุมชนกับการมาใหม่ของกลุ่มชาติพันธุ์

การขยายตัวของชุมชนมีทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอและกลุ่มไทใหญ่ เช่น ที่บ้านขุนยวมพบว่ามีกลุ่มปกาเกอะญอมาจากบ้านแม่ยวมน้อยและกลุ่มไทใหญ่ในเขตบ้านขุนยวมอพยพเข้ามาอยู่เพื่อ บุกเบิกที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน บริเวณบ้านขุนยวมเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อีกกลุ่มที่อพยพย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองขุนยวม คือ **กลุ่มม้ง** ในเขตตำบลแม่อูคอและแม่ยวมน้อย ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใหม่ที่เข้ามาในขุนยวมเมื่อประมาณ 30-40 ปีมาแล้ว กลุ่มม้งบ้านปางตอง ซึ่งย้ายถิ่นฐานมาจากอำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน กลุ่มม้งบ้านแม่อูคอ อพยพมาจาก แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่มาแล้ว ด้วยเหตุผลสำคัญคือ การหาที่ปลูกฝิ่น[48]

พื้นที่ตำบลแม่อูคอ

ประชากรหลักได้แก่ ชาวม้งและชาวปกาเกอะญอ

การตั้งบ้าน ในเขตตำบลแม่อูคอ มีทั้งกลุ่มปกาเกอะญอและกลุ่มม้งเข้ามาตั้งถิ่นฐาน โดยกลุ่มปกาเกอะญอมาตั้งเป็นกลุ่มแรกในเขตตำบล เช่น บ้านแม่อูคอหลวง บ้านคำสุข บ้านหัวแม่สุริน บ้านพัฒนาปู่กู โดยมีบ้านแม่อูคอหลวงเป็นบ้านหลัก เนื่องจากในอดีต บ้านที่อยู่ใกล้เคียงจะไปขึ้นทะเบียนบ้านร่วมกับบ้านแม่อูคอหลวง ในเอกสารระบุว่า บ้านแม่อูคอหลวงตั้งขึ้นประมาณ พ.ศ. 2375 หรือประมาณ 170 ปีมาแล้ว ส่วนบ้านคำสุข บ้านหัวแม่สุริน บ้านพัฒนาปู่กู ตั้งบ้านมาประมาณ 100 ปี ซึ่งเป็นการอพยพมาจากหมู่บ้านใกล้เคียง ต่อมามีกลุ่มม้งอพยพย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตตำบลแม่อูคอ เช่น บ้านปางตอง กลุ่มปกาเกอะญอเข้ามาตั้งถิ่นฐานก่อน จนปี พ.ศ. 2513 กลุ่มม้งย้ายถิ่นฐานจากอำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอนหลายครัวเรือนเข้ามาอยู่เพิ่มเติม[49]

ส่วนที่**บ้านแม่อูคอ**เช่นเดียวกัน กลุ่มม้งเข้ามาบุกเบิกที่ตั้งหมู่บ้านประมาณ 35 ปีมาแล้ว โดยอพยพมาจากแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มม้งส่วนใหญ่ยึดอาชีพปลูกฝิ่น พ่อหลวงเล่าว่า ปู่ของตนเองย้ายมาจากแม่แจ่มมาหาที่ปลูกฝิ่น จะย้ายหาที่ไปเรื่อยๆ *(สัมภาษณ์พ่อหลวงอำนาจ แซ่ซง, บ้านแม่อูคอ)* เดิมกลุ่มม้งในเขตบ้านแม่อูคอยังคงทำไร่ฝิ่นและอพยพเคลื่อนย้ายที่อยู่ตามที่ไร่ทำกินเป็นหลัก “สมัยก่อนไม่มีถนนเดินไปที่ขุนยวม เอาผักไปขาย ใช้ม้าเป็นพาหนะ บางบ้านมี 1-2 ตัว ที่ซื้อของเป็นเกลือ น้ำมัน ยาสีฟัน ซื้อของที่จำเป็น ปัจจุบันการประกอบอาชีพหลักของกลุ่มม้ง คือ การปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กะหล่ำ มะเขือเทศ แครอท

(2) การผลิตเชิงพาณิชย์กับการสะสมทุน

สืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงการผลิตมาเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์ ที่ต้องการการลงทุนที่สูงขึ้น อาศัยเทคโนโลยีการผลิตที่เพิ่มมากขึ้น ระบบความสัมพันธ์เปลี่ยนแปลงไปในเชิงพาณิชย์แทนการแลกเปลี่ยนสิ่งของ มีความคิดเรื่องต้นทุน กำไร จากปัจจัยการผลิตและเกิดขึ้นทุกมิติของชีวิตไม่ใช่เพียงแค่เรื่องของสินค้าเท่านั้น ซึ่งทำให้คน “เกิดความรู้สึกแบบปัจเจก” และส่งผลให้วัฒนธรรมบริโภคขยายเพิ่มมากขึ้น

ในช่วงเวลานี้ที่เห็นได้ชัดเจน คือ การผลิตเชิงพาณิชย์และการขยายตัวของกลุ่มทุนเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในเมืองขุนยวม โดยการเพิ่มพืชเศรษฐกิจสำคัญในรอบปีการทำงาน ได้แก่ ถั่วเหลือง กระเทียม

---

[48] รัศมี ชูทรงเดช, **รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, เล่ม 5**, เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.(สกว.), 2552, สัมภาษณ์นายอำนาจ แซ่ซง, บ้านแม่อูคอ อำเภอขุนยวม

[49] สัมภาษณ์พ่อหลวงเติมศักดิ์ แสงเฮ้อ, บ้านปางตอง

ซึ่งสอดคล้องกับการเข้ามาของถนนดำ ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อระหว่างขุนยวมและแม่สะเรียง ในช่วงปี พ.ศ. 2507 โดยบริษัทสหมิตร ของพ่อเลี้ยงทิม ถึงแม้จะทำให้การค้าวัวต่างเริ่มลดน้อยลง แต่ในเมืองขุนยวมกลับพัฒนากลายเป็นย่านการค้าสำคัญ ร้านค้าขนาดใหญ่ในบ้านขุนยวมสืบเนื่องมาจากการสะสมทุนของกลุ่มไทใหญ่ที่เคยทำไม้ และการค้าวัวต่างตั้งแต่ช่วงก่อนหน้านี้แล้ว กลุ่มนายทุนท้องถิ่น เช่น ร้านวัฒนมาลา หรือ ที่ชาวบ้านเรียกว่า “ร้านป้าจ่ามุ้ง” [50] ร้านป้าส่วยติ๊น ปัญญาแก้ว ซึ่งสืบเนื่องมาตั้งแต่เจ้าช้างรับจ้างลากไม้ (สายบุญพิทักษ์) มาสู่เปิดโรงหนังศรีแสงดาวและปรับปรุงเป็นโรงแรมมิตรขุนยวมในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา เมืองขุนยวมยังไม่ได้มีการปรับตัวต่อการท่องเที่ยวมากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับเมืองปาย แต่ก็มีพบการจัดการพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวอยู่บ้าง เช่น การจัดการแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้แก่ โฮมสเตย์บ้านหลวง-ต่อแพ โฮมสเตย์บ้านเมืองปอน และกลุ่มแม่บ้านผลิตเสื้อไตในบ้านเมืองปอน โดยเมืองขุนยวมได้ชูจุดเด่นของท้องถิ่น คือ ด้านทรัพยากรทางวัฒนธรรมกลุ่มชนโดยเน้นวัฒนธรรมไทใหญ่แบบดั้งเดิม เช่น การรื้อฟื้นและสืบสานวัฒนธรรมประเพณีชาวไทใหญ่ในบ้านเมืองปอน และมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ไทใหญ่บ้านเมืองปอน การเน้นความสัมพันธ์ไทยกับญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือสงครามมหาเอเชียบูรพา เช่น การท่องเที่ยวตามเส้นทางการเดินทัพของทหารญี่ปุ่น การสร้างพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่2 รวมถึงด้านทรัพยากรทางธรรมชาติที่ยังมีคุณค่าและความงามตามธรรมชาติ เช่น การจัดเทศกาลดอกบัวตองที่ดอยแม่อูคอ

เมื่อการแบ่งลำดับเวลาทางประวัติศาสตร์ของชุมชน แต่ละท้องถิ่นที่แบ่งตามเงื่อนไขที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชนทำให้เราเห็นภาพของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ทั้งการทำมาหากิน ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อต่างๆ โดยเฉพาะ สาเหตุหลักของการเปลี่ยนแปลงของแต่ละชุมชน ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการหาพื้นที่ทำกินมากกว่าเหตุผลอื่นใด หรือพัฒนาการของชุมชนทั้ง 3 อำเภอในพื้นที่วิจัยเห็นได้ถึงการอพยพโยกย้าย การตั้งถิ่นฐานของของชุมชนหลายกลุ่มชาติพันธุ์ในแต่ละช่วง เวลาที่แตกต่างกันออกไป เช่น ในช่วงที่มีการลงหลักปักย้ายหรืออพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ปางมะผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ชุมชนพื้นที่อื่นๆ อย่างปาย หรือขุนยวมกำลังขยายตัวและเริ่มสะสมทุนของกลุ่มทุนดั้งเดิมกันแล้ว

[50] รัศมี ชูทรงเดช , รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, เล่ม 5, เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2552.

2.2 การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนในพื้นที่ปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม

การเกิดเมืองเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของชุมชน เป็นการจัดการพื้นที่ที่เกี่ยวพันกับระบบการผลิตและโครงสร้างทางสังคม กล่าวคือ ชุมชนจะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากร เศรษฐกิจ การเมือง และศาสนา เป็นต้น ซึ่งมีเงื่อนไขหรือปัจจัยมาจากหลายสาเหตุ ในพื้นที่อำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนยวม มีภาพของการเคลื่อนไหวของผู้คนอยู่ตลอดเวลา ถือได้ว่าสังคมบริเวณพื้นที่ศึกษาเป็นสังคมที่มีลักษณะหลากหลายทางชาติพันธุ์ และวัฒนธรรม ด้วยมีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอย่างต่อเนื่องและตลอดเวลา หากแตกต่างกันไปตามช่วงเวลาและปัจจัยการอพยพย้ายถิ่นฐาน ดังนั้นใน ส่วนนี้จึงขอเสนอในประเด็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนเพื่อทำความเข้าใจกระบวนการการปรับตัวของชุมชนในอดีตที่ส่งผลถึงปัจจุบัน ดังนั้นการเกิดเมืองหรือพัฒนาการของเมืองจึงแตกต่างกันในแต่ละยุคแต่ละสมัย ในที่นี้จึงขอแบ่งออกเป็นการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน ยุครัฐจารีต (พุทธศตวรรษที่ 19-25) และยุครัฐสมัยใหม่ (พุทธศตวรรษที่ 25-26)

2.2.1 การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน ยุครัฐจารีต (ก่อน 2500)

ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 19-25 ซึ่งร่วมสมัยกับท้องถิ่นล้านนาตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านนาจนถึงสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์แห่งราชวงศ์เชื้อเจ็ดตน แม้ว่าจะยังมีความไม่ชัดเจนว่าชุมชนหรือเมืองต่างๆ นั้นมีพัฒนาการควบคู่ไปกับเมืองเชียงใหม่มากน้อยเพียงใด แต่จากหลักฐานทางโบราณคดีทั้งสมัยก่อนประวัติศาสตร์ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยล้านนาได้ให้ภาพของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชุมชนมานานในพื้นที่ทั้งอำเภอปาย อำเภอขุนยวม และอำเภอปางมะผ้า การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชุมชนเริ่มมีความชัดเจนขึ้นเมื่อ “ชานกะเล” ปรากฏตัวขึ้นในหน้าประวัติศาสตร์ของบ้านขุนยวมในราว พ.ศ. 2400

รูปแบบสังคม

เป็นชุนชนขนาดเล็ก และอิสระ จากข้อมูลประวัติการตั้งถิ่นฐานทั้งจากเอกสารท้องถิ่นและการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่า ประกอบด้วย 2 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มไทใหญ่ และกลุ่มปกาเกอะญอ

กลุ่มไทใหญ่

ในช่วงเวลานี้มีชาวไทใหญ่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้นทั้งการทำมาค้าขายรับช่วงทำไม้กับบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่า การเข้ามาแสวงหาที่ดินทำกิน และการติดตามญาติพี่น้องเข้ามา

อำเภอปาย ไทใหญ่อพยพมาจากเมืองเชียงตอง พม่า ไปตั้งบ้านที่เวียงแหง และที่บ้านมะขามป้อม (บริเวณทางตอนเหนือของบ้านเมืองน้อย) ไทใหญ่อพยพมาจากบ้านนาหลวง เมืองปั่น พม่าไปอยู่ที่ เมืองปาย

อำเภอขุนยวม ไทใหญ่อพยพมาจากเมืองนาย เมืองหมอกใหม่ เมืองปางโหลง อพยพมาอยู่ที่บ้านขุนยวม บ้านหลวง บ้านต่อแพ บ้านเมืองปอนและบ้านแม่สุริน เป็นต้น

อำเภอปางมะผ้า ไทใหญ่ในเขตตำบลปางมะผ้า และตำบลถ้ำลอด เป็นกลุ่มไทใหญ่กลุ่มแรกๆ มีกลุ่มที่อพยพมาจาก เมืองสีป้อ (พม่า) มาอยู่ที่บ้านแม่ละนา ส่วนกลุ่มที่อพยพมาจากบ้านซามู่ , หนองปะหลำ, นาบักตี (พม่า) มาแยกย้ายกันไปตั้งบ้าน เช่น ที่บ้านไม้ลัน บ้านปางคาม บ้านปุงเบอะและบ้านหนองหอย จากนั้นบางส่วนย้ายเข้าไปตั้งถิ่นฐานที่บ้านหัวลาง

กลุ่มปกาเกอะญอ

กลุ่มปกาเกอะญอในพื้นที่อำเภอปาย อพยพมาจากตามดอยต่างๆ ในบริเวณอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน อำเภอเวียงแหง อำเภอเชียงดาว อำเภอแม่แจ่ม และอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เข้ามาทำมาหากินบริเวณดอยแถบบ้านเมืองน้อย ต่อมาอพยพเข้ามาอยู่บ้านห้วยหก กิ่วหน่อ และห้วยงูอย่างถาวร บางครอบครัวอพยพย้ายไปตั้งบ้านใหม่ที่ห้วยน้อย ห้วยสบงู ก่อนที่จะมาตั้งถิ่นฐานถาวรที่บ้านเมืองน้อยฝั่งด้านทิศตะวันตกของน้ำปาย หรือเรียกว่าบ้านหัวฝาย

ส่วนกลุ่มปกาเกอะญอในเขตอำเภอปางมะผ้านั้น เช่น ส่วนใหญ่เป็นคนกลุ่มเครือญาติเดียวกันที่ย้ายมาจากทางตำบลห้วยปูลิงในเขตอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเมื่อเข้ามาในพื้นที่อำเภอปางมะผ้าเมื่อประมาณ 60 กว่าปีก่อนได้กระจายตัวกันอยู่ในเขตบ้านแม่อุมอง ลุกป่าก๊อ ผามอน และเมืองแพม ยังมีความเกี่ยวข้องกับการสัมปทานป่าไม้ โดยรับจ้างเป็นควาญช้างให้กับพ่อค้าไม้สัก เพราะมีความชำนาญในการบังคับช้าง

ในช่วงเวลานี้การอพยพย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มต่างๆ นอกเหนือจากกลุ่มไทใหญ่และกลุ่มปกาเกอะญอ คือ กลุ่มคนเมืองที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่อำเภอปาย และขุนยวมในช่วงระยะ 100 ปี ทั้งด้วยสาเหตุ การเข้ามาหาที่ทำกินใหม่ การเข้ามาเป็นแรงงานทำไม้ หรือการเลี่ยงภาษี 4 บาท การเกณฑ์ทหาร เช่น คนเมืองจากแม่แจ่มที่บ้านแม่สุริน คนเมืองในบ้านเวียงเหนือ และบ้านเวียงใต้ อำเภอปาย

รูปแบบเศรษฐกิจ เมื่อพิจารณาถึงทำเลที่ตั้งของพื้นที่โดยเฉพาะอำเภอปายและอำเภอขุนยวม เป็นไปได้ว่าชุมชนเหล่านี้ได้ตั้งอยู่ในเส้นทางการค้าระหว่างเมืองต่างๆ กับเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางของตลาดที่สำคัญ เช่น กลุ่มพ่อค้าไทใหญ่ที่นำสินค้าจากบริวณหัวเมืองไทใหญ่ และจากหัวเมืองพม่ามายังล้านนา ประกอบกับชุมชนต่างๆ อยู่ในเขตป่าที่มีทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ของป่า และแร่ธาตุต่างๆ เป็นที่ต้องการและกลายมาเป็นสินค้าที่สำคัญ จึงเป็นไปได้ว่า ในช่วงการสร้างความเป็นถิ่นฐานและการเติบโตของท้องถิ่น พ.ศ. 2317-2500 รูปแบบเศรษฐกิจของชุมชนเป็นลักษณะการค้าแลกเปลี่ยนทางบกระหว่างกลุ่มพ่อค้าวัวต่างม้าต่างกับการทำป่าไม้ด้วยชุมชนที่เติบโตขึ้นซึ่งความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างชุมชนในพื้นที่แม่ฮ่องสอนกับเมืองเชียงใหม่น่าจะมีความเกี่ยวเนื่องกับการค้าของป่ามากกว่าสินค้าประเภทอื่น

การค้าทำป่าไม้ เมื่อบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่าได้เริ่มเข้ามาตั้งบริษัทและทำไม้ในภาคเหนือในปี พ.ศ. 2435 ทำให้กิจการทำไม้ในภาคเหนือมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการตั้งบริษัทบอมเบย์ เบอร์ม่าสาขาในพื้นที่แม่ฮ่องสอน ได้แก่ ที่อำเภอเมือง (ที่ทำการป่าไม้แม่ฮ่องสอนปัจจุบัน) ที่อำเภอแม่สะเรียง (บ้านพักหัวหน้าป่าไม้อำเภอแม่สะเรียง) และที่อำเภอปาย ทำให้กิจการการทำไม้ในพื้นที่แม่ฮ่องสอนนั้นขยายตัวมากขึ้น จึงทำให้มีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ปายและขุนยวมชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะชาวไทใหญ่ที่เข้ามาค้าขายและทำกิจการเกี่ยวกับป่าไม้ คือ เป็นเจ้าช้างเพื่อรับจ้างลากไม้ให้กับบริษัททำไม้ในช่วงเวลานั้น รวมทั้งกลุ่มอื่นๆ ที่แรงงานทำไม้ โดยการทำไม้จะเป็นลักษณะการรับผิดชอบเป็นช่วง ๆ กันไป เช่น ครอบครัวบุญพิทักษ์ ซึ่งการทำไม้ของครอบครัวตั้งแต่รุ่นปู่ย่าเข้ามาเป็นลูกจ้างตัดไม้และล่ามให้กับบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่าซึ่งมีสำนักงานอยู่ที่แม่ฮ่องสอน นอกจากนี้ยังมีแรงงานคนไทใหญ่ และคนเมืองจากแม่แจ่มที่ได้ทราบว่า มีการทำไม้ของบริษัทจึงได้อพยพเข้ามาทำงานในช่วงระยะเวลานั้น เข้ามาหาที่ทำกินและทำไม้ เช่น การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนเมืองจากแม่แจ่มที่บ้านแม่สุริน ส่วนที่ปายกล่าวถึง “คนที่มีช้างในปาย” ในการทำไม้ช้างเป็นสัตว์ที่ใช้เพื่อลากไม้ ดังนั้น “คนที่มีช้าง” หรือกลุ่มคนเหล่านี้น่าจะเป็นพวกที่รับจ้างทำไม้กับบริษัทฯ ได้แก่ พ่อเลี้ยงจิ๊กต๊ะ-แม่จางป้าง ชาวไทใหญ่ พ่อเฒ่าจองสุนนะ ชาวไทใหญ่

การค้าแลกเปลี่ยนทางบกระหว่างกลุ่มพ่อค้าวัวต่างม้าต่าง ก่อนหน้าที่การคมนาคมจะสะดวก การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างเมืองต่างๆ จะมีพ่อค้าวัวต่างเป็นผู้ค้าขายโดยซื้อจากเมืองหนึ่งไปขายอีกเมืองหนึ่ง วนเวียนไปจนกว่าจะกลับมาในฤดูฝน เช่น ขบวนวัวต่างของพ่อค้าไทใหญ่หรือขบวนวัวต่างของพ่อค้าจีนฮ่อ เพื่อบรรทุกสินค้า เช่น ขี้ผึ้ง น้ำผึ้ง เมี่ยง หนังสัตว์ พริกแห้ง ฝ้าย ในเส้นทางมะละแหม่ง-แม่ฮ่องสอน และ แม่ฮ่องสอน-เชียงใหม่ ต่อมาการค้าขายวัวต่างส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาวบ้านที่สามารถสะสมทุนและผันตัวเองมาเป็น พ่อค้า ซึ่งค้าขายเฉพาะหลังฤดูเก็บเกี่ยวเท่านั้น ทั้งที่ปายและขุนยวม มีเจ้าวัวต่างหลายเจ้า เช่น นายกอจั่นอัยมาลา นายฟู มณีธร โดยพ่อค้าวัวต่างแต่ละคนอาจมีจำนวนวัวต่างมากน้อยต่างกัน ผลจากการค้าวัวต่างทำให้เกิดศูนย์กลาง ของการค้าแลกเปลี่ยนหรือเกิดตลาดแห่งใหม่ เช่น ตัวเมืองแม่ฮ่องสอน เขตเวียงใต้ อำเภอปาย และบ้านขุนยวม อำเภอขุนยวม

กิจการค้าไม้ และการค้าวัวต่างจึงกลายเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากขึ้น ส่งผลให้มีการเติบโตของชุมชนที่เข้ามาสร้างถิ่นฐานในบริเวณแอ่งปายและขุนยวม โดยกลุ่มแรกที่เข้ามาใช้ ประโยชน์ คือ ชาวไทใหญ่ โดยจากการสืบค้นทางความทรงจำ และ บ้านเรือนไม้ทรงไทใหญ่ที่ยังคงปรากฏให้ เห็นตลอดถนนสายหลัก เช่น ที่ปาย คือ “ถนนชัยสงคราม” และ “ถนนรังสิยานนท์” จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูล ที่อาศัยในเขตบ้านเวียงใต้ ต่างให้ข้อมูลที่สอดคล้องกันถึงกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ในช่วงแรกนั้นเป็น ชาวไทใหญ่ที่ เข้ามาค้าขาย และทำกิจการเกี่ยวกับป่าไม้ คือ เป็นเจ้าช้างเพื่อรับจ้างลากไม้ให้กับบริษัททำไม้ในช่วงเวลานั้น

รูปแบบทางการเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับเมืองศูนย์กลาง

จากปัจจัยการอพยพย้ายถิ่นฐานสำคัญ คือ ปัญหาหัวเมืองชายแดนระหว่างล้านนากับพม่า และต่อมาเป็น กรณีพิพาทระหว่างสยามกับอังกฤษ และนำไปสู่ การปฏิรูปการปกครองของสยาม แสดงให้เห็นระบบการเมือง การปกครองระดับภูมิภาคว่า ในพื้นที่แม่ฮ่องสอนนั้นอยู่ภายในราชอำนาจของเมืองเชียงใหม่และสยาม ด้วยจาก “การแต่งตั้งชานกะเลเป็นพระยาสิงหนารถ ” เป็นเจ้าเมืองแม่ฮ่องสอน รวมถึงการตรวจราชการที่กล่าวถึงการ จัดการปัญหาชายแดนของพื้นที่เมืองอื่นๆ ทั้ง เมืองขุนยวม เมืองปาย และเมืองแม่สะเรียง ผลคือ การอพยพเข้ามา ตั้งถิ่นฐานของผู้คนอย่างมาก เช่น บ้านขุนยวม (ขุนยวม) บ้านเวียงใต้ (ปาย) รวมทั้งการอพยพเข้ามาของชุมชนไทใหญ่ ในอำเภอปางมะผ้า เช่น กลุ่มบ้านแม่ละนา กลุ่มบ้านไม้ฮุง ปางคาม นอกจากนี้ทางล้านนาและสยามยังมีการตั้ง สถานที่ราชการ เช่น สถานีตำรวจ อำเภอ เพื่อควบคุมดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยของเมือง ดังนั้นจึงปรากฏ กลุ่มผู้คนที่อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากกลุ่มเมืองเหนือต่างๆ เช่น เมืองเชียงใหม่ เมืองแพร่ และเมืองลำปาง เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นทำให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน ยุครัฐจารีต (ก่อน 2500) มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในช่วง 2400 และเป็นพื้นฐานสำคัญของพัฒนาการชุมชนและวัฒนธรรม ของชุมชนในปัจจุบัน

2.2.2 การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน ยุครัฐสมัยใหม่ (หลัง 2500)

ภายหลังสงครามมหาเอเชียบูรพาส่งผลให้เกิดการเดินทางของกลุ่มคนจากภายนอกเข้ามาเพื่อแสวงหาที่ดินทำกินและติดต่อค้าขายเพิ่มมากขึ้น ทั้งการค้าระหว่างเมืองใหญ่และการค้าทางไกลของกลุ่มพ่อค้าต่างชาติ เช่น จีนยูนนาน ไทใหญ่ ชุมชนในบริเวณจังหวัดแม่ฮ่องสอนจึงยังเป็นเสมือนสถานีการค้าทางเศรษฐกิจที่เป็นศูนย์กลางรวบรวมสินค้าหรือติดต่อค้าขายระหว่างชนพื้นราบและชนพื้นที่สูง จนกระทั่งช่วงหลังทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญต่อพัฒนาการเจริญเติบโตของชุมชนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคนที่เข้ามาหลากหลาย ความเปลี่ยนแปลงทางด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนสู่สังคมเมืองสมัยใหม่

รูปแบบเศรษฐกิจ

การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน ในช่วงต้นในพื้นที่ปายและขุนยวมยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจมากนัก เข้าใจว่ายังคงสืบเนื่องต่อมาจากรุ่นก่อนหน้า เช่น ในปาย รุ่นลูก คือ พ่อจางจิ๊กต๊ะ-แม่จางป๊าง ยังคงสืบทอดกิจการรับจ้างลากไม้ของพ่อจางเจี๋ยงตุ๋งโดยอาศัยอยู่บนถนน “รังสิยานนท์” ลักษณะบ้านเป็นบ้านไม้ทรงไทใหญ่สองชั้น จำนวนสองหลัง นอกจากนี้ยังมีบ้านไทใหญ่อีกหลายหลังตลอดถนน ส่วนที่ขุนยวมยังมีการค้าวัวต่าง และกิจการทำไม้ของกลุ่มไทใหญ่ต่อเนื่องจากรุ่นก่อนหน้า แต่ลดขนาดการทำไม้ลง โดยทำเป็นเพียงกิจการรับช่วง นอกจากนี้ยังมีเข้ามาค้าขายของกลุ่มใหม่ คือ กลุ่มมุสลิมจากบังกลาเทศ ส่วนความสัมพันธ์ติดต่อค้าขายของชุมชนอื่นๆ พบว่ายังมีการติดต่อสัมพันธ์กับเมืองที่เป็นศูนย์กลางสำคัญ เช่น เมืองเชียงใหม่ เมืองแม่สะเรียง เมืองแม่ฮ่องสอน

แต่การเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนเริ่มต้นเมื่อมีการพัฒนาถนน นั่นคือ วัวต่าง การค้าดั้งเดิมเริ่มหายไป ด้วยการเดินทางที่สะดวกกว่าของรถโดยสาร รถยนต์ และประกอบกับเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการเมือง เศรษฐกิจที่สำคัญ ทำให้ความสัมพันธ์ทางการค้ามุ่งตรงไปยังเมืองเชียงใหม่ เมืองอื่นๆ เช่น เมืองแม่สะเรียงลดบทบาทลง ตัวเมืองปายและขุนยวมขยายตัวมาเป็นศูนย์กลางสินค้ารอง ทำให้ตัวเมืองขยายมากขึ้น ผลจากทำเลที่ตั้งและทรัพยากรการท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน ทำให้ทั้ง 3 อำเภอ มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันออกไปอย่างมาก โดยเฉพาะตัวเมืองเวียงใต้ของปาย พร้อมกับการขยายตัวทางการท่องเที่ยวที่เติบโตขึ้นอย่างมาก

รูปแบบสังคม

ชุมชนมีความหลากหลายมากขึ้น เนื่องจากในพื้นที่มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อย่างกลุ่มลาหู่ ลีซู ม้ง อพยพจากเขตเมืองเชียงใหม่เนื่องจากการหาที่ทำกิน โดยเฉพาะพื้นที่สำหรับปลูกฝิ่นเป็นหลัก หรือการเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์กับการจัดตั้งโครงการต่างๆ ของรัฐไทย เช่น โครงการพระราชดำริฯ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มไทใหญ่ กลุ่มปกาเกอะญอ และลัวะที่อพยพมาจากชายแดนไทย-พม่า เพื่อหนีปัญหาการเมือง เช่น ในพื้นที่ปางมะผ้า ชาติพันธุ์กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาจากทางชายแดนนั้นโดยเฉพาะกลุ่มไทใหญ่ สืบเนื่องมาจากปัญหาเรื่องชายแดนและสงคราม โดยเฉพาะช่วงภายหลังสงครามมหาเอเชียบูรพาสิ้นสุดลง รวมทั้งการเข้ามาจัดตั้งหมู่บ้านของรัฐไทย เช่น กรณีบ้านวนาหลวง บ้านยามชายแดนปางคอง

จากการเก็บข้อมูลในพื้นที่ 3 อำเภอ คือ อำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนยวม แสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนย้ายการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนที่ต่างกัน จะเห็นได้ชัดว่าการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนในปาย และขุนยวมจะคล้ายคลึงกัน เพราะประชากรส่วนใหญ่มักจะตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นหลักแหล่งถาวร ผิดกับพื้นที่อำเภอปางมะผ้าซึ่งพบว่ามีการอพยพโยกย้ายของกลุ่มคนที่หลากหลายตลอดเวลา เพราะขึ้นอยู่กับสภาพภูมิศาสตร์ที่ต่างกัน ซึ่งเห็นว่าพื้นที่ในอำเภอปายและขุนยวมมีพื้นที่ราบมากกว่าจึงทำให้เหมาะแก่การปลูกข้าวและตั้งถิ่นฐานได้ดีกว่าในเขตอำเภอปางมะผ้า ซึ่งเป็นพื้นที่ๆ เป็นภูเขาสลับซับซ้อน แต่ในอีกแง่หนึ่งจะเห็นว่าในอำเภอปางมะผ้านั้นมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายกว่าในปายและขุนยวม ด้วยสภาพพื้นที่ๆ ติดต่อกันยาก ทำให้แต่ละหมู่บ้าน แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์นั้นยังคงดำรงชีวิตตามแบบแผนของเผ่าตนเองอยู่

ผลของความเจริญทางด้านการคมนาคม ทำให้มีการขยายตัวของกลุ่มชนมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงหลัง พ.ศ. 2530 ซึ่งเป็นการพัฒนาการเมืองแม่ฮ่องสอนให้เป็นเมืองท่องเที่ยว ทำให้มีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่หลากหลายมากขึ้น เช่น การเข้ามาของกลุ่มคนภาคเหนือ ภาคอีสานที่เข้ามาทำงานรับจ้าง การเข้ามาอาศัยกับญาติพี่น้องของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ การเข้ามาทำงานในโครงการพระราชดำริต่างๆ

บทที่ 3
พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนกรณีศึกษา

นุชนภางค์ ชุมดี

สำหรับงานวิจัยด้านประวัติศาสตร์มีประเด็นในการศึกษาคือ

1. ศึกษาการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ และสังคมในสมัยประวัติศาสตร์ชุมชน ยุครัฐจารีต (พุทธศตวรรษที่ 19-25) กับ ชุมชนยุครัฐสมัยใหม่ (พุทธศตวรรษที่ 25-26) ผ่านการจัดการทรัพยากรของชุมชน
2. ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการการปรับตัวของชุมชนในอดีตที่ส่งผลถึงปัจจุบัน

3.1 พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านใหม่ดอนตัน

ในการดำเนินการงานต่างๆ ได้เก็บข้อมูลเชิงพื้นที่หรือการสำรวจภาคสนาม ที่ผู้วิจัยสำรวจบุคคลข้อมูลด้านต่างๆ โดยมีคำถามหลักในการเก็บข้อมูลโดยเน้น เรื่อง **วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม** ซึ่งในครั้งนี้ได้สำรวจพื้นที่ 1 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านใหม่ดอนตัน อำเภอปาย ซึ่งพื้นที่ตำบลเมืองแปงได้เคยสำรวจมาแล้วในก่อนหน้านี้ที่บ้านเมืองแปง บ้านสบสา และบ้านเหมืองแร่ และเมื่อทางโครงการฯ วางแผนการขุดค้นทางโบราณคดีที่แหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อน (ซึ่งเป็นพื้นที่ขุดค้นทางโบราณคดี) งานด้านประวัติศาสตร์จึงเพิ่มเติมข้อมูลบ้านใหม่ดอนตัน ให้ลุ่มลึกมากขึ้น ด้วยเป็นชุมชนเจ้าของพื้นที่แหล่งโบราณคดีโป่งน้ำร้อน ในส่วนของผลการดำเนินงานวิจัย ผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอเนื้อหาในส่วนนี้ออกเป็น1) **ประวัติศาสตร์ชุมชนแอ่งที่ราบเมืองแปง กับการลำดับยุคประวัติศาสตร์** เพื่อดูภาพรวมพื้นที่ศึกษากับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์แอ่งที่ราบเมืองแปง และ (2) **ระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมของบ้านใหม่ดอนตัน**

ตำบลเมืองแปงประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน[1] **ได้แก่ หมู่ที่ 1** บ้านเมืองแปง **หมู่ที่ 2** บ้านใหม่ดอนตัน **หมู่ที่ 3** บ้านห้วยฮะ **หมู่ที่ 4** บ้านสบสา **หมู่ที่ 5** บ้านแกงหอม (ม้ง) **หมู่ที่ 6** บ้านผาสำราญ **หมู่ที่ 7** บ้านแกงหอม (กะเหรี่ยง) **หมู่ที่ 8** บ้านห้วยหมีศรีสวัสดิ์ โดยมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลทุ่งยาว อำเภอปายจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยถือกึ่งกลางลำน้ำปายจากทางทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตกเป็นแนวแบ่งเขตโดยตลอด

ทิศใต้ ติดต่ออำเภอกัลป์ยานิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ โดยถือสันเขากิ่งปาก้างเป็นแนวแบ่งเขตพิกัด

ทิศตะวันออก ติดต่อกับเขตตำบลโป่งสา อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยถือเอากึ่งกลางลำห้วยแม่สากับลำห้วยยาวเป็นแนวแบ่งเขต

[1] แผนพัฒนาสามปี พ.ศ. 2554–2556 ขององค์การบริหารส่วนตำบลเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยถือเอากึ่งกลางสันดอยแม่สะมาดและดอยน้ำกัดเป็นแนวแบ่งเขต

3.1.1 ประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านเมืองแปง กับการลำดับยุคประวัติศาสตร์

จากความทรงจำเกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่นฐาน และเข้ามาตั้งรกรากในพื้นที่บ้านเมืองแปง ซึ่งหมายความรวมถึง บ้านเมืองแปง บ้านใหม่ดอนตัน และบ้านสบสา นั้นสามารถที่จะแบ่งยุคประวัติศาสตร์ของชุมชนออกเป็น 3 ยุค ยุคแรกเป็นยุคการอพยพ หรือตั้งรกรากใหม่ (ประมาณ 2475-2511) ยุคที่ 2 พ.ศ. 2511 -2525 และ ยุคที่ 3 ช่วง พ.ศ. 2525 จนถึงปัจจุบัน

ยุคแรก ยุคแรกเป็นรุ่นปู่ย่าตายาย คือ ยุครุ่นการอพยพครั้งแรกเข้ามาของคนเมือง โดยเริ่มต้น เป็นการอพยพของคนเมืองที่อพยพย้ายมาบริเวณบ้านเมืองแปง ซึ่งมีคำบอกเล่าว่า แต่เดิมมีคนยาง (ปกาเกอะญอ) อยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนคนเมืองนั้นอพยพมาจากสะเมิง เนื่องจากพื้นที่ที่อำเภอสะเมิงไม่เอื้อต่อการทำการเกษตร ซึ่งการย้ายเข้ามานั้นเป็นการย้ายในลักษณะที่ค่อยๆ อพยพตามๆ กันมา ครั้งละไม่กี่ครอบครัว หรือในบางครอบครัวอาจจะย้ายกันมาเพียงครอบครัวเดียว ซึ่งน่าจะสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงการปกครองของล้านนาในช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งรัตนโกสินทร์ ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่นภาคเหนือ หลักฐานหนึ่งที่สำคัญคือการระบุถึงการเข้ามาของ “ ครูบาศรีวิชัย” ในพื้นที่บ้านเมืองแปง ดังนั้นในการตั้งถิ่นฐานแรกเริ่มของคนเมืองจึงเป็นการเข้ามาอยู่ร่วมกันกับปกาเกอะญอที่อยู่ในพื้นที่มาก่อน แต่เมื่อคนเมืองอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก คนเมืองกลายเป็นประชากรหลัก ปกาเกอะญอได้ย้ายออกไปอยู่ที่อื่นหรือไม่ก็แต่งงานกับคนเมือง และปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเป็นคนเมือง นอกจากนี้ยังมีพวกขมุ ซึ่งในช่วงเวลานี้ ยังมีการกล่าวถึงการทำไม้ของพ่อเลี้ยงไทใหญ่ในปายกับพวกต่างชาติ ที่ถูกเรียกว่า “กะลา”

การอพยพของคนเมืองจากสะเมิงยังคงมีอย่างต่อเนื่องจนถึงช่วงประมาณ พ.ศ. 2475 การเข้ามาอพยพตามญาติที่อพยพมาก่อนแล้วนั้น เหตุผลอีกประการ คือ การหนีทหารที่กลายเป็นเหตุผลของการอพยพ จึงพบว่าในช่วงเวลานี้มีการอพยพจากบริเวณบ้านเมืองแปงไปยังบริเวณบ้านใหม่ดอนตัน และบ้านสบสา ซึ่งอยู่ห่างไปออกไปจากบ้านเมืองแปง ซึ่งในบริเวณดังกล่าวนั้นเดิมเป็นบริเวณที่ทำกิน หรือที่นาของคนบ้านเมืองแปง ดังนั้นการอพยพครั้งนี้ คือ การย้ายตามที่นาของตนเอง ด้วยบางคนระบุว่า ไม่อยากเดินทางไปกลับเป็นระยะทางไกลซึ่งใช้เวลาในแต่ละวันมาก ดังนั้นในช่วงการอพยพเข้ามาของคนเมืองจากสะเมิงของกลุ่มหลังๆ จึงกระจายอพยพเข้าสู่บ้านใหม่ดอนตันและบ้านสบสา ด้วยเช่นกัน

ยุคที่สอง เป็นยุคปักหลักและสร้างความเป็นถิ่นฐานซึ่งอยู่ในช่วงเวลาประมาณ พ.ศ. 2511 -2525 จากการสัมภาษณ์การดำเนินชีวิตที่ผูกพันอยู่กับการปลูกข้าวที่ทำเป็นการทำมาหากินหลักในอดีตแล้วนั้น พบว่ายังมีการค้าวัวต่างซึ่งจะเป็นกลุ่มคนเมืองที่อพยพย้ายเข้ามาอยู่ที่บริเวณบ้านเมืองแปง[2] จากข้อมูลสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่า การค้าวัวต่างเป็นอาชีพที่ทำกันมาก โดยส่วนใหญ่สินค้าที่นำไปขายให้กับชุมอื่นๆ คือ ข้าว ซึ่งการปลูกข้าวถือเป็นอาชีพหลัก จากนั้นจึงนำไปค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนอื่นๆ เช่น เมี่ยงบ้านแม่แสะ บ้านแม่เลาหรือบ้านป่าแป๋ เกลือ หรือสินค้าอื่นๆ ที่นำมาจากเชียงใหม่ หรือแม้แต่การแลกฝิ่น ในอดีตพ่อค้าวัวต่างที่บ้านใหม่ดอนตันมีหลายเจ้าด้วยกัน ในการเดินทางแต่ละครั้งจะมี 4 – 5 เจ้าเดินทางไปด้วยกัน [3] การค้าวัวต่างถือเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของชาวบ้าน

[2] นายเป็ง ยะมะโน อายุ 69 ปี บ้านเลขที่ 85 หมู่ที่ 2 บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

[3] นายแก้ว พรมเทพ อายุ 79 ปี บ้านเลขที่ 21 / 3 หมู่ที่ 2 บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

แต่ขึ้นอยู่ว่าพ่อค้าวัวต่างแต่ละเจ้าจะมีจำนวนวัวในครอบครอบมากน้อยเพียงใด นั่นก็หมายความว่าถ้าหากมีวัวต่างมากก็จะทำรายได้ให้เป็นจำนวนมากนั่นเอง[4]

ในขณะที่การค้าวัวต่างกำลังทำรายได้ให้กับชุมชนกลุ่มบ้านเมืองแปง พบว่าในช่วง ปี พ.ศ. 2511 นั้น ถือเป็นการเริ่มต้นของการทำเหมืองแร่ฟลูออไรด์ โดยวิม นันทขว้าง บริษัทมหาลานนา [5] การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณบ้านเมืองแปงจึงเกิดขึ้น แต่เป็นในส่วนของ แรงงาน และเข้ามามีจำนานมากขึ้นจนตั้งเป็นหมู่บ้าน (ปัจจุบันคือหมู่บ้านเหมืองแร่) ส่วนใหญ่เป็นคนเหนือ (คนเมือง) ที่เข้ามาเป็นแรงงานสำคัญ รวมกับแรงงานจากกลุ่มบ้านเมืองแปง ในการดำเนินกิจการเหมืองต่อมา บริษัทมหาลานนาเปิดให้บริษัทโตโฮเช่ากิจการบางส่วน ในช่วงที่บริษัทโตโฮเข้ามาร่วมนั้นบริษัทโตโฮได้เปิดโรงเรียนและจ้างครูมาสอนเพื่อให้ลูกของคนงานได้เรียนหนังสือ[6]

นอกจากนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวยังมีการอพยพเข้ามาของแรงงานทำไม้ โดยการเข้ามาเป็นแรงงานทำไม้บางส่วนน่าจะเข้ามาตั้งแต่ช่วงหรือยุคที่ 1 เพราะมีการระบุถึง สมัยการทำสัมปทานป่าไม้ครั้งแรก เป็นการทำไม้กับพวกที่ชาวบ้านเรียกว่า “พวกกะลา” ซึ่งหมายถึงชาวต่างชาติ เมื่อประมาณ 50-60 ปีก่อน[7] อุ๊ยเป็งเล่าว่าถนนที่เกิดขึ้นนั้นเป็นถนนขนาดเล็ก สามารถนำเครื่องจักรเข้ามาได้เท่านั้น จนเข้าสู่ช่วงการตัดไม้ครั้งที่ 2 ซึ่งสัมปทานโดยองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ในครั้งนี้เป็นการเข้ามาตัดไม้กระยาเลย (ไม้ที่ไม่ใช่ไม้สัก) ต่างจากช่วงแรกที่จะตัดไม้สัก ซึ่งการตัดไม้ครั้งที่ 2 นี้ไม่ได้นำไม้ล่องตามน้ำเหมือนครั้งแรก แต่จะใช้รถขนไม้ไปอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ไปขายให้กับพ่อเลี้ยงชุมพล สำหรับในส่วนของแรงงานนั้นแรงงานในการตัดไม้และแรงงานในเหมืองแร่เป็นแรงงานที่มาจากภายนอกและคนในหมู่บ้าน

ยุคที่ 3 ช่วง พ.ศ. 2525 เป็นต้นมาจนถึงปัจ จุบัน เป็นช่วงยุคเกษตรเชิงเดี่ยว ในช่วงเวลานี้ถือได้ว่า เป็นช่วงที่ชุมชนปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปจากเดิม ซึ่งมีผลสืบเนื่องมาจากการเข้ามาของสำนักงานเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้เข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกถั่วเหลืองและกระเทียมเป็นพืชเศรษฐกิจเพื่อส่งขายอย่างจริงจัง ทำให้ชาวบ้านหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ทุกครัวเรือน เมื่อปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้นทำให้ต่อมาบางครอบครัวเลิกทำนา

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในช่วงยุคสมัยนี้ คือระบบสาธารณูปโภค ที่สำคัญ คือ ถนน ซึ่งเป็นการพัฒนาที่สำคัญซึ่ง “ถนน”นั้นมีมาตั้งแต่การเข้ามาสัมปทานป่าไม้ทั้ง 2 ครั้ง และการทำเหมืองฟลูออไรด์ของบริษัทมหาลานนาและบริษัทโตโฮ ดังนั้นภาพของการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนที่สำคัญ คือ การเลิกการค้าวัวต่างของคนในชุมชน เนื่องจากพ่อค้าสามารถขับรถเข้ามาขนส่งสินค้า และรับซื้อสินค้าในชุมชนได้สะดวก และสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาเมื่อการเปลี่ยนพืชปลูกมาเป็นพืชเศรษฐกิจอย่างถั่วเหลืองและกระเทียม คือความต้องการแรงงานในการทำการเกษตรของคนในหมู่บ้าน โดยได้ก่อให้เกิดการจ้างงานขึ้นภายในชุมชน ซึ่งลักษณะของการจ้างงานนี้เป็นการจ้างแรงงานที่อพยพเข้ามาจากนอกประเทศ [8] (พวกไตนอก) และนอกจากนี้บริเวณบ้านเมืองแปงเป็นสถานที่

[4] นายเป็ง ยะมะโน อายุ 69 ปี

[5] จากคำบอกล่าเพิ่มเติม คือ บริษัทมหาลานนาเคยทำที่ลำพูนมาก่อน

[6] นายวีรยุทธ สุวรรณวงศ์ (อายุ 64 ปี เกิดปี พ.ศ. 2489)

[7] นายเป็ง ยะมะโน อายุ 69 ปี

[8] นายพรม พรมพันธ์ อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 18/ 2 หมู่ที่ 2 บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ท่องเที่ยวอีกทางเลือกของการท่องเที่ยวปายที่กำลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว เช่น การล่องแพน้ำปาย หรือการเที่ยวโป่งน้ำร้อน จึงส่งผลให้มีการเข้ามาของนักท่องเที่ยวมาในพื้นที่จำนวนมากขึ้น

จากลำดับเวลาของประวัติศาสตร์ของชุมชนบริเวณบ้านเมืองแปง บ้านใหม่ดอนตัน และบ้านสบสา จะเห็นได้ว่า ในบริเวณพื้นที่นั้นมีการอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาเพื่อการหาที่ทำกินเพื่อการเกษตร แต่ด้วยทรัพยากรในพื้นที่ทั้ง ป่าไม้ หรือแร่ธาตุ รวมถึงการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิต จึงถือเป็นตัวแปรที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม แต่ชุมชนยังให้ความสำคัญกับการจัดการน้ำ ที่ส่งผลต่อการผลิตพืชเกษตร ทำให้ชุมชนนั้นสามารถสร้างเงื่อนไขในการต่อรอง กับความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วให้ชะลอตัวลงได้อย่างมาก

3.1.2 ระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคม

ในเรื่องของระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นการให้ภาพของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยชี้ให้เห็นถึงข้อมูลด้านวิถีชีวิต ทั้งการทำมาหากิน ประวัเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อต่างๆ

3.1.2.1 การทำการเกษตร

ในอดีตชาวบ้านปลูกข้าวเหนียว สำหรับพอกินภายในครัวเรือนเท่านั้น นอกจากปลูกข้าวแล้ว ชาวบ้านยังปลูกถั่วเหลืองและกระเทียมด้วย แต่ในอดีตการปลูกถั่วเหลืองและกระเทียมเป็นการปลูกแค่พอกินในครัวเรือนเช่นเดียวกับข้าว สำหรับถั่วเหลืองจะนำไปทำเป็นถั่วเน่าไว้แกง ส่วนหัวหอมกับกระเทียมเก็บไว้ใช้ในการปรุงอาหารเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ในบ้านใหม่ดอนตันมีการค้าวัวต่างในช่วงที่ว่างจากการทำเกษตรกรรมและเพื่อนำสินค้าผลผลิตโยเฉพาะข้าวจากหมู่บ้าน เพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าอย่างอื่น เช่น การต่างเมี่ยงมาจากบ้านป่าแป๋ การต่างเกลือจากพ่อค้าเชียงใหม่ การต่างข้าวเพื่อแลกกับฝิ่นกับกลุ่มลีซอและถ้าหากเหลือจากในหมู่บ้านแล้วจะไปขายกับกลุ่มคนบนพื้นที่สูงอีกต่อ เช่น การต่างเกลือไปขายกลุ่มปกาเกอะญอที่วัดจันทร์

ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2525–2526 มีการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจโดยเฉพาะถั่วเหลืองและกระเทียม ทำให้ชาวบ้านปลูกพืชเหล่านี้เป็นจำนวนมากมีการส่งขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อ บางครอบครัวต้องเลิกทำนาไป เช่น กรณีครอบครัวนายเป็ง “ครอบครัวของตนเองนั้นไม่ได้ทำนามา 6-7 ปีแล้ว ปัจจุบันปลูกถั่วเหลืองกับกระเทียม ส่วนข้าวสารจะซื้อกิน”

จากการสัมภาษณ์การปลูกถั่วเหลืองนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่า ในอดีตชาวบ้านจะใช้แรงงานคนเป็นหลักเห็นได้จากการหยอดเมล็ด การแยกเมล็ดออกจากเปลือก แต่ต่อมาได้มีการใช้เครื่องหยอดเมล็ด และเครื่องโม่เพื่อแยกเมล็ดถั่วออกจากเปลือก โดยพ่อค้าคนกลางแต่ละรายจะมีเครื่องโม่เป็นของตนเอง ในส่วนของพ่อค้าคนกลางนั้นในระยะแรกจะเป็นพ่อค้าที่มาจากนอกหมู่บ้าน และต่อมาก็ได้เกิดพ่อค้าคนกลางในหมู่บ้าน สำหรับถั่วเหลืองที่ได้ ถ้าหากเกรดดีจะนำไปแปรรูปเป็นน้ำมันพืช ส่วนเกรดต่ำที่สุดจะนำไปทำเป็นอาหารสัตว์ อุ๊ยเป็งเล่าว่าปลายทางของสินค้าเกษตรทั้ง 2 ชนิดนี้อยู่ที่เมืองเชียงใหม่

3.1.2.2 ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ

ก. ศาลเจ้าเมือง

ชาวบ้านที่บ้านใหม่ดอนตันมีความเชื่อเกี่ยวกับผีสืบต่อกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ ชาวบ้านที่บ้านใหม่ดอนตันมีความเชื่อเกี่ยวกับผีสืบต่อกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ สำหรับบ้านใหม่ดอนตันนั้น ***มีศาลเจ้าเมือง*** ตั้งอยู่บริเวณหลังที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน โดยลักษณะของพื้นที่ตั้งศาลนั้นเป็นพื้นที่ในชุมชนที่ยังคงเป็นป่าทึบ เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทำให้ไม่กล้าเข้าไปตัดไม้ ในช่วงที่มีการเลี้ยงผีจะมีการเข้าทรง คนทรงที่ผีเจ้าเมือง

จะลงนั้นจะเป็นผู้หญิง ส่วนผีเจ้าเมืองมีทั้งผู้หญิง และผู้ชาย ชาวบ้านที่บ้านใหม่ดอนตันจะเลี้ยงผีเจ้าเมืองในวันสงกรานต์ และในช่วงเดือนมิถุนายนของทุกปี

โดยการกำหนดวันในการเลี้ยงผีนั้นในช่วงสงกรานต์ชาวบ้านจะเลี้ยงผีในวันที่ 15 เมษายน ซึ่งตรงกับวันพญาวัน ส่วนในเดือนมิถุนายนจะมีการกำหนดวันเอง โดยดูจากปฏิทินของทางล้านนาว่าวันไหนเป็นวันดีวันเสีย ในช่วงที่มีการเลี้ยงผีชาวบ้านทั้งหมู่บ้านจะมาร่วมพิธีกันที่บริเวณนี้ เมื่อร่างทรงถูกผีเจ้าเมืองลงแล้วจะเดินมายังบริเวณศาลเจ้าเมือง ชาวบ้านที่พบเห็นจะบอกต่อๆ กันไปและจะมารวมตัวกัน

ในเรื่องผีเจ้าเมืองของบ้านใหม่ดอนตันนั้นถ้าหากมาลงร่างทรง เชื่อกันว่าจะมาเป็นครอบครัว โดยผีแต่ละตนมีบุคลิกที่ไม่เหมือนกันแตกต่างกันไปตามเพศ ถ้าหากผีที่เป็นผู้ชายมาลงจะดื่มเหล้าจนเมามาย ส่วนผู้หญิงจะมาฟ้อนรำ ในการเลี้ยงผีเจ้าเมือง ชาวบ้านจะเลี้ยงไก่ปี และเลี้ยงหมู1 ปี สลับกันไป สำหรับหมูที่ใช้จะเป็นหมูตัวผู้สีดำ หลังจากเสร็จสิ้นการเลี้ยงผีจะมีการกินดื่มร่วมกันเล็กน้อยจึงแยกย้ายกันกลับบ้าน นอกจากนี้ชาวบ้านที่บ้านใหม่ดอนตันมีความเชื่อเกี่ยวกับผีเจ้าเมืองว่าในวันเดือนแรม8 ค่ำ ผีเจ้าเมืองจะห้ามไม่ให้ชาวบ้านออกทำมาหากิน รวมทั้งไม่ให้เข้าไปล่าสัตว์ในป่าเนื่องจากจะมีอันตราย โดยในวันดังกล่าวนี้ชาวบ้านควรเข้าวัดเข้าวาไปทำบุญด้วยเชื่อกันว่า ผีเจ้าเมืองไม่ได้อยู่ดูแลทุกข์สุขให้ชาวบ้าน

นอกจากศาลผีเจ้าเมืองที่บ้านใหม่ดอนตันแล้ว ที่บ้านเมืองแปงก็มีศาลเจ้าเมืองเช่นเดียวกันแต่จะเป็นศาลเจ้าเมืองหลวงที่มีศักดิ์สูงกว่าเจ้าเมืองของทางบ้านใหม่ดอนตัน และบ้านสบสา เนื่องจากผู้คนบางกลุ่มที่ย้ายมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านใหม่ดอนตัน และบ้านสบสาในอดีตเคยตั้งถิ่นฐานที่บ้านเมืองแปงมาก่อน นอกจากนี้แล้วในอดีตการบริหารปกครองของบ้านใหม่ดอนตัน และบ้านสบสายังขึ้นตรงกับบ้านเมืองแปง ทั้งยังใช้วัดเมืองแปงซึ่งเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชนร่วมกันอีกด้วย ทำให้ชาวบ้านที่อยู่บ้านใหม่ดอนตัน และบ้านสบสาต้องไปร่วมพิธีเลี้ยงผีเจ้าเมืองหลวงที่บ้านเมืองแปงจัดขึ้นด้วย

นายสักเกต ตั้งข้าวผีเจ้าเมืองคนปัจจุบัน [10] เล่าว่าตั้งข้าวผีเจ้าเมืองของบ้านใหม่ดอนตันเท่าที่ตนเองจำได้ ในอดีตมีนายชื่น พรมพันธ์ นายอ้าย พุทธะโส นายอุ่น สุกก๋า เคยเป็นตั้งข้าวมาก่อน ซึ่งในการเลือกบุคคลที่จะมาเป็นตั้งข้าว มีการเสี่ยงทาย โดยการหยิบเมล็ดข้าวสารเป็นจำนวนคู่ จำนวนคี่ (ตามแต่ที่จะมีการกำหนด) ถ้าหากเป็นไปตามที่กำหนดไว้บุคคลดังกล่าวก็จะได้เป็นตั้งข้าว การเป็นตั้งข้าวจะต้องรักษาศีลอย่างเคร่งครัดทั้งศีล 5 และ ศีล 8

ส่วนคนทรงปัจจุบันคือ นางเอ้ย ชัยวงศ์ สำหรับสาเหตุที่นางเอ้ยได้มาเป็นคนทรงนี้เนื่องจากเจ้านายอยู่ทางเชื้อสายลื้อ จึงเลือกคนลื้อเป็นคนทรง สำหรับเจ้านายหลวงจะอยู่ที่บ้านเมืองแปง ส่วนที่บ้านใหม่ดอนตันเป็นผีเจ้าเมืองที่มีศักดิ์ต่ำกว่าบ้านเมืองแปง จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่าหน้าที่ตั้งข้าวไม่เพียงแต่จะอยู่ในพิธีเลี้ยงผีที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีเท่านั้น หากแต่ยังรวมไปถึงการรับหน้าที่บนบานศาลกล่าวผีเจ้าเมืองแทนชาวบ้านด้วย กล่าวคือ บ้านไหนส่งลูกไปเรียน หรือ ลูกหลานจะเดินทางไปที่ไหนจะมาบอกอุ๊ยเกต พอกลับมาอย่างปลอดภัย และประสบความสำเร็จก็จะมาเลี้ยงผีตามที่ได้บอกไว้

สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับผีบ้านผีเรือน แต่ละบ้านจะมีหอตั้งผี ผู้หญิงจะเป็นผู้สืบทอดผีบรรพบุรุษ ส่วนผู้ชายนั้นไม่ต้องสืบทอด ถ้าหากมีการกระทำระหว่างชายหญิงที่เป็นการผิดผี เช่น การจับมือถือแขน การลักลอบได้เสียกัน จะต้องมาเลี้ยงผีของฝ่ายหญิงเพื่อขอขมา โดยจะซื้อหมูมาเลี้ยงผี นอกจากนี้แล้วฝ่ายชายยัง

[9] นายเป็ง ยะมะโน อายุ 69 ปี

[10] นายสักเกต บุญมาลา อายุ 71 ปี บ้านเลขที่ 50 หมู่ที่ 2 บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ต้องเสียค่าปรับ เวลาเลี้ยงผีเรือนต้องมีคนเลี้ยงที่เป็นผู้หญิง โดยจะทำหน้าที่ในการบอกกล่าวให้ผีเรือนได้รับทราบ นอกจากนี้ยังมีการไหว้ผีเจ้าที่ คือ ไหว้พระแม่ธรณี ก่อนที่จะเดินทางไปไหนมาไหน ถ้าหากกลับมาโดยปลอดภัย จะกลับมาเลี้ยงขนม

ข. ความเชื่อเรื่องผีโป่ง[11]

สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับผีโป่ง คนเฒ่าคนแก่เล่าสืบต่อกันมาว่าในอดีตน้ำพุขึ้นสูงกว่านี้ มีลูกช้างป่ามาตก แม่ช้างจึงเอาหินมาปิดทางน้ำ ทำให้น้ำไม่พุ่งสูงขึ้น นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าต่อกันมาว่าผีโป่งเป็นกะเหรี่ยง ในการเลี้ยงผีโป่งนั้นในอดีตแก่เหมือง (ผู้ดูแลเหมืองฝายของชุมชน) จะเป็นคนเลี้ยงผีโป่ง แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีแก่เหมืองแล้ว ที่นาของแต่ละคนจะดูแลกันเอง ช่วยๆ กันดูแลบ้าง เนื่องจากเหมืองฝายในปัจจุบันสร้างจากคอนกรีต การเลี้ยงผีโป่งของคนในหมู่บ้านเพิ่งจะเริ่มขึ้นเมื่อ 2–3 ปีที่ผ่านมา โดยหยุดเลี้ยงมาช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพราะขาดแคลนน้ำ ชาวบ้านจึงมีการปรึกษาหารือกัน หลังจากนั้นได้มาบนบานกับโป่ง โดยเอาข้าวตอกดอกไม้ไปบอกกล่าวกับโป่ง ไปบนวันเข้าพรรษา และแก้บนหลังจากออกพรรษา สำหรับการเลี้ยงผีโป่งจะไม่เลี้ยงในช่วงเข้าพรรษาเช่นเดียวกับผีเจ้าเมือง เนื่องจากมีความเชื่อว่าผีจะไปเข้าพรรษาซึ่งหลังจากเลี้ยงผีโป่งไม่มีใครได้รับอันตรายจากน้ำร้อนในโป่ง นอกจากนี้แล้วยังไม่ขาดแคลนน้ำอีกด้วย

ในส่วนของหน้าที่ของตั้งข้าว อุ๊ยเล่าว่า *"ตนเองได้รับหน้าที่เป็นตั้งข้าวในการเลี้ยงผีโป่ง เนื่องจากตนเองมีเชื้อสายกะเหรี่ยง สืบเนื่องมาจากเรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาว่าผีโป่งเป็นกะเหรี่ยง ทำให้ตั้งข้าวต้องเป็นคนที่มีเชื้อสายกะเหรี่ยง สามารถพูดภาษากะเหรี่ยงเพื่อบอกกล่าวกับผีโป่งได้ โดยตนเองพูดภาษาเมืองควบคู่กับภาษากะเหรี่ยง"*

ในการเลี้ยงผี คนตั้งข้าวผีโป่งจะต้องจุดธูปเทียน โดยบอกกล่าวให้ผีโป่งลงมากินเครื่องเซ่น เมื่อผีโป่งมาแล้ว คนตั้งข้าวจะสามารถรับรู้ได้ด้วยตนเอง เมื่อเทียนที่จุดไหม้จนหมดแสดงว่าผีโป่งกินเครื่องเซ่นเสร็จแล้ว ในการเลี้ยงผีโป่งจะทำพิธีเลี้ยงก่อนเที่ยง เมื่อผีโป่งกินเสร็จแล้วเป็นอันเสร็จพิธี ในการกำหนดวันเลี้ยงผีโป่ง ไม่ได้มีการกำหนดตายตัว แต่จะดูช่วงเวลาว่าเป็นวันดี หรือ วันเสีย ตามตำราของล้านนา

ค. ความเชื่อเรื่องขวัญ[12]

พิธีเรียกขวัญ หรือการฮ้องขวัญ สำหรับบทที่ใช้ในการฮ้องขวัญนั้นมีถ้อยคำที่เป็นภาษาบาลีเพื่อเสริมความขลังของพิธีกรรม ในการทำพิธีฮ้องขวัญหมอขวัญจะไปทำที่บ้านของผู้ที่ต้องการฮ้องขวัญให้ตนเองดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข ไม่มีโรคภัยมาเบียดเบียน ในการฮ้องขวัญจะประกอบด้วยขันตั้ง ดอกไม้ เทียน อาหารการกินทั้งคาว และหวาน การฮ้องขวัญมีหลายรูปแบบด้วยกัน เช่น สำหรับผู้ที่มีอาการป่วย งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานอุปสมบท การต้องรับผู้คนที่มาจากต่างถิ่น เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีความเชื่ออื่นๆ เรื่องวัดห่าง(ร้าง)[13] วัดห่าง มีความเชื่อว่ามีผีกระยักษ์ ซึ่งเป็นผีร้าย ชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับวัดห่าง เชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ มีการบนบานศาลกล่าวกับวัดห่าง เช่นเดียวกับผีเจ้าเมือง และผีโป่งหรือความเชื่อเกี่ยวกับตาแหล๋ว [14] ทำเพื่อสืบชะตาบ้าน ใส่ขันให้พระสวด ใครสานก็ได้ทำตาแหล๋วในวันพญาวัน (วันปากปี) วันที่ทำตาแหล๋วคนในห้ามออก คนนอกห้ามเข้า และมีคนเฝ้าทั้ง 4 ทิศ

[11] นายนวน มูโยม อายุ59ปี บ้านเลขที่ 1 หมู่ที่ 2 บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งข้าวผีโป่ง

[12] นายคำ ตามูกา อายุ 62 ปี บ้านเลขที่ 56 หมู่ที่ 2 บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

[13] นายบุญมา กุญฌา อายุ 81 ปี บ้านเลขที่ 15 หมู่ที่ 2 บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

[14] นายสักเกต บุญมาลา อายุ 71 ปี บ้านเลขที่ 50 หมู่ที่ 2 บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จากการศึกษาข้อมูลภาคสนามเบื้องต้นในบ้านใหม่ดอนตันนี้ ทำให้ทราบว่า ชุมชนบ้านใหม่ดอนตันมีการรับรู้เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชน การอพยพเคลื่อนย้ายของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา วิถีชีวิต และมีความทรงจำร่วมเกี่ยวกับพื้นที่รวมถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นของชุมชนของตนทั้งจากประสบการณ์ของตนเอง และเรื่องเล่าจากบุคคลอื่น

ในการดำเนินงานทางประวัติศาสตร์นั้นมีประเด็นศึกษา คือ (1) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลง ระบบเศรษฐกิจ และสังคมในสมัยประวัติศาสตร์ชุมชน ยุครัฐจารีต (พุทธศตวรรษที่ 19-25) กับ ชุมชนยุครัฐสมัยใหม่ (พุทธศตวรรษที่ 25-26) ผ่านการจัดการทรัพยากรของชุมชนและ (2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการการปรับตัวของชุมชนในอดีตที่ส่งผลถึงปัจจุบัน ซึ่งในการดำเนินงานแต่ละครั้งผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจข้อมูลทั้งจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากชุมชน โดยในแต่ละครั้งผู้วิจัยพยายามที่จะมองให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนแต่ละช่วงเวลา โดยอ้างอิงกับลำดับเวลาโดยรวม(ของล้านนาและไทย) เพื่อให้เห็นถึงตำแหน่งแห่งที่ของชุมชนนั้นๆ แต่ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ลำดับเวลาของชุมชนบ้านใหม่ดอนตันตามลำดับเวลาจากข้อมูลที่มีจากคำบอกเล่าของชุมชนเพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนบ้านใหม่ดอนตันรวมถึงการจัดการทรัพยากรของชุมชนในแต่ละช่วงเวลามากขึ้น

ดังนั้นในการวิเคราะห์ครั้งนี้พยายามที่จะมองเห็นถึง **กระบวนการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์กับการจัดการทรัพยากรของชุมชน : กรณีบ้านใหม่ดอนตัน อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน** เพื่อความเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงของการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนบ้านใหม่ดอนตันโดยพิจารณาในแต่ละยุคต่างๆ ได้แก่ **ยุคแรก** ซึ่งเป็นรุ่นปู่ย่าตายาย หรือยุครุ่นการอพยพครั้งแรกเข้ามาของคนเมือง **ยุคที่สอง**เป็นยุคปักหลักและสร้างความเป็นถิ่นฐาน และ**ยุคที่ 3** ช่วง พ.ศ. 2525 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน หรือเป็นช่วงยุคเกษตรเชิงเดี่ยว

ยุคแรก เป็นรุ่นปู่ย่าตายายหรือยุครุ่นการอพยพครั้งแรกเข้ามาของคนเมือง(ช่วงปี พ.ศ. 2460 เป็นต้นมา[15]) ถือได้ว่าช่วงนี้เป็นยุคเริ่มต้นของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนเมืองในบริเวณที่ราบเมืองแปง หรือที่บริเวณบ้านเมืองแปงในปัจจุบัน กลุ่มคนเมืองที่อพยพมานั้นมาจากสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ โดยให้เหตุผลว่าพื้นที่สะเมิงไม่อุดมสมบูรณ์ ทำให้ทำการเกษตรไม่ได้ผล จึงต้องอพยพมาหาที่ทำกินใหม่ โดยผ่านตำนานที่เล่าถึง “พระนางคำแปง” และ “ครูบาศรีวิชัย” จากตำนานเรื่องนางคำแปงสะท้อนให้เห็นเรื่องการเลือกที่ทำกินที่อุมสมบูรณ์ มีแม่น้ำไหลผ่าน ส่วนเรื่อง “ครูบาศรีวิชัย” นั้นสัมพันธ์กับสถานการณ์ของท้องถิ่นล้านนาที่สำคัญ คือ กรณีครูบาศรีวิชัยกับการต่อต้านการปฏิรูปการปกครองสยามที่พยายามแทรกแซงและเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวล้านนา ครูบาศรีวิชัยจึงได้รับ การยอมรับจากชาวล้านนาทุกชนชั้น รวมไปถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ตามพื้นที่ชายขอบของล้านนาว่าเป็น “ตนบุญ” หรือ “นักบุญ” แห่งล้านนา ทำให้บทบาทของครูบาศรีวิชัย จึงกลายเป็นศูนย์กลางการรวมพลังของชาวล้านนาที่แสดงออกในรูปของการร่วมแรงร่วมใจเพื่อปฏิสังขรณ์ศาสนสถานและสาธารณประโยชน์[16]

อย่างไรก็ตามการอพยพของกลุ่มคนเมืองที่บ้านเมืองแปงไม่ได้เป็นการอพยพมาทั้งหมดเพียงครั้งเดียว แต่เป็นการทยอยอพยพมาทีละครอบครัวสองครอบครัว ซึ่งในพื้นที่เดิมนั้นมีกลุ่มปกาเกอะญอตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้ว แต่เมื่อมีการอพยพเข้ามาจำนวนมากขึ้นของกลุ่มคนเมือง คนเมืองกลายเป็นประชากรหลักไปในที่สุด จากคำบอกเล่า

---

[15] สัมภาษณ์ แก้ว ยะมะโน อายุ 96 ปี วันที่ 19 ธันวาคม 2551 อุ๊ยแก้วเป็นบุคคลที่อายุมากที่สุดในกลุ่มบ้านเมืองแปง บ้านใหม่ดอนตันและบ้านสบสาและเป็นครอบครัวแรกๆที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนที่บ้านเมืองแปงและบ้านสบสา และย้ายจากสะเมิงมาอยู่เมืองแปงตั้งแต่อายุ 6 ขวบ

[16] โสภา ชานะมูล, “ครูบาศรีวิชัย “ตนบุญ” แห่งล้านนา (พ.ศ. 2421-2481)” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), 88.

ไม่มีการกล่าวถึงความขัดแย้งระหว่างกลุ่มเดิมอย่างปกาเกอะญอกับกลุ่มคนเมืองที่เข้ามาอยู่ใหม่ มีเพียง การกล่าวถึงกลุ่มคนเมืองเมื่ออพยพเข้ามามากขึ้นก็อพยพย้ายไปที่อื่นๆ เช่น บริเวณบ้านใหม่ดอนตัน และบ้านสบสซึ่งเดิมเคยเป็นที่นามาก่อน นอกจากนี้ยังพบว่ายังมีการแต่งงานกันระหว่างกลุ่มปกาเกอะญอกับกลุ่มคนเมือง อย่างไรก็ตามไม่ได้มีคำอธิบายถึงการเลือกเป็นคนเมืองของคนกลุ่มปกาเกอะญอมากกว่าที่จะแสดงเป็นกลุ่มเดิม โดยจากคำบอกเล่าสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อชุดเดียวกัน แต่เป็นความเชื่อของกลุ่มคนเมือง ได้แก่ วัดเมืองแปง และศาลเจ้าเมืองซึ่งเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชนร่วมกันอีกด้วย ซึ่งจากการรวมกันทำให้ชุมชนบ้านเมืองแปง บ้านใหม่ดอนตัน และบ้านสบสา กลายเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ ในช่วงยุคแรกไม่ปรากฏการจัดการทรัพยากรที่ชัดเจน หมายถึงกฎระเบียบในการจัดการ น่าจะเป็นการพูดคุยบอกกล่าวกันเสียมากกว่า เพราะสังเกตจากการอพยพเข้ามามากขึ้นของกลุ่มคนเมืองและการอพยพโยกย้ายหาที่ทำกินและถิ่นฐานใหม่ตามความเหมาะสม เพียงแต่ให้ยึดถือเอาศาลบ้านเมืองแปงยังเป็นศูนย์กลางหลัก แม้ว่าจะอพยพย้ายออกไปตั้งบ้านใหม่ก็ตาม

ยุคที่สอง เป็นยุคแห่งการปักหลักและสร้างความเป็นถิ่นฐานของชุมชน ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาประมาณ พ.ศ. 2511 -2525 ในช่วงเวลานี้กลุ่มคนเมืองบ้านเมืองแปง บ้านใหม่ดอนตันและบ้านสบสาตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งและประกอบอาชีพเป็นเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกข้าว แต่พบว่าในช่วงยุคนี้เริ่มปรากฏการค้าวัวต่าง โดยมีเจ้าวัวต่างหลายเจ้าทั้งที่บ้านเมืองแปง บ้านใหม่ดอนตัน และบ้านสบสา ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้น คือ ครอบครัวแต่ละครอบครัวเริ่มมีฐานะที่แตกต่างกัน เพราะขึ้นอยู่ว่าพ่อค้าวัวต่างแต่ละเจ้านั้นจะมีจำนวนวัวในครอบครอบมากน้อยเพียงใด นั่นหมายความว่าถ้าหากมีวัวต่างมากก็จะยิ่งทำรายได้ให้เป็นจำนวนมากนั่นเอง

ในขณะที่การค้าวัวต่างกำลังสร้างรายได้ให้กับชุมชนกลุ่มบ้านเมืองแปงบางกลุ่มนั้น พบว่า ยุคต้นของช่วงนี้เริ่มมีการเข้ามาใช้พื้นที่ในบริเวณตำบลเมืองแปงเพิ่มขึ้น ทั้งการสัมปทานเหมืองแร่ฟลูออไรด์ของเอกชน ผลที่เกิดขึ้น คือ การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้นเพื่อเข้ามาเป็น แรงงาน จนตั้งเป็นหมู่บ้าน (ปัจจุบันคือ หมู่บ้านเหมืองแร่) ส่วนใหญ่เป็นคนเหนือ (คนเมือง) ที่เข้ามาเป็นแรงงานสำคัญ รวมกับแรงงานจากกลุ่มบ้านเมืองแปง ประกอบกับการให้สวัสดิการโดยเฉพาะการสร้างโรงเรียนให้ [17] รวมถึงการเข้ามาเป็นแรงงานทำไม้ที่บางส่วนน่าจะเข้ามาตั้งแต่ช่วงยุคที่ 1 เพราะมีการระบุถึงสมัยการทำสัมปทานป่าไม้ครั้งแรก จนเข้าสู่ช่วงการตัดไม้ครั้งที่ 2 ซึ่งสัมปทานโดยองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.)

ในช่วงการเปิดพื้นที่สัมปทานทั้งป่าและเหมืองแร่ทำให้เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจในพื้นที่เมืองแปง ทั้งนอกจากการเข้ามาเป็นแรงงานเหมืองแร่กับป่าไม้พร้อมกับแรงงานอื่นๆ ในขณะเดียวกันก็เป็นการเพิ่มเติมรายได้ให้กับคนในชุมชน เพราะสามารถที่จะค้าขายผลผลิตทางการเกษตรที่สามารถผลิตได้มากขึ้น ไปขายให้กับแรงงาน [18] นอกจากนี้ยังถือได้ว่าการเข้ามาของสัมปทานเหล่านี้เป็นตัวดึงการพัฒนาที่สำคัญ โดยเฉพาะการทำถนน แต่สิ่งที่ได้ผลกระทบ คือ การค้าวัวต่างแบบเดิมเพราะรถยนต์สามารถเดินทางได้โดยสะดวกกว่าเนื่องจากพ่อค้าสามารถขับรถเข้ามาขนส่งสินค้าและรับซื้อสินค้าในชุมชนได้สะดวก เจ้าวัวต่างหลายคน จึงต้องเลิกการค้าวัวต่างไป และหันมาทำเกษตรกรรม ซึ่งน่าจะพยายามผลิตเพิ่มขึ้นกับความต้องการของตลาด

[17] สัมภาษณ์ นายวีรยุทธ สุวรรณวงศ์, 11 เมษายน 2553.

[18] สัมภาษณ์ นายเป็ง ยะมะโน, 25 พฤษภาคม 2554.

ยุคที่ 3 ช่วง พ.ศ. 2525 จนถึงปัจจุบัน หรือเป็นช่วงยุคเกษตรเชิงเดี่ยว ที่กล่าวเช่นนี้เพราะสิ่งที่เข้ามาจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ การเกษตรกรรม อันที่จริงลักษณะการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้น่าจะเริ่มเห็นตั้งแต่ยุคก่อนหน้าแล้ว เพราะการเข้ามาของสัมปทานป่าไม้ และเหมืองแร่ รวมไปจนถึงสาธารณูปโภคต่างๆ เช่น ถนน ได้ทำให้เกิดการปรับตัวทางการเกษตรของชุมชนไปแล้ว นั่นคือการเพิ่มปริมาณการผลิตให้มากขึ้น แม้ว่าจากคำบอกเล่าจะอธิบายถึงพื้นที่ทำกินที่มีน้อยไปกว่ายุคแรกเริ่ม เพราะที่ดินที่บรรพบุรุษเคยจับจองไว้จำนวนมากค่อยลดจำนวนลงไปตามจำนวนพี่น้องที่แบ่งมรดกกันในเวลาต่อมา หากแต่จากความต้องการผลผลิตที่มากขึ้นของพ่อค้าคนกลางที่เดินทางเข้ามาในชุมชน ดังนั้นเมื่อมีการสนับสนุนพืชเศรษฐกิจชุดใหม่ของสำนักงานเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ การส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกถั่วเหลืองและกระเทียมเป็นพืชเศรษฐกิจเพื่อส่งขายอย่างจริงจัง ชาวบ้านหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ทุกครัวเรือนจนกลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้บางครอบครัวเลิกทำนาไป

นอกจากนี้ผลจากการท่องเที่ยวที่ขยายตัวเข้าสู่อำเภอปายที่มากขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2530 บริเวณบ้านเมืองแปงซึ่งตั้งอยู่ริมน้ำปาย จึงกลายเป็นทางผ่านของนักท่องเที่ยวในการลงแพที่ท้ายหมู่บ้านเพื่อล่องน้ำปาย หรือในบริเวณพื้นที่บ้านใหม่ดอนตันมีโป่งน้ำร้อนซึ่งถูกโฆษณาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่ง ทำให้มีหลายหน่วยงานรัฐ เช่น กรมป่าไม้ องค์การบริหารส่วนตำบล เข้ามาจัดการพื้นที่ต่างๆ มากขึ้น ดังนั้นในช่วงเวลานี้จึงเห็นการเข้ามาใช้พื้นที่ของหลายกลุ่มร่วมกับชุมชน ทั้งหน่วยงานรัฐ หรือเอกชนที่เข้ามามีสิทธิในชุมชน

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า

(1) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของชุมชนนั้นส่งผลให้ชุมชนมีการปรับตัวตามเงื่อนไขที่เกิดขึ้น แต่โดยสาเหตุหลัก คือ การหาพื้นที่ทำกินมากกว่าเหตุผลอื่นใด เช่น การอพยพย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนเมืองจากสะเมิง การขยายตัวของบ้านใหม่ดอนตัน และบ้านสบสา รวมถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนงานในยุคทำเหมืองหรือยุคทำไม้

(2) แต่สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนจากการจัดการสิทธิของพื้นที่ในชุมชน คือ แต่ละช่วงเวลานั้นชุมชนใช้เงื่อนไขที่เกี่ยวเนื่องกับการเกษตรเป็นการต่อรองในการใช้พื้นที่กับกลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีเจ้าเมือง ความเชื่อเรื่องผีโป่งหรือความเชื่อเรื่องผีกระซึ่งยังคงใช้อย่างต่อเนื่อง แต่ทั้งนี้ยังคงเป็นความเชื่อที่ยึดความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมของชุมชน ดังนั้นการกลับมาไหว้ผีโป่งของชาวบ้านใหม่ดอนตัน และการสร้างศาลผีโป่งในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของการต่อรองในการใช้พื้นที่ของกลุ่มอื่นๆ ที่เข้ามาใช้ร่วมกับชุมชน

3.2 การสืบค้นความรู้: ชุมชนกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษา2 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านไร่ อำเภอปางมะผ้า และชุมชนแม่ฮี้ อำเภอปาย เพื่อสำรวจข้อมูลโดยเน้นสำรวจ เรื่อง วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมซึ่งเป็นข้อมูลที่ขาดไปในการสำรวจศึกษาระยะที่หนึ่ง และสอง นอกจากนี้ยังเพิ่มเติมในเรื่องการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม เพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงศักยภาพของชุมชนแต่ละชุมชนในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ

3.2.1 พัฒนาการตั้งถิ่นฐานชุมชนบ้านไร่

3.2.1.1 ประวัติความเป็นมาบ้านไร่

ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 3 ตำบลสบป่อง ประกอบด้วยหมู่บ้านหลักคือบ้านไร่ และสามหย่อมบ้าน คือบ้านท่าไคร้ บ้านสามหลังและบ้านน้ำบ่อสะเป่ จากการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่าพื้นที่บ้านไร่เดิมมีสภาพเป็นป่าแขม ป่าอ้อ ยังไม่มีการบุกเบิกแผ้วถางที่ทำกิน ต่อมาในช่วงประมาณ พ.ศ. 2512 มีชาวบ้านจากบ้านน้ำกัดกลุ่มหนึ่ง เข้ามาดูที่พื้นที่ทำกินในบริเวณนี้พบว่า ตอนนั้นบ้านไร่เป็นป่าและพอมีพื้นที่ราบพอจะเป็นมีพื้นที่ทำกินได้จึงพากันไปขอหัวหน้าสถานีตำรวจปางมะผ้า จากนั้นชาวบ้านน้ำกัด จำนวน 6 คน ได้แก่ พ่อเฒ่าป่าง พ่อเฒ่าสม พ่อเฒ่ากั่นนะ พ่อเฒ่ากั่นละ พ่อหลวงหม่อง ลุงจี๋ พากันบุกเบิกแผ้วถางป่า ขุดเหมืองฝายเพื่อทำนา โดยในช่วงแรกชาวบ้านน้ำกัดกลุ่มนี้เข้ามาใช้พื้นที่เป็นที่ไร่ที่นาเอาข้าวไร่จากที่นี่ไปกินที่บ้านน้ำกัดแต่ว่าตัวผู้นำครอบครัวมาอยู่กินกับไร่เลยเรียกพื้นที่นี้ว่าบ้านไร่ แต่ต่อมาในปี พ.ศ. 2513 ได้พาครอบครัวจากบ้านน้ำกัดเข้ามาตั้งรกร้าง จากนั้นในปี พ.ศ. 2514 ก็มีชาวบ้านจากบ้านน้ำกัดย้ายเข้ามาเพิ่มเติมอีก 4 ครอบครัว ได้แก่ นายกานละ นายหลู่ นายแข่ และนายอ่อง

ต่อมาเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในปีพ.ศ. 2516 ส่งผลให้ชาวไทใหญ่บางคนย้ายกลับบ้านน้ำกัด เนื่องจากประสบปัญหาเรื่องน้ำท่วมที่ไร่ที่นา ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2519-2520 มีกลุ่มม้งจำนวน 14 ครัวเรือน ย้ายจากหัวน้ำแม่ฮ่องสอนลงมาอยู่รวมกับชาวไทใหญ่จากบ้านน้ำกัด ผู้นำย้ายลงมา คือ นายเลาพาง นายปล้าเย่ และนายหลื่อ สาเหตุที่ย้ายลงมาเพราะต้องการแสวงหาที่ดินทำกินที่ยังคงมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ทั้งป่าและน้ำ ประกอบกับมีพื้นที่ราบบริเวณนี้ยังไม่มีใครจับจองจึงเข้ามาขอพ่อเฒ่ากันนะ ผู้นำชาวไทใหญ่ในขณะนั้น ซึ่งพ่อหลวงซัวหยี้เล่าประวัติกลุ่มม้งที่เข้ามาอยู่เขตอำเภอปางมะผ้าให้ฟังว่า

> *" ตัวผมและพ่อเกิดในประเทศไทยแต่ย่ามาจากเมืองจีน ย้ายจากเมืองจีนผ่านพม่าก็รับจ้าง ตอนนั้นเราเป็นคนกลุ่มน้อยถูกคนจีนเอารัดเอาเปรียบก็เลยหนีมาที่ฝั่งไทย พ่อของผมก็มาเกิดที่หัวแม่ยานเลยกิ่วลมไปหน่อย ติดดอยจิ๊กจ้อง เขตอำเภอปาย จากนั้นก็ย้ายไปเชียงดาว แล้วก็ย้ายไปดอยหมากพริก แกงหอม แล้วก็ย้ายไปนาป่าแปกและตัวผมเกิดที่นาป่าแปก ย้ายจากนาป่าแปกไปอยู่ที่ดอยหมากพริกจนผมอายุได้ 5 ขวบ จากนั้นก็ย้ายเข้ามาอยู่หัวน้ำแม่ฮ่องสอน และหัวห้วยกล้วย เราอยู่หัวน้ำแม่ฮ่องสอนสองที่ที่ละ 5 ปี สายตระกูลของผมคือแซ่หัน ที่นี่มีแซ่เฒ่า แซ่หัน แซ่จาง แซ่ย่าง แซ่สม ทั้งหมดนี่เป็นกลุ่มที่เคยอยู่หัวน้ำแม่ฮ่องสอน เป็นลูกหลานของพ่อเฒ่าเลาพาง เพราะตอนนั้นพ่อเป็นผู้นำก็ย้ายที่อยู่เรื่อยๆ ตามพ่อ กลุ่มม้งที่เข้ามาอยู่ที่ปางมะผ้าเป็นกลุ่มเล็กๆ มี 14 ครัวเรือน โดยมีนายเลาพาง นายปล้าเย่ นายหลื่อ เป็นผู้นำย้ายลงมาจากหัวน้ำ*

แม่ฮ่องสอนมาอยู่ที่นี่ตอนปี 2518 ตอนมาแรกๆ ในบ้านไร่มี 5 ครัวเรือน คือนายป่าง นายจี๋ นายหม่อง ลุงสม พ่อเฒ่ากันนะ"[19]

หลังจากนั้นในช่วงปี พ.ศ. 2522 มีกลุ่มคนเมืองจากบ้านสบแพม อำเภอปาย ย้ายเข้ามาดูที่ดินทำกินด้วยกัน 14 คน นำโดยลุงชุ่ม นายสุใจ นายอิน นายเวียนและพ่อเฒ่าปั๋น โดยก่อนหน้านี้ไปดูที่นาปู่ป้อม แต่เนื่องจากว่าทางลำบากเลยกลับลงมาอยู่ที่บ้านไร่ มาขอพ่อเฒ่ากันนะ พ่อเฒ่าป่าง มาทำไร่ทำนาอยู่ที่นี่ ดังคำสัมภาษณ์ของลุงเวียนที่ย้ายเข้ามาบ้านไร่พร้อมกับลุงน้อยสุใจ

"บ้านเดิมอยู่อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ และมาเอาเมียอยู่สบแพม จากนั้นย้ายมาบ้านไร่ พร้อมลุงน้อยใจมาขุดนาที่หล่ายน้ำ ตอนที่เข้ามาอายุประมาณ 40 กว่าปี ตอนมาครั้งแรกที่นี่เป็นป่าหมด เข้ามาก็มาตอนมาขุดนา ปลูกตูบหลองข้าวน้อยๆ ตอนมากับลุงน้อยใจมากับพ่อปู่ปัน (พ่อเมียของลุงน้อยใจ) ตอนเข้ามาประมาณ 12-13 คน เป็นผู้ชายหัวหน้าครอบครัว มาดูที่ทางขุดร่องน้ำลำเหมืองในปัจจุบัน ที่รู้ว่าบ้านไร่มีที่นาเพราะเห็นพ่อเฒ่ากันนะ พ่อเฒ่าป่าง มาอาศัยอยู่แล้ว ตอนแรกที่เข้ามามี 4 หลัง คือ พ่อเฒ่าปล้าแย่ พ่อหลวงซัวหยี้ พ่อเฒ่าลุงป่าง พ่อเฒ่ากันนะ และลุงหม่อง ตอนเข้ามาครั้งแรกยังไม่ได้สร้างบ้านเพียงแต่สร้างตูบ (กระต๊อบที่นา) อยู่ทางหล่ายน้ำ...คนเฒ่าทางนี้บอกให้มาอยู่ด้วยกันก็ได้ เราต้องเข้ามาขอที่ทำกินจากพ่อเฒ่ากันนะ" [20]

จากข้อมูลสัมภาษณ์เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานบ้านไร่ พบว่า ประชากรของหมู่บ้านไร่อพยพมาจาก 3 แหล่งหลักๆ คือ กลุ่มแรก เป็นชาวไทใหญ่จากบ้านน้ำกัด กลุ่มที่สอง คือ ชาวม้งจากหัวน้ำแม่ฮ่องสอน และสุดท้ายเป็นกลุ่มคนเมืองจากบ้านสบแพม อำเภอปาย และหลังจากนั้นเมื่อปี พ.ศ. 2523 ทหารเข้ามาปรับไถที่ดินด้านหน้าของศูนย์วิจัยข้าวปัจจุบันเพื่อใช้เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ และทดลองปลูกพันธุ์พืชชนิดต่างๆ ตามโครงการพัฒนาลุ่มน้ำลางอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และให้ความช่วยเหลือเรื่องอาหารให้กับทางโรงเรียนบนพื้นที่สูง เข้ามาดำเนินงานระหว่างปี พ.ศ. 2523-2525 จากนั้นได้โอนพื้นที่รับผิดชอบให้ทางจังหวัดจัดตั้งเป็นสถานีทดลองพันธุ์ข้าว กรมวิชาการเกษตร ขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2527 และจากการเข้ามาของการจัดการโดยหน่วยงานราชการและองค์กรต่างๆ ทำให้เกิดการจ้างแรงงานเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ก่อให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาทำงานเป็นลูกจ้างประจำในศูนย์วิจัยข้าว โดยเฉพาะแรงงานต่างถิ่นจากภาคอีสาน ดังคำสัมภาษณ์ของนางศรียนต์ ที่ย้ายจากจังหวัดอำนาจเจริญมาพร้อมสามีที่เข้ามาสอบเป็นพนักงานขับรถของศูนย์วิจัยข้าวเมื่อปี พ.ศ. 2527

"สามีของป้าเข้ามาสอบเป็นพนักงานขับรถ ส่วนป้ามาเป็นลูกจ้างรายวัน ตอนแรกน้องชายของป้ามาอยู่ก่อน น้องชายเป็นทหารทำงานให้โครงการพระราชดำริพอเปลี่ยนเป็นเกษตรน้องชายก็อยู่ทำงานที่นี่ต่อ ตอนนี้เป็นเจ้าหน้าที่พัสดุของสถานีวิจัยเกษตร.....ตอนทำงานที่ศูนย์มีคนอีสานจากบ้านเดียวกันสามสี่คน คนอุดรก็มี คนมหาสารคามก็มี คนเชียงใหม่ก็มี

[19] สัมภาษณ์นายซัวหยี้ แซ่หัน, อายุ 54 ปี, บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 3 ต. สบป่อง อ. ปางมะผ้า จ. แม่ฮ่องสอน, 11 มีนาคม พ.ศ. 2554.

[20] สัมภาษณ์นายเวียน ติ๊บมา, อายุ 53 ปี, บ้านเลขที่47 หมู่ที่ 3 ต. สบป่อง อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน,12 มีนาคม พ.ศ.2554.

ตอนที่เปิดใหม่ก็รับคนเยอะอยู่ คนต่างด้าวก็เยอะส่วนใหญ่จ้างเป็นรายวัน เมื่อก่อนนี้มีคนงานเป็นร้อยคน"[21]

หย่อมบ้านท่าไคร้ ตั้งอยู่บริเวณปากทางเข้าบ้านไร่ เกิดจากการขยายการตั้งบ้านเรือน นำโดยพ่อเฒ่าสม คำสุข ที่ย้ายออกมาจากบ้านไร่เป็นหลังแรก โดยเข้าไปใช้พื้นที่ไร่เหล่าของลาหู่ที่เคยบุกเบิกไว้ก่อนหน้านี้ช่วงปี พ.ศ. 2516 และปีนั้นเกิดน้ำท่วมใหญ่ ชาวบ้านลาหู่ซึ่งเป็นกลุ่มที่อาศัยบนดอยสูงลงไปจับปลาตอนที่น้ำท่วมทำให้เสื้อผ้าเปียกแล้วไม่สบายที่เรียกว่า ไข้วี เป็นเหตุให้มีคนเสียชีวิตจำนวนมากก็เลยพากันย้ายหนีกลับขึ้นดอยไปตั้งบ้านใหม่ที่บ้านยาป่าแหนในปัจจุบัน มีคนตายกันเยอะเหมือนอย่างไข้มาเลเรีย ตาย 7-8 คน ก็เลยหนีกลับไปตั้งบ้านใหม่ที่บ้านยาป่าแหนในปัจจุบัน [22] ซึ่งสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของนายประเสริฐ คำสุข ที่เล่าเกี่ยวกับประวัติการตั้งบ้านไร่และท่าไคร้ว่า

"ตัวเองเกิดที่บ้านน้ำกัด มาอยู่ที่บ้านไร่ตอนปี 2513 เข้ามาตอนอายุ 5 ขวบ พร้อมพ่อ (พ่อเฒ่าสม) ตอนมาจากน้ำกัดมากันหลายครอบครัว ประมาณ 5-6 ครอบครัว มีพ่อเฒ่ากันนะ ลุงป่าง นายจี๋ คำสุข (พี่ชาย)นายส่างรัตน์ นายหม่อง ตอนที่เข้ามานั้นพ่อเฒ่าสมกับพ่อเฒ่าป่างมาบุกเบิกที่ตรงบ้างไร่ ที่ท่าไคร้ก็บุกเบิกเหมือนกันเพราะว่าพ่อย้ายจากบ้านไร่มาที่ท่าไคร้เป็นหลังแรกเมื่อปีพ.ศ. 2518 ตอนนั้นโครงการพระราชดำริยังไม่เข้ามา" [23]

ปัจจุบันนี้จำนวนบ้านท่าไคร้ขยายมากกว่า 30 หลังคา ส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่และลูกจ้างรายวันของศูนย์วิจัยข้าวที่เข้ามาทำงานแล้วก็ขยับขยายสร้างบ้านเรือนอาศัยในเขตบ้านท่าไคร้ ดังเช่นกรณีครอบครัวของนายสุริยนต์ ที่เป็นคนรุ่นแรกๆ ที่เข้ามารับจ้างขับรถแทรกเตอร์ปรับที่ดินให้กับโครงการพระราชดำริฯ กล่าวว่า

"บ้านเดิมอยู่แม่ฮ่องสอน เป็นทหารกองเกินแล้วทหารจ้างบริษัทที่ตัวเองทำงาน เราก็มาขับรถแทรกเตอร์ให้ที่นี่ มาทำโครงการพระราชดำริลุ่มแม่น้ำลาง ต่อมาก็โอนให้กรมวิชาการเกษตร หลังจากหมดโครงการพระราชดำริ พ่อก็ทำงานให้กับสถานีทดลองข้าวต่อ สอบบรรจุเข้าสถานีฯ ได้เมื่อปี2531 ทำมาได้ 30 กว่าปี จนเกษียณอายุปีนี้" [24]

หย่อมบ้านสามหลัง ตั้งอยู่บริเวณริมถนนสาย 1095 ก่อนถึงทางเข้าบ้านไร่ ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2512 ก่อนหน้าที่ชาวไทใหญ่จากน้ำกัดอพยพเข้ามาบุกเบิกบ้านไร่หนึ่งปี สาเหตุที่ชื่อบ้านสามหลังเนื่องจากว่าช่วงแรกมีเพียงบ้านแค่สามหลังคาเรือนเท่านั้นที่ตั้งอาศัยอยู่ในบริเวณนี้ ได้แก่ บ้านลุงฮ้อน-นางละเย่น บ้านลุงเป็ง และบ้านลุงแก้ว จากการสอบถามนางละเหย่นซึ่งเป็นภรรยาของลุงฮ้อน เล่าว่าหลังจากแต่งงานกับนายฮ้อนก็ได้อพยพจากบ้านไม้ฮุงลงมาอยู่ที่บ้านสามหลังเมื่อปีพ.ศ. 2512

---

[21] สัมภาษณ์นางศรียนต์พรหมครุฑ, อายุ60ปี, บ้านเลขที่13 หมู่ที่3 ต.สบป่อง อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน,11 มีนาคม พ.ศ2554.

[22] สัมภาษณ์นายสวัสดิ์อยู่สมบัติ, อายุ58 ปี, บ้านเลขที่62/1 หมู่ที่ 3 ต.สบป่อง อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน,14 มีนาคม พ.ศ2554

[23] สัมภาษณ์นายประเสริฐคำสุข, อายุ46 ปี, บ้านเลขที่54 หมู่ที่ 3 ต. สบป่อง อ. ปางมะผ้า จ. แม่ฮ่องสอน3 มีนาคม พ.ศ.2554

[24] สัมภาษณ์นายสุริยนต์ วรรณเลิศ, อายุ 61 ปี, บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 3 บ้านท่าไคร้ ต. ปางมะผ้า อ. ปางมะผ้า จ. แม่ฮ่องสอน, 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2553.

"ตอนแรกมีหลังเดียวคือลุงฮ้อนกับป้าอุ้ย (ผู้ให้ข้อมูล) มาอยู่ที่บ้านนี้ได้ 40 กว่าปีแล้ว บ้านหลังแรกสร้างอยู่ตรงศูนย์วิจัยข้าว เมื่อก่อนนี้ที่อยู่ตรงนี้เป็นต้นไม้ทั้งหมด ที่นาก็คือตรงศูนย์วิจัย เขามาขอทำโครงการของในหลวงป้าก็เลยต้องได้ย้ายมาอยู่บนดอยฝั่งนี้ ก่อนมาที่นี่เป็นป่าไม้หมด เห็นว่าน้ำดีน่าจะทำนาได้และมีปลาเยอะเลยตั้งบ้านอยู่ที่นี่ หลังจากนั้นลุงเป็งและลุงแก้วก็ขอมาสร้างบ้านอยู่ด้วยกันในบริเวณนี้"[25]

3.2.1.2 บริบทการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

ก. อาชีพและการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนอื่น

ตั้งแต่อดีตชาวบ้านไร่ดำรงชีพด้วยการทำเกษตรกรรมทั้งทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ หาของป่าล่าสัตว์ เนื่องจากสภาพพื้นที่โดยรอบของบ้านไร่เป็นลักษณะที่ราบในหุบเขา และยังคงความเป็นธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ พืชที่ปลูกมีความหลากหลายทั้งข้าวนา ข้าวไร่ กระเทียม ถั่วเหลือง และผักชนิดต่างๆ ผลผลิตที่ได้ส่วนใหญ่จะเก็บไว้บริโภคภายในครัวเรือนเป็นหลัก นอกจากนั้นยังมีอาชีพพ่อค้าวัวต่างในบ้านไร่ คือ นายฮ้อนทำหน้าที่รับจ้างต่างของและเดินทางไปซื้อสินค้าจากเมืองปาย ต่างเข้ามาขายต่อในบ้านสบป่อง บ้านไร่ และบนดอยในเขตบ้านแม่ละนา ไม้ฮุง ไม้ลัน ปางคาม

" ตอนนั้นมีวัวต่าง 10 กว่าตัว คนแถวนี้ที่มีวัวต่างมีลุงฮ้อนคนเดียว สมัยก่อนใช้แต่วัว ไม่มีรถ บางครั้งไปรับจ้างต่างข้าวสารให้กับลาหู่ ไปทีเป็นเดือน ส่วนใหญ่จะไปต่างของที่ปาย ตอนนั้นปายมีถนนมาจากเชียงใหม่เข้ามาแล้ว ของที่ต่างมาคือเกลือ ข้าวสาร พริก บางครั้งก็รับจ้างต่างข้าวสารมาส่งให้ตำรวจที่สบป่อง หน้าฝนต่างข้าวสารหน้าแล้งก็ขายเกลือ เวลาต่างก็ขายไปตามบ้านเรื่อยๆ ไปทางแม่ละนา-ไม้ลัน-ไม้ฮุง-ปางคาม ทางนาปู่ป้อมก็ไป เดินไปถึงหัวเมือง เวลาขากลับก็เอาเมี่ยงอมจากไม้ฮุง ไม้ลัน ปางคาม กลับไปขายที่เมืองปาย"[26]

การเดินทางติดต่อค้าขายของชุมชนบ้านไร่ จุดประสงค์หลักเพื่อเป็นการการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่ตนต้องการ ประเภท เกลือ ปลาแห้ง เสื้อผ้า เป็นต้น โดยในช่วงเวลาแรกนั้นยังไม่มีร้านค้าในหมู่บ้าน แต่หากต้องการสินค้าชาวบ้านจะเลือกเดินเท้าและต่างของใช้ที่จำเป็นกลับมาใช้สอยในครัวเรือนโดยส่วนใหญ่จะเดินทางไปที่เมืองปายหรือไม่ก็เลือกซื้อสินค้าจำเป็นที่ร้านค้าสบป่อง ซึ่งมีแค่สองร้านเท่านั้น คือ ร้านป้าบัวลาและป้าส่วยติ๊น

ข. การเข้ามาสัมปทานป่าไม้ของ ออป. ในเขตลุ่มน้ำลาง

พื้นที่หมู่บ้านไร่ เป็นอีกหนึ่งในหลายๆ พื้นที่ของจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่เป็นเขตตัดไม้ขององค์กรอุตสาหกรรมป่าไม้หรือ ออป. ที่ได้รับสัมปทานจากรัฐบาล เข้ามาตั้งปางไม้ชักลากไม้หมอนออกจากป่าช่วงแรกที่ชาวบ้านอพยพเข้ามาอยู่นั้นก็พบว่าพื้นที่บริเวณบ้านไร่มีร่องรอยของการลากไม้หมอน โดยมีลักษณะเป็นทางดินเพื่อลากไม้ออกมาใส่รถบรรทุกขนส่งไปตามถนนหลวงเข้าสู่จังหวัดเชียงใหม่ และจากการใช้เป็นเส้นทางชักลากไม้ส่งผลให้ชาวบ้านใช้เส้นทางลากไม้ของ ออป. ในการเข้าออกหมู่บ้าน เพราะว่าในช่วงเวลานั้น

[25] สัมภาษณ์นางละเหย่น ชัยเดช, อายุ60 ปี, บ้านเลขที่26 หมู่ที่ 3 ต. สบป่อง อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน,11 มีนาคม พ.ศ.2554.

[26] สัมภาษณ์นางละเหย่น ชัยเดช, อ้างแล้ว.

ยังไม่มีการตัดถนนในเขตหมู่บ้าน นอกจากนั้นแล้วยังเกิดการจ้างงานในชุมชน ดังเช่น กรณีของกำนันสวัสดิ์ ที่เคยเป็นลูกจ้างตีตราไม้หมอนของ ออป. นับจำนวนไม้หมอนที่ตัดออกมาจากป่าในแต่ละเขตก่อนที่จะลำเลียงใส่รถบรรทุกส่งไปที่เชียงใหม่

> *"...ตอนกลางคืนทำนาทำไร่ ตอนกลางวันไปรับจ้าง ออป. พ่อ (ผู้ให้ข้อมูล) กับลุงน้อยหม่องเป็นคนตีตราไม้ของ ออป. เขาจะเอาแผนที่มาให้เราว่าดอยนี้ห้วยนี้มีไม้กี่ต้น นับจำนวนว่าป่าไม้นี้มีไม้กี่ท่อนเขียนรายงานส่งให้เขา ตอนนั้นที่รับจ้าง ออป. อายุ 19-20 ปี (พ.ศ. 2517-18) ก่อนหน้าที่ม้งเข้ามา [27] เมื่อก่อนนี้บ้านไร่มีแต่หมอนไม้ที่ชักลากออกมากองเรียงเป็นชุดๆ มีไม้กองเต็มไปหมด ช้างมีประมาณ 40-50 เชือก...เวลาตัดท่อนละ 5 เมตร 4 เมตร 3 เมตร ก็แล้วแต่ไม้ แล้วก็ตีตราตรงหัวเป็นตัวเลขสัญลักษณ์บอกว่าไม้นี้มาจากไหน แล้วก็ใส่รถสิบล้อไปเชียงใหม่ ออป. เข้ามาตัดไม้สักทางปางมะผ้าก่อนเมืองปาย เข้ามาตัดไม้ประมาณ 3 ปี ไปทางป่าเส้นน้ำของ น้ำฮูผาเสื่อ นาปู่ป้อมก็ไป จากที่นี่หมดก็ไปเอาที่อื่น ตัดไม้ไปตามเส้นน้ำของสมัยก่อนอยู่บนดอยมองลงมาข้างล่างเป็นหมอนไม้เต็มไปหมด.."* [28]

ค. โครงการพัฒนาลุ่มน้ำลางอันเนื่องจากพระราชดำริ–ศูนย์วิจัยข้าว กรมวิชาการเกษตร

ศูนย์พัฒนาลุ่มน้ำลาง (ปางมะผ้า) จัดตั้งขึ้นเมื่อตุลาคม 2522 และเปลี่ยนเป็นโครงการศูนย์พัฒนาลุ่มน้ำลางตามพระราชดำริในปี 2523 จัดตั้งโดยกองทัพภาคที่ 1 และ 3 ซึ่งต้องการแรงงานมาก่อสร้างอาคารและถนนหนทาง และถากถางป่าในบริเวณหุบเขาบ้านไร่ เพื่อปรับให้ทำการเกษตร จึงมีคนงานจำนวนมากมาจากที่ต่างๆ มาสมัคร เช่น จังหวัดเชียงใหม่ บ้านแม่นาเติง อ. ปาย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีคนไทใหญ่อพยพมาจากประเทศพม่า หรือที่คนไทใหญ่ในปางมะผ้าเรียกว่า "คนไตนอก" เริ่มเข้ามาทำงานในโครงการฯ เช่นเดียวกัน ซึ่งช่วงนี้เป็นช่วงที่มีประชากรหลากหลายท้องถิ่นเข้ามาทำให้บ้านไร่ยิ่งมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมแต่อยู่ร่วมกันได้มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ในช่วง 4-5 ปี หลังที่ผ่านมาชาวลีซูจากบ้านน้ำบ่อสะเป่ได้อพยพลงมาอยู่ในบ้านไร่ 3-4 ครอบครัว เนื่องจากการทำมาหากินและดูแลบุตรหลานที่เรียนหนังสือที่โรงเรียนศูนย์ปางมะผ้า

จากการดำเนินงานของโครงการศูนย์พัฒนาลุ่มน้ำลางตามพระราชดำริ ที่เกี่ยวเนื่องกับการทำมาหากินแล้ว ยังมีการจัดตั้งโรงเรียนศูนย์ปางมะผ้า (ในพระราชดำริ) เมื่อปี 2524-2525 เพื่อให้ลูกหลานของคนงานและชาวบ้านไร่ได้รับโอกาสทางการศึกษา โดยพ่อเฒ่าสม คำสุขและพ่อเฒ่ากั่นนะ พรพนาสิทธิ์ บริจาคที่ดินให้สร้างโรงเรียน

ง. การเข้ามาของงานวิจัยโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงฯ และงานอื่นๆที่เกี่ยวข้องในบ้านไร่

จากการเก็บข้อมูลในเรื่องของการตั้งถิ่นฐานชุมชนบ้านไร่ พบว่าผู้คนมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ได้แก่ ไทใหญ่ ม้ง คนเมือง คนอีสาน และคนไตนอก ที่เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานโดยมีเงื่อนไขหลักในเรื่องของการหาพื้นที่ทำกินกอปรกับพื้นที่โดยรอบมีลักษณะเป็นที่ราบหุบเขาขนาดใหญ่เมื่อเทียบกับที่ราบอื่นๆ ในเขตปางมะผ้า ตลอดจนเงื่อนไขของการเข้ามาของการจัดการภาครัฐ อันได้แก่ โครงการ **พัฒนาลุ่มน้ำลาง**

[27] กลุ่มม้งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบ้านไร่เมื่อปี พ.ศ. 2519

[28] สัมภาษณ์นายสวัสดิ์ อยู่สมบัติ, อ้างแล้ว.

อันเนื่องจากพระราชดำริ การจัดตั้งศูนย์วิจัยข้าว กรมวิชาการเกษตร ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ก่อให้เกิดการอพยพเข้ามาของผู้คนจากหลากหลายพื้นที่ในช่วงเวลา 20 ปีที่ผ่านมา

จากการทบทวนงานวรรณกรรมที่ผ่านมา พบว่าชุมชนบ้านไร่ เป็นพื้นที่ที่มีการศึกษาวิจัยอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ พ.ศ. 2541 โครงการสำรวจและจัดทำระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ต่อมาในปี พ.ศ. 2546 โครงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน บริเวณลุ่มน้ำลาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน และ พ.ศ. 2547 โครงการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาทางโบราณคดีของกลุ่มคนบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ภายใต้โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้เข้าไปเก็บข้อมูลเกี่ยวกับระบบการตั้งถิ่นฐาน และนอกจากนั้นในช่วงปลายทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา ชุมชนบ้านไร่ ยังมีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักในฐานะเป็นพื้นที่หุบเขาอันศักดิ์สิทธิ์และมีความสำคัญทางแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ดังปรากฏในการทำงานวิจัยอย่างต่อเนื่องของโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า ศึกษารวบรวมข้อมูลทางแหล่งโบราณคดี ตลอดจนการทำงานร่วมกับศาสตร์สาขาวิชาอื่นๆ เช่น วนศาสตร์ มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์

ดังเช่นในรายงานการวิจัยโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า ด้านการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาทางโบราณคดี[29] ของ อุดมลักษณ์ ฮุ่นตระกูล ได้ทำการเก็บข้อมูลจากชุมชนในเขตอำเภอปางมะผ้า จำนวน 6 บ้านได้แก่ บ้านถ้ำลอด บ้านไร่ บ้านปางบอน บ้านห้วยเฮี้ยะ บ้านเมืองแพม บ้านน้ำบ่อสะเป่ โดยแบ่งการศึกษาตามกลุ่มชาติพันธุ์ออกเป็น 4 กลุ่ม คือ ไทใหญ่ อยู่บ้านไร่และบ้านถ้ำลอด ลาหู่อยู่บ้านปางบอนและห้วยเฮี้ยะ ปกาเกอะญออยู่ที่บ้านเมืองแพม และลีซูอยู่ที่บ้านน้ำบ่อสะเป่ การเก็บข้อมูลของผู้ทำการวิจัยนั้น ใช้วิธีการสัมภาษณ์และสำรวจทางโบราณคดี โดยให้ความสำคัญกับการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นของชุมชน การตั้งถิ่นฐานและปัจจัยในการเลือกพื้นที่สำหรับตั้งถิ่นฐานของชุมชน โดยสามารถสรุปการใช้พื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตพื้นที่สูงเป็นพื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่เกี่ยวกับพิธีกรรมศพ โดยพื้นที่อยู่อาศัยนั้นจะอยู่ในพื้นที่ราบ และสันเขา ส่วนพื้นที่ๆ เกี่ยวกับพิธีกรรมศพนั้นจะอยู่บนพื้นที่สูง นอกจากการเก็บข้อมูลในด้านชาติพันธุ์แล้วยังได้เก็บข้อมูลทางด้านโบราณคดี โดยการสำรวจ เพื่อนำข้อมูลมาใช้เปรียบเทียบกับข้อมูลชาติพันธุ์วรรณนา โดยสามารถจัดลำดับอายุสมัยของแหล่งโบราณคดีได้เป็น 2 สมัย คือสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และสมัยประวัติศาสตร์ และแบ่งหน้าที่การใช้งานของแหล่งเป็น 3 ประเภท คือแหล่งที่อยู่อาศัยและที่พักชั่วคราว แหล่งโบราณสถานและแหล่งที่เกี่ยวกับพิธีกรรม

จากการเปรียบเทียบแหล่งโบราณคดีกับข้อมูลทางด้านชาติพันธุ์ พบว่าการเลือกพื้นที่ของคนสมัยโบราณมีความคล้ายคลึงกับกับการใช้พื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ในสมัยปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตามยังมีข้อจำกัดในการศึกษาอยู่เพราะงานชิ้นนี้เป็นการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนา โดยใช้เกณฑ์ของแหล่งโบราณคดีและการใช้พื้นที่ของชุมชน จึงทำให้การอธิบายในส่วนของประวัติการตั้งถิ่นฐานและสาเหตุการอพยพเคลื่อนย้ายเน้นการทำความเข้าใจกับหลักฐานทางโบราณคดีบนพื้นที่สูงมากกว่าการอธิบายความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ของชุมชนบนพื้นที่สูง[30]

---

[29] อุดมลักษณ์ ฮุ่นตระกูล, **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง (เล่มที่ 6 การศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาทางโบราณคดี)** (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2550).

[30] รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 1 โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนฯ ระยะที่ 2 (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2553), 42.

นอกจากนั้นยังมีการทำงานของหน่วยงาน องค์กรศึกษาส่วนอื่นๆ ที่ให้ความสำคัญทางด้านแหล่งโบราณคดีบ้านไร่ โดยในปี พ.ศ. 2550-2551 *โครงการ มาจาก (คนละ) ฟากฟ้าของเพิงผา : สู่การทลายเส้นแบ่งของวิธีวิทยาทางโบราณคดี วลีในมานุษยวิทยาและมายาในศิลปกรรม* เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างหอศิลป์และฝ่ายศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร สำนักศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กระทรวงวัฒนธรรม US Embassy- Bangkok และศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

เห็นได้ว่าช่วงเวลาสิบกว่าปีที่ผ่านมามีการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ เพื่อต่อยอดองค์ความรู้ของแหล่งโบราณคดีของโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงฯ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้การเข้าใจในแหล่งโบราณคดีและเพิ่มเติมในส่วนของกระบวนการถ่ายทอดความรู้และส่งต่อความรู้ภายในชุมชน ตลอดจนผลักดันให้เกิดกระบวนจัดการท่องเที่ยวภายโดยชุมชน เพื่อให้เกิดความรักหวงแหนในแหล่งโบราณคดีรวมทั้งเป็นการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและแหล่งโบราณคดีอีกด้วย

จ. การเปิดแหล่งท่องเที่ยวเพิงผาบ้านไร่

หลังจากที่โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงฯ เข้ามาทำวิจัย ชาวบ้านเริ่มให้ความสนใจต่อแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำผีแมน ดังคำสัมภาษณ์ของพ่อหลวงซัวหยี้ที่กล่าวว่า *"ตอนที่โครงการโบราณคดีเข้ามาทำให้เห็นว่าตรงนี้สำคัญมาก หลังจากที่อาจารย์เข้ามาทำวิจัยก็เริ่มนั่งคิดแล้วว่าทำไมคนสมัยก่อนมาอยู่ตรงนี้ ก็คิดว่าตรงนี้มันปลอดภัยจากสัตว์ป่า คงจะหากินอาหารหัวเผือกหัวมันหาสัตว์เล็กสัตว์ใหญ่มาทำเป็นอาหารเขาคงจะยังปลูกข้าวไม่ได้ แต่ก็มีชาวบ้านบางคนที่กลัวว่าผีแมนจะมาทำร้าย"*

จากนั้นในช่วงปีพ.ศ.2550 แหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนบ้านไร่ ได้เปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการในสมัยของพ่อหลวงซัวหยี้ แซ่หัน โดยชาวบ้านเริ่มจากสำรวจเส้นทางเดินขึ้นเพิงผาและทำบันไดขึ้นด้วยวัสดุไม้ไผ่แบบง่าย ส่วนข้อมูลเรื่องแหล่งโบราณคดีทางคณะกรรมการหมู่บ้านใช้งานจากงานวิจัยของโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงฯ เป็นหลัก และมีการรวมกลุ่มจัดตั้งโฮมสเตย์สำหรับนักท่องเที่ยว

> *"หลังจากหมดโครงการก็ได้คุยกับอาจารย์ว่าจะพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้และอนุรักษ์สิ่งที่มี ยังเหลือให้อยู่กับหมู่บ้านต่อไปก็มีการคุยกับคณะกรรมการหมู่บ้าน จากนั้นก็สำรวจเส้นทางพอดีมีโครงการเข้ามาก็เลยผลักดันสำรวจเส้นทางใหม่ ซึ่งใช้ในปัจจุบันนี้แต่ก็ยังไม่ถาวร เพราะเราใช้วัสดุในพื้นที่ที่มีอยู่ เลยคิดจะทำอย่างไรให้ถาวร ผมเคยไปเห็นที่เขาทำในอุทยานที่ทำเป็นปูนแต่เหมือนท่อนไม้ในธรรมชาติ ถ้าเราทำอย่างนั้นได้เส้นทางจะถาวรแต่เราก็ทำไม่ได้ เพราะไม่มีงบประมาณแต่ของเราเป็นไม้ไผ่ก็ต้องซ่อมแซมทุกปี ถ้าหากมีงบประมาณก็อยากให้มีการสร้างบันไดให้ถาวรถ้าหากไฟไหม้ก็ไม่เป็นไร"*[31]

ปัจจุบันนี้พบว่าทางหน่วยงานราชการให้ความสำคัญกับทิศทางการพัฒนาท่องเที่ยวของบ้านไร่เป็นอย่างมากและผลักดันให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบตาม ***"โครงการหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงเกษตรและวัฒนธรรมบ้านไร่"*** เนื่องจากมีความเห็นว่าบ้านไร่เป็นหมู่บ้านที่มีศักยภาพ สามารถทำให้เป็นหมู่บ้านตัวอย่างได้ เพราะว่ามี ความพร้อมในหลายด้านที่เอื้ออำนวย เช่น เรื่องสถานที่ตั้ง ธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ แหล่งโบราณคดีโลงผีแมน โดยขณะนี้ทางพ่อหลวงสิวราช แก่นแก้ว และคณะกรรมการชุดใหม่ กำลังเขียนแผนการพัฒนาแหล่งโบราณคดี

[31] สัมภาษณ์นายซัวหยี้ แซ่หัน, อ้างแล้ว.

เพิงผาบ้านไร่ เพื่อของบประมาณจากทางจังหวัดในโครงการหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงเกษตรและวัฒนธรรม โดยเน้นการท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวบ้าน (ชนเผ่า วัฒนธรรม การเกษตรกรรม) และแหล่งโบราณคดีชุมชน อันได้แก่

(1) การสร้างพิพิธภัณฑ์ชุมชนบ้านไร่ โดยสร้างเป็นอาคารถาวรสองชั้นในพื้นที่เดิม ส่วนเนื้อหาในการจัดแสดงยังไม่ได้ลงในรายละเอียดและต้องการขอความร่วมมือจากโครงการวิจัยตั้งแต่ครั้งที่มาสำรวจแหล่งโบราณคดีและกิจกรรมต่างๆที่ทำงานร่วมกับชุมชน เช่น การอบรมมัคคุเทศก์น้อย งานแสดงศิลปะ

(2) การปรับปรุงภูมิทัศน์และเส้นทางขึ้นแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ ต้องการซ่อมแซมเส้นทางให้มีความแข็งแรงมากขึ้นและจำเป็นต้องใช้การเทปูนในบางเส้นทางเพื่อความแข็งแรงคงทน ถาวรของบันได สร้างที่พักรายทางให้กับนักท่องเที่ยว ปรับปรุงแผ่นป้ายให้ข้อมูลของแหล่งโบราณคดีและเพิ่มเติมในส่วนข้อมูลของเส้นทางศึกษาธรรมชาติ เช่น ป้ายชื่อต้นไม้

(3) การเสนอสถานที่ท่องเที่ยวใหม่ ได้แก่ ถ้ำพุทธโธและกื๊ด (รูที่น้ำจากห้วยไหลหายลงไปในภูเขา) คณะกรรมการวางแผนว่าจะเสนอสถานที่ท่องเที่ยวเพิ่ม เพื่อเป็นทางเลือกให้แก่นักท่องเที่ยวเพราะว่านักท่องเที่ยวบางคนไม่อยากเดินขึ้นเพิงผาจะได้มีทางเลือกให้เดินไปชมถ้ำพุทธโธ ด้านในเป็นโถงถ้ำขนาดใหญ่กว่าถ้ำผีแมน ลักษณะเป็นเงิบแล้วก็ยาวด้านในมีหินงอกหินย้อยแต่ยังไม่ได้พัฒนาเส้นทางเดิน

(4) ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว ทางคณะกรรมการมองว่าแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ยังไม่เป็นที่รู้จักกับนักท่องเที่ยว รวมทั้งขาดไกด์ท้องถิ่นที่มีความสามารถด้านภาษาอังกฤษ ผู้เป็นคนถ่ายทอดข้อมูลให้กับนักท่องเที่ยวต่างชาติ

"....ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวแม่ฮ่องสอนจะมีทัวร์แนะนำโปรแกรมมาอยู่แล้ว มาจากเชียงใหม่ จากแม่ฮ่องสอนว่าเข้ามาแม่ฮ่องสอนแล้วต้องเที่ยวที่ไหนบ้าง แล้วเพิงผาบ้านไร่ยังไม่ได้จัดอยู่ในโปรแกรมเพราะไม่ค่อยเป็นที่รู้จัก ถ้าเทียบจากน้ำบ่อผีนั้นติดในโปรแกรมทัวร์แล้วว่าสามารถลงเดินจากบ้านไร่สู่บ้านน้ำบ่อสะเป่แล้วก็เดินเข้ามาน้ำบ่อผีก็ครบหนึ่งวัน ออกมาทางลุกข้าวหลามมีรถรอรับกลับ เขาจัดทัวร์ไว้อย่างนี้แล้วแต่บ้านไร่ยังไม่ได้เข้าไปอยู่ในโปรแกรมทัวร์ แค่ขนาดป้ายทางเข้าหมู่บ้านเราก็ยังไม่มีบอกว่าหมู่บ้านเรามีเพิงผาผีแมนต้องปรับปรุงเรื่องภูมิทัศน์ ป้ายให้สะดุดตา และสร้างจุดบริการให้ข้อมูลนักท่องเที่ยวที่อยากเข้ามาเที่ยวในบ้านไร่..."

(5) เรื่องการปรับปรุงกลุ่มโฮมสเตย์ คณะกรรมการหมู่บ้านเห็นว่า ต้องจัดการให้มีโครงสร้างการทำงานที่ชัดเจนมากขึ้น มีการเลือกตั้งประธานกลุ่มใหม่เพราะเท่าที่ผ่านมาชาวบ้านที่เข้าร่วมสมาชิกบ้านพักโฮมสเตย์มีหลายบ้านแต่ตอนนี้ยังติดกับกลุ่มคณะการทำงานของพ่อหลวงคนเก่าและต้องปรับปรุงการดำเนินงานให้คณะกรรมการมีกิจกรรมต่อเนื่อง เช่น การประชุมร่วมกัน เข้ารับการอบรมต่างๆ เพราะที่ผ่านมาไม่ได้รวมกันอย่างจริงจัง

3.2.2 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชุมชนแม่ฮี้

3.2.2.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมา

ตำบลแม่ฮี้ตั้งอยู่ในหุบเขา ล้อมรอบด้วยเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก ซึ่งทอดจากดอยอินทนนท์กลางในพื้นที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ขึ้นไปยังตะเข็บรอยต่อชายแดนไทย-พม่า ด้านเหนือสุดของอำเภอปาย และบรรจบกับเทือกเขาแดนลาวซึ่งทอดกั้นเป็นแนวพรมแดนธรรมชาติของทั้งสองประเทศ ซึ่งเป็นแหล่งต้นกำเนิดต้นแม่น้ำปายและแม่น้ำสายเล็กๆ อีกหลายสาย ได้แก่ น้ำแม่เย็น น้ำแม่ฮี้ และน้ำปิงน้อย ที่ล้วนไหลลงแม่น้ำปายในพื้นที่ตำบลแม่ฮี้หล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชน มีการตั้งถิ่นฐานของผู้คนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ลื้อ คนเมือง ปกาเกอะญอ ไทใหญ่[32]

จากการทำงานของโครงการสืบค้นและจัดการฯ ที่ผ่านมา ในส่วนของการทำงานเก็บข้อมูลภาคสนาม ทำให้รู้ว่าบ้านแม่ฮี้ เป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางมรดกทางวัฒนธรรมเป็นอย่างมากโดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีที่พบในพื้นที่ พบว่าแหล่งโบราณคดีที่สำรวจพบทั้งหมด 3 แหล่ง ส่วนใหญ่เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ซึ่งพบในรูปของร่องรอยโบราณสถานโดยอาจแบ่งออกเป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มที่พบโบราณวัตถุที่สามารถกำหนดอายุแหล่งโบราณคดีในเบื้องต้นได้ ซึ่งแหล่งโบราณในกลุ่มนี้มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 21-24 ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งคือ แหล่งโบราณคดีที่มีข้อมูลน้อยมากจนแทบจะไม่สามารถกำหนดอายุที่แน่นอนได้ เพราะสภาพของแหล่งโบราณคดีถูกรบกวนทำลายโดยธรรมชาติหรือมนุษย์หรือพังทลายตามกาลเวลา

ตารางที่ 3.1 ตารางแสดงแหล่งโบราณคดีที่พบในเขตบ้านแม่ฮี้ [33]

แหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง	ประเภทแหล่ง	อายุสมัย	ที่ตั้ง
แหล่งโบราณสถานบ้านแม่ฮี้ 1 (พระธาตุแม่ฮี้)	บ้านแม่ฮี้ ตำบลแม่ฮี้	ศาสนสถาน	ล้านนา	ยอดเขา
แหล่งโบราณสถานบ้านแม่ฮี้ 2 (วัดแม่ฮี้)	บ้านแม่ฮี้ ตำบลแม่ฮี้	ศาสนสถาน	ล้านนา	ที่ราบเชิงเขา
แหล่งโบราณสถานบ้านแม่ฮี้ 3 (วัดร้างสวนหม่อน)	บ้านแม่ฮี้ ตำบลแม่ฮี้	ศาสนสถาน	ไม่สามารถกำหนดอายุได้	ที่ราบ

นอกจากหลักฐานทางโบราณคดีของบ้านแม่ฮี้ที่สามารถยืนยันการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าวในอดีตแล้ว จากการเก็บข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์บอกเล่าในชุมชนบ้านแม่ฮี้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการทำความเข้าใจถึงพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของคนในพื้นที่ สามารถแบ่งช่วงเวลาการตั้งถิ่นฐานออกเป็นสองช่วงเวลา คือ กลุ่มบ้านดั้งเดิมและกลุ่มบ้านขยาย

[32] อุดร วงษ์ทับทิม และคณะ, รายงานวิจันฉบับสมบูรณ์โครงการ ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สนับสนุนโดยกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2545), 51.

[33] โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมฯ , รายงานความก้าวหน้าฉบับที่ 3, 243-244.

ช่วงแรก: กลุ่มบ้านดั้งเดิม ได้แก่ บ้านแม่เย็น บ้านแม่ฮี้ บ้านทรายขาว

บ้านแม่เย็น เดิมเป็นบ้านชาวปกาเกอะญอ ตั้งบริเวณเชิงดอยแม่ฮี้ใกล้น้ำแม่เย็น ต่อมามีการทำไม้ของบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่าและบอร์เนียว เข้ามาตั้งสำนักงานทำไม้ขึ้นที่ริมน้ำปาย ส่งผลให้จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นมี ปกาเกอะญอจากแม่สะเรียง ไทใหญ่จากเมืองต่างๆ ในรัฐฉาน และคนเมืองจากอำเภอเวียงแหง สันป่าตอง เชียงดาว เข้ามาเป็นแรงงานและตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้น ในอดีตชาวปกาเกอะญอบ้านแม่เย็นนิยมเลี้ยงช้าง เพื่อเป็นแรงงานรับจ้างลากไม้ให้กับทางบริษัททำไม้ ดังปรากฏในหลักฐานคำสัมภาษณ์ของผู้เฒ่าผู้แก่ในบ้านที่สามารถบอกเล่าเกี่ยวกับการทำไม้และเรื่องราวของขุนจันต๊ะ ซึ่งเป็นชาวพม่าแต่มาได้เมียที่แม่สะเรียงและเป็นบุคคลที่มีช้างจำนวนมากและร่ำรวย สามารถพูดได้หลายภาษาทั้งพม่า ไทใหญ่ปกาเกอะญอ (กะเหรี่ยง) และอังกฤษ

> *" ทางแม่เย็นก็มีช้างของพ่อจางเจี๋ยงตุ๋งยังมีถึงรุ่นของพ่อจางจิ๊กต๊ะ (ลูก) ส่วนรุ่นหลังจากนั้น ไม่มี ตอนนั้นขุนจันต๊ะ จากแม่สะเรียงเข้ามาทำช้างลากไม้ที่ปางมะผ้า จำได้ว่าเขาเอาช้าง2 ตัว มาแลกข้าวสารจากพ่อจางจิ๊กต๊ะไปให้ลูกน้องเขาที่ปางมะผ้า ตอนนั้นขุนจันต๊ะ ก็เข้ามาทำไม้ในเมืองปาย มีช้างเป็นร้อยๆ ตัว ไม้ที่ทางเมืองปายล่องลงตามน้ำปายไปออกที่แม่น้ำคง (สาละวิน)"*

บ้านแม่ฮี้ เริ่มต้นจากชาวลื้อ บ้านแม่สาบ บ้านยั้งเมิน อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ อพยพเข้ามาหาที่ทำกิน ต่อมาก็มีการย้ายเข้ามาของกลุ่มคนเมือง จากเชียงใหม่เข้ามาสมทบเพิ่มเติม ดังเช่น สายตระกูลของพ่อน้อยตุ้ย อินยา อพยพเข้ามาจากบ้านสันป่าตองและได้แต่งงานกับภรรยาที่อพยพมาจากบ้านยั้งเมิน อำเภอสะเมิง [34] ซึ่งสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของนายก๋อง ตานัน ที่เล่าว่าคนในเขตบ้านแม่ฮี้นั้นเป็นคนจากข้างนอกอพยพเข้ามาจากสะเมิง สันป่าตอง อย่างเช่นสายตระกูลทางพ่ออพยพมาจากบ้านกาด อำเภอแม่วาง ส่วนทางสายแม่ เป็นคนลื้อจากบ้านแม่สาบ

บ้านทรายขาว เดิมเป็นชุมชนชาวไทใหญ่ที่อพยพจากเมืองปั่น ประเทศพม่า หลังจากนั้นมีคนเมืองจากสันป่าตองเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มเติม นายเขิ่ง จองส่า ผู้อาวุโสชาวไทใหญ่บ้านทรายขาวได้เล่าประวัติการตั้งบ้านว่าชาวไทใหญ่ในบ้านทรายขาวอพยพมาจากเมืองปั่น เข้ามาตั้งแต่สมัยของรุ่นปู่ย่า

> *"บ้านเรือนที่เข้ามาตั้งในทรายขาวทั้งสิบสามหลัง เป็นเครือญาติกัน มาจากพม่า เข้ามาก่อนหลังต่างกันแต่มาจากเมืองปั่นทั้งนั้น เพราะว่าอยู่ทางโน่นไม่ไหว มันมีโจรปล้น สาเหตุที่มาเพราะมีที่ว่างเยอะ แต่ก่อนบ้านทรายขาวยังไม่มีใครอยู่ เราเข้ามาเบิกที่นากันใหม่ ส่วนสาเหตุที่เรียกว่า บ้านทรายขาว เพราะว่าทรายตามลำเหมืองมันเยอะ ก็เรียกตามนั้น บ้านที่ตั้งอยู่ทางหล่ายน้ำทางนี้เขาบอกว่าทรายขาว จึงพากันเรียกบ้านทรายขาว"*[35]

[34] สัมภาษณ์นายใจ อินยา, อายุ 81 ปี, บ้านแม่ฮี้ ต. แม่ฮี้ อ. ปาย จ. แม่ฮ่องสอน, 13 กรกฎาคม 2551.

[35] สัมภาษณ์นายเขิ่ง ของส่า, อายุ 76 ปี, บ้านเลขที่ 47 หมู่ 2 ต. แม่ฮี้ อ. ปาย จ. แม่ฮ่องสอน, 19 มิถุนายน พ.ศ. 2551.

ช่วงที่สอง: กลุ่มบ้านขยาย ได้แก่ กลุ่มบ้านห้วยแก้ว-แม่ปิง และ บ้านท่าปาย

เขตพื้นที่ตำบลแม่ฮี้ เกิดการขยายชุมชนออกไปทั้งสองฝากของน้ำแม่ฮี้ ทั้งฟากฝั่งบ้านแม่เย็นและบ้านท่าปายดังคำสัมภาษณ์ของพ่อหลวงมาอุ๊ได้กล่าวถึงชุมชนบ้านแม่เย็นในอดีตว่า *"แต่ก่อนนี้บ้านมีไม่เยอะ มีแค่สิบกว่าหลังคาแต่ก่อนทางแม่เย็นเป็นปกาเกอะญอทั้งหมด ต่อมามีคนทางเชียงใหม่ สันป่าตอง เข้ามาอยู่ด้วย แต่ก่อนที่นาอยู่ทางเหนือของหมู่บ้าน ส่วนใหญ่ชาวบ้านแม่เย็นไม่ค่อยมีที่นา นาส่วนใหญ่เป็นที่นาของพ่อจางจิ๊กต๊ะ เราต้องเช่าทำนาของเขา .. "*[36] ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของกำนันชุ่มที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการขยายตัวหมู่บ้านในเขตแม่ฮี้ว่า *"ตอนนั้นคนในบ้านแม่ฮี้ก็ไม่เพิ่มเท่าใดเดี๋ยวนี้มาเพิ่มทางแม่เย็น ส่วนบ้านท่าปายเพิ่งมีไม่นาน พ่อชื่น ไปสร้างบ้านท่าปายก่อน แล้วก็มีลุงสม ลุงวัน ลุงถา ลุงคำ คำสุข ชวนกันไปสร้างบ้านขุดร่องนา ชวนกันไปแปลงที่นาใหม่ สาเหตุที่ย้ายไปเพราะว่าแม่ฮี้ไม่มีที่นา มันเจียม ก็เลยต้องเสาะหาที่นาผืนใหม่"*[37]

ส่วนทางด้านทิศเหนือของน้ำแม่ฮี้ มีการขยายชุมชนของคนบ้านแม่ฮี้ ออกไปตั้งบ้านเรือนในเขตที่ไร่นาริมแม่น้ำปาย โดยบริเวณนี้เดิมเป็นที่ไร่ ที่สวน เลี้ยงวัวควาย ต่อมามีกลุ่มตระกูลคำสม เข้ามาบุกเบิก โดยเรียกว่า **"บ้านท่าปาย"** ซึ่งมาจากตำแหน่งที่ตั้งบ้านใกล้ท่าน้ำปาย ที่ผู้คนใช้สัญจรข้ามแม่น้ำ ดังคำสัมภาษณ์ของอุ๊ยสุข เล่าว่า *"เมื่อก่อนไม่มีบ้านคน เป็นท่าเรือที่ส่งคนข้ามฝั่ง ทำเป็นซุ้มๆ ต่างคนต่างม้า เอาเรือข้ามไป แต่ก่อนนั้นต้องจอดวัวจอดม้าไว้แล้วต่างขึ้นเรือข้ามน้ำปาย เป็นเรือพาย เป็นไม้ต้นใหญ่ๆ เรือหนึ่งลำใส่ม้าได้หลายตัว ใส่วัวได้ 10-20 ตัว"* [38]

รวมทั้งคำบอกเล่าของอุ๊ยคำ คำสม ซึ่งเป็นชาวบ้านกลุ่มแรกที่เข้าไปบุกเบิกที่ดินเพื่ออยู่อาศัยและแหล่งที่ทำกินในบ้านท่าปาย โดยอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนช่วงปี พ.ศ. 2497 เป็นต้นมา เนื่องจากความต้องการแสวงหาที่ดินทำกิน และจำนวนบ้านเรือนในเขตบ้านแม่ฮี้มีความหนาแน่นเพิ่มมาก *"ตอนนั้นเข้ามากับพี่ชาย มาซื้อที่ไร่ที่นา ตามพี่ พี่ว่าให้มาอยู่ ตอนแรกๆ ที่เข้ามามี 7 หลังคา แต่ก่อนทางนี้มียาง (ปกาเกอะญอ) อยู่หลายหลัง ต่อมาเมื่อมีคนเมืองเข้ามา ยางก็เลยขึ้นไปอยู่ข้างบน"*[39]

นอกจากนั้นการขยายตัวของชุมชนพื้นราบ ก็ได้ส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะกลุ่มชาวปกาเกอะญอ กล่าวคือ เนื่องจากลักษณะของชาวปกาเกอะญอ เป็นกลุ่มคนที่เคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยตามพื้นที่ทำกิน ดังนั้นกลุ่มปกาเกอะญอในเขตบ้านแม่ฮี้ ก่อนตั้งถิ่นฐานถาวรในเขตบ้านแม่ปิง บ้านห้วยแก้ว จะอยู่กระจายตามเขตบ้านแม่ฮี้ ดังคำสัมภาษณ์ของ แม่อุ๊ยป่าหว่า ชาวปกาเกอะญอบ้านแม่ปิง *ว่า "สมัยก่อนคนแม่ปิงย้ายมาจากเวียงเหนือมาอยู่ทางเขตบ้านแม่ฮี้ แม่เย็น พอได้ข่าวว่าจะมีการพัฒนาทำถนนเข้ามา จึงย้ายมาอยู่บ้านท่าปาย จากนั้นจึงย้ายมาตั้งบ้านอยู่แม่ปิงในปัจจุบัน"* [40]

กลุ่มปกาเกอะญอในเขตบ้านแม่ปิง ก่อตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2508 จากนั้นชาวบ้านได้ย้ายขึ้นมาอยู่เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากในช่วงปี พ.ศ. 2518 น้ำห้วยแม่ปิงท่วม ส่งผลให้ชาวปกาเกอะญอย้ายบ้านเรือนขึ้นไปทางหย่อมบ้านแม่ปิงมากขึ้น ดังคำสัมภาษณ์ของอุ๊ยป่าหว่าที่ว่า

[36] สัมภาษณ์ มาอุ๊ เขียววิน, อายุ 78 ปี, วันที่ 15 มิถุนายน 2551 ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านแม่เย็น ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2508.

[37] สัมภาษณ์นายชุ่ม มูลคำ, อายุ80 ปี, บ้านเลขที่4 หมู่ 2 บ้านทรายขาวต. แม่ฮี้ อ. ปาย จ. แม่ฮ่องสอนน, 19 มิถุนายน 2551.

[38] สัมภาษณ์นายสุข ตุ่นหล้า, อายุ82 ปี, บ้านเลขที่52 หมู่ 5 บ้านแม่ฮี้ต. แม่ฮี้ อ. ปาย จ. แม่ฮ่องสอน, วันที่ 20 มิถุนายน 2551.

[39] สัมภาษณ์นายคำ คำสม, อายุ84 ปี, บ้านเลขที่5 หมู่ 3 บ้านท่าปาย ต. แม่ฮี้ อ. ปาย จ. แม่ฮ่องสอน, วันที่ 18 มิถุนายน 2551.

[40] สัมภาษณ์นางป่าหว่า น้อยมุ้ง, อายุ 87 ปี, บ้านแม่ปิง ต. แม่ฮี้ อ. ปาย จ. แม่ฮ่องสอน, วันที่ 16 ธันวาคม 2551.

"ย้ายมาตั้งบ้านถาวรในปี พ.ศ. 2508 โดยมีบาทหลวงบ่อนี่ เข้ามาทำพิธีสวดมนต์อธิษฐานและขับไล่ผีเนื่องจาก สมัยก่อนบริเวณนี้ชาวบ้านเชื่อกันว่ามีผีอยู่ ตอนมาอยู่แรกๆ มีบ้านเพียงสามหลังคาคือบ้านแม่อุ้ย บ้านลุงจำนง บ้านลุงบุญตัน ต่อมาลุงปัน (พี่น้องของแม่อุ้ย) ก็ย้ายออกไปตั้งครอบครัวใหม่อีกหลังหนึ่ง ส่วนบ้านห้วยแก้วมีประมาณ 10 หลัง ตระกูลดั้งเดิมของแม่ปิงมีตระกูลน้อยมุ้ง ตระกูลปีดู ตระกูลสิลี ตระกูลเก๊ะนิลา ตระกูลจอวอ ตระกูลพะปูยาแฮ ตระกูลลอยดู ตระกูลล่านุ"

เห็นได้ว่าการเคลื่อนย้ายของผู้คนเข้ามาในเขตตำบลแม่ฮี้นั้นมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และเป็นไปอย่างต่อเนื่องตามแต่ละช่วงเวลาก่อนหลัง โดยมีสาเหตุหลักคือ การอพยพเข้ามาแสวงหาที่ดินทำกินที่มีความอุดมสมบูรณ์และการหลีกเลี่ยงภัยที่เกิดจากธรรมชาติ ดังเช่น น้ำท่วมบ้านแม่ปิง

3.2.2.2 บริบททางประวัติศาสตร์และความเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากความทรงจำ

ก. ระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคม

เศรษฐกิจของตำบลแม่ฮี้ขึ้นอยู่กับเกษตรกรรมเป็นหลัก ในพื้นที่ราบมีการปลูกข้าวนา กระเทียม ถั่วเหลือง ตลอดจนมีการแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนภายนอกโดยอาศัยวัวต่างในการซื้อขายและกระจายสินค้าต่างๆ ในภูมิภาคนี้ ผลจากการเก็บข้อมูลวิจัยพบว่าในเขตบ้านแม่ฮี้และบ้านทรายขาว มีพ่อค้าวัวต่างเป็นจำนวนมาก เจ้าวัวต่างที่บ้านทรายขาว เช่น ลุงแก้ว ลุงหงวน พ่อน้อยเฮือน ลุงพัน ส่วนทางแม่ฮี้ มีเจ้าวัวต่างเกือบยี่สิบเจ้า อย่างเช่น ลุงจอง ลุงติ๊บ ลุงขัน ดังกรณีของกำนันชุ่ม มูลคำ บ้านทรายขาวที่เป็นเจ้าของวัวต่างจำนวน 12 ตัว เส้นทางหลัก คือเดินไปซื้อสินค้าที่เชียงใหม่ ตามเส้นทางกิ่วคอหมา-แม่เลา–ปางห้าง–สันป่ายาง จากนั้นเอาวัวไปจอดพักที่สันป่ายาง แถวแม่มาลัย และจะมีพ่อเลี้ยงที่ไปซื้อของที่เชียงใหม่มาส่งที่แม่มาลัย แล้วก็เอาวัวต่างไปรับจ้างขนสินค้ากลับมาที่เมืองปายและเดินทางต่อไปยังแม่ฮ่องสอน รวมระยะเวลาการเดินทางจากเชียงใหม่ไปแม่ฮ่องสอนทั้งสิ้น 13 คืน โดยได้รับค่าจ้างต่างของจากเชียงใหม่ไปแม่ฮ่องสอน ในราคากิโลกรัมละ 2 บาท ซึ่งวัวต่างหนึ่งตัวสามารถต่างของได้ 60-70 กิโลกรัม *" พ่อเลี้ยงที่ไปซื้อที่เชียงใหม่ เป็นพ่อค้าจากเชียงใหม่ จำชื่อไม่ได้ มาจ้างเจ้าวัวต่าง ตั้ง 7-8 เจ้า ไปครั้งหนึ่งเป็นขบวนวัวต่าง เป็นร้อยๆ ตัว เราเอาวัวไปรับจ้างทางเชียงใหม่ เราไปรับจ้างเขาทางโน้น เวลาติดต่อเราก็ไปหาเขา บอกให้เขาว่าจะเอาอะไร.."*[41]

นอกจากการไปรับจ้างพ่อเลี้ยงต่างสินค้า เช่น น้ำมันก๊าด ปลากระป๋อง นม สบู่ ไปส่งที่แม่ฮ่องสอนแล้วกำนันชุ่มยังไปซื้อเกลือจากเชียงใหม่เข้ามาขายตามเส้นทางวัวต่างเอง โดยเดินทางเข้าไปซื้อจากเชียงใหม่ในราคาถังละ 4 บาท แต่เมื่อถึงแม่ฮ่องสอน ราคาขายเกลือจะสูงถึงราคาถังละ 30 บาท

ข. การขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยวเมืองปายและการปรับตัวของชาวบ้านแม่ฮี้

ในช่วงหลังทศวรรษ 2530 ที่มีการพัฒนาให้จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งในภาคเหนือ โดยกำหนดให้เป็นปีท่องเที่ยวไทย แม่ฮ่องสอนที่เคยเป็นเมืองปิดจึงเปิดตัวรับการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยวและการบริการในสภาพขาดการเตรียมความพร้อม ด้วยความเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เพิ่งเปิดใหม่ มีความโดดเด่นทางชาติพันธุ์ที่หลากหลายประกอบกับมีพื้นที่ป่าทางธรรมชาติที่ยังบริสุทธิ์ ทำให้มีนักท่องเที่ยวไหลเข้ามา

[41] สัมภาษณ์นายชุ่ม มูลคำ, อ้างแล้ว.

คึกคัก จากการรายงานทางสถิติพบว่าในปี พ.ศ. 2531 มีนักท่องเที่ยว 35,000 คน พ.ศ. 2532 มี 56,000 คน พ.ศ. 2533 มี 125,000 คน และ พ.ศ. 2537 มี 171,165 คน [42] ผลจากการท่องเที่ยวก็ได้ส่งผลกระทบต่อคนในพื้นที่เวียงใต้เป็นอย่างมาก การพัฒนาในช่วงเวลานี้ได้ส่งผลให้เกิดการปรับตัวของกลุ่มคนท้องถิ่น และการเข้ามาของคนนอกที่เข้ามาดำเนินการธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ได้แก่ การสร้างโรงแรมที่พัก เกสต์เฮาส์ ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก เป็นต้น

ช่วงปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา ธุรกิจที่พักในเวียงใต้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีนักลงทุนรายใหญ่จากต่างถิ่นเข้ามาซื้อที่ดินริมน้ำปาย ซื้อที่นาพัฒนาเป็นรีสอร์ทโดยเน้นการจัดการธุรกิจเต็มรูปแบบมีการวางแผนการตลาด เน้นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีกำลังจ่ายสูงที่ต้องการความสะดวกสบาย โดยจ้างผู้จัดการรีสอร์ทมืออาชีพที่มีประสบการณ์การทำงานในธุรกิจโรงแรมขนาดใหญ่ หรือมีเครือข่ายแน่นแฟ้นกับบริษัทท่องเที่ยวที่มีสาขาในเชียงใหม่และกรุงเทพฯ [43] ส่วนในเขตพื้นที่ตำบลแม่ฮี้ พบว่ามีการขยายตัวของธุรกิจเข้ามาโดยเฉพาะในเขตบ้านแม่เย็นที่มีการลงทุนของนักลงทุนรายใหญ่จากต่างจังหวัด เช่น นักลงทุนภาคใต้ที่เข้ามาหลังจากช่วงเหตุการณ์สึนามิเมื่อปี พ.ศ. 2548 ทั้งนี้เป็นผลพวงจากการที่นายทุนสนใจลงทุนทำธุรกิจที่พักในเขตที่ดินรอบนอกเมืองปายมากขึ้น ได้แก่ เขตตำบลเวียงเหนือ ตำบลแม่ฮี้ และตำบลทุ่งยาว โดยส่วนใหญ่มักเป็นที่ดินที่กระจายตัวอยู่ตามริมแม่น้ำปาย และเป็นที่ดินผืนนาแปลงขนาดใหญ่ เพื่อคงความงดงามของธรรมชาติและเป็นใช้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว

ส่วนคนท้องถิ่นบางส่วนก็มีการปรับตัวตามกระแสการท่องเที่ยวปาย ดังเช่น การเปลี่ยนรูปแบบการใช้ชีวิตจากชาวบ้านมาเป็นพ่อค้า แม่ค้า เจ้าของธุรกิจเกสต์เฮาส์ หรือการรวมกลุ่มทอผ้าปกาเกอะญอของบ้านแม่ปิงเพื่อผลิตสินค้าจำหน่ายนักท่องเที่ยวในรูปแบบของกลุ่มแม่บ้าน นอกจากนั้นยังเกิดกรณีความขัดแย้งในเรื่องการใช้และการจัดการทรัพยากร ทั้งเรื่องที่ดิน น้ำ ระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการอันเนื่องจากสาเหตุของการขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยว ตลอดจนความขัดแย้งเรื่องทรัพยากรทางวัฒนธรรม ดังเช่นกรณีพระธาตุแม่ฮี้

ค. สถานการณ์และผลกระทบจากการท่องเที่ยว

ปัจจุบันนี้พบว่าผลจากกระแสการท่องเที่ยวเมืองปายกำลังก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในเรื่องของการใช้ทรัพยากรที่ดินและน้ำ ระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการอันเนื่องจากสาเหตุของการขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการขยายตัวของสิ่งก่อสร้างที่พัก เกสต์เฮาส์ในเขตบ้านแม่เย็นและแม่ฮี้ ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากรร่วมกัน รวมทั้งจำนวนเกสต์เฮาส์ที่เพิ่มมากขึ้นก็ส่งผลให้มีความต้องการใช้น้ำเพิ่มตามลำดับโดยเฉพาะในช่วงฤดูการท่องเที่ยว ดังคำสัมภาษณ์ของนายประพล ตานัน เจ้าหน้าที่ฝ่ายโยธาประจำ อบต. แม่ฮี้ เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรที่ดินและน้ำอย่างน่าสนใจว่า

"ที่นาจริงๆ ของบ้านแม่ฮี้ที่ทำเกษตรยังคงเหลือเยอะอยู่ แต่เส้นตรงลำเหมืองที่ติดถนนนั้นขายเกือบหมดแล้ว ตอนนี้กฎหมายเกี่ยวกับผังเมืองนั้นขั้นตอนเยอะกว่าจะผ่านทั้งหมด

---

[42] สุรีย์ บุญญานุพงศ์, **ผลกระทบจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว : กรณีศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน** (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่(เอกสารอัดสำเนา), 2539), 31, 108.

[43] ดวงใจ หล่อธนวณิชย์, "จากปางมะผ้าสู่ปาย : บนเส้นทางพัฒนาการท่องเที่ยว ," ใน **พลวัตทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮองสอน** (เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร วันที่ 9-10 สิงหาคม 2549).

นายทุนก็มาซื้อที่ไปหมดแล้ว ถ้ากฎหมายเร็วป่านนี้ก็สามารถคุ้มครองที่ได้หมด ช่วยให้เราสามารถกันโซนพื้นที่การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรหรือที่อยู่อาศัยได้ เพราะไม่มีกฎหมายคุ้มครอง ชาวบ้านทุกคนก็มีสิทธิ์ขายที่ ต่อไปอีกหน่อยปัญหาจะเกิดเยอะ น้ำเสียก็จะมีเพราะว่าเกสต์เฮาส์เพิ่มขึ้น ทางบ้านทรายขาวยังไม่ค่อยมีคนนอกเข้ามา ส่วนใหญ่กิจการเป็นของชาวบ้านเอง พื้นที่ที่ยังไม่มีคนนอกเข้าไปทำกิจกรรมคือ บ้านแม่ปิง เพราะชุมชนมีความเข้มแข็ง วางแผน คิดเองทำเอง ห้ามทุกอย่างที่เกี่ยวกับการบุกรุกทำลายสิ่งแวดล้อม[44]

นอกจากนั้นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนก็ลดน้อยลง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน คือบ้านแม่เย็น ที่อยู่ติดกับเขตเทศบาลเมืองปาย ที่มีการย้ายเข้าย้ายออกของคนในหมู่บ้านตลอดเวลา รวมทั้งบทบาทของชุมชนในการเข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นในเวทีประชาคมต่างๆ ของหมู่บ้าน หรือการเข้าร่วมงานบุญทางศาสนามีความสำคัญลดน้อยลงตามไปด้วย

"เดี๋ยวนี้คนนอกเยอะ เวลาประชุมกันเลยคุยกันยาก ปกครองยากโดยเฉพาะผู้ประกอบการเรื่องการร่วมงานในชุมชน เมื่อก่อนไปทั้งครอบครัว เดี๋ยวนี้จะส่งตัวแทนไปและการเกี่ยวข้าวเมื่อก่อนลงแขกกันไม่ได้จ้างแรงงานแต่ตอนนี้ต้องจ่ายค่าจ้างคนที่มาช่วยเกี่ยวข้าว ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนน้อยลง...ปัญหาอีกอย่าง คือ การย้ายเข้าทะเบียนบ้านเพื่อได้เลขที่บ้านและนำไปขอหม้อแปลงไฟฟ้าไปใช้ มีการย้ายเข้าย้ายออกตลอดเวลา บ้านเลขที่ในบ้านนั้นเยอะเพราะต้องการหม้อไฟ บางคนเอาบ้านเลขที่เยอะเข้าไว้จะได้เอาหม้อไฟเยอะ แต่ความจริงแล้วไม่มีคนอยู่ในบ้านจำนวนที่ย้ายมาเอาบ้านเลขที่ไม่น่าจะต่ำกว่า 50 หลัง" [45]

ตลอดจนปัญหาเรื่องการใช้เสียงของผู้ประกอบการร้านค้า ร้านอาหาร ที่เปิดให้บริการเกินเวลาที่กำหนดและส่งเสียงดังเป็นที่สร้างความรำคาญให้กับชาวบ้านเป็นอย่างมาก ดังที่ปรากฏในข้อร้องเรียนของทางอบต. แม่ฮี้ ซึ่งเป็นปัญหาของคนที่มาอยู่ใหม่กับชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องนักท่องเที่ยวทำร้ายร่างกายชาวบ้าน ปัญหายาเสพติดที่เข้ามาพร้อมกับนักท่องเที่ยว หรือการรุกล้ำพื้นที่อนุรักษ์หัวฝายแม่เย็นในการจัดงาน half moon party ของผู้ประกอบการรายหนึ่งที่ติดสินบนให้กับทางเจ้าหน้าที่รัฐ

ง. การทำงานร่วมกันระหว่างงานวิชาการและชุมชน

จากกระบวนการทำงานที่ผ่านมาในพื้นที่บ้านแม่ฮี้ พบว่าบ้านแม่ฮี้ เป็นหมู่บ้านหนึ่งในอำเภอปาย ที่มีความร่ำรวยทั้งด้านทรัพยากรทางธรรมชาติและด้านวัฒนธรรม มีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเอง รวมทั้งมีแหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าโดยเฉพาะพระธาตุแม่ฮี้ ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนมาช้านาน ดังนั้นทางโครงการสืบค้นฯ ได้จัดเวทีชาวบ้านแม่ฮี้ ณ ศาลาประชาธิปไตยบ้านแม่ฮี้ ตำบลแม่ฮี้ เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2551 เพื่อต้องการระดมความคิดเห็นร่วมแลกเปลี่ยนในเรื่องของความรู้ด้านประวัติศาสตร์ชุมชน

[44] สัมภาษณ์นายประพล ตานัน, อายุ 41 ปี, เจ้าหน้าที่ฝ่ายโยธา องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ฮี้ อ.ปาย จ. แม่ฮ่องสอน, 28 มีนาคม 2554.

[45] สัมภาษณ์นางมณฑล เจตน์ดำรงเลิศ, อายุ 42 ปี, บ้านเลขที่ 61/1 หมู่ที่ 1 ต. แม่ฮี้ อ. ปาย จ. แม่ฮ่องสอน, 28 มีนาคม พ.ศ. 2554.

แหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุที่สำคัญในพื้นที่และวัฒนธรรมประเพณีภายในชุมชนของชาวบ้านแม่ฮี้ และจากการจัดเวทีในครั้งนั้นสามารถสรุปเป็นประเด็นที่น่าสนใจหลักๆ ดังนี้

(1) **เรื่องของแหล่งโบราณคดีและโบราณวัตถุในเขตตำบลแม่ฮี้** ได้แก่ พระธาตุแม่ฮี้ พระธาตุแม่เย็น วัดหนองบัว ศิลาจารึกวัดศรีเกิด ซึ่งขุดพบที่วัดหนองบัว บริเวณศูนย์ข้อมูลเก่าของบ้านแม่ฮี้พระพุทธรูปเก่า ปั๊บสาและใบลานในวัดแม่ฮี้

(2) **เรื่องของภูมิปัญญาในท้องถิ่น** เช่น การจักสาน การทำถั่วเน่า ยังคงทำการผลิตในครัวเรือน แต่ยังไม่ได้มีการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างจริงจัง

(3) **เรื่องการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลเรียนรู้ของชุมชน** เดิมในเขตตำบลแม่ฮี้เคยมีการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2546 ที่ผ่านมา แต่เกิดปัญหาในเรื่องของการจัดการ จึงเป็นเหตุให้โครงการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมตำบลแม่ฮี้ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ดังนั้นในเวทีชาวบ้านเสนอให้มีการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมตำบลแม่ฮี้ขึ้นใหม่เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์โบราณคดี วิถีชีวิตของชุมชน ตลอดจนนำเสนอแนวทางการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน เช่น แหล่งการเรียนรู้ของเด็กนักเรียน ศูนย์ข้อมูลให้แก่นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจและผลักดันให้เป็นหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียน

(4) **บทเรียนจากกรณีปัญหาเรื่องพระธาตุแม่ฮี้** ในช่วงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2551 ที่ผ่านมา พบว่าชาวบ้านต้องการบูรณะพระธาตุแม่ฮี้ โดยเสนอการปรับปรุงพื้นที่โดยรอบและตัดถนนทางขึ้นพระธาตุ หลังจากนั้นได้มีการสร้างสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ ห้องน้ำ อาคารประดิษฐานพระพุทธรูป นอกจากนั้นยังได้มีคณะศรัทธาแสดงเจตน์จำนงว่าต้องการสร้างเจดีย์บริวารพระธาตุแม่ฮี้ และพระรูปของพระนเรศวร พระเอกาทศรถและพระนางสุพรรณกัลยา[46]

ดังนั้นทาง อบต. แม่ฮี้ ซึ่งเป็นหน่วยงานการปกครองส่วนท้องถิ่นที่รับผิดชอบในพื้นที่ดังกล่าว จึงได้จัดเวทีประชุม เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2553 ในหัวข้อเรื่อง ทิศทางการบูรณะโบราณสถาน ในเขตตำบลแม่ฮี้ ณ ศาลาประชาธิปไตยแม่ฮี้ หมู่ 5 บ้านแม่ฮี้ ต. แม่ฮี้ โดยผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วย นายก อบต. และเจ้าหน้าที่ของตำบลแม่ฮี้ คณาจารย์จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ [47] เจ้าหน้าที่จากอำเภอปาย นายเชิดศักดิ์ ตรีรยาภิวัฒน์ (ตัวแทนโครงการสืบค้นและจัดการฯ) และชาวบ้านผู้สนใจ

โดยขณะนี้เจ้าหน้าที่ทางกรมศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ ได้เข้ามาสำรวจโบราณสถานแล้ว และได้กำหนดแผนงานการบูรณะในปีงบประมาณพ.ศ. 2554 แต่จากสถานการณ์ปัญหาที่พบกลับสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเขตบ้านแม่ฮี้ อันเป็นผลพวงจากการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยวในอำเภอปายโดยทางกลุ่มชาวบ้านได้รวมตัวกันจัดตั้งเป็นคณะทำงานเพื่อบูรณะพระธาตุแม่ฮี้ มีความต้องการปรับภูมิทัศน์บนพระธาตุแม่ฮี้และพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว จุดชมวิวทิวทัศน์ในเขตอำเภอปาย จึงได้ประสานขอความร่วมมือจากอาจารย์คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ออกแบบแปลนการปรับภูมิทัศน์ โดยขณะนี้แบบแปลนการปรับปรุงได้ผ่านมติ

[46] ขณะนี้กรณีการสร้างรูปเคารพของพระนเรศวร พระเอกาทศรสและพระนางสุพรรณกัลยา ได้ยุติลงไปเนื่องจากชาวบ้านคัดค้าน จึงทำให้คณะศรัทธา ต้องเปลี่ยนสถานที่ประดิษฐานใหม่ เป็นที่วัดทรายขาว ต. แม่ฮี้

[47] อาจารย์ที่รับผิดชอบการออกแบบแปลนการปรับปรุงภูมิทัศน์ ได้แก่ อ. ประวิทย์, ผศ. สุริยา (ที่ปรึกษา), อ. สถาปนา (ภูมิสถาปัตย์), อ. ธีรยุทธ (ภาควิชาสถาปัตย์ไทย) และอ. รัชฎา (ประวัติศาสตร์ศิลปะ)

ชาวบ้านแล้ว และจากการสำรวจพระธาตุแม่ฮี้ ล่าสุดพบว่ามีการก่อสร้างห้องน้ำ อาคารถาวรเพื่อประดิษฐาน พระพุทธรูป และมีการปรับไถที่ดินบริเวณทิศเหนือของพระธาตุแม่ฮี้เพื่อเป็นลานจอดรถ ส่วนตัวพระธาตุแม่ฮี้ยังคงสภาพเดิม

อย่างไรก็ตามยังมีกลุ่มชาวบ้านที่เป็นห่วงเรื่องของแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาพระธาตุแม่ฮี้ แม้ว่าพื้นที่การก่อสร้างแบบแปลนปรับปรุงภูมิทัศน์จะเป็นคนละส่วนกับพระธาตุแม่ฮี้ก็ตาม ดังคำกล่าวของพี่จำเนียม ที่กล่าวด้วยน้ำเสียงตัดพ้อว่า *"พวกเรา.. (โครงการสืบค้นฯ) เข้ามากระตุ้นชาวบ้านแล้วไม่ใช่ปล่อยไปตามบุญตามกรรม เพราะตอนนี้ชาวบ้านเราไม่มีหลักไปต่อ.."* **จากการสนทนาในวันนั้นทำให้เราพบว่า การทำงานวิจัยในพื้นที่วิจัยโดยเฉพาะกับชุมชนที่ค่อนข้างมีศักยภาพเข้มแข็งทางกระบวนการทางความคิด จำเป็นต้องติดตามสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ตลอดเวลาเพื่อรับรู้ถึงปัญหาและจะได้แลกเปลี่ยนสถานการณ์กับชุมชนได้ทันท่วงที**

จากกรณีปัญหาดังกล่าว เราในฐานะที่ทำงานวิชาการ สามารถมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่ได้จากการเก็บภาคสนามทั้งด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ โดยการนำเสนอข้อมูลที่ค้นพบในพื้นที่หรืออธิบายเรื่องของกระบวนการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางโบราณคดี ตลอดจนการจัดการความรู้ทางด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ตลอดจนการจัดเวทีสัมมนาเพื่อแลกเปลี่ยนความคิด เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนกำหนดเป็นทิศทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนมากที่สุด ทั้งนี้เพื่อให้การจัดการความรู้โบราณคดีและประวัติศาสตร์ในพื้นที่ที่ทำการศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีความยั่งยืนในการอนุรักษ์ รักษา สืบสานและส่งผ่านความรู้และหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ต่อชุมชน

"ชุมชนกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม" เป็นอีกส่วนที่นำเสนอเพื่อให้เกิดประโยชน์จากการศึกษาวิจัยในเรื่องประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ประโยชน์ที่เป็นรูปธรรม คือ ทำให้เห็นบริบททางสังคมวัฒนธรรมด้านต่างๆ ไปจนถึงการดำเนินชีวิตของผู้คนในแต่ละยุคแต่ละสมัย โดยการนำไปใช้ในการสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและพิพิธภัณฑ์เมือง (local museums) กับการสนับสนุนการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (sustainable tourism) การจัดการทางวัฒนธรรมที่มีการนำเอาข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาใช้เป็นทรัพยากรในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ ที่บอกเล่าเรื่องราวของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ โดยแสดงให้เห็นถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในด้านต่างๆ ที่เป็นไปตามมิติเวลาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน นำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนอันก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นในหลายๆ ด้าน

ในการศึกษาครั้งนี้ได้เลือกศึกษาชุมชนอย่างลึกซึ้ง ในด้านผลกระทบต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ เช่น ชุมชนจะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากร เศรษฐกิจ การเมืองและศาสนาอย่างไรบ้าง คนในท้องถิ่นมีการจัดการประวัติศาสตร์ชุมชนของตนเองอย่างไร ซึ่งการศึกษาได้เลือกพื้นที่ บ้านไร่ อำเภอปางมะผ้า และ บ้านแม่ฮี้ อำเภอปาย เป็นพื้นที่กรณีตัวอย่าง

ผลจากการศึกษาพบว่า บ้านไร่ และบ้านแม่ฮี้มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และสังคมที่แตกต่างกัน

1. บ้านไร่ อำเภอปางมะผ้า

(1) พัฒนาการตั้งถิ่นฐานชุมชน ในส่วนของประเด็นพัฒนาการตั้งถิ่นฐานชุมชน บริเวณบ้านไร่เป็นบริเวณที่มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาติพันธุ์หลายกลุ่ม เช่น กลุ่มไทใหญ่จากบ้านน้ำกัด กลุ่มม้งจากหัวน้ำแม่ฮ่องสอน และสุดท้ายเป็นกลุ่มคนเมืองจากบ้านสบแพม อำเภอปาย โดยมีปัจจัยหลักคือ การเข้ามาทำกินในพื้นที่อุมสมบูรณ์ มีน้ำลาง ต่อมาจากการเข้ามาของการจัดการโดยหน่วยงานราชการและองค์กรต่างๆ ทำให้เกิดการจ้างแรงงานเพิ่มขึ้น ซึ่งทำให้มีการอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาทำงานเป็นลูกจ้างจากภาคอีสาน

(2) เงื่อนไขและปัจจัยการอพยพการตั้งถิ่นฐาน ปัจจัยหลักของการอพยพ คือ การเข้ามาใช้พื้นที่เพื่อทำกิน โดยเฉพาะกลุ่มไทใหญ่ และกลุ่มม้ง ในบริเวณพื้นที่บ้านไร่ กลุ่มลาหู่บริเวณบ้านท่าไคร้ (ก่อนที่จะอพยพกลับไปยังบ้านย่าป่าแหน) นอกจากนี้ยังมีปัจจัยสำคัญอื่นๆ คือ การเข้ามาสัมปทานป่าไม้ของ ออป. ในเขตลุ่มน้ำลาง และโครงการพัฒนาลุ่มน้ำลางอันเนื่องจากพระราชดำริ–ศูนย์วิจัยข้าว กรมการเกษตร เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่บ้านไร่ และเกี่ยวเนื่องมากขึ้น ได้แก่ ไทใหญ่ ม้ง คนเมือง คนอีสาน และคนไตนอก

(3) ทรัพยากรทางวัฒนธรรม ในพื้นที่บ้านไร่ มีการศึกษาวิจัยทางด้านโบราณคดี วัฒนธรรมอย่างเด่นชัดผ่านโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงฯ หรือโครงการทำให้ชุมชนมีศักยภาพความรู้ด้านโบราณคดี วัฒนธรรมเกิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพิงผาบ้านไร่ และพิพิธภัณฑ์ชุมชนบ้านไร่ ซึ่งเป็นจุดเด่นที่สำคัญ ในขณะที่ชุมชนเองก็มีความต้องการพัฒนาจุดแข็งของตนให้เด่นชัดขึ้น

2. บ้านแม่ฮี้ อำเภอปาย

(1) พัฒนาการตั้งถิ่นฐานชุมชน บ้านแม่ฮี้ เป็นกลุ่มบ้านดั้งเดิมในอำเภอปาย กลุ่มคนเมือง คนลื้อจากเชียงใหม่อพยพเข้ามาตั้งบ้าน ต่อมามีการขยายชุมชนออกไปทั้งสองฝากของน้ำแม่ฮี้ ทั้งฟากฝั่งบ้านแม่เย็นและบ้านท่าปาย นอกจากนี้บริเวณพื้นที่ใกล้เคียงนั้นก็มีการอพยพของกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มไทใหญ่ที่บ้านทรายขาว กลุ่มปกาเกอะญอบ้านแม่ปิง

(2) เงื่อนไขและปัจจัยการอพยพการตั้งถิ่นฐาน ในพื้นที่แม่ฮี้ การอพยพย้ายถิ่นฐานมีสาเหตุหลัก คือ การหาพื้นที่เพื่อทำมาหากินที่มีความอุดมสมบูรณ์

(3) ทรัพยากรทางวัฒนธรรมด้วยการเป็นพื้นที่รอบนอกของพื้นที่เวียงใต้ที่มีการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยว ทำให้มีการพัฒนาชุมชน เช่น การพยายามจัดตั้งศูนย์ข้อมูลเรียนรู้ของชุมชนในปี 2546 เพื่อใช้ศักยภาพทางวัฒนธรรมของชุมชน เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องของแหล่งโบราณคดีและโบราณวัตถุในเขตตำบลแม่ฮี้ ได้แก่ พระธาตุแม่ฮี้ พระธาตุแม่เย็น วัดหนองบัว ศิลาจารึกวัดศรีเกิด แต่งานครั้งนั้นไม่ประสบความสำเร็จ ต่อมาในช่วงที่โครงการวิจัยฯ เข้ามาศึกษา ชุมชนแม่ฮี้มีความพยายามในการดึงศักยภาพของตนมาอีกครั้ง เกิดความตื่นตัวในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมมากขึ้น เช่น การบูรณะพระธาตุแม่ฮี้ การสร้างศูนย์วัฒนธรรมแม่ฮี้ใหม่

เมื่อเปรียบเทียบกระบวนการเปลี่ยนแปลงของบ้านไร่และบ้านแม่ฮี้ พบว่าบ้านแม่ฮี้นั้นเป็นพื้นที่รอบนอกเขตเวียงใต้ ซึ่งมีการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยวเมืองปายทำให้มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของชาวบ้านแม่ฮี้มากกว่าในพื้นที่บ้านไร่ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงที่ช้ากว่า บ้านไร่ที่ยังไม่เป็นที่นิยมสำหรับนักท่องเที่ยวทั่วไป ขณะที่เขตแม่ฮี้กำลังรับผลกระทบจากการขยายตัวจากการท่องเที่ยวอย่างรวดเร็วของอำเภอปาย ดังนั้นการจัดการชุมชนของบ้านแม่ฮี้จึงไม่มุ่งเน้นไปที่ทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพียงอย่างเดียว เพราะผลกระทบอื่นนั้นดูจะเป็นปัญหามากกว่า คือ การจัดการเรื่องทรัพยากร เช่น เรื่องน้ำ ที่ดินซึ่งเป็นผลต่อเนื่องมาจากการขยายตัวของการท่องเที่ยวในพื้นที่รอบนอกเขตเวียงใต้

ดังนั้นถ้าเรามองเรื่องการจัดการวัฒนธรรมของบ้านไร่ และบ้านแม่ฮี้ พบว่าทั้งสองหมู่บ้านใช้ความรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเป็นจุดแข็งในการจัดการการท่องเที่ยวเช่นเดียวกัน แต่เงื่อนไขของการปรับตัวแม่ฮี้นั้นสัมพันธ์ในลักษณะวงกว้างกว่าบ้านไร่ นำไปสู่แนวทางการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่ต้องคำนึงถึงบริบทของชุมชนแตกต่างกัน

ผลการวิเคราะห์ด้านประวัติศาสตร์ทั้งสองประเด็นทำให้เห็นการลำดับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ศึกษาเพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง บริบท เงื่อนไข และปัจจัยที่แตกต่างกันออกไปส่งให้ชุมชนในพื้นที่ศึกษาแต่ละชุมชนมีลักษณะที่เป็นเฉพาะ ดังนั้นการเสนอหนทางที่ควรจะเป็นไปในการจัดการทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ต้องคำนึงถึงธรรมชาติของแต่ละชุมชน เนื่องจากการดำรงอยู่ท่ามกลางบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่อย่างต่อเนื่องจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งการดำเนินการการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมนั้นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย พร้อมกันนั้นยังต้องมีการวางแผนในการกำหนดนโยบายในเชิงปฏิบัติการต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในฐานะที่มีส่วนร่วมในการรับผลลัพธ์ที่ได้จากการดำเนินการ

บทที่ 4
ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์กับการจัดมรดกวัฒนธรรม

นุชนภางค์ ชุมดี

ประโยชน์จากการศึกษาวิจัยในเรื่องประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ประโยชน์ที่เป็นรูปธรรม คือ ทำให้เห็นบริบททางสังคมวัฒนธรรมด้านต่างๆ ไปจนถึงการดำเนินชีวิตของผู้คนในแต่ละยุคแต่ละสมัย ซึ่งการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่มีการนำเอาข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาใช้เป็นทรัพยากรนั้นแสดงให้เห็นถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในด้านต่างๆ ที่เป็นไปตามมิติเวลาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน นำไปสู่การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอันก่อให้ที่เกิดประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นในหลายๆ ด้าน

ดังนั้นการศึกษาครั้งนี้ได้ศึกษาชุมชนในพื้นที่อำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนยวม ในประเด็นเรื่องกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ เช่น การเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากร เศรษฐกิจ การเมืองและศาสนา รวมถึงเพื่อที่เราจะต้องทำความเข้าใจว่าคนในท้องถิ่นมีการจัดการประวัติศาสตร์ชุมชนของตนเองอย่างไรมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

4.1 ความรู้เรื่องการตั้งถิ่นของปู่ย่าตายาย

ช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ของชุมชนในอำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนยวมมีการแบ่งตามเงื่อนไขที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชน เพื่อให้ภาพของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ทั้งการทำมาหากิน ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อต่างๆ ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของชุมชนนั้นส่งผลให้ชุมชนมีการปรับตัวตามเงื่อนไขที่เกิดขึ้นที่แตกต่างกัน การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงไม่สามารถตั้งกรอบเวลาได้แน่นอนตายตัว ส่งผลให้แต่ละชุมชนนั้นมีช่วงเวลาของแต่ละยุคที่แตกต่างกันออกไป **ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่า แต่ละชุมชนนั้นมีความทรงจำร่วมเรื่องการตั้งถิ่นฐานของยุคปู่ย่าตายายตั้งแต่เริ่มต้นหากอยู่ในช่วงรุ่นปู่ย่าตายายที่นับรุ่นได้ หรือประมาณ 3 ช่วง อายุคน แต่ถ้าหากเป็นเรื่องอดีตของพื้นที่ ชุมชนนั้นกลับมีเรื่องเล่าที่แตกต่างกันไป ดังนั้นความรู้เรื่องของชุมชนฯ สามารถแบ่งช่วงเวลาออกเป็น**

ช่วงที่หนึ่ง เป็นยุคการปักหลัก หรือยุคปู่ย่าตายาย หรือยุคก่อร่างสร้างตัว ซึ่งเป็นยุคเริ่มต้นของการอพยพของผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่วิจัยทั้งสามพื้นที่ โดยมีเงื่อนไขของแต่ละชุมชนแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกันออกไป ในช่วงนี้ถือว่าเป็นช่วงของ**ความหลากหลายชาติพันธุ์**

ช่วงที่สอง เป็นยุคการเปลี่ยนแปลง และปรับตัวของชุมชน หรือช่วง 2500-2530 เป็นช่วง**การปรับตัวของพหุลักษณ์กับเศรษฐกิจแบบใหม่** เป็นช่วงที่มีความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างมาก เช่น การเข้ามาของถนนดำ ไฟฟ้า รถโดยสาร รวมทั้งพืชอื่นๆ ที่เข้ามาปลูกเพื่อค้ามากกว่าการปลูกเพื่อการยังชีพเหมือนดังเดิม เช่น กระเทียม ถั่ว ยาสูบ เป็นต้น

ช่วงที่สาม หลัง พ.ศ. 2530 จนถึงปัจจุบัน เป็นยุคของการก่อร่างสร้างตัวต่อสังคมยุคใหม่ ในช่วงเวลานี้ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาพื้นที่ระหว่างการจัดการของรัฐ หรืออาจจะรวมถึงการเข้ามาของกลุ่มอื่นๆ

เช่น กลุ่มธุรกิจการค้า กลุ่มนักท่องเที่ยว หรือแม้แต่กลุ่มนักวิจัยด้านต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

4.2 ความรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

แม้ว่าชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่ที่เป็นเรื่องไกลตัวมากไปกว่าเรื่องการทำมาหากิน กล่าวคือ ชุมชนให้ความสำคัญกับพื้นที่ในปัจจุบันที่เป็นเรื่องการทำมาหากิน และความเชื่อ ประเพณี ซึ่งมีผลต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบันมากกว่าเรื่องราวของพื้นที่ในอดีต ***ชาวบ้านไม่ได้เชื่อมโยงชุมชนโดยประวัติศาสตร์ แต่เชื่อมโยงโดยการเป็นเจ้าของพื้นที่*** ดังนั้นการโยงสำนึกร่วมกันของชุมชนต่อพื้นที่ที่มีช่องว่างของเวลานั้นควรคำนึงถึง “การสร้างคุณค่าของชุมชน” ว่า ชุมชนนั้นมีประวัติศาสตร์ความเป็นมา และชุมชนเห็นความหมายของพื้นที่ และสามารถดึงศักยภาพทางวัฒนธรรมของชุมชน เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องของแหล่งโบราณคดีและโบราณวัตถุมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งจะทำให้เกิดการรื้อฟื้นสำนึกประวัติศาสตร์ที่เป็นความทรงจำร่วม ซึ่งจะนำไปสู่การมี “สมบัติชุมชน” เพื่อการจัดการวัฒนธรรมต่อไป

4.2.1 อำเภอปาย

พื้นที่อำเภอปาย มีการใช้พื้นที่อย่างต่อเนื่องและหลากหลาย ทั้งความรู้จากหลักฐานโบราณคดี เอกสาร และคำบอกเล่าที่สอดคล้องกัน เช่น หลักฐานโบราณคดี อย่างร่องรอยคูน้ำคันดิน หรือ โบราณสถาน สมัยล้านนา ข้อมูลจากคำสัมภาษณ์ ประกอบ เอกสารท้องถิ่นฉบับ ต่างๆ ที่ ระบุถึงการ สร้างเมืองปาย ในช่วง พ.ศ. 2400 และสามารถสืบย้อนกลับไปอย่างน้อยสามช่วงคน โดยเฉพาะในเขตเวียงเหนือ เวียงใต้ แม่ฮี้ ที่มีคนอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องในพื้นที่เดิม

กลุ่มแรก เป็นคนไทใหญ่ ที่ขยายการตั้งบ้านเรือนจากเขตบ้านเวียงเหนือ และการอพยพเข้ามาจากฝั่งพม่า (ไทใหญ่ดั้งเดิม, ธุรกิจทำไม้, การหลีกหนีภัยความไม่สงบระหว่างแนวชายแดนไทย-พม่า)

กลุ่มที่สอง เป็นคนเมืองจากจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน แพร่และน่าน (แสวงหาที่ดินทำกิน การเข้ามารับราชการในพื้นที่อำเภอปาย และหลบหนีการเสียภาษี 4 บาท ให้กับทางราชการ)

กลุ่มที่สาม เป็นกลุ่มมุสลิม (จีนฮ่อ) ช่วง พ.ศ. 2497 สายตระกูลบุษกร เข้ามาตั้งหลักแหล่งทำการค้าขาย (พ่อค้าทางไกล-ทุนท้องถิ่นที่ประสบความสำเร็จแทนกลุ่มไทใหญ่)

สำหรับ ช่วงการกระแสการท่องเที่ยวของปาย ตั้งแต่ พ.ศ. 2540-ปัจจุบัน เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงของชุมชนมากที่สุด โดยเฉพาะในเขตพื้นที่เวียงใต้ และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เช่น การขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยว โดยเฉพาะในเขตบ้านแม่เย็น บ้านแม่ฮี้ บ้านตาลเจ็ดต้น บ้านแม่นาเติง (บริเวณเส้นทางรอบนอกของแอ่งที่ราบปาย) แต่อย่างไรก็ตามความรู้เกี่ยวกับชุมชนในช่วงเวลานี้ถือว่ายังขาดข้อมูลในหลายๆ ด้าน เช่น กลุ่มนักท่องเที่ยว รสนิยมการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลง รวมถึงผู้ประกอบการเกี่ยวกับธุรกิจการท่องเที่ยว สิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ ในการสร้างความรู้เรื่อง “อดีตเมืองปาย” ได้มีการหยิบยกประวัติศาสตร์เมืองปายมาใช้ประกอบเนื้อหาการท่องเที่ยวจริง แต่ความรู้ยังเป็นส่วน เช่น ความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญๆ เท่านั้น เช่น สะพานประวัติศาสตร์ วัดน้ำฮู

สิ่งที่เกิดขึ้น คือ การพยายามจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของ เจ้าของพื้นที่ ที่แตกต่างกัน เช่น ในเรื่องการใช้และการจัดการทรัพยากร เช่น เรื่องที่ดิน น้ำ และทรัพยากรทางวัฒนธรรม ดังกรณี

พระธาตุแม่ฮี้ ระหว่างกลุ่มการปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มชาวบ้านที่หลากหลายความคิด ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว นักวิจัยและผู้ประกอบการอันเนื่องจากสาเหตุของการขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวในช่วงหลัง พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา

□

4.2.2 อำเภอปางมะผ้า

ความโดดเด่นพื้นที่ที่น่าสนใจ คือ ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ มีการอพยพเข้ามาในพื้นที่ปางมะผ้าหลายกลุ่ม ทำให้พื้นที่ปางมะผ้านั้น มีต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมที่สูง สิ่งที่นอกเหนือไปจากสภาพแวดล้อมทั่วไปของพื้นที่ปางมะผ้าที่ประกอบด้วยภูเขาสูงสลับซับซ้อน **สิ่งที่โดดเด่นมากสำหรับพื้นที่นี้คือการเป็นแหล่งวัฒนธรรมโลงไม้** ส่วนวัฒนธรรมนั้นสืบเนื่องมาจาก การตั้งถิ่นฐานและเส้นทางการอพยพเคลื่อนย้ายของหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มอพยพหลัง พ.ศ. 2500

นอกจากนี้อำเภอปางมะผ้ายังเป็นพื้นที่มีการศึกษาจากแวดวงนักวิชาการหลายๆ ประเด็น เช่น ข้อมูลเอกสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของอำเภอปางมะผ้า ได้แก่ งานทางด้านแหล่งโบราณคดี การจัดทำฐานข้อมูลทางทรัพยากรถ้ำ และงานศึกษาทางชาติพันธุ์วรรณนาของกลุ่มคนบนพื้นที่สูง กลุ่มงานศึกษาถึงการปรับตัวของชุมชนภายใต้บริบทการพัฒนาและความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง กลุ่มงานวิจัยด้านการพัฒนาพื้นที่สูง เป็นเอกสารโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน (TG) ศึกษาเกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน ปัจจัยการดำเนินงาน และผลกระทบของการดำเนินงานโครงการฯ งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับบริบทความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอื่นๆ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา หรือส่งผลกระทบมาสู่พื้นที่ศึกษา เช่น งานอาจารย์พิมุข

แม้มีการศึกษาพื้นที่ปางมะผ้าในหลายๆ ประเด็น แต่เรื่องของการจัดการความรู้ภายในชุมชนช่วงกระแสการท่องเที่ยว โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีแหล่งโบราณคดี (ทรัพยากรทางวัฒนธรรม) กลับยังไม่ชัดเจน รวมถึงยังขาดข้อมูลเกี่ยวกับบริบททางการเมืองที่ร่วมสมัยกับชุมชน(หลัง พ.ศ. 2500) นอกจากนี้ยังขาดการทำงานร่วมกับพื้นที่และการใช้ความรู้และการจัดการความรู้ร่วมกับชุมชน แต่หากชุมชน ที่มีการวิจัยมาก่อนแล้ว กรณีบ้านถ้ำลอด บ้านไร่ ชุมชนสามารถเข้าใจกระบวนวิธีการทำงานของนักวิจัยได้ดีขึ้น

□

4.2.3 อำเภอขุนยวม

พื้นที่อำเภอขุนยวม เป็นพื้นที่ที่เน้นความเข้มข้นทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะไทใหญ่ ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่อย่างต่อเนื่องและยาวนานกว่ากลุ่มอื่นๆ ความรู้เกี่ยวกับชุมชนที่น่าสนใจ คือ เรื่องของช่วงเวลาการตั้งถิ่นฐานและเส้นทางการอพยพเคลื่อนย้าย ที่มีการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องในพื้นที่เดิม การเน้นเรื่องของเศรษฐกิจชุมชน มีการสืบเนื่องของกลุ่มตระกูล เช่น กลุ่มค้าไม้ กลุ่มพ่อค้าวัวต่าง ที่กลายเป็นกลุ่มทุนท้องถิ่น หรือบุคคลที่สำคัญ และมีบทบาทในชุมชน

แต่ที่น่าสนใจกว่าพื้นที่อื่นๆ อย่างอำเภอปาย และอำเภอปางมะผ้า คือ การ เน้นความทรงจำในช่วงเวลาสงครามโลกครั้งที่สอง ทั้งเรื่องเส้นทางเดินทัพของทหารญี่ปุ่น , ความทรงจำร่วมสมัยในเหตุการณ์ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของทหารญี่ปุ่น เรื่องเล่าในอดีต ที่เกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ในชุมชนกับทหารญี่ปุ่น จนนำมาสู่ การปรับปรุงพิพิธภัณฑ์สงครามฯ เรื่องของการจัดการความรู้ภายในชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงภายใต้กระแสการท่องเที่ยว โดยเฉพาะกรณีเหตุการณ์สงครามโลก

4.3 สรุป

ความรู้ที่ได้จากการทำงานภาคสนามที่ผ่านมาในอำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนยวม พบว่า ข้อมูลจากการวิจัยภายใต้โครงการส่วนใหญ่เป็นเนื้อหาข้อมูลหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี โดยเฉพาะประเด็นเรื่องพัฒนาการของชุมชนต่างๆ ทำให้เห็นภาพรวมพัฒนาการของ ทั้งสามอำเภอ ความรู้ต่างๆ มีความจำเป็นที่จะต้องได้รับ การศึกษา เพิ่มเติมโดยเฉพาะกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การนำข้อมูลไปตรวจสอบเพิ่มเติมกับเจ้าของชุมชน การปรับแก้งานให้มีความสมบูรณ์มากขึ้นเพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลที่มีความถูกต้อง และเป็นข้อมูลอ้างอิงในฐานะทุนทางสังคมที่สำคัญของชุมชน

ในการเก็บข้อมูลการจัดการความรู้และ มรดกวัฒนธรรมอำเภอปาย อำเภอปางมะผ้า และ อำเภอขุนยวม พบว่ามีการใช้ความรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเป็นจุดแข็งในการจัดกมรดกทางวัฒนธรรมเช่นเดียวกัน แต่ในขณะเดียวกันมรดกทางวัฒนธรรมที่ถูกเลือกให้มีความหมายต่อชุมชนนั้นๆ เป็น เรื่องของความทรงจำร่วมของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งปรากฏว่า**มรดกทางวัฒนธรรมต่างๆสัมพันธ์กับกระบวนการวิจัยของนักวิจัย หรือบุคคลจากภายนอก**ที่ส่งผลต่อการมองเห็นความหมายของความทรงจำที่มีผลต่อชุมชนแตกต่างกัน

บทที่ 5
สรุป

นุชนภางค์ ชุมดี

ในบทนี้เป็นการนำเสนอส่วนสรุปออกเป็น 3 ส่วน คือ (1) การทบทวนวรรณกรรม (2) การแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ และ (3) ศักยภาพการจัดการความรู้และทรัพยากรวัฒนธรรม

5.1 การทบทวนวรรณกรรม

การสำรวจสถานภาพความรู้ในอำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนยวม จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลจากสัมภาษณ์พบว่าข้อมูลสมัยประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่เป็นข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ส่วนข้อมูลจากเอกสารมีค่อนข้างน้อย ซึ่งจากข้อมูลสัมภาษณ์ทั้งจากความรู้ที่ศึกษาบ้างแล้วจากนักวิชาการท้องถิ่น แต่ยังถือว่ามีจำนวนน้อย และมีเนื้อหาเฉพาะเรื่อง ส่วนข้อมูลโครงการวิจัยสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ระยะที่ 1 และ 2 พบข้อมูลการตั้งถิ่นฐานของผู้คน และความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง จากหลักฐานประวัติศาสตร์บอกเล่า ซึ่งสามารถจัดลำดับความสัมพันธ์ของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และนำมาวิเคราะห์ เพื่ออธิบายประวัติศาสตร์ของชุมชน ตลอดจนความสัมพันธ์ของแต่ละชุมชนภายใต้เงื่อนไขบริบทความเปลี่ยนแปลงตามแต่ละช่วงเวลาประวัติศาสตร์ของชุมชนเป็นหลักออกเป็น ยุคสมัยต่างๆ

ส่วน การทบทวนวรรณกรรมเพื่อเป็นบริบททางความคิดในการประเมินและตีความข้อมูลที่ได้จากการวิจัย งานวิจัยครั้งนี้ได้ เน้นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ และสังคมในสมัยประวัติศาสตร์ และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชน ในแต่ละช่วงเวลา ดังนั้นเนื้อหาของการทบทวนงานวรรณกรรมในครั้งนี้ จึงพยายามที่ทำความเข้าใจเรื่องระบบเศรษฐกิจและสังคมโดยเฉพาะพื้นที่ภาคเหนือเป็นสำคัญ ซึ่งจากการทบทวนทำให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจเป็นบริบทที่สำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนในพื้นที่อำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนยวมตั้งแต่การเริ่มต้นการตั้งถิ่นฐานจนถึงการปรับตัวจากปัจจัยต่างๆ จนถึงปัจจุบัน

5.2 การแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์

จากการทบทวนวรรณกรรมหรือการสำรวจเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษาเพื่อทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของชุมชน สามารถแบ่งยุคสมัยประวัติศาสตร์ออกได้เป็น

ช่วงร่วมสมัยล้านนา : ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมืองกับล้านนา (พ.ศ. 1839-2317) แม้ว่าจะยังมีความไม่ชัดเจนว่าชุมชนหรือเมืองต่างๆ นั้นมีพัฒนาการควบคู่ไปกับเมืองเชียงใหม่มากน้อยเพียงใด แต่จากหลักฐานทางโบราณคดีทั้งสมัยก่อนประวัติศาสตร์ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยล้านนาได้ให้ภาพของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชุมชนมานานแล้วในพื้นที่ทั้งอำเภอปาย อำเภอขุนยวม และอำเภอปางมะผ้า แต่ยังไม่มีความชัดเจนเรื่องการตั้งถิ่นฐานของชุมชนสมัยพม่าปกครอง (พ.ศ. 2101-2317) สันนิษฐานว่าน่าจะมีชุมชนที่อาศัยอยู่ แต่เบาบาง เนื่องจากสถานการณ์ทางการเมืองสมัยนั้น

ช่วงการสร้างความเป็นถิ่นฐานและการเติบโตของท้องถิ่น (พ.ศ. 2317-2500)

ในเอกสารที่กล่าวถึงการพัฒนาพื้นที่ภาคเหนือหรือท้องถิ่นล้านนา พบว่า เจ้าผู้ปกครองล้านนาเข้ามาฟื้นฟูท้องถิ่นล้านนาตั้งแต่การสถาปนาราชวงศ์เชื้อเจ็ดตนแทนที่ราชวงศ์จากพม่า แต่สำหรับพื้นที่ชายแดนบริเวณจังหวัดแม่ฮ่องสอนนั้นเริ่มต้นหรือมีความชัดเจนขึ้นเมื่อมีการสถาปนา “ชานกะเล” เป็นเจ้าเมืองเมืองแม่ฮ่องสอนในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ราว พ.ศ. 2400 ทำให้ในพื้นที่ช่วงเวลานั้นเกิดการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเป็นสำคัญ ซึ่งเกิดขึ้นจาก (1) ปัญหาหัวเมืองชายแดนระหว่างล้านนากับพม่า และต่อมาเป็นกรณีพิพาทระหว่างสยามกับอังกฤษกรณีการทำไม้เละนำไปสู่ (2) การปฏิรูปการปกครองของสยาม และสามารถแบ่งออกเป็น 2 ช่วง

(1) สมัยอังกฤษทำไม้ และปัญหาชายแดน(พ.ศ. 2370-2475) ในช่วงเวลานี้พบชาวไทใหญ่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน มากขึ้นทั้งการทำมาค้าขายทำไม้กับบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่า การเข้ามาแสวงหาที่ดินทำกิน และการติดตามญาติพี่น้องเข้ามา รวมถึงการอพยพเนื่องจากปัญหาชายแดนไทย-พม่า

(2) สมัยสังคมและการเมืองสมัยใหม่ (พ.ศ. 2475-2500) ช่วงนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญหาหัวเมืองชายแดนระหว่างล้านนากับพม่าจากกรณีพิพาทเรื่องป่าไม้ จนนำไปสู่การป ฏิรูปการปกครองของสยามตั้งแต่สมัย รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา พบการอพยพของกลุ่มไทใหญ่ กลุ่มปกาเกอะญอ และกลุ่มคนเมืองที่เข้ามาแสวงหาที่ดินทำกิน และการติดตามญาติพี่น้องเข้ามา ในสมัยนี้มีเหตุการณ์สำคัญในพื้นที่คือ เหตุการณ์สงครามมหาเอเชียบูรพา หรือสงครามโลกครั้งที่ 2 ในช่วงปี พ.ศ. 2486-2488

ช่วงการพัฒนากับสังคมสมัยใหม่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2500-ปัจจุบัน)

(1) สมัยการพัฒนาสมัยใหม่ (พ.ศ. 2500-2530) มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในพื้นที่เช่น กลุ่ม ลาหู่ กลุ่มม้ง รวมทั้งกลุ่มจีนมุสลิม โดยมีสาเหตุจากการเมืองชายแดนและการหาที่ทำกินโดยเฉพาะพื้นที่สำหรับปลูกฝิ่นเป็นหลัก

(2) สมัยกระแสการท่องเที่ยว (พ.ศ. 2530-ปัจจุบัน) เป็นช่วงที่มีการพัฒนาการเมืองแม่ฮ่องสอนให้เป็นเมืองท่องเที่ยว ทำให้มีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่หลากหลายมากขึ้น เช่น การเข้ามาของกลุ่มคนภาคเหนือภาคอีสานที่เข้ามาทำงานรับจ้าง การเข้ามาอาศัยกับญาติพี่น้องของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และการเข้ามาทำงานในโครงการพระราชดำริต่างๆ

อย่างไรก็ตาม ทีมประวัติศาสตร์ได้มุ่งหวังการสำรวจองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในประเด็นต่างๆ มากขึ้น เพื่อให้เรามีชุดความรู้ทางประวัติศาสตร์ของแต่ละท้องถิ่นมากขึ้น ทำให้เห็นว่าท้องถิ่นต่างๆ ย่อมมีอดีตหรือความเป็นมาที่ไม่เท่ากัน จนทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอาจจะไม่สามารถตั้งกรอบเวลาได้

แน่นอนตายตัว ส่งผลให้แต่ละชุมชนจึงมีช่วงเวลาของแต่ละยุคที่แตกต่างกันออกไป แต่จากการเก็บข้อมูลในพื้นที่ทั้งสามอำเภอ ซึ่งเป็นการบอกเล่าเกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่นฐาน การลงหลักปักฐาน วิถีชีวิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงไปถึงความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น จึงกำหนดลำดับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนในแต่ละอำเภอ เพื่อชี้ให้เห็นพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน หมู่บ้านในแต่ละช่วงเวลาตลอดจนเงื่อนไขการ เปลี่ยนแปลงของแต่ละพื้นที่ตามแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ ซึ่งแบ่งช่วงพัฒนาการออกเป็น

ช่วงที่หนึ่ง เป็นยุคการปักหลัก หรือยุคปู่ย่าตายาย ซึ่งเป็นยุคเริ่มต้นของการอพยพของผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่วิจัยทั้งสามพื้นที่ โดยมีเงื่อนไขของแต่ละชุมชนแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกันออก บางชุมชนเริ่มมีการขยายตัว ความสัมพันธ์ของชุมชนกับการใช้ทรัพยากรร่วมกัน

ช่วงที่สอง เป็นยุคการเปลี่ยนแปลง และปรับตัวของชุมชน ในช่วงเวลานี้ผลกระทบของการพัฒนาประเทศที่มีบทบาทภายในชุมชนวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า การแบ่งช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ของชุมชนเป็นการแบ่งตามเงื่อนไขที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชน เพื่อให้ภาพของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ทั้งการทำมาหากิน ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อต่างๆ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของชุมชนนั้นส่งผลให้ชุมชนมีการปรับตัวตามเงื่อนไขที่เกิดขึ้นที่แตกต่างกัน แต่พบว่า สาเหตุหลักของการเปลี่ยนแปลงของแต่ละชุมชนเกี่ยวข้องกับการหาพื้นที่ทำกินมากกว่าเหตุผลอื่นใด

การ ทำความเข้าใจวิถีชีวิตของชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ในเรื่องต่างๆ เช่น การใช้ทรัพยากร การแลกเปลี่ยนผลผลิต ความสัมพันธ์ของชุมชนต่อการผลิต การบริโภค และความสัมพันธ์ในด้านต่างๆ ในเบื้องต้นสามารถสร้างภาพของกลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ศึกษาและพื้นที่เกี่ยวเนื่องได้พอสังเขป ว่า การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ และสังคมนั้นในแต่ละช่วงเวลา มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชนอย่างมาก โดยเฉพาะการเข้ามาของเศรษฐกิจสมัยใหม่ทำให้เกิดความหลากหลายทางชาติพันธ์ในพื้นที่อย่างมาก และภาพรวมของพัฒนาการ ของหมู่บ้าน ในเขตอำเภอปางมะผ้านั้นมีความแตกต่างไปจากพัฒนาการของชุมชนในเขตอำเภอปายและอำเภอขุนยวม และพบว่า ชุมชนต่างๆ ในอำเภอปาย ปางมะผ้า และขุนยวม นั้น มีการติดต่อสัมพันธ์ กันทั้งชุมชนที่มีชาติพันธ์เดียวกัน และต่างชาติพันธ์ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ การทำมาหากิน

5.3 ศักยภาพการจัดการความรู้และทรัพยากรวัฒนธรรม

ในการเก็บข้อมูลการจัดการความรู้และวัฒนธรรมของบ้านไร่ อำเภอปางมะผ้า และบ้านแม่ฮี้ อำเภอปาย พบว่า ทั้งสองบ้านใช้ความรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเป็นจุดแข็งในการจัดการการท่องเที่ยวเช่นเดียวกัน แต่เงื่อนไขของการปรับตัวของชุมชนอย่างแม่ฮี้นั้นสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของอำเภอปายที่มีการเติบโตของกระแสการท่องเที่ยวอย่างมากและลักษณะวงกว้างเมื่อเปรียบเทียบกับการท่องเที่ยวในอำเภอปางมะผ้า บ้านไร่ การเปลี่ยนแปลงที่มีเงื่อนไขที่แตกต่างทั้งในเรื่องของทำเลที่ตั้ง รูปแบบการท่องเที่ยว นั้นส่งผลต่อการจัดการความรู้และทรัพยากรธรรมชาติ-วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

นอกจากนี้จากการประเมินการรับรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พบว่าชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่ที่เป็นเรื่องไกลตัวมากไปกว่าเรื่องการทำมาหากิน

ในปัจจุบันอีกด้วย กล่าวคือ ชุมชนให้ความสำคัญกับพื้นที่ในปัจจุบันที่เป็นเรื่องการทำมาหากิน และความเชื่อประเพณี ซึ่งมีผลต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบันมากกว่าเรื่องราวของพื้นที่ในอดีต ดังนั้นการโยงสำนึกร่วมกันของชุมชนต่อพื้นที่ที่มีช่องว่างของเวลานั้นควรคำนึงถึง “การสร้างคุณค่าของชุมชน”ว่า ชุมชนนั้นมีประวัติศาสตร์ความเป็นมา และชุมชนเห็นความหมายของพื้นที่ที่มีมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งจะทำให้เกิดการรื้อฟื้นสำนึกประวัติศาสตร์ที่เป็นความทรงจำร่วม ซึ่งจะนำไปสู่การมี “สมบัติชุมชน” เพื่อการจัดการวัฒนธรรมต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

โกศล กันธะรส

2542 “เมืองปาย: ชุมทางชาติพันธุ์ตั้งแต่อดีต” ใน **ภูมิปัญญาล้านนาในมิติวัฒนธรรม**.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, สำนักงานวัฒนธรรมประจำจังหวัดแม่ฮ่องสอน

2549 **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาของจังหวัดแม่ฮ่องสอน.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

จันทร์ อินทสาร

มปป. **ประวัติศาสตร์ปาย**. แม่ฮ่องสอน (เอกสารอัดสำเนา).

ชลัยสิน โพธิเจริญ.

2536. **ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องของโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย**. สารนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชัยวัฒน์ ดิเรกวัฒนา.

2538 **ผลกระทบของการดำเนินงานโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน ต่อชุมชนชาวเขา : ศึกษาเฉพาะกรณีพื้นที่ลุ่มน้ำลาง กิ่งอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** . สารนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครองมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชูสิทธิ์ ชูชาติ

2523 “ วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ .2394-2475”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.

2545 **รายงานการวิจัย พ่อค้าวัวต่าง ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2503**). เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น.

เฌอ กรีน, ห้างหุ้นส่วนจำกัด

2531 “รายงานการขุดค้นตามโครงการศึกษาเชิงอนุรักษ์แหล่งฝังศพทหารญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดแม่ฮ่องสอน” (เอกสารถ่ายสำเนา).

ดวงใจ หล่อธนวณิชย์

2549 “จากปางมะผ้าสู่ปาย : บนเส้นทางพัฒนาการท่องเที่ยว” ใน **พลวัตทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม บนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮองสอน**, เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร วันที่ 9-10 สิงหาคม 2549.

ดวงใจ หล่อธนวณิชย์ และโยชิระ อิวะสะ

2545 **การศึกษาเพื่อหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนของจังหวัดแม่ฮ่องสอน**. รายงานการวิจัยเสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ดวงดี ใจแปง

มปป. “ประวัติและความเป็นมาของตำบลเวียงเหนือ วัดศรีดอนชัยและวัดโป่ง” แม่ฮ่องสอน(เอกสารอัดสำเนา).

เดวิด บรูซ จอห์นสตัน

2533 **สังคมชนบทและภาคเศรษฐกิจข้าวของไทย**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แดเนียลส์,

โรเบอร์ต วี.

2520 **ศึกษาประวัติศาสตร์อย่างไรและทำไม**. แปลโดย ธิดา สาระยา. กรุงเทพฯ : ดวงกมล.

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา

2535 **การศึกษาปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการปฏิบัติของเกษตรกรที่เคยร่วมกิจกรรมระบบเกษตรถาวรของโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน**. คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา.

2535 **การศึกษาปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการปฏิบัติของเกษตรกรที่เคยร่วมกิจกรรมระบบเกษตรถาวรของโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน**. คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นิธิ เอียวศรีวงศ์

2532 “ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ: พื้นฐานทางเศรษฐกิจ” ใน **สายธารแห่งความคิด**.

2539 **รายงานประกอบการประชุม: บนหนทางสู่อนาคต**. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พัฒิยะ

2525 **หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ.

บานเย็น ชาญธนะวัฒน์

2544 “การท่องเที่ยวกับผลกระทบต่อชุมชนชาวไทใหญ่:กรณีศึกษาหมู่บ้านถ้ำลอด ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

ปลายอ้อ ชนะนนท์

2529 “พ่อค้ากับระบบทุนนิยมในภาคเหนือ พ.ศ.2464-2523”, วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิมุข ชาญธนะวัฒน์.

2538 **คริสตศาสนา กับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวมูเซอแดง : การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณีระหว่างหมู่บ้านยาป่าแหนกับหมู่บ้านแสนคำลือ ในกิ่งอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** . วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

2546 **การปรับปรน เปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ : กรณีศึกษาชาวไทใหญ่หมู่บ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

ยงยุทธ ชูแว่น

2551 **ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่อนาคตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทยว่าด้วยความเป็นมา สถานภาพ แนวคิด วิธีการศึกษาและบทบาทในสังคมปัจจุบัน**, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ยศ สันตสมบัติ

2546 **พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับกระบวนทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม**, เชียงใหม่: ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

รัตนาพร เศรษฐกุล

2546 **หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ พ.ศ. 2442-2542.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

รัศมี ชูทรงเดช และคณะ

2550 **รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง**, เล่ม 1 – 8. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

2552 **รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-แม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน**, เล่ม1-8 เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

วิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน

2550 "เอกสารประกอบการสอน รายวิชา แม่ฮ่องสอนศึกษา (ศท 0401)" (เอกสารอัดสำเนา).

วิวรรณ แสงจันทร์

2537 "เมืองน้อย ข้อมูลจากตำนานและหลักฐานโบราณคดี" **เมืองโบราณ**, 20 (มกราคม-มีนาคม).

ศรีศักร วัลลิโภดม

2529 "ลัวะ ละว้า และกะเหรี่ยง:ของในที่สูงกับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ-การเมืองในที่ราบ", **เมืองโบราณ**, 12 (1) (ม.ค.-มี.ค) 2529.

สภาวัฒนธรรมอำเภอปาย

2548 **โครงการสืบค้นประวัติหมู่บ้าน อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน**

สิทธิพงษ์ ดิลกวณิชและ คณะ

2542 **รายงานความก้าวหน้าโครงการสำรวจและจัดระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับถ้ำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน กลุ่มการสำรวจการใช้ประโยชน์ที่ดินและชุมชน**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สุรศักดิ์ ป้อมทองคำ

2541 "เอกสารประกอบการสอน วิชาท้องถิ่นของเรา 1 รายวิชา ส 071" (เอกสารอัดสำเนา).

2541 โครงการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และสัมพันธภาพชาวญี่ปุ่นและชาวไทยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เขตอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน" (เอกสารอัดสำเนา).

มปป. **รายงานการศึกษาโครงการศึกษาเพื่อประกาศเขตอนุรักษ์ศิลปกรรม บ้านขุนยวม บ้านเมืองปอน บ้านต่อแพ**.

สุรีย์ บุญญานุพงศ์

2539 **ผลกระทบจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว: กรณีศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน**. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (เอกสารอัดสำเนา) .

สุรีย์ บุญญาพงศ์ และสุรศักดิ์ ป้อมทองคำ

2536 **งานประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว จุดเปลี่ยนของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม** สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุเทพ สุนทรเภสัช (บรรณาธิการ)

2513 **สังคมและวัฒนธรรมลานนาไทย รวมผลงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ในภาคเหนือของประเทศไทย** . เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อดิศร ศักดิ์สูง.

2552 **ความคิดทางประวัติศาสตร์และวิธีวิทยาวิจัย.** สงขลา : ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยทักษิณ.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

2548 **ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน: ทิศทางใหม่ของการศึกษาประวัติศาสตร์.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.

อารยะ ภูสาหัสและคณะ

2546 **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน เรื่อง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำลาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (เอกสารอัดสำเนา).

อุดมลักษณ์ ฮุ่นตระกูล

2546 **รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน บริเวณลุ่มน้ำลาง-น้ำของ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ชุดโครงการวิจัย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน

2550 **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง (เล่มที่ 6 การศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาทางโบราณคดี)**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

อุดร วงษ์ทับทิม และคณะ

2545 **รายงานวิจัยเรื่องชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยงเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ จังหวัดแม่ฮ่องสอน**เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วารสาร

พิพัฒน์ กระแจะจันทร์.

2549 “เจ้าปู่ฮ้อยสามหรือแสนธานีพิทักษ์ : จากบุคคลในประวัติศาสตร์สู่ผู้นำในตำนาน ของกลุ่มชาติพันธุ์ในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน” . **ศิลปวัฒนธรรม**. 27, 7 (พฤษภาคม), 124-135.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์.

2539 “เชียงใหม่ 700 ปี” **สารคดี**, 12 ,135 (พฤษภาคม), 109-122.

ฮันส์ เพนธ์.

2519 “ศิลาจารึกวัดศรีเกิด อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน พ.ศ.2032-2033” **ศิลปากร** 19 (6 มีนาคม),72-76.

ภาคผนวก

ภาคผนวกที่ 1
ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์อำเภอปาย: สัมภาษณ์บุคคล

1.1. ข้อมูลสัมภาษณ์บุคคลในเขตบ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง

1.1.1 สรุปจำนวนผู้ให้สัมภาษณ์

ข้อมูลการสัมภาษณ์จำนวน 11 คน เป็นชาย 9 คน หญิง 2 คน

อายุต่ำกว่า	60 ปี	จำนวน 2 คน
	อายุระหว่าง 61-70 ปี	จำนวน 4 คน
อายุระหว่าง	71-80 ปี	จำนวน 4 คน
	อายุระหว่าง 81-90 ปี	จำนวน 1 คน

1.1.2 สรุปความข้อมูลสัมภาษณ์ชุมชนบ้านใหม่ดอนตัน

ผู้ให้ข้อมูล **1) นายเป็ง ยะมะโน (อายุ 69 ปี)**
ผู้สัมภาษณ์ **นางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์ และ นางสาววริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**
วันที่ **25 พฤษภาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ **บ้านเลขที่ 85 หมู่ที่ 2 บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง**
อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ผู้เรียบเรียง นางสาว **วริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**

ประวัติชุมชน การอพยพย้ายถิ่น และการตั้งรกราก

นายเป็ง ยะมะโน หรือ อุ๊ย (น้อย) เป็ง เล่าว่า ครอบครัวของตนเองเดินทางมาจากอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ เข้ามาตั้งรกรากที่บ้านใหม่ดอนตันแห่งนี้ ซึ่งขณะนั้นอุ๊ยเป็งอายุได้ 6 ขวบ สำหรับสาเหตุของการอพยพเนื่องจากพื้นที่ที่อำเภอสะเมิงไม่เอื้อต่อการหาเลี้ยงชีพ ทำให้ในขณะนั้นหลายครอบครัวได้อพยพเข้ามาที่บ้านใหม่

ดอนตันเป็นจำนวนมาก ซึ่งการย้ายเข้ามานั้นเป็นการย้ายในลักษณะที่ค่อยๆ อพยพตามๆ กันมา ครั้งละไม่กี่ครอบครัวหรือในบางครอบครัวก็อาจจะย้ายกันมาเพียงครอบครัวเดียวดังเช่นครอบครัวของอุ๊ยเป็ง

อุ๊ยเป็งเล่าว่าหลังจากที่ครอบครัวได้ย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่แล้ว พ่อแม่ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่ของหมวดที่ 1 และ 2 ซึ่งเป็นการแบ่งเขตรับผิดชอบในการบริหารจัดการภายในชุมชมในปัจจุบัน หลังจากนั้นก็ขยายพื้นที่มาเรื่อยๆ มายังพื้นที่ในหมวดที่ 3 และ 4 จนท้ายสุดมีการขยายไปยังหมวดที่ 5 และ 6 เนื่องจากจำนวนคนมีมากขึ้นเรื่อยๆ และนอกจะมีการขยายพื้นที่พักอาศัยภายในบ้านใหม่ดอนตันออกไปเรื่อยๆ แล้ว ในขณะเดียวกันยังมีชาวบ้านบางส่วนที่ย้ายบ้านเรือนออกไปตั้งอยู่ที่บ้านสบสาในปัจจุบัน อุ๊ยเป็งเล่าว่าหลังจากที่อพยพเข้ามาแล้วตนเองได้เรียนหนังสือที่โรงเรียนบ้านเมืองแปงจนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 (เป็นชั้นเรียนสูงสุดในขณะนั้น) หลังจากนั้นได้บรรพชาเป็นสามเณรอยู่ 4 ปี แต่ไม่ได้บวชเป็นพระ หลังจากนั้นก็ออกมาทำไร่ทำนา ต่อมาอุ๊ยเป็งได้แต่งงานกับภรรยา และได้ย้ายเข้ามาอยู่บ้านของภรรยา ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่หมวด 3 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อสอบถามถึงกลุ่มคนที่อยู่ในพื้นที่มาก่อนที่อุ๊ยเป็งจะอพยพเข้ามานั้น อุ๊ยเป็งเล่าว่าในพื้นที่บ้านเมืองแปงมีคนยาง (กะเหรี่ยง) อยู่เป็นจำนวนมาก เป็นกลุ่มคนที่แต่งกายแบบคนเมือง (คนล้านนา) พูดทั้งภาษายางและคำเมือง โดยคนยางเป็นกลุ่มคนที่อาศัยอยู่รวมกับคนเมืองที่อพยพเข้ามาก่อนหน้านี้ ส่วนพื้นที่ที่เป็นบ้านใหม่ดอนตันนั้นเป็นบ้านที่ขยายมาจากบ้านเมืองแปง เนื่องจากมีผู้คนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากแล้ว จึงจำเป็นต้องมีการขยายพื้นที่ อุ๊ยเป็งเล่าว่าหลังจากที่ผู้คนเข้ามาตั้งรกรากในพื้นที่บ้านใหม่ดอนตันจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ก็ได้มีการสร้างวัดใหม่เมืองแปงขึ้นในปี พ.ศ. 2517 เนื่องจากการเดินทางไปวัดเมืองแปงไม่ค่อยสะดวกนัก

ในส่วนของการเข้ามาของระบบสาธารณูปโภค จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่าการเข้ามาของระบบสาธารณูปโภคในช่วงแรก คือ ถนน โดยถนนได้เข้ามาพร้อมกับการเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ครั้งแรก เมื่อ 60 ปีก่อน ซึ่งเป็นการเข้ามาทำสัมปทานโดยชาวต่างชาติ คนที่นี่เรียกชาวต่างชาติที่เข้ามาตัดไม้นี้ว่าพวกกะลา อุ๊ยเป็งเล่าว่าถนนที่เกิดขึ้นนั้นเป็นถนนขนาดเล็ก สามารถนำเครื่องจักรเข้ามาได้เท่านั้น หลังจากนั้นมีการทำเหมืองแร่เกิดขึ้นที่บ้านเหมืองแร่ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือของบ้านใหม่ดอนตัน ทำให้มีการสร้างถนนที่เหมาะสมกับการขนส่งแร่ออกสู่ภายนอก จนเข้าสู่ช่วงการตัดไม้ครั้งที่ 2 ซึ่งสัมปทานโดยองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ในครั้งนี้ได้เข้ามาตัดไม้กระยาเลย (ไม้ที่ไม่ใช่ไม้สัก) ต่างจากช่วงแรกที่จะตัดไม้สัก การตัดไม้ครั้งที่2 นี้ไม่ได้นำไม้ล่องตามน้ำเหมือนครั้งแรกแต่จะใช้รถขนไม้ไปอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ไปขายให้กับพ่อเลี้ยงชุมพล สำหรับในส่วนของแรงงานนั้นแรงงานในการตัดไม้และแรงงานในเหมืองแร่เป็นแรงงานที่มาจากภายนอกและคนในหมู่บ้าน

ในช่วงที่เปิดเหมืองแร่ อุ๊ยเป็งเคยต่างข้าวไปขายให้กับคนในเหมืองแร่ ซึ่งในขณะนั้นบริษัทญี่ปุ่นได้เข้ามาทำสัมปทาน นอกจากนี้นางใส ยะมะโน (นามสกุลเดิม พรมพันธ์) หรือ อุ๊ยใส อายุ 66 ปี ภรรยาของอุ๊ยเป็งเล่าว่าในช่วงที่เปิดเหมืองแร่ อุ๊ยใสได้นำผลผลิตทางการเกษตรที่เหลือกินเหลือใช้ในครัวเรือนไปขายให้กับคนงานที่เหมือง จากการค้าขายได้ทำรายได้ให้เป็นจำนวนมาก

ข้อมูลด้านวิถีชีวิต

การทำการเกษตร

จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่าผู้คนที่บ้านใหม่ดอนตันแห่งนี้ ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก ซึ่งกิจกรรมทางการเกษตรภายในชุมชนประกอบด้วย การทำนา ปลูกถั่วเหลือง ปลูกกระเทียม อุ๊ยเป็งเล่าว่า ในช่วงเดือนมิถุนายนเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านเริ่มหว่านกล้า ในขณะเดียวกันก็จะเตรียมปลูกถั่วเหลือง เมื่อเข้าสู่เดือน

กรกฎาคมต้นกล้าจะเริ่มโต นอกจากนี้ช่วงเวลาดังกล่าวจะอยู่ในช่วงเข้าพรรษา ชาวบ้านจะไปทำบุญตักบาตรทุกวันพระ เข้าวัดทั้งตอนเช้าและตอนเย็น โดยในช่วงเย็นจะเข้ามาฟังธรรม

เมื่อเข้าสู่เดือนสิงหาคมชาวบ้านจะเริ่มดำนา เมื่อดำนาเสร็จแล้วในเดือนกันยายนทั้งเดือนจะเป็นเดือนที่ชาวบ้านว่างเว้นจากการทำงาน ช่วงเวลานี้จึงเป็นช่วงเวลาในการพักผ่อน อยู่ในระหว่างการรอเก็บเกี่ยวถั่วเหลือง ชาวบ้านจะมีเวลาในการทำงานหัตถกรรมต่างๆ ภายในครัวเรือน ในเดือนตุลาคมชาวบ้านจะเก็บข้าวและเก็บถั่วเหลือง ส่วนในเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคมชาวบ้านจะปลูกกระเทียม ในเดือนมกราคมถึงกุมภาพันธ์จะเริ่มใส่ปุ๋ยให้กระเทียม เมื่อเข้าสู่เดือนมีนาคมจะเก็บกระเทียม เมื่อเข้าสู่เดือนเมษายนในเดือนนี้เป็นเดือนที่ชาวบ้านไม่ได้ทำกิจกรรมทางการเกษตรใดๆ ชาวบ้านจะจัดงานรดน้ำดำหัวญาติผู้ใหญ่ พร้อมกันนั้นชาวบ้านจะเดินทางไปทำบุญที่วัด เมื่อเข้าสู่เดือนพฤษภาคมในเดือนนี้ชาวบ้านจะเตรียมพื้นที่ในการปลูกถั่วเหลือง นอกจากนี้แล้วยังเป็นเดือนมงคลตามตำราของล้านนา ชาวบ้านจะนิยมจัดการมงคลต่างๆ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน เป็นต้น

เมื่อสอบถามถึงรายละเอียดในการทำการเกษตรแต่ละประเภทแล้วทำให้ทราบว่า ชาวบ้านที่นี่จะทำนาปีละ 1 ครั้ง เป็นนาที่อาศัยน้ำจากน้ำฝน ชาวบ้านจะนำน้ำที่มาจากลำน้ำแปงมาใช้ในการทำนา ส่วนการปลูกกระเทียมและปลูกถั่วจะใช้น้ำจากลำน้ำปาย ส่วนน้ำสานั้นจะใช้ในช่วงฤดูแล้ง นอกจากจะใช้น้ำจากแม่น้ำที่ไหลผ่านแล้ว ชาวบ้านยังใช้น้ำจากโป่งน้ำร้อน ซึ่งสามารถใช้ได้ในทุกฤดูกาล เพราะเป็นน้ำที่ไม่เคยแห้งเหือดถึงแม้จะเป็นหน้าแล้งก็ตาม โดยน้ำโป่งนั้นเป็นน้ำร้อนที่ไหลมาจากน้ำพุร้อนมารวมกับน้ำแปง เมื่อไหลเข้าสู่บ้านใหม่ดอนตันก็ได้กลายเป็นน้ำที่มีอุณหภูมิปกติ สามารถนำไปใช้ภายในครัวเรือนและในภาคการเกษตร

อุ๊ยเป็งเล่าว่าในอดีตชาวบ้านจะปลูกข้าวเหนียว ซึ่งปลูกแค่พอกินภายในครัวเรือนเท่านั้น นอกจากปลูกข้าวแล้วชาวบ้านยังปลูกถั่วเหลืองและกระเทียมด้วย ในอดีตการปลูกถั่วเหลืองและกระเทียมเป็นการปลูกแค่พอกินในครัวเรือนเช่นเดียวกับข้าว แต่ต่อมากระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้เข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกถั่วเหลืองและกระเทียมเป็นพืชเศรษฐกิจเพื่อส่งขาย ทำให้ชาวบ้านหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ทุกครัวเรือน เมื่อปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้นทำให้ต่อมาบางครอบครัวเลิกทำนา

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ทำให้เห็นว่าการทำเกษตรกรรมของชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงไปจากการเพาะปลูกแบบพอกินภายในครัวเรือนไปสู่การเพาะปลูกเพื่อขาย ซึ่งในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ อุ๊ยเป็งเล่าว่าในอดีตในแต่ละครอบครัวจะทำนาโดยจะปลูกถั่วเหลือง หัวหอม และกระเทียมแซมในที่นาของตนเองเพียงไม่กี่แปลงเท่านั้น สำหรับถั่วเหลืองจะนำไปทำเป็นถั่วเน่าไว้แกง ส่วนหัวหอมกับกระเทียมเก็บไว้ใช้ในการปรุงอาหารเช่นเดียวกัน ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2525–2526 มีการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจโดยเฉพาะถั่วเหลืองและกระเทียม ทำให้ชาวบ้านปลูกพืชเหล่านี้เป็นจำนวนมากมีการส่งขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อ อุ๊ยเป็งเล่าว่าครอบครัวของตนเองนั้นไม่ได้ทำนามา 6-7 ปีแล้ว ปัจจุบันปลูกถั่วเหลืองกับกระเทียม ส่วนข้าวสารจะซื้อกิน

สำหรับในส่วนของการปลูกถั่วเหลืองนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่า ในอดีตชาวบ้านจะใช้แรงงานคนเป็นหลัก เห็นได้จากการหยอดเมล็ด การแยกเมล็ดออกจากเปลือก แต่ต่อมาได้มีการใช้เครื่องหยอดเมล็ด และเครื่องโม่เพื่อแยกเมล็ดถั่วออกจากเปลือก โดยพ่อค้าคนกลางแต่ละรายจะมีเครื่องโม่เป็นของตนเอง ในส่วนของพ่อค้าคนกลางนั้นในระยะแรกจะเป็นพ่อค้าที่มาจากนอกหมู่บ้าน และต่อมาก็ได้เกิดพ่อค้าคนกลางในหมู่บ้าน สำหรับถั่วเหลืองที่ได้ ถ้าหากเกรดดีจะนำไปแปรรูปเป็นน้ำมันพืช ส่วนเกรดต่ำที่สุดจะนำไปทำเป็นอาหารสัตว์ อุ๊ยเป็งเล่าว่าปลายทางของสินค้าเกษตรทั้ง 2 ชนิดนี้อยู่ที่เมืองเชียงใหม่

การค้าวัวต่าง

จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่า การค้าวัวต่างในอดีตเป็นอาชีพที่ชาวบ้านทำกันเป็นจำนวนมาก ซึ่งจะจำกัดอยู่ในกลุ่มของผู้ชาย อุ๊ยเป็งเล่าว่าการค้าวัวต่างนั้นต้องใช้เวลาในการเดินทางเป็นเวลานาน การค้าขายที่เกิดขึ้นจะเป็นการค้าขายข้าวเป็นหลัก วัว 1 ตัว ต่างข้าวสารได้ประมาณ 3 ถัง พ่อค้าวัวต่างจะไปต่างข้าวสารมาจากเมืองปาย เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีการเพาะปลูกข้าวกันเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังเดินทางไปต่างเกลือจากบ้านแม่แสะและจากชาวจีนที่อำเภอสะเมิง ซึ่งเกลือนั้นจะส่งมาจากภาคกลางอีกทอดหนึ่ง จากนั้นจะเข้าสู่เมืองเชียงใหม่ แล้วส่งไปตามจุดพักสินค้าต่างๆ ส่วนเมี่ยงนั้นจะต่างมาจากบ้านแม่แสะและบ้านแม่เลา ในอดีตการค้าวัวต่างเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของชาวบ้าน ขึ้นอยู่กับว่าพ่อค้าวัวต่างจะมีจำนวนวัวในครอบครองมากน้อยเพียงใด นั่นก็หมายความว่าถ้าหากมีวัวต่างมากก็จะทำรายได้ให้เป็นจำนวนมาก

ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ

อุ๊ยเป็งเล่าว่าชาวบ้านที่บ้านใหม่ดอนตันมีความเชื่อเกี่ยวกับผีสืบต่อกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ สำหรับบ้านใหม่ดอนตันนั้น มี***ศาลเจ้าเมือง***ตั้งอยู่หลังที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน (บ้านของอุ๊ยเป็ง) โดยลักษณะของพื้นที่ตั้งศาลนั้นเป็นพื้นที่ (ส่วนน้อย) ในชุมชนที่ยังคงเป็นป่าทึบ เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ไม่กล้าเข้าไปตัดไม้ ในช่วงที่มีการเลี้ยงผีจะมีการเข้าทรง คนทรงที่ผีเจ้าเมืองจะลงนั้นจะเป็นผู้หญิง ส่วนผีเจ้าเมืองมีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ชาวบ้านที่บ้านใหม่ดอนตันจะเลี้ยงผีเจ้าเมืองในวันสงกรานต์ และในช่วงเดือนมิถุนายนของทุกปี

การกำหนดวันในการเลี้ยงผีนั้นในช่วงสงกรานต์ชาวบ้านจะเลี้ยงผีในวันที่ 15 เมษายน ซึ่งตรงกับวันพญาวัน ส่วนในเดือนมิถุนายนจะมีการกำหนดวันเอง โดยดูจากปฏิทินของทางล้านนาว่าวันไหนเป็นวันดีวันเสียในช่วงที่มีการเลี้ยงผี ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านจะมาร่วมพิธีกันที่บริเวณนี้ เมื่อร่างทรงถูกผีเจ้าเมืองลงแล้วก็จะเดินมายังบริเวณศาลเจ้าเมือง ชาวบ้านที่พบเห็นจะบอกต่อๆ กันไป และจะมารวมตัวกัน

อุ๊ยเป็งเล่าว่าผีเจ้าเมืองของบ้านใหม่เมืองแปงถ้าหากมาลงร่างทรงก็จะมาเป็นครอบครัว โดยผีแต่ละตนจะมีบุคลิกที่ไม่เหมือนกันแตกต่างกันไปตามเพศ ถ้าหากผีที่เป็นผู้ชายมาลงจะดื่มเหล้าจนเมามาย ส่วนผู้หญิงจะมาฟ้อนรำ อุ๊ยเป็งเล่าว่าผีเจ้าเมืองที่ลงนั้นในปัจจุบันรุ่นพ่อรุ่นแม่จะไม่มาลงแล้วเนื่องจากแก่มากมาไม่ไหว ในการเลี้ยงผีแต่ละครั้งจะให้ลูกสาวมาแทน ในการเลี้ยงผีเจ้าเมืองจะเลี้ยงหมู และไก่ สลับกันไป ชาวบ้านจะเลี้ยงไก่ 2 ปี และเลี้ยงหมู 1 ปี สลับกันไป สำหรับหมูที่ใช้จะเป็นหมูตัวผู้สีดำ หลังจากเสร็จสิ้นการเลี้ยงผีจะมีการกินดื่มร่วมกันเล็กน้อยจึงแยกย้ายกันกลับบ้าน

นอกจากนี้แล้วชาวบ้านที่บ้านใหม่ดอนตันมีความเชื่อเกี่ยวกับผีเจ้าเมืองว่าในวันเดือนแรม 8 ค่ำ ผีเจ้าเมืองจะห้ามไม่ให้ชาวบ้านออกทำมาหากิน รวมทั้งไม่ให้เข้าไปล่าสัตว์ในป่าเนื่องจากจะมีอันตราย โดยในวันดังกล่าวนี้ชาวบ้านควรเข้าวัดเข้าวาไปทำบุญ เพราะเจ้านายไปประชุมที่ถ้ำเชียงดาว ไม่ได้อยู่ดูแลทุกข์สุขให้ชาวบ้าน

นอกจากศาลผีเจ้าเมืองที่บ้านใหม่ดอนตันแล้ว ที่บ้านเมืองแปงก็มีศาลเจ้าเมืองเช่นเดียวกันแต่จะเป็นศาลเจ้าเมืองหลวงที่มีศักดิ์สูงกว่าเจ้าเมืองของทางบ้านใหม่ดอนตันและบ้านสบสา เนื่องจากผู้คนบางกลุ่มที่ย้ายมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านใหม่ดอนตันและบ้านสบสา ในอดีตเคยตั้งถิ่นฐานที่บ้านเมืองแปงมาก่อน นอกจากนี้แล้วในอดีตการบริหารปกครองของบ้านใหม่ดอนตันและบ้านสบสายังขึ้นตรงกับบ้านเมืองแปง ทั้งยังใช้วัดเมืองแปงซึ่งเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชนร่วมกันอีกด้วย ทำให้ชาวบ้านที่อยู่บ้านใหม่ดอนตัน และบ้านสบสาต้องไปร่วมพิธีเลี้ยงผีเจ้าเมืองหลวงที่บ้านเมืองแปงจัดขึ้นด้วย

นอกจากนี้แล้วยังมีความเชื่อเกี่ยวกับ***ผีโป่ง (ผีบ่อน้ำพุร้อน)***อุ๊ยเป็งเล่าว่าการเลี้ยงผีโป่งของบ้านใหม่ดอนตันได้หยุดไปในเวลาช่วงหนึ่ง และเพิ่งกลับมาเลี้ยงอีกครั้งเมื่อ 2–3 ปีมานี้เอง เนื่องจากเกิดปัญญาขาดแคลนน้ำ นอกจากนี้ยังเกิดเหตุร้ายขึ้นกับชาวบ้าน เห็นได้จากกรณีของพ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) สุพันธ์ อินทอง ซึ่งเป็นลูกเขยของอุ๊ยเป็งเคยถูกน้ำในโป่งลวกจนเป็นแผลพุพอง ไปหาหมอแผนปัจจุบันก็รักษาไม่หาย จนต้องมาเลี้ยงผีโป่งแผลจึงหายเป็นปกติ นอกจากนี้ยังมีชาวต่างชาติที่เข้ามาท่องเที่ยวที่โป่งน้ำร้อนแล้วได้รับอันตรายด้วย จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ชาวบ้านที่บ้านใหม่ดอนตันจึงปรึกษากัน และจัดให้มีการเลี้ยงผีโป่งขึ้น โดยการเลี้ยงผีโป่งนั้นจะมีทั้งเลี้ยงหมูและเลี้ยงไก่ สำหรับหมูที่นำมาเลี้ยงจะเป็นหมูสีดำตัวผู้ สำหรับศาลผีโป่งอุ๊ยเป็งเล่าว่าในอดีตชาวบ้านจะเลี้ยงผีโป่งที่ใต้ต้นไม้ เพิ่งสร้างศาลผีโป่งเมื่อปีที่แล้ว

ตารางดูฤกษ์ยามของทางล้านนา

ผู้ให้ข้อมูล **2) นายจันตา อุธะยะ (อายุ 76 ปี)**
ผู้สัมภาษณ์ **นางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์ และนางสาววริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**
วันที่ **27 พฤษภาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ **บ้านเลขที่ 13/1 หมู่ที่ 2 บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน**
ผู้เรียบเรียง นางสาว **วริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**

ประวัติชุมชน การอพยพย้ายถิ่น และการตั้งรกราก

นายจันตา อุธะยะ หรือ อุ๊ยตา เล่าว่า ตนเองเกิดที่อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ อพยพมาพร้อมกับพ่อแม่และพี่น้อง รวมทั้งหมด9 คน สำหรับสาเหตุของการอพยพเนื่องจากมีปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน การเดินทางจากสะเมิงมาตั้งรกรากที่บ้านใหม่ดอนตันนั้นมีญาติพี่น้องเดินทางมาส่ง 1 คน ในการเดินทางนั้นอุ๊ยตาเล่าว่าครอบครัวของตนเองจูงควายมาด้วย ค่ำที่ไหนนอนที่นั่นเป็นเวลา4 วัน 4 คืน ด้วยกัน เดินทางผ่านทางโป่งสา จากนั้นล่องมาทางน้ำสา โดยสาเหตุที่ไม่ไปตั้งรกรากที่บ้านเมืองแปงเพราะมีคนที่เข้ามาอยู่ก่อนเป็นจำนวนมากแล้ว ตอนที่ครอบครัวตนเองเข้ามาอยู่บ้านใหม่ดอนตันมีคนเข้ามาอยู่ก่อนประมาณ10 หลังคาเรือน ประกอบด้วย บ้านของนายชุ่ม อินทอง นายชื่น พรมพันธ์ นายสา ฮงโยง นายก๋อง ยะมะโน นายเป็ง อุททะตา นายจัน ฟั่นเรือนแก้ว นายเงิน (ไม่ทราบนามสกุล) นายจาพรมพันธ์ นายหมู มุปา และนายอินตาฉี ผู้คนส่วนใหญ่ที่ย้ายเข้ามาอยู่บ้านใหม่ดอนตันเป็นคนสะเมิง คนที่ย้ายเข้ามาอยู่ก่อนจะบอกต่อกันไปถึงคนที่อยู่สะเมิงให้ย้ายตามกันมา ไม่ได้มีผู้นำในการย้ายถิ่น อุ๊ยตาเล่าว่าในอดีตบ้านใหม่ดอนตันเป็นป่า ไม่มีการปลูกถั่วเหลืองเป็นจำนวนมากเฉกเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

สมัยที่อุ๊ยตาย้ายเข้ามา หัวหน้าชุมชนที่บ้านเมืองแปง คือ นายจัน สมแปง เป็นลูกหลานของผู้นำชุมชนคนเดิมที่สืบทอดอำนาจต่อๆ กันมา สำหรับในพื้นที่บ้านเมืองแปงนั้นในอดีตมีคนยาง (กะเหรี่ยง) อยู่ร่วมกับคนเมือง (ล้านนา) เมื่อคนเมืองอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมากคนยางได้ขายที่ดินให้กับคนเมือง หลังจากนั้นคนยางได้ย้ายออกไปอยู่ที่อื่นแต่ไม่ทราบว่าที่ไหน อุ๊ยตาเล่าว่าขณะที่ตนเองอยู่ในวัยเด็ก มีคนยางอยู่เป็นจำนวนมาก คนยางบางคนพูดทั้งภาษายางและภาษาเมือง

หลังจากที่ครอบครัวเข้ามาตั้งรกรากที่บ้านใหม่ดอนตันแล้ว อุ๊ยตาได้เข้าเรียนที่โรงเรียนบ้านเมืองแปงจนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 หลังจากนั้นได้ออกมาช่วยพ่อแม่ทำไร่ทำนา อุ๊ยตาเล่าว่าทุกครัวเรือนจะมีที่นาเป็นของตนเอง ซึ่งในส่วนของพื้นที่นาในอดีตเป็นพื้นที่ของคนยาง คนที่ย้ายเข้ามาอยู่ทีหลังได้เข้ามาซื้อต่อ สำหรับคนที่มีที่นาจำนวนมากคือ นางสา ฮงโยง ซึ่งอพยพมาจากอำเภอสะเมิงเช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่แล้วคนที่มาอยู่ก่อนจะเป็นคนที่มีที่นาจำนวนมาก เนื่องจากสามารถเข้ามาจับจองพื้นที่ในการทำการเกษตรได้ก่อน แต่ในปัจจุบันคนในหมู่บ้านในแต่ละครัวเรือนมีที่นาไม่มากนัก เนื่องจากมีการแบ่งสันปันส่วนกันในหมู่ญาติพี่น้อง

ข้อมูลด้านวิถีชีวิต

การทำการเกษตร

อุ๊ยตาเล่าว่า ชาวบ้านมีการแบ่งช่วงเวลาในการทำการเกษตรในรอบปี ในอดีตเดือนสิงหาคมถึงพฤศจิกายนชาวบ้านจะทำนาข้าว ในเดือนธันวาคมชาวบ้านจะปลูกหัวหอมและปลูกกระเทียม สำหรับในเดือนมกราคมตรงกับช่วงปลายฝนต้นหนาวชาวบ้านจะปลูกยาสูบ (ปลูกไว้สูบเอง) ในเดือนกุมภาพันธ์จะเริ่มเก็บหัวหอม ต่อมาในเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายนชาวบ้านจะเก็บยาสูบ หลังจากช่วงเวลานี้จะเว้นช่วงไว้ เพื่อเริ่มทำการเกษตรอีกครั้งในเดือนสิงหาคม เพราะในอดีตยังไม่มีการปลูกถั่วเหลืองเป็นจำนวนมากเฉกเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

สำหรับการปลูกถั่วเหลืองเป็นจำนวนมากนี้ เพิ่งจะมาส่งเสริมเมื่อประมาณ 30 ปีก่อน โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เข้ามาส่งเสริมให้ปลูกถั่วเหลือง ถั่วดำ และถั่วแดง ซึ่งถั่วเหลืองปลูกได้ดีที่สุด ทางสำนักงานเกษตรได้เอาพันธุ์ถั่วมาให้ปลูกในที่ไร่ ทำให้พื้นที่นี้ปลูกถั่วเหลืองเป็นจำนวนมาก จนกล่าวกันว่า **“เศรษฐีมาเก็บถั่วต้องมาเก็บที่เมืองแปง”**

สำหรับการปลูกถั่วเหลืองและกระเทียมเพื่อขายเพิ่งเริ่มขึ้นประมาณ 10 ปีมานี้ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะปลูกกระเทียมในพื้นที่นาและปลูกถั่วในพื้นที่ดอย โดยปัจจุบันนี้ใช้ยาฆ่าแมลงเป็นจำนวนมาก ในอดีตชาวบ้านจะนำไม้สักมาสร้างบ้าน คนข้างนอกก็เข้ามาเอาไม้ในพื้นที่เช่นเดียวกัน เมื่อประมาณ 10 ปีมานี้ ทางกรมป่าไม้ได้เข้ามาตั้งกฎ เนื่องจาก 10 ปีมานี้ ต้นไม้ลดจำนวนลงเรื่อยๆ

การค้าวัวต่าง

อุ๊ยตาเล่าว่าตนเองเริ่มทำวัวต่างตอนอายุ 40–50 ปี มีวัวทั้งหมด 8 ตัว ขึ้นดอยไปพร้อมๆ กับนายเป็ง ยะมะโน หรือ อุ๊ย (น้อย) เป็ง ไปทางบ้านแม่เลา ในขบวนมีวัวต่างหลายเจ้า ต่างข้าวสารจากเมืองแปง โดยไปเอาข้าวสารมาจากเมืองปาย ทางบ้านห้วยดีหมี บ้านกุงแกง บ้านแม่ฮี้ บ้านทุ่งยาว เนื่องจากมีข้าวสารเป็นจำนวนมาก โดยข้าวที่ต่างไปเป็นข้าวเจ้า

สำหรับเส้นทางไปรับข้าวเจ้าจะเดินทางเข้าสู่บ้านสบสา บ้านเหมืองแร่ บ้านสบแพม และเข้าสู่บ้านทุ่งยาว จากนั้นต่างข้าวไปส่งให้กับคนที่อยู่บนดอย โดยเดินทางกลับมาตามเส้นทางเดิม เข้าสู่เมืองแปง เดินทางต่อไปทางโป่งน้ำร้อน โป่งสา เข้าสู่บ้านห้วยเดื่อ ซึ่งเป็นบ้านของคนยาง (กะเหรี่ยง) จากนั้นเดินทางต่อไปยังบ้านของคนลีซอ ตั้งอยู่ที่บ้านหัวแม่เลา อุ๊ยตาเล่าว่าคนยางที่ห้วยเดื่อไม่ค่อยมีเงิน ส่วนบ้านลีซอที่บ้านหัวแม่เลาอาศัยอยู่กันหลายหลังคาเรือน หลังจากขายข้าวแล้วจะเดินทางกลับมาเส้นทางเดิมเพื่อกลับสู่บ้านเมืองแปงโดยไม่ต่างอะไรกลับมา หลังจากนั้นจะต่างข้าวไปขายใหม่

อุ๊ยตาเล่าว่าตนเองต่างวัวไปขายข้าวหลายปีมาก มีการซื้อขายโดยใช้เงินบาทไทยหรือเงินแถบ (เงินที่มีรูปพระมหากษัตริย์ไทยในแต่ละรัชกาล) เป็นสื่อกลาง ในส่วนนี้อุ๊ยตาอธิบายว่า เงินในแต่ละสมัยมีหลายแบบตามแต่รัชสมัย สาเหตุที่การเดินทางไปค้าขายกับลีซอแล้วเดินทางกลับมามือเปล่าเพราะลีซอไม่มีสินค้าขายให้ โดยคนกลุ่มนี้ปลูกฝิ่นขาย นอกจากนี้แล้วในบางครั้งลีซอยังเอาฝิ่นมาแลกข้าวอีกด้วย นอกจากนี้ในอดีตมีกลุ่มคนจีนฮ่อที่จะเดินทางไปซื้อฝิ่นจากลีซอได้มาขอพักที่บ้านเมืองแปงอยู่เป็นประจำ เนื่องจากเป็นทางผ่าน โดยคนกลุ่มนี้จะเดินทางมากับม้า

ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ

จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่าผู้คนในพื้นที่มีความเชื่อเกี่ยวกับผี โดยสะท้อนผ่านการนับถือผีเจ้าเมือง ผีเจ้านาย โดยมีการสร้างศาลเจ้าเมือง ศาลผีเจ้านายขึ้นในหมู่บ้าน ศาลของบ้านใหม่ดอนตันเป็นศาลเจ้านาย ส่วนเจ้าเมืองที่เมืองแปงเป็นเจ้าหลวง จากการสัมภาษณ์ในส่วนของบ้านใหม่ดอนตันผีเจ้านายจะเลือกคนทรงเพียงคนเดียว โดยจะเลี้ยงผีในเดือน 9(เดือนของล้านนา) ถ้าหากคนทางบ้านเมืองแปงไหว้ผี คนทางบ้านใหม่ดอนตันและบ้านสบสาจะไปร่วมด้วย

ในการเลี้ยงผี พ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) จะเก็บเงินคนในหมู่บ้านเพื่อซื้อของที่ใช้ในพิธีกรรม โดยคนที่รับผิดชอบในการซื้อของคือตั้งข้าว มีเงินเท่าไหร่จะซื้อของมาเท่านั้น การเลี้ยงผีจะสลับกันไปโดยจะเลี้ยงไก่ 2 ปี หมู 1 ปี สลับกันไป ส่วนของที่ใช้ในการเลี้ยงผีนอกจากไก่และหมูแล้ว ยังต้องมีดอกไม้ ธูปเทียน ข้าวต้ม ขนม และเหล้า นอกจากจากเลี้ยงผีเจ้านายแล้ว ในส่วนของผีเรือน อุ๊ยตาเล่าว่าทุกบ้านจะมีเรือน มีศาลพระภูมิประจำบ้าน จะเลี้ยงเดือน 9 เช่นเดียวกัน ในวันพระจะมีการจุดเทียนที่ศาลผีประจำบ้าน

สำหรับพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะในการทำการเกษตร ชาวบ้านจะเลี้ยงผีที่เรียกว่า ข้าวแฮก ชาวบ้านจะทำกระทง และนำข้าวปลาอาหารใส่ลงไป จากนั้นเริ่มทำพิธีใส่ตาแหล่ว ธูปเทียน จุดธูปหรือเทียน โดยบอกกล่าวว่าเราจะลงเมล็ดพันธุ์แล้วให้ดูแล ถ้าหากได้ผลผลิตตามที่ต้องการจะมาเลี้ยงผี

ส่วนมากจะนิยมเลี้ยงไก่ 1 ตัว และเลี้ยงเหล้าเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จ ชาวบ้านเชื่อว่าจะต้องทำทุกปีไม่เช่นนั้นแล้วจะทำนาทำไร่ไม่ได้ผล

สำหรับพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับผีโป่ง คนเฒ่าคนแก่ได้เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับผีโป่งสืบต่อกันมา โดยเรื่องมีอยู่ว่า มีลูกช้างตกลงน้ำโป่งตาย แม่ช้างพยายามยกหินขึ้นมาแต่ไม่สามารถช่วยได้ จากนั้นน้ำโป่งจึงพุ่งออกมา โดยชาวบ้านมีความเชื่อว่าถ้าหากไม่เลี้ยงผีโป่ง น้ำในโป่งจะแห้ง คนจะโดนน้ำร้อนลวก มีข้อห้ามการใช้น้ำโป่ง ห้ามอุจจาระ ห้ามลงเล่น (น้ำที่ไหลมาจากโป่งสามารถลงเล่นได้ แต่ตรงโป่งไม่สามารถลงเล่นได้) อุ๊ยตาเล่าว่ามีกรณีตัวอย่างของนักท่องเที่ยวเคยโดนผีโป่งกิน หลังได้ข่าวว่าฝรั่งที่มาเที่ยวกลับไปบ้านเมืองของเขาแล้วตาย นอกจากนี้แล้วคนเฒ่าคนแก่ยังเล่าว่า คนกะเหรี่ยงมาดื่มน้ำโป่งแล้วเดินกลับบ้านไม่ไหว

สำหรับการเลี้ยงผีโป่งต้องใช้ภาษายาง (กะเหรี่ยง) พูดกับผีโป่ง คนที่จะเป็นตั้งข้าวจะต้องรู้คำยาง ในการเลี้ยงผีโป่งจะเลี้ยงด้วยหมูสีดำตัวผู้ และไก่สีขาว เวลาผีโป่งต้องการอะไรจะมาบอกคนที่เคยเลี้ยงผีโป่ง

นอกจากความเชื่อเกี่ยวกับผีโป่งแล้ว ชาวบ้านยังมีความเชื่อเกี่ยวกับวัดห่าง เป็นพื้นที่ต้องห้ามในชุมชน โดยเชื่อว่ามีผีร้าย ถ้าใครไปทำลายหรือเข้าไปบุกรุกพื้นที่จะเกิดความหายนะขึ้นกับคนนั้น เท่าที่ผ่านมามีคนตายมาแล้วหลายคน สำหรับความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการเป่ามนตร์ที่เกี่ยวข้องกับการรักษาอาการเจ็บป่วย อุ๊ยตาเล่าว่าตนเองมีความสามารถในการเป่ามนตร์ เวลาคนเจ็บไข้ไม่สบายจะมาหา เป็นมนตร์ที่เป็นตำราของทางล้านนา โดยตนเองได้รับการสืบทอดมาจากพ่อ เป็นความรู้ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ ในส่วนของการสืบทอดนั้นอุ๊ยแก้วเล่าว่าทั้งผู้ชายและผู้หญิงสามารถสืบทอดความรู้ได้ แต่ตอนนี้ยังไม่มีใครมาสืบทอดความรู้นี้จากตนเอง เนื่องจากคนรุ่นใหม่ออกไปทำงานนอกชุมชนเป็นจำนวนมาก ไม่ค่อยมีใครกลับมาอยู่ที่บ้าน

ผู้ให้ข้อมูล **3) นางบัวผัน อุธะยะ (อายุ 70 ปี)**
ผู้สัมภาษณ์ **นางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์ และ นางสาววริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**
วันที่ **27 พฤษภาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ **บ้านเลขที่ 13/1 หมู่ที่ 2 บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน**
ผู้เรียบเรียง นางสาว **วริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**

ข้อมูลด้านวัฒนธรรมการแต่งกาย

นางบัวผัน อุธะยะ หรือ อุ๊ยบัวผัน (ภรรยาของนายจันตา อุธะยะ หรือ อุ๊ยตา) เล่าถึงการแต่งกายของคนบ้านใหม่ดอนตันว่า ***ผู้ชาย*** จะสวมเสื้อทอที่ทำจากฝ้ายลงคราม กางเกงสีดำมีทั้งขาสั้นและขายาว โดยกางเกงและเสื้อที่สวมใส่นั้นในอดีตจะทอเอง ส่วน ***ผู้หญิง***จะสวมเสื้อทอที่ทำจากฝ้ายลงคราม ผ้าซิ่นที่ทอเป็นลวดลายต่างๆ โดยฝ้ายที่นำมาทอเป็นลายของผ้าซิ่น ซึ่งมีทั้งดำ แดง เหลือง และขาว จะซื้อมาจากเมืองปาย มีทั้งที่เดินทางไปซื้อเอง และคนจากเมืองปายนำเข้ามาขาย

ในการทอผ้านั้นชาวบ้านจะปลูกฝ้ายเอง ชาวบ้านจะปลูกในช่วงเดือนพฤษภาคม และจะเก็บผลผลิตในช่วงเดือนพฤศจิกายน ซึ่งตรงกับช่วงฤดูหนาว ในปัจจุบันฝ้ายเป็นพืชล้มลุกที่ชาวบ้านเลิกปลูกแล้ว เนื่องจากมีพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นมาแทนที่ อีกทั้งชาวบ้านยังหันมาซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปสวมใส่

ผู้ให้ข้อมูล **4) นายแก้ว พรมเทศน์ (อายุ 79 ปี)**
ผู้สัมภาษณ์ **นางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์และ นางสาววริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**
วันที่ **27 พฤษภาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ **บ้านเลขที่ 21/3 หมู่ที่ 2 บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง**
อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ผู้เรียบเรียง นางสาว วริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน

ประวัติชุมชน การอพยพย้ายถิ่น และการตั้งรกราก

นายแก้ว พรมเทพ หรืออุ๊ยแก้วเล่าว่าตนเองเกิดที่บ้านใหม่ดอนตัน บิดาชื่อนาย (น้อย) หน่อ แม่ชื่อนางอู๊ด เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่3 จากโรงเรียนบ้านเมืองแปงหลังจากที่ออกจากโรงเรียนแล้วได้มาช่วยพ่อแม่ทำนาทำไร่ก่อนที่จะย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่บ้านใหม่ดอนตันครอบครัวของตนเองตั้งรกรากอยู่ที่อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ หลังจากนั้นจึงได้อพยพมาเพื่อเสาะหาที่ดินทำกิน เนื่องจากพื้นที่ที่อำเภอสะเมิงไม่เอื้อต่อการทำการเกษตร ก่อนหน้าที่จะย้ายเข้ามาอยู่บ้านใหม่ดอนตัน อุ๊ยแก้วเล่าว่าครอบครัวของตนเองมาสร้างบ้านอยู่ที่บ้านเมืองแปงก่อน ในช่วงเวลาดังกล่าวผู้คนที่อาศัยอยู่ที่บ้านเมืองแปงส่วนใหญ่เป็นคนยาง คนขมุ คนไต อยู่ร่วมกับคนเมืองมาเป็นเวลานานจนกลายเป็นคนเมือง ตอนที่อุ๊ยแก้วจำความได้ที่บ้านใหม่ดอนตันมีบ้านหลังคาเรือน ขณะนั้นนายแก้ว ซึ่งอยู่บ้านเมืองแปง เป็นผู้นำชุมชน

นอกจากนี้อุ๊ยแก้วยังเล่าว่าในอดีตไม้ที่มีมากในพื้นที่ ได้แก่ ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้แดง ทำให้มีคนภายนอกเข้ามาตัดไม้ในพื้นที่ ในอดีตหลังจากตัดไม้แล้วจะใช้ช้างของกะเหรี่ยงลากและล่องมาทางแม่น้ำแปง (ในอดีตน้ำแปงมีน้ำเยอะ และลึกกว่าในปัจจุบันมาก) แม่น้ำปาย ไปออกแม่น้ำสาละวิน

ข้อมูลด้านวิถีชีวิต

การทำการเกษตร

หลังจากที่อุ๊ยแก้วออกจากโรงเรียนแล้วไม่ได้บวชเรียน ออกมาช่วยพ่อแม่ทำไร่ทำนา อุ๊ยแก้วเล่าว่าในอดีตชาวบ้านทำนาข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมืองแม่ฮ้าง และข้าวเหลืองโหลง นอกจากปลูกข้าวแล้วยังปลูกถั่วเหลือง หัวหอม กระเทียม ยาสูบ ในปริมาณที่เพียงพอกับความต้องการภายในครัวเรือน ไม่ได้มีการปลูกเพื่อขายเฉกเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้

การค้าวัวต่าง

อุ๊ยแก้วเล่าว่าตนเองเคยค้าวัวต่างมาก่อน มีวัวทั้งหมด 14 ตัว ถ้าข้าวเหลือกินก็จะตำข้าวของตนเองเพื่อต่างไปขาย ถ้าหากข้าวของตนเองไม่พอขายจะไปต่างข้าวมาจากบ้านแม่ฮี้ ในอดีตพ่อค้าวัวต่างที่บ้านใหม่ดอนตันมีหลายเจ้าด้วยกัน ในการเดินทางแต่ละครั้งจะมี 4–5 เจ้าเดินทางไปด้วยกัน บางครั้งถ้าหากมีวัวจำนวนมากก็จะมีคนดูแลวัวไปด้วย

ในการเดินทางไม่มีโจรผู้ร้าย แต่มีเสือชุกชุม พ่อค้าวัวต่าง และคนดูแลวัวจะต้องดูแลวัวของตนเองให้ดี ไม่เช่นนั้นจะถูกเสือกินได้ พ่อค้าวัวต่างมีความเชื่อว่าผีเจ้าเมืองจะช่วยให้การเดินทางของตนเองเป็นไปอย่างราบรื่น ซึ่งก่อนที่จะออกเดินทางจะต้องไหว้ผีเจ้าเมืองเพื่อบนบานศาลกล่าวเสียก่อน ถ้าหากกลับมาอย่างปลอดภัยแล้วก็จะนำไก่หรือหมูมาถวายตามที่ตนเองได้บอกกล่าวเอาไว้ สำหรับข้าวที่ต่างไปขายนั้นจะไปขายให้กับคนลีซอ อุ๊ยแก้วเล่าว่าขบวนวัวต่างจะเดินทางไปทางบ้านโป่งสา บ้านห้วยเดื่อ บ้านขุนห้วยผ่าเจ้า

การแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นจากการค้าวัวต่างนั้นจะใช้เงินแถบ (เหรียญ) และเงินใบ (ธนบัตร) ในการแลกเปลี่ยน สำหรับสาเหตุที่คนลีซอมีเงินในการแลกเปลี่ยนสินค้าเป็นเพราะในอดีตคนกลุ่มนี้ปลูกฝิ่นขาย ในบางครั้งคนลีซอจะนำฝิ่นมาแลกข้าว พ่อค้าวัวต่างก็จะเอาฝิ่นที่ได้มาขายให้กับคนที่สูบฝิ่นที่อยู่ในหมู่บ้านอีกทอดหนึ่ง (ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นคนยาง)

ในการแลกเปลี่ยนระหว่างข้าวกับฝิ่น อุ๊ยแก้วเล่าว่าจะมีการเทียบราคาระหว่างข้าวกับฝิ่น สำหรับฝิ่นที่คนลีซอเอามาแลกจะวัดเป็นขัน ในการเดินทางไปค้าวัวต่างของชาวบ้านใหม่ดอนตันแต่ละครั้งขากลับจะตีวัวเปล่ากลับมา แต่จะได้เงินรวมทั้งฝิ่นกลับมาขายด้วย

สำหรับการขายข้าวให้กับคนลีซอ อุ๊ยแก้วเล่าว่า พ่อค้าวัวต่างจะขายให้กับพ่ออุ๊ยแม่อุ๊ย (คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านลีซอ) โดยลูกๆ ของพ่ออุ๊ยแม่อุ๊ยเหล่านี้จะรวมเงินกันมา เพื่อซื้อข้าวที่นำไปขาย ในส่วนของการเดินทางของขบวนวัวต่างจะไปนอนค้างแรมที่หมู่บ้านลีซอ 1 คืน และมีการหยุดพักตามรายทาง รวมเวลาประมาณ 4–5 วัน

ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ

อุ๊ยแก้วเล่าว่าในอดีตงานประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ชาวบ้านจะร้องเพลง เล่นสะล้อ ซอ ซึง ขลุ่ย กันอย่างสนุกสนาน แต่ในปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่จะจ้างวงดนตรีมาเล่น การร้องรำทำเพลงเฉกเช่นในอดีตแทบจะไม่หลงเหลืออยู่แล้ว

ส่วนความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับผีโป่ง อุ๊ยแก้วได้เล่าเรื่องเกี่ยวกับโป่งว่า ลูกช้างของกะเหรี่ยงที่มาทำไม้หล่นลงไปตายในน้ำโป่ง จากนั้นแม่ช้างได้เอาหินมาปิดบังศพ ทำให้น้ำในโป่งไม่พุ่งออกมา

ผู้ให้ข้อมูล **5) นายพรม พรมพันธ์ (อายุ 60 ปี)**
ผู้สัมภาษณ์ **นางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์ และ นางสาววริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**
วันที่ **27 พฤษภาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ **บ้านเลขที่ 18/2 หมู่ที่ 2 บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน**
ผู้เรียบเรียง นางสาว **วริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**

ประวัติชุมชน การอพยพย้ายถิ่น และการตั้งรกราก

นายพรม พรมพันธ์ หรือ อุ๊ยพรม เล่าว่าตนเองเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนบ้านเมืองแปง พ่อชื่อ นายชื่น พรมพันธ์ อพยพมาจากอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ในช่วงแรกที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนที่บ้านใหม่ดอนตันจะตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณหมวดที่ 1 และ 2 แล้วขยายไปทางทิศเหนือ อุ๊ยพรมเป็นลูกชายคนสุดท้อง ทั้งยังเป็นลูกผู้ชายคนเดียวของครอบครัว ทำให้ตนเองไม่ได้บวชเรียน ต้องออกมาช่วยพ่อแม่ทำการเกษตร อุ๊ยพรมเล่าว่าตนเองแต่งงานกับนางหอม พรมพันธ์ (นามสกุลเดิมพรมเทพ) หรือ อุ๊ยหอม อายุ 60 ปี ซึ่งเป็นหลานสาวของนายตาปีน พรมเทพ (นายตาปีนเป็นคนแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่บ้านใหม่ดอนตันแห่งนี้ เป็นคนลื้อ อพยพมาจากอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่)

ข้อมูลด้านวิถีชีวิต

อุ๊ยพรมเล่าว่าในอดีตบทบาทของหญิงและชายในการทำการเกษตร ทั้งผู้หญิงและผู้ชายจะช่วยกันทำนา โดยผู้ชายเป็นแรงงานหลักในการทำการเกษตร ส่วนงานในบ้านเป็นงานหลักของผู้หญิง เช่น เลี้ยงลูก ทำกับข้าว เป็นต้น

ในอดีตมีการเพาะปลูกแบบพอมีพอกิน ถ้าหากมีข้าวเหลือกินเหลือใช้ก็จะต่างไปขาย สำหรับการต่างสินค้าไป โดยเฉพาะข้าว ถ้าหากสินค้าในชุมชนไม่เพียงพอจะไปต่างข้าวมาจากบ้านทุ่งยาว บ้านทุ่งโป่ง ไปขายอีกทอดหนึ่งโดยจะไปขายที่บ้านแม่เลา ซึ่งเป็นหมู่บ้านของชาวลีซอ นอกจากจะต่างข้าวไปขายแล้วยังรับจ้างต่างกระเทียมไปให้กับพ่อค้าคนกลางที่อยู่นอกชุมชนอีกด้วย

นอกจากนี้ยังเดินทางไปต่างเมี่ยงมาจากบ้านป่าแป๋ เนื่องจากที่บ้านป่าแป๋ไม่มีน้ำเพียงพอในการทำนาข้าว ชาวบ้านจึงนิยมทำเมี่ยง นอกจากต่างเมี่ยงแล้วยังต่างเกลือมาด้วย ซึ่งเกลือที่ได้มานี้ส่งมาจากเมืองเชียงใหม่อีกทอดหนึ่ง จากนั้นจะนำมาขายภายในหมู่บ้าน ถ้าหากเหลือจากในหมู่บ้านแล้วจะไปขายให้กับชาวกะเหรี่ยงที่บ้านวัดจันทร์

อุ๊ยพรมเล่าว่าต่อมาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นภายในชุมชน ซึ่งจากการที่มีถนนเข้ามาในหมู่บ้านทำให้คนในหมู่บ้านเลิกทำวัวต่างเนื่องจากพ่อค้าสามารถขับรถเข้ามาขนส่งสินค้าและรับซื้อสินค้าในชุมชนได้สะดวก นอกจากนี้สำนักงานเกษตรยังเข้ามาส่งเสริมให้ปลูกถั่วเหลืองเป็นพืชเศรษฐกิจ โดยช่วงที่มีการปลูกถั่วเหลืองอย่างจริงจัง เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา เนื่องจากเกษตรอำเภอเข้ามาส่งเสริมให้มีการปลูก สำหรับผลผลิตที่ได้จะมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อ ในระยะแรกพ่อค้าคนกลางที่เข้ามาซื้อ จะเป็นกลุ่มพ่อค้าที่มาจากภายนอก แต่ในภายหลังเป็นพ่อค้าคนกลางที่อยู่ในชุมชนเอง โดยพ่อค้าคนกลางในชุมชนจะเป็นคนติดต่อกับพ่อค้าที่อยู่ในจังหวัดเชียงใหม่อีกทอดหนึ่ง อุ๊ยพรมเล่าว่า การเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนโดยเฉพาะจากการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นจำนวนมากและติดต่อกันเป็นเวลาหลายปีได้ทำให้ดินจากที่เคยสมบูรณ์เสื่อมลงมาก

เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นภายในชุมชนสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือความต้องการแรงงานในการทำการเกษตรของคนในหมู่บ้าน โดยได้ก่อให้เกิดการจ้างงานขึ้นภายในชุมชน ซึ่งลักษณะของการจ้างงานนี้เป็นการจ้างแรงงานที่อพยพเข้ามาจากนอกประเทศ อุ๊ยพรมเล่าว่าคนงานในไร่จะเป็นคนไตนอก (คนไทใหญ่ที่อพยพมาจากพม่า) ในการจ่ายค่าแรงนั้นจะจ่ายเป็นรายวัน ทั้งยังมีค่าแรงที่คิดจากสัดส่วนของผลผลิตทางการเกษตร นอกจากนี้แล้วนายจ้างยังให้พื้นที่ในการทำการเกษตรแก่แรงงานด้วย เนื่องจากต้องการให้ทำงานด้วยนานๆ ถ้าหากแรงงานไม่พอใจในค่าจ้างก็สามารถไปทำงานกับนายจ้างรายอื่นได้ โดยนายจ้างจะต้องไปแจ้งกับทางเทศบาลว่า คนงานออกไปแล้ว และถ้าหากนายจ้างหรือคนในชุมชนต้องการแรงงานเพิ่ม แรงงานที่ทำงานอยู่จะส่งข่าวไปยังญาติๆ ที่อยู่ในประเทศพม่าให้เข้ามาทำงานด้วย

สำหรับในส่วนของแรงงานที่มาจากภายนอกได้เข้ามาทำงานในหมู่บ้าน เมื่อ 20 ปีมานี้เอง ในช่วงแรกเข้ามาอย่างผิดกฎหมาย มีตำรวจตามเข้ามาจับกุม แต่ต่อมาก็มีการดำเนินการที่เป็นไปตามกฎหมายทำให้แรงงานเหล่านี้สามารถอยู่ทำงานได้

ผู้ให้ข้อมูล **6) นายสักเกต บุญมาลา (อายุ 71 ปี)**
ผู้สัมภาษณ์ **นางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์และ นางสาววริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**
วันที่ **27 พฤษภาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ **บ้านเลขที่ 50 หมู่ที่ 2 บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง**
อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ผู้เรียบเรียง นางสาว **วริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**

ประวัติชุมชน การอพยพย้ายถิ่น และการตั้งรกราก

นายสักเกต บุญมาลา หรือ อุ๊ยเกต เล่าว่าตนเองเกิดที่บ้านอมลอง ตำบลแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ เดินทางมาหาป้าที่บ้านเมืองแปง ป้าชื่อว่า นางสุ ยะมะโน สามีของป้าคือ นายก๋อง ยะมะโน บ้านป้าสุอยู่หมวด 1 เข้ามาหาป้าเมื่อ พ.ศ. 2510 อายุ 26 ปี ตอนที่เข้ามามีบ้านเรือนประมาณ 30–35 หลังคาเรือน ขณะนั้นนายอ้อม สุขก๋ำ เป็นผู้ใหญ่บ้าน

สำหรับรายชื่อของผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันประกอบด้วย นายตา ฟั่นเรือนแก้ว นายอ้อม สุกก๋ำ นายทวี วงฟู นายศร ชัยวงศ์ นายสีทน มูลสุข นายนวน มูโยม นายสุพันธ์ อินทอง อุ๊ยเกตเล่าว่า ต้นสกุลฟั่นเรือนแก้วและพรมพันธ์ มาจากอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ สำหรับพรมเทพ มาจากบ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิงและมูโยม เป็นคนยาง (กะเหรี่ยง)

ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ

อุ๊ยเกตซึ่งเป็นตั้งข้าวผีเจ้าเมืองคนปัจจุบัน เล่าว่าตั้งข้าวผีเจ้าเมืองของบ้านใหม่ดอนตันเท่าที่ตนเองจำได้ ในอดีตมีนายชื่น พรมพันธ์ นายอ้าย พุทธะโส นายอุ่น สุกก๋ำ เคยเป็นตั้งข้าวมาก่อน สำหรับตนเองเป็นตั้งข้าวตั้งแต่อายุ 65 ปี ในการเลือกบุคคลที่จะมาเป็นตั้งข้าว มีการเสี่ยงทาย โดยการหยิบเมล็ดข้าวสารเป็นจำนวนคู่จำนวนคี่ (ตามแต่ที่จะมีการกำหนด) ถ้าหากเป็นไปตามที่กำหนดไว้บุคคลดังกล่าวก็จะได้เป็นตั้งข้าว การเป็นตั้งข้าวจะต้องรักษาศีลอย่างเคร่งครัดทั้งศีล 5 และศีล 8

อุ๊ยเกตเล่าว่าคนทรงปัจจุบันคือ นางเอ้ย ชัยวงศ์ สำหรับสาเหตุที่นางเอ้ยได้มาเป็นคนทรงนี้อุ๊ยเกตให้เหตุผลว่าเจ้านายอยู่ทางเชื้อสายลื้อ จึงเลือกคนลื้อเป็นคนทรง สำหรับเจ้านายหลวงจะอยู่ที่บ้านเมืองแปง ส่วนที่บ้านใหม่ดอนตันเป็นผีเจ้าเมืองที่มีศักดิ์ต่ำกว่าบ้านเมืองแปง จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่าหน้าที่ตั้งข้าวไม่เพียงแต่จะอยู่ในพิธีเลี้ยงผีที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีเท่านั้น หากแต่ยังรวมไปถึงการรับหน้าที่บนบานศาลกล่าว

ผีเจ้าเมืองแทนชาวบ้านด้วย กล่าวคือ บ้านไหนส่งลูกไปเรียนหรือลูกหลานจะเดินทางไปที่ไหนจะมาบอกอุ๊ยเกต พอกลับมาอย่างปลอดภัยและประสบความสำเร็จก็จะมาเลี้ยงผีตามที่ได้บอกไว้

สำหรับการเลี้ยงผีเจ้าเมืองจะจัดในช่วงเดือน 9 ของทางล้านนา (ราวเดือนมิถุนายน) โดยจะมีการเลี้ยงผีที่จัดโดยคนในชุมชนทั้งหมด จะมีการกำหนดวันดีในการจัดพิธี สำหรับการเลี้ยงผีเจ้าเมืองที่เกิดขึ้นนี้จะเลี้ยงก่อนเข้าพรรษา ส่วนในช่วงเข้าพรรษาจะเป็นผีเร่ร่อนอื่นๆ ซึ่งจะไม่มีการเลี้ยงผีจำพวกนี้ ชาวบ้านเชื่อว่าในช่วงเข้าพรรษาผีเจ้าเมืองจะไปเข้าพรรษาที่ถ้ำเชียงดาว

ในส่วนของศาลผีเจ้าเมืองของบ้านใหม่ดอนตันในปัจจุบัน มี 2 หลังด้วยกัน จากการสอบถามทำให้ทราบว่าภรรยาของอุ๊ยอุ่น ซึ่งเป็นตั้งข้าวคนก่อนหน้านี้เอาผีข้างนอกมากิน โดยเลี้ยงผีในช่วงที่มีการเข้าพรรษาด้วย ทำให้ต่อมาภรรยาของอุ๊ยอุ่นต้องถึงแก่ความตาย ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผลมาจากการกระทำดังกล่าว หลังจากนั้นเป็นต้นมาชาวบ้านจึงเปลี่ยนมาใช้ศาลหลังใหม่แทน ส่วนศาลหลังเก่าที่แต่เดิมภรรยาของอุ๊ยอุ่นเอาผีข้างนอกเข้ามานั้นก็ได้ปล่อยทิ้งไว้ไม่มีการใช้งานแต่อย่างใด

สำหรับในวันพญาวันซึ่งเป็นวันขึ้นปีใหม่ของทางล้านนา ตรงกับวันที่ 15 เมษายนของทุกปี ในวันนี้นอกจากจะมีการรดน้ำดำหัวญาติผู้ใหญ่แล้ว ในขณะเดียวกันยังมีการจัดพิธีดำหัวผีเจ้าเมืองด้วย ในตอนเช้าชาวบ้านจะไปทำบุญที่วัด ส่วนตอนบ่ายจะจัดพิธีดำหัวผี ในพิธีจะเชิญผีเจ้านายมาประทับร่างทรงด้วย ชาวบ้านจะจัดเตรียมอาหารมาเพื่อดำหัวผีเจ้าเมือง โดยจะเลี้ยงไก่และหมูสลับกันไป อุ๊ยเกตเล่าว่าจะเลี้ยงไก่ 3 ปี เลี้ยงหมู 1 ปี สลับไปเรื่อยๆ สำหรับของเซ่นประกอบด้วย ไก่ หมู เหล้า ข้าวต้ม ขนม น้ำหวาน น้ำอัดลม นม ฯลฯ โดยที่จะขาดไม่ได้ คือ ไก่หรือหมู ถ้าหากปีไหนเลี้ยงไก่แต่ละบ้านก็จะนำไปมาบ้านละ 1 ตัว หรือถ้าหากไม่นำไก่มาอาจจะนำไข่ไก่มาแทนได้ และสำหรับปีไหนที่เลี้ยงหมูก็จะมีการรวมเงินกันทั้งหมู่บ้านเพื่อซื้อหมู ซึ่งหมูที่นำมาเป็นเครื่องเซ่นนั้นจะต้องเป็นหมูสีดำตัวผู้เท่านั้น ในพิธีจะนำอาหารมาดำหัวเจ้านาย หลังจากนั้นชาวบ้านจะถามเรื่องราวต่างๆ จากเจ้านาย เช่น ความเป็นไปของชุมชน บรรพบุรุษ ญาติพี่น้องหรือลูกหลานของตนเองที่เสียชีวิตไป ไปอยู่ในภพภูมิใด ได้ไปเกิดแล้วหรือไม่ เป็นต้น หลังจากนั้นผีเจ้าเมืองก็จะกินเครื่องเซ่น อุ๊ยเกตเล่าว่าการแสดงออก รวมทั้งบุคลิกภาพของร่างทรงเมื่อผีเจ้าเมืองเข้ามาประทับร่างนั้น จะเป็นไปตามเพศและวัยของผีเจ้าเมือง

ผีเจ้าเมืองที่มาลงชื่อเจ้ายะปวน เจ้าน้อยก๋องแก้ว (ลูกชายของเจ้ายะปวน) ทั้งยังมีลูกสาวของเจ้าน้อยก๋องแก้วซึ่งบ้านเดิมของผีเจ้าเมืองอยู่ที่เชียงรุ้ง เชียงตุง สิบสองปันนา ในการเชิญผีเจ้าเมืองจะต้องเสี่ยงทายว่าเจ้าเมืองลงมาเวลาใด โดยหยิบข้าวตอกมาได้เป็นเลขคู่ 3 ครั้งติดกัน ถ้าหากเจ้าเมืองมาแล้วตัวของร่างทรงก็จะเดินเข้ามาในพิธี (ไม่รู้สึกตัว) เมื่อร่างทรงมาถึงในพิธีแล้วจะมีการซักถามปัญหาต่างๆ โดยจะถามก่อนที่ผีเจ้าเมืองจะกินเครื่องเซ่น ให้ตั้งข้าวถามแทนชาวบ้าน หลานสาวมาจะพูดเป็นภาษาคำเมือง แต่ถ้าหากผู้เป็นปู่และพ่อมาจะพูดภาษาลื้อ

สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับผีบ้านผีเรือน อุ๊ยเกตเล่าว่าแต่ละบ้านจะมีหอตั้งผี ผู้หญิงจะเป็นผู้สืบทอดผีบรรพบุรุษ ส่วนผู้ชายนั้นไม่ต้องสืบทอด ถ้าหากมีการกระทำระหว่างชายหญิงที่เป็นการผิดผี เช่น การจับมือถือแขน การลักลอบได้เสียกัน จะต้องมาเลี้ยงผีของฝ่ายหญิงเพื่อขอขมา โดยจะซื้อหมูมาเลี้ยงผี นอกจากนี้แล้วฝ่ายชายยังต้องเสียค่าปรับ เวลาเลี้ยงผีเรือนต้องมีคนเลี้ยงที่เป็นผู้หญิง โดยจะทำหน้าที่ในการบอกกล่าวให้ผีเรือนได้รับทราบ นอกจากนี้ยังมีการไหว้ผีเจ้าที่ คือ ไหว้พระแม่ธรณี ก่อนที่จะเดินทางไปไหนมาไหน ถ้าหากกลับมาโดยปลอดภัยจะกลับมาเลี้ยงขนม

สำหรับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตร ข้าวแฮก ฮ้องขวัญข้าว ผู้หญิงโดยเฉพาะหญิงหม้ายเพราะมีความศักดิ์สิทธิ์ มีเรื่องเล่าว่าสมัยก่อนข้าวเมล็ดใหญ่มาก แต่แม่หม้ายได้ทุบข้าวเป็นเมล็ดเล็กๆ ความเชื่อ

เกี่ยวกับ ตาแหล๋ว ทำเพื่อสืบชะตาบ้าน ใส่ขันให้พระสวด ใครสานก็ได้ ทำตาแหล๋วในวันพญาวัน (วันปากปี) วันที่ทำตาแหล๋วคนในห้ามออก คนนอกห้ามเข้า มีคนเฝ้าทั้ง4 ทิศ

ผู้ให้ข้อมูล **7) นายนวน มูโยม (อายุ 79 ปี)**
ผู้สัมภาษณ์ **นางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์ และ นางสาววริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**
วันที่ **27 พฤษภาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ **บ้านเลขที่1 หมู่ที่ 2 บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน**
ความสำคัญ ตั้งข้าวผีโป่ง
ผู้เรียบเรียง นางสาว **วริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**

ประวัติชุมชน การอพยพย้ายถิ่น และการตั้งรกราก

นายนวน มูโยม หรือ อุ๊ยนวน เล่าว่าตนเองเกิดที่หมู่ 1 บ้านเมืองแปง พ่อชื่อ นายเจ๊ะ มูโยม เป็นคนยางเมืองแปง แม่ชื่อ นางคำฟู มูโยม เป็นคนไตนอก (พม่า) แม่สะแต๋ พ่อไปเป็นควาญช้างลากซุงไปทางพม่า สมัยที่ฝรั่ง (กะลา) เข้ามาเอาไม้แล้วล่องไปตามน้ำ เมื่อก่อนที่บ้านเมืองแปงมีคนยางเยอะมาก ครอบครัวของอุ๊ยนวนประกอบอาชีพหลักทางด้านเกษตรกรรม และค้าวัวต่าง

พ่อเจ๊ะ เสียชีวิตตอนอายุ 72 ปี เสียชีวิตประมาณ พ.ศ. 2531–2532

แม่คำฟู เสียชีวิตตอนอายุ 90 ปี เสียชีวิตประมาณปี พ.ศ. 2550

อุ๊ยนวนเล่าว่าตอนอุ๊ยเป็นเด็กอาศัยอยู่ที่บ้านเมืองแปง ขณะนั้นบ้านเมืองแปงมีบ้านเรือนประมาณ 100 ครัวเรือน มีคนเมืองอพยพมาจากสะเมิงเป็นจำนวนมาก ส่วนคนยางยังอาศัยอยู่ที่เดิม เมื่อคนเมืองอพยพเข้ามามากขึ้น มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมคนยางจึงกลายเป็นคนเมือง อุ๊ยเล่าว่าตนเองแต่งงานตอนอายุ 20 ปี จากนั้นย้ายจากบ้านเมืองแปง มาอยู่ที่บ้านใหม่ดอนตัน ซึ่งเป็นบ้านของภรรยา ช่วงเวลาดังกล่าวที่บ้านใหม่ดอนตันมีบ้านเรือนประมาณ 100 หลังคาเรือน ช่วงแรกชาวบ้านที่บ้านใหม่ดอนตันตั้งบ้านเรือนบริเวณหมวดที่ 1 และ 2 จากนั้นได้ขยายออกไปยังหมวดอื่นๆ จนมีการแบ่งออกเป็น 6 หมวดในปัจจุบัน และนอกจากจะขยายไปทางหมวดอื่นๆ แล้วยังมีชาวบ้านบางกลุ่มย้ายออกไปตั้งรกรากที่บ้านสบสาอีกด้วย

ข้อมูลวิถีชีวิต

อุ๊ยนวนเล่าว่าในอดีตตนเองค้าวัวต่าง มีวัว 10 กว่าตัว ได้รับมรดกสืบจากพ่อมาเป็นวัวที่เลี้ยงในบ้านบ้าง ซื้อจากกะเหรี่ยงบนดอยบ้าง การค้าวัวต่าง เอาข้าวสารไปขายให้แม้ว มูเซอ และลีซอ ถ้าข้าวไม่เพียงพอที่จะขายจะไปซื้อข้าวจากบ้านทุ่งยาว และบ้านแม่ฮี้ จากนั้นต่างข้าวไปขายบนดอยไปทางบ้านป่าแป๋ อำเภอแม่แตง ไปทางน้ำสา เข้าสู่บ้านห้วยเดื่อ (บ้านลีซอ) ต่อไปทางบ้านแม่เหมืองหลวง ใช้เวลาเดินทางไปกลับประมาณ 10 คืน ขบวนวัวต่างมีประมาณ 100 ตัว จะมีคนดูแล 1 คน ต่อวัวประมาณ 10 ตัว ฝูงวัวจะมีวัวนำ 1 ตัว วัว 1 ตัว ต่างข้าวได้ประมาณ 4 ถัง ใน 1 วันจะเดินทางได้ประมาณ 10 กิโลเมตร วัวจะเดินตั้งแต่ตี 5 ถึงตอนเที่ยง ส่วนตอนกลางคืนจะไม่เดิน เนื่องจากในป่ามีเสือชุกชุม

ช่วงเวลาที่ต่างข้าวไปขายจะเป็นช่วงหน้าฝน เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวไม่ได้ทำสวนทำไร่ นอกจากต่างข้าวไปขายแล้ว ยังรับจ้างต่างของใช้มาจากบ้านป่าแป๋ โดยรับจ้างต่างกิโลกรัมละ 1 บาท เอาไปลงที่หมู่บ้านลีซอ หัวหน้าจะออกมารับ ใช้เงินแถบเงินใบในการแลกเปลี่ยน ซึ่งเงินแถบที่ใช้ยังเป็นเหรียญรัชกาลเดิมๆ อยู่ อุ๊ยนวนเล่าว่าตนเองต่างสินค้าไปขายหลายเส้นทาง โดยต่างเกลือไปขายที่บ้านวัดจันทร์ หมู่บ้านกะเหรี่ยง เกลือที่ต่างไปขายนั้นเป็นเกลือที่พ่อค้าขับรถมาส่งให้ริม (หล่าย) น้ำปาย บางครั้งต่างเกลือไปพร้อมกับข้าวสาร นอกจากนี้ในบางครั้งต่างข้าวจากกะเหรี่ยงซึ่งเป็นข้าวไร่ไปขายให้กับลีซอและมูเซออีกทอดหนึ่ง นอกจากนี้แล้วอุ๊ยนวนยังรับจ้างต่างเมี่ยงและสินค้าอื่นๆ จากบ้านป่าแป๋มา โดยรถจะมาส่งสินค้าต่างๆ ที่ป่าแป๋ จากนั้นเอาวัวไปต่างมาอีกทีใช้วัวประมาณ 100 ตัว กลุ่มค้าวัวต่างจะเป็นกลุ่มของญาติพี่น้องและคนรู้จัก อุ๊ยนวนเล่าว่าประมาณ พ.ศ. 2519 ได้ทำวัวล้อ (เกวียน) ต่างของแทนการใช้วัวตัวเดียว และต่อมาก็ได้เลิกทำวัวต่าง โดยเลิกมาประมาณ 20 ปีแล้ว เนื่องจากมีรถเข้ามาส่งสินค้าถึงที่ อีกทั้งยังหันไปทำการเกษตรเพื่อขาย

ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ

อุ๊ยนวนเล่าว่าการแต่งงานของคนที่นี่อยู่ในลักษณะที่ผู้ชายแต่งเข้าบ้านผู้หญิง โดยผู้หญิงจะเป็นผู้สืบต่อผี ถ้าไม่มีลูกผู้หญิงผีบ้านนั้นก็จะไม่มีผู้สืบทอด

สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับผีโป่ง อุ๊ยนวนเล่าว่าคนเฒ่าคนแก่เล่าสืบต่อกันมาว่าในอดีตน้ำพุขึ้นสูงกว่านี้ มีลูกช้างป่ามาตก แม่ช้างจึงเอาหินมาปิดทางน้ำ ทำให้น้ำไม่พุ่งสูงขึ้น นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าต่อกันมาว่าผีโป่งเป็นกะเหรี่ยง ในการเลี้ยงผีโป่งนั้นในอดีตแก่เหมือง (ผู้ดูแลเหมืองฝายของชุมชน) จะเป็นคนเลี้ยงผีโป่งแต่เดี๋ยวนี้ไม่มีแก่เหมืองแล้ว ที่นาของแต่ละคนจะดูแลกันเอง ช่วยๆ กันดูแลบ้าง เนื่องจากเหมืองฝายในปัจจุบันสร้างจากคอนกรีต การเลี้ยงผีโป่งของคนในหมู่บ้านเพิ่งจะเริ่มขึ้นเมื่อ 2–3 ปีที่ผ่านมา โดยหยุดเลี้ยงมาช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพราะขาดแคลนน้ำ ชาวบ้านจึงมีการปรึกษาหารือกัน หลังจากนั้นได้มาบนบานกับโป่ง โดยเอาข้าวตอกดอกไม้ไปบอกกล่าวกับโป่ง ไปบนวันเข้าพรรษาและแก้บนหลังจากออกพรรษา สำหรับการเลี้ยงผีโป่งจะไม่เลี้ยงในช่วงเข้าพรรษาเช่นเดียวกับผีเจ้าเมือง เนื่องจากมีความเชื่อว่าผีจะไปเข้าพรรษา ซึ่งหลังจากเลี้ยงผีโป่งไม่มีใครได้รับอันตรายจากน้ำร้อนในโป่ง นอกจากนี้แล้วยังไม่ขาดแคลนน้ำอีกด้วย

ในส่วนของหน้าที่ของตั้งข้าว อุ๊ยเล่าว่าตนเองได้รับหน้าที่เป็นตั้งข้าวในการเลี้ยงผีโป่ง เนื่องจากตนเองมีเชื้อสายกะเหรี่ยง สืบเนื่องมาจากเรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาว่าผีโป่งเป็นกะเหรี่ยง ทำให้ตั้งข้าวต้องเป็นคนที่มีเชื้อสายกะเหรี่ยง สามารถพูดภาษากะเหรี่ยงเพื่อบอกกล่าวกับผีโป่งได้ ตนเองจะพูดภาษาเมืองควบคู่กับภาษากะเหรี่ยง

ในการเลี้ยงผี อุ๊ยนวนอธิบายว่าจะต้องจุดธูปเทียนบอกกล่าวให้ผีโป่งลงมากินเครื่องเซ่น ผีโป่งมาแล้วตั้งข้าวจะสามารถรับรู้ได้ด้วยตนเอง เมื่อเทียนที่จุดไหม้จนหมดแสดงว่าผีโป่งกินเครื่องเซ่นเสร็จแล้ว ในการเลี้ยง

ผีโป่งจะทำพิธีเลี้ยงก่อนเที่ยง เมื่อผีโป่งกินเสร็จแล้วเป็นอันเสร็จพิธี ในการกำหนดวันเลี้ยงผีโป่ง ไม่ได้มีการกำหนดตายตัว แต่จะดูช่วงเวลาว่าเป็นวันดี หรือ วันเสีย ตามตำราของล้านนา

ผู้ให้ข้อมูล **8) นายบุญมา กุญณา (อายุ 81 ปี)**
ผู้สัมภาษณ์ **นางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์ และนางสาววริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**
วันที่ **27 พฤษภาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ บ้านเลขที่ **15 หมู่ที่ 2 บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง**
อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ผู้เรียบเรียง นางสาว **วริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**

ประวัติชุมชน การอพยพย้ายถิ่น และการตั้งรกราก

นายบุญมา กุญณา หรือ อุ๊ย (หนาน) บุญมา อพยพมาจากบ้านอังคาย หมู่ที่ 4 ตำบลยั้งเมิน อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ย้ายมาจากอำเภอสะเมิงขณะนั้นอายุ 17 ปี แล้วย้ายมาบ้านเมืองแปง ก่อนจะย้ายมาเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนบ้านอังคาย ตอนเรียนที่โรงเรียนได้เรียนภาษาไทย เมื่อมาบวชเณรได้เรียนภาษาเมือง อุ๊ยบุญมามีพ่อเป็นคนลื้อและแม่เป็นคนยวน อยู่ที่อำเภอสะเมิง แต่พ่อแยกทางกับแม่ หลังจากนั้นแม่แต่งงานใหม่ แม่กับพ่อเลี้ยงได้ย้ายมาอยู่บ้านเมืองแปง โดยมาอาศัยอยู่กับญาติ อุ๊ยบุญมาเล่าว่าตนเองอพยพมาพร้อมกับแม่พ่อเลี้ยง และพี่น้องอีก 4 คน (พี่น้องคนละพ่อ)

หลังจากที่ย้ายมาบ้านเมืองแปงได้มาบวชเป็นเณรอยู่ 2 พรรษา แม่ก็ได้เสียชีวิตลง ส่วนพ่อเลี้ยงได้พาพี่น้องทั้ง 4 คน ย้ายกลับไปอยู่ที่บ้านอังคาย ส่วนอุ๊ยบุญมายังอยู่ที่บ้านเมืองแปง หลังจากนั้นได้ไปบวชพระที่วัดสบสา โดยมีพ่อเก็บ (คนที่อุปสมบทให้) คือ นายแก้ว มูลสุขและนายคำ มูลสุข หลังจากนั้นกลับมาจำวัดที่วัดเมืองแปง อุ๊ยบุญมาได้แต่งงานกับภรรยา คือ นางแสงยอด อินเนอระ (นามสกุลเดิม) อายุ 82 ปี สำหรับอุ๊ยแสงยอดนั้นมีบ้านเดิมอยู่ที่บ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาพ่อแม่ของอุ๊ยแสงยอดได้อพยพมาอยู่ที่บ้านใหม่ดอนตัน อุ๊ยบุญมาเล่าว่าตนเองแต่งงานตอนอายุ 24 ปี หลังจากที่แต่งงานแล้วตนเองจึงย้ายมาอยู่บ้านของภรรยา ในอดีตตั้งบ้านเรือนอยู่ที่หมวด 2 ตรงพื้นที่หมวด 3 ในปัจจุบันยังไม่ค่อยมีบ้าน ในช่วงเวลาที่อุ๊ยย้ายเข้ามาอยู่บ้านของภรรยาในช่วงแรกๆ ที่บ้านใหม่ดอนตันมีบ้านอยู่ไม่กี่หลังคาเรือน เท่าที่จำได้มีบ้านของ นายตาปีน

นายจัน ฟั่นเรือนแก้ว นายชื่น อินทอง นายจา พรมพันธ์ นายปั๊น ฟั่นเรือนแก้ว นายเทพ อินเนอระ และนายชุ่ม อินทอง โดยในอดีตบ้านใหม่ดอนตันนี้มีการปกครองขึ้นกับบ้านเมืองแปง

จากการที่อุ๊ยบุญมาสามารถอ่านออกเขียนได้ทั้งภาษาไทยและคำเมืองทำให้ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นแก่ (มัคทายก) วัดเมืองแปงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519–2544 นอกจากนี้ยังเป็นหมอฮ้องขวัญ นอกจากนี้ยังเป็นหมอเป่าทำตามตำราที่ตนเองมีอยู่ อุ๊ยบุญมาเล่าว่าถ้าหากไม่มีคนสืบวิชาความรู้เหล่านี้ต่อ ก็จะบริจาคตำราให้วัด

ข้อมูลด้านวิถีชีวิต

ในอดีตใช้ที่นาปลูกข้าวเหนียว ถั่วเหลือง กระเทียม หัวหอม ยาสูบ โดยปลูกแค่พอกิน นอกจากนี้แล้วอุ๊ยบุญมายังค้าวัวต่างอีกด้วย โดยมีวัว 2–3 ตัวเท่านั้น และเนื่องจากมีวัวน้อยจึงทำให้อุ๊ยเลิกทำวัวต่าง ต่อมาเมื่อมีการส่งเสริมการปลูกถั่วเหลือง ครอบครัวของอุ๊ยได้หันมาปลูกถั่วเหลืองแทนซึ่งในปัจจุบันอุ๊ยบุญมาและอุ๊ยยอดไม่ได้ไปทำไร่แล้ว โดยจะให้ลูกทำแทน เมื่อสอบถามถึงในส่วนของการครอบครองที่ดิน อุ๊ยบุญมาเล่าว่าครอบครัวของตนเองฐานะไม่ค่อยดี เนื่องจากมีพื้นที่ในการทำการเกษตรน้อย

ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ

วัดห่างมีความเชื่อว่า มีผีกะยักษ์ซึ่งเป็นผีร้าย ชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับวัดห่าง เชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ มีการบนบานศาลกล่าวกับวัดห่างเช่นเดียวกับผีเจ้าเมืองและผีโป่ง

ผู้ให้ข้อมูล **9) นายคำ ตามูกา (อายุ 62 ปี)**
ผู้สัมภาษณ์ **นางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์ และนางสาววริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**
วันที่ **27 พฤษภาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ **บ้านเลขที่ 56 หมู่ที่ 2 บ้านใหม่ดอนตัน ตำบลเมืองแปง อำเภอปายจังหวัดแม่ฮ่องสอน**
ผู้เรียบเรียง นางสาววริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน

ประวัติชุมชน การอพยพย้ายถิ่น และการตั้งรกราก

นายคำ ตามูกา หรือ พ่อ (หนาน) คำ อายุ 62 ปี เป็นคนกิ่งอำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่ เคยบวชพระและบวชเณรมาก่อน เดินทางเข้ามารับจ้างทำกระเบื้องที่บ้านใหม่ดอนตัน เดินทางมาคนเดียว เข้ามาสอบถามความต้องการจากชาวบ้านว่าจะว่าจ้างตนเองหรือไม่ จากนั้นจึงเดินทางออกไปซื้ออุปกรณ์ต่างๆ เพื่อทำกระเบื้องตามที่ชาวบ้านสั่ง โดยเข้าไปทำกระเบื้องและอาศัยอยู่ที่บ้านของชาวบ้านที่มาว่าจ้างตนเอง ต่อมาได้แต่งงานกับภรรยา นางจันทร์เพ็ญ ตามูกา หรือ พรมพันธ์ (นามสกุลเดิมหลานสาวของนายชื่น พรมพันธ์) ซึ่งเป็นคนบ้านใหม่ดอนตัน แต่งงานกันเมื่อปี พ.ศ. 2510 หลังจากแต่งงานแล้วจึงเลิกทำกระเบื้อง โดยหันมาทำการเกษตรแทน

ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ

พ่อคำเป็นผู้ที่มีวิชาความรู้ในเรื่องของการฮ้องขวัญหรือพิธีเรียกขวัญ พ่อคำเล่าว่าตนเองได้ศึกษาในช่วงที่บวชเรียน โดยมีตำราในการฮ้องขวัญ สำหรับบทที่ใช้ในการฮ้องขวัญนั้นมีถ้อยคำที่เป็นภาษาบาลีเพื่อเสริมความขลังของพิธีกรรม ในการทำพิธีฮ้องขวัญ หมอขวัญจะไปทำที่บ้านของผู้ที่ต้องการฮ้องขวัญให้ตนเองดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข ไม่มีโรคภัยมาเบียดเบียน พ่อคำเล่าว่าในการฮ้องขวัญจะประกอบด้วยขันตั้ง ดอกไม้ เทียน อาหาร การกินทั้งคาวและหวาน การฮ้องขวัญมีหลายรูปแบบด้วยกัน เช่น สำหรับผู้ที่มีอาการป่วย งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานอุปสมบท การต้องรับผู้คนที่มาจากต่างถิ่น เป็นต้น

พ่อคำเล่าว่าคนเมืองมีความเชื่อว่าคน 1 คน มีขวัญทั้งหมด 32 ขวัญ ในที่นี้ ขวัญ หมายถึง ผมหรือขนที่ขึ้นเวียนเป็นก้นหอย เป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน เป็นสิ่งที่อยู่กับคนมาตั้งแต่เกิด ถ้าขวัญอยู่กับตัวก็จะเป็นสิริมงคลแก่คนผู้นั้น แต่ถ้าหากขวัญออกจากตัวก็จะทำให้การดำเนินชีวิตของบุคคลนั้นไม่ราบรื่น ในการฮ้องขวัญถ้าหากมีคนไปร่วมงานเป็นจำนวนมากจะสามารถเรียกขวัญได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากมีความเชื่อว่าขวัญสามารถปันกันได้ ถ้าหากขวัญยังไม่กลับมาหมอขวัญก็จะต้องกล่าวบทฮ้องขวัญจนกว่าขวัญจะกลับมา ในบางกรณีเจ้าภาพต้องเติมเงินใส่ขันตั้ง (แต่ถ้าใครจะไม่ใส่ก็ได้) เมื่อหมอขวัญสามารถฮ้องขวัญกลับมาได้แล้ว ก็จะถือว่าเป็นการปัดเคราะห์ จากนั้นจะทำการผูกข้อมือเพื่อความเป็นสิริมงคล

ผู้ให้ข้อมูล **10) นายพัฒนา ศรีพันธุ์ (อายุ50ปี)**
ผู้สัมภาษณ์ **นางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์และ นางสาววริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**
วันที่ **27 พฤษภาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ **บ้านเลขที่37 หมู่ที่ 1 บ้านเมืองแปง ตำบลเมืองแปง**
อำเภอปายจังหวัดแม่ฮ่องสอน
ความสำคัญ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองแปง
ผู้เรียบเรียง นางสาว **วริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**

ประวัติชุมชน การอพยพย้ายถิ่น และการตั้งรกราก

นายพัฒนา ศรีพันธุ์ หรือ นายกพัฒนา เล่าว่า ส่วนมากคนรุ่นพ่อรุ่นแม่จะอพยพมาจากเชียงใหม่ โดยครอบครัวของแม่เป็นอพยพมาจากเชียงใหม่มาอยู่ที่บ้านเมืองแปง ส่วนพ่อเป็นคนอุตรดิตถ์ เข้ามาค้าขาย หลังจากที่แต่งงานกับแม่ได้มาตั้งรกรากที่บ้านเมืองแปง นายกพัฒนาเล่าว่าชาวบ้านเรียกพ่อ ว่าหมอพลอย โดยพ่อจะจ้างลูกหาบไปซื้อของมาจากเมืองเชียงใหม่มาขาย มีทั้งขนม ยารักษาโรค พ่อชื่อ นายธานี ศรีพันธุ์ บางคนเรียกลุงไท เพราะไม่ใช่คนเมือง

นายกพัฒนาเล่าว่า เมืองแปงเป็นพื้นที่ที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน ในอดีตเคยเป็นเมืองเก่ามีตำนานพระนางเมืองแปง ซึ่งมีครูบาโสม เจ้าอาวาสคนเก่าของวัดเมืองแปงรวมทั้งคนเฒ่าคนแก่เล่าสืบต่อกันมา นอกจากนี้ยังมีพระนอน มีรอยพระพุทธบาท มีพระธาตุ มีวัดห่าง มีรอยดินกี่ ทำให้เขตนี้น่าจะเป็นพื้นที่ที่เจริญรุ่งเรืองมาก่อน สำหรับทางบ้านเมืองแปงมีหลักฐานที่แสดงความเก่าแก่มากกว่าที่บ้านใหม่ดอนตัน ในอดีตพื้นที่บ้านเมืองแปงเป็นพื้นที่ที่มีคนยาง (กะเหรี่ยง) อยู่เป็นจำนวนมาก ปัจจุบันนี้คนยางกลายเป็นคนเมืองไปหมดแล้วหรือไม่ก็อพยพไปอยู่ที่อื่น เนื่องจากเป็นกลุ่มที่รักความสงบ ในช่วงที่นายกพัฒนายังเป็นเด็กจำได้ว่าบ้านเรือนผู้คนที่บ้านใหม่ดอนตันมีประมาณ 20 หลังคาเรือน แรกเริ่มตั้งบ้านเรือนอยู่ทางทิศใต้ จากนั้นขยายไปทางทิศเหนือ นอกจากนี้ในอดีตพื้นที่ตำบลเมืองแปงยังเคยเป็นจุดพักของกลุ่มจีนฮ่อที่เดินทางไปซื้อฝิ่นกับคนลีซอ

สำหรับการเข้ามาของระบบสาธารณูปโภคนายกพัฒนาเล่าว่าถนนที่เข้ามาในพื้นที่เกิดขึ้นจากการเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ การทำสัมปทานเริ่มขึ้นครั้งแรกเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2516–2517 หลังจากนั้นเริ่มมีการขนส่งสินค้าและผลผลิตต่างๆ นอกจากนี้ในช่วง พ.ศ. 2516 เกิดอุทกภัยน้ำท่วมเหมืองแร่ เสียชีวิตประมาณ 100 คน นายกพัฒนาเล่าว่าเป็นอุทกภัยครั้งใหญ่พอๆ กับที่เกิดในปี พ.ศ. 2548

ในอดีตการเดินทางจากตำบลเมืองแปงไปเมืองปาย ในอดีตถ้าหากเดินเท้าจะใช้เวลาประมาณ 1 วัน ต้องข้ามน้ำ 12 ท่า

ข้อมูลด้านวิถีชีวิต

ในอดีตชาวบ้านในพื้นที่มีอาชีพทำนาโดยจะปลูกข้าวนึ่งหรือข้าวเหนียว (ส่วนกะเหรี่ยงจะปลูกข้าวไร่) นอกจากนี้ชาวบ้านยังเลี้ยงวัวควายเป็นจำนวนมากเพื่อใช้ในการค้าวัวต่าง รวมทั้งเป็นแรงงานในการทำการเกษตร นอกจากจะทำนาแล้วยังปลูกหอม กระเทียม และถั่วเหลืองไว้ในที่นา ในปริมาณที่เพียงพอกับความต้องการภายในครัวเรือน ส่วนยาสูบก็เช่นเดียวกัน โดยชาวบ้านจะปลูกยาสูบในช่วงปลายฝนต้นหนาว

สำหรับการค้าวัวต่าง นายกพัฒนาเล่าว่าที่บ้านเมืองแปงมีเจ้าวัวต่าง นายอุ่นเรือน พรมพันธ์ นายแก้ว มูลสุข นายคำ มูลสุข นายปั๋น ฟั่นเรือนแก้ว นายมูล มูโยง นายเจะ มูโยง ถ้าหากข้าวที่ผลิตได้ในชุมชนมีไม่เพียงพอ ชาวบ้านจะไปต่างข้าวสารจากบ้านแม่อีแลบ ตำบลทุ่งยาว ไปขายให้กับชาวลีซอ ถ้าหากต้องการเกลือหรือของทะเลก็จะไปต่างมาจากบ้านสันป่ายาว อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ (หลังราชภัฏแม่ริมในปัจจุบัน ในอดีตเคยเป็นตลาดพักสินค้า)

นอกจากนี้ยังมีคำพูดเล่นของคนเมืองแปงว่าถ้าทำแกงแล้วขาดเกลือ จะพูดล้อเลียนว่าอยู่ไกลหนองแหวน ซึ่งบ้านหนองแหวน อยู่ในเขตอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
หมายเหตุ: ไม่แน่ใจข้อมูลเกี่ยวกับบ้านหนองแหวน

สำหรับการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตรนายกพัฒนาเล่าว่าการบุกรุกเริ่มขึ้นเมื่อช่วงปี พ.ศ. 2525–2526 เริ่มมีการบุกรุกพื้นที่ป่า โดยเฉพาะในช่วง 10 ปี ที่ผ่านมานี้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าเป็นจำนวนมาก โดยบุกรุกเพื่อปลูกกระเทียมและถั่วเหลือง สำหรับผลผลิตที่ได้จะมีพ่อค้ามาจากเชียงใหม่มารับซื้อ ช่วงหลังเริ่มเกิดพ่อค้าคนกลางในหมู่บ้าน รับซื้อสินค้าจากคนในหมู่บ้านแล้วนำไปขายข้างนอก และจากการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นจำนวนมากนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับพื้นที่ ในอดีตที่นี่อากาศดีดินดีแต่ในปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติเริ่มเสื่อมโทรม

ความคิดเห็นเรื่องการท่องเที่ยวในชุมชน

ความเป็นไปได้ในการจัดการท่องเที่ยว โป่งน้ำร้อน

การจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนเคยทำประชาคม ชาวบ้านให้ทางองค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนาแหล่งน้ำในพื้นที่เพราะถ้าหากจะมีการจัดการท่องเที่ยวกลัวผู้ประกอบการจะแย่งน้ำ โดยเสนอให้มีบ่อเก็บน้ำขนาดใหญ่

การเปลี่ยนแปลงที่จะมากับการท่องเที่ยวของอำเภอปาย

นายกพัฒนาเล่าว่าในอดีตเมืองแปงเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ เป็นพื้นที่สุดท้ายของน้ำปาย ทำให้มีดินตะกอนเป็นจำนวนมาก แต่ในขณะเดียวกันการพัฒนาที่เกิดขึ้นในตัวอำเภอปาย ได้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำที่ไหลมาด้วย

ผู้ให้ข้อมูล **11) นางสาวพลเกต อินตา (อายุ 46 ปี)**
ผู้สัมภาษณ์ **นางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์ และ นางสาววริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**
วันที่ **27 พฤษภาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองแปง
ความสำคัญ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองแปง
ผู้เรียบเรียง นางสาว **วริณาฐ พิทักษ์วงศ์วาน**

ในปัจจุบันภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ สูญหายไปเป็นจำนวนมาก โดยไม่ได้มีการรวบรวมไว้เป็นกิจจะลักษณะ ในพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจนในปัจจุบันไม่หลงเหลือศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมอยู่เลย เช่น การจ๊อยซอ ซึ่งเป็นการเล่นดนตรีควบคู่ไปกับการขับร้องของชาวบ้าน มีลักษณะคล้ายลำตัดของทางกลาง สำหรับเครื่องดนตรีที่ใช้มีทั้งสะล้อ ซอ ซึง ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีของทางภาคเหนือ

พื้นที่โป่งน้ำร้อน เป็นพื้นที่ของป่าสงวน อยู่ในเขตหมู่ที่2 บ้านใหม่ดอนตัน ในเรื่องของความรับผิดชอบต้องดูก่อนว่าพื้นที่นั้นเป็นพื้นที่ของใคร ซึ่งในที่นี้เป็นพื้นที่ทับซ้อนระหว่างกรมป่าไม่กับตำบล การบุกรุกป่าในปัจจุบันทางกรมป่าไม้เข้ามาทำแนวกั้นพื้นที่ป่า ส่วนหมู่บ้านก็มีกฎของหมู่บ้านโดยมีข้อตกลงกันว่าจะไม่รุกล้ำพื้นที่ป่า โดยภาพรวมแล้วชุมชนมีการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง

พื้นที่นี้เป็นพื้นที่ที่มีปัญหาในเรื่องของน้ำ ซึ่งพืชอย่างถั่วเหลืองเป็นพืชที่มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ การปลูกถั่วเหลืองของชาวบ้านมีทั้งการแปรรูปในครัวเรือน นอกจากนี้ยังส่งขาย โดยโรงงานที่รับซื้ออยู่ที่อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งในหมู่บ้านจะมีพ่อค้าคนกลางรับซื้อจากชาวบ้าน เพื่อไปส่งขายอีกทอดหนึ่ง นอกจากรับซื้อแล้วพ่อค้าคนกลางบางรายยังเป็นผู้ลงทุนในการทำการเกษตรให้กับชาวบ้าน โดยให้เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย รวมทั้งยาฆ่าแมลงมาก่อน เมื่อได้ผลผลิตแล้วชาวบ้านจะต้องนำมาขายให้พ่อค้าคนกลางรายดังกล่าว โดยมูลค่าผลผลิตที่ได้จะมีการนำไปบวกลบเพื่อกลบหนี้

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภาระหนี้สินของชาวบ้าน ชาวบ้านไม่บอกทางราชการ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เข้ามาในพื้นที่เพื่อจัดการเรื่องเงินกู้ให้กับชาวบ้าน พื้น ที่ทางการเกษตรของชาวบ้านมี 3 ลักษณะด้วยกัน ประกอบด้วย พื้นที่ที่มีโฉนด (เก็บภาษีที่ดินโดยองค์การบริหารส่วนตำบล) พื้นที่ของสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม หรือ สปก. (เป็นพื้นที่ที่รอการออกโฉนดอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เป็นการนำพื้นที่ซึ่งเป็นแหล่งเสื่อมโทรมมาทำการเกษตร) และพื้นที่ป่า

การบริหารจัดการขององค์การบริหารส่วนตำบล ให้แต่ละหมู่บ้าพิจารณาเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ มีการจัดสรรงบประมาณ ถ้าหากเกินศักยภาพขององค์การบริหารส่วนตำบลก็จะยื่นเรื่องของบประมาณกับหน่วยงานต้นสังกัดต่อไป

การจัดการท่องเที่ยวที่โป่งน้ำร้อน ถ้าหากเกิดขึ้นจะต้องเป็นไปโดยไม่ทำลายวิถีชีวิตของชาวบ้าน

1.2. ข้อมูลสัมภาษณ์บุคคลในเขตบ้านแม่ฮี้ ตำบลแม่ฮี้

1.2.1 สรุปจำนวนผู้ให้สัมภาษณ์

ข้อมูลการสัมภาษณ์จำนวน 9 คน เป็นชายคน 4 หญิง 5 คน

อายุต่ำกว่า 60 ปี จำนวน 7 คน
อายุระหว่าง 61-70 ปี จำนวน 1 คน
อายุระหว่าง 71-80 ปี จำนวน - คน
อายุระหว่าง 81-90 ปี จำนวน 1 คน
อายุ 90 ปีขึ้นไป จำนวน - คน

1.2.2 สรุปประเด็นการตั้งคำถาม

- **ประวัติส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์** ที่ช่วยให้เห็นถึงภูมิหลัง ได้แก่ การตั้งถิ่นฐาน อพยพโยกย้าย ประสบการณ์ชีวิต การทำงาน ครอบครัว ของผู้ให้ข้อมูล สิ่งต่างๆ เหล่านี้ สามารถช่วยให้เห็นถึงบริบท ความแตกต่างของผู้ให้สัมภาษณ์ที่มีทัศนคติต่อประเด็นคำถามในเรื่องต่างๆ
- **เหตุการณ์และความทรงจำที่เกี่ยวข้องในพื้นที่วิจัย** ได้แก่ ความเปลี่ยนแปลงทางสภาพสังคม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญๆ ในความทรงจำของผู้ให้ข้อมูล
- **เรื่องของกระแสการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในชุมชน** ได้แก่ การเข้ามาของกลุ่มทุน ความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และผลกระทบที่เกิดขึ้นภายในชุมชน
- **เกร็ดเรื่องเล่าต่างๆ ที่เกี่ยวข้องภายในชุมชน** ได้แก่ ประวัติหมู่บ้าน สถานที่ บุคคล เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ วัด เรื่องเล่า คติความเชื่อ เป็นต้น

1.2.3 สรุปความข้อมูลสัมภาษณ์ชุมชนบ้านแม่ฮี้

ผู้ให้ข้อมูล พี่ญา (เจ้าหน้าที่ฝ่ายวัฒนธรรม อบต. แม่ฮี้)
ผู้สัมภาษณ์ นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์
วันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2554
สถานที่ อบต. แม่ฮี้ ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์ นายคงกมล รัฐปัตย์

ในเขตแม่เย็น แม่ฮี้ตอนนี้ปัญหาคือเสียงดังมาก พี่เป็นคนประสานงานที่ทำแผนชุมชนปัญหาหลักคือนักท่องเที่ยวเสียงดังและร้านต่างๆ ชอบเปิดบริการไม่ตรงเวลา เดี๋ยวนี้คนป่าขามขายที่แล้วย้ายไปอยู่ตรงทางไปเวียงเหนือ ซึ่งไม่เหมาะ น้ำไม่ดี แล้วตรงแม่เย็นคนพื้นถิ่นเดิมก็มีน้อย ส่วนใหญ่เป็นคนมาอยู่ใหม่ และชาวบ้านพอขายที่ไปก็ไปบุกรุกป่าหาที่ใหม่ ตอนนี้ปัญหาเยอะจริงๆ ตรงแม่เย็น

ปัญหาเรื่องเสียง คนที่มีอำนาจจัดการก็คืออำเภอ ปัญหาทั่วไปก็คือปัญหาของคนที่มาอยู่ใหม่กับชาวบ้าน นอกจากปัญหาเรื่องเสียง ยังมีปัญหาที่ชาวบ้านโดนนักท่องเที่ยวทำร้าย และทางตำรวจไม่ค่อยเอาผิดเพราะเกรงใจอย่างยาเสพติดก็มากับนักท่องเที่ยว ปัญหาเรื่องเสียงที่เห็นได้ชัดตอนนี้คือ ร้าน don't cry

ทางบ้านทรายขาวยังดีอยู่ แต่ทางแม่เย็นนั้นแย่ลงอย่างเห็นได้ชัดมีที่พักนักท่องเที่ยวเกิดขึ้นมาเยอะ ตรงน้ำปายมีการสร้างสะพานโดยไม่ขออนุญาต ตอนนี้ที่ดินเปลี่ยนมือเยอะ ผู้ประกอบการบ้านแม่เย็นนั้นส่วนใหญ่ไม่ใช่คนในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นคนใต้ พอหมดหน้าท่องเที่ยวก็จะจ้างพวกไตนอกมาเฝ้ากิจการ กิจการของคนในบ้านเองมีแม่เย็นเฮ้าส์ ปายพอเพียง บึงปายฟาร์ม คนบ้านทรายขาว

ที่บ้านแม่เย็นชาวบ้านบางหลังมีการแบ่งห้องให้นักท่องเที่ยวเช่า ตรงแม่เย็นเมื่อก่อนจะเป็นบ้านให้นักท่องเที่ยวเช่า เดี๋ยวนี้เปลี่ยนไปเยอะ แถวนี้ค่าเช่าจะแพงไปตามสภาพ

ทาง อบต. น่าจะมีแผนที่ภาษีที่ดินว่าร้านค้า ที่พักนักท่องเที่ยวอยู่ตรงไหนบ้าง น่าจะอยู่ที่งานจัดเก็บ เดี๋ยวนี้ตามทะเบียนมีบ้าน 300 กว่าหลังคา แต่มีคนอยู่จริงประมาณ 100 กว่าหลัง ที่ทำทะเบียนเพราะต้องการหม้อแปลงไฟฟ้าไปลงในที่ดินของตัวเอง

วันที่ 30 จะมีการประชุมที่ศูนย์วัฒนธรรมตำบลแม่ฮี้

แนะนำคีย์เรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำ

- หมู่ 1 แก่เหมือง คือ นายประเสริฐ ผู้ใหญ่บ้าน คือ นายบุญธรรม นวลจา
- หมู่ที่ 2 บ้านทรายขาว แก่เหมือง คือ นายเนือง ต๊ะนน

เรื่องปัญหานั้นตรง fluid ก็ปล่อยน้ำเสียลงลำเหมือง ปีก่อนนั้นน้ำท่วม หมู่ 5 นั้นเสียหายเยอะตรงบ้านปายทะเล บ้านปิ๊ดจะลิ้ว ถูกน้ำป่าที่มาแรงและเร็วพัดเสียหาย

ผู้ให้ข้อมูล นายประพล ตานัน (อายุ 41 ปี, เกิดปี พ.ศ. 2513)
ผู้สัมภาษณ์ นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์
วันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2554
สถานที่ ฝ่ายโยธา องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์ นายคงกมล รัฐปัตย์

พวกเกสต์เฮาส์จะเอาน้ำที่ไปทำเกษตรไปใช้ ทำให้ชาวบ้านขาดแคลนน้ำและทำการเกษตรบางอย่างไม่ได้ เช่น การปลูกถั่ว โดยเฉพาะชาวบ้านที่อยู่ท้ายน้ำยิ่งตอนนี้หลังคาเรือนเพิ่มขึ้นเราก็คำนวณไม่ได้ว่าจะใช้น้ำเท่าไร ยิ่งตอนที่นักท่องเที่ยวมีเยอะ

ปีที่ผ่านมามีข้อร้องเรียนเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากร คือการใช้ประโยชน์เรื่องที่ดิน พอนายทุนทำรั้วก็จะเอาน้ำไปใช้คนเดียว ไม่เหมือนสมัยก่อนที่แบ่งน้ำกันใช้ ชาวบ้านก็เสียเปรียบนายทุนเพราะไม่รู้กฎหมายซึ่งสุดท้ายชาวบ้านจึงต้องขายที่เพราะจำยอม

ที่นาจริงๆ ของบ้านแม่ฮี้ที่ทำเกษตรยังคงเหลือเยอะอยู่ แต่เส้นตรงลำเหมืองที่ติดถนนนั้นขายเกือบหมดแล้ว ตอนนี้กฎหมายเกี่ยวกับผังเมืองนั้นขั้นตอนเยอะกว่าจะผ่านทั้งหมดนายทุนก็มาซื้อที่ไปหมดแล้ว ถ้ากฎหมายเร็วป่านนี้ก็สามารถคุ้มครองที่ได้หมด เพราะไม่มีกฎหมายคุ้มครองชาวบ้านทุกคนก็มีสิทธิ์ขายที่ต่อไปอีกหน่อยปัญหาจะเกิดเยอะ น้ำเสียก็จะมีเพราะว่าเกสต์เฮาส์เพิ่มขึ้น ทางบ้านทรายขาวยังไม่ค่อยมีคนนอกเข้ามา ส่วนใหญ่กิจการเป็นของชาวบ้านเอง ที่ยังไม่มีคนนอกเข้าไปทำกิจกรรม คือ ตรงบ้านแม่ปิง เพราะชุมชนมีความเข้มแข็ง วางแผน คิดเอง ทำเอง ห้ามทุกอย่างที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ตรงฝั่งนอกนั้นยังเป็นชนบทอยู่แต่ตอนนี้ถ้าเมืองใหญ่ขึ้น ก็คงจะขยายไปตรงด้านนอก ตัวอย่างเช่น ตรงทางเลี่ยงเมืองเมื่อก่อนไม่มีอะไร แต่ตอนนี้ที่พักขึ้นเยอะ

ปัญหาอีกอย่างที่สำคัญ คือ เรื่องเสียง ไม่เกี่ยวกับร้านปิดกี่โมง บางทีร้านปิดแล้วแต่คนยังนั่งกินอยู่และคุยกันเสียงดัง นี่คือปัญหาของการท่องเที่ยว อย่างร้านนั้นคนนอกเท่านั้นที่นั่งกินคนปายเองไม่นั่งกินหรอก พวกที่พักนั้นที่เพิ่มขึ้นปีสองปีที่ผ่านมา คือตรงถนนสาย รพช. ตรงทางไปน้ำตกแม่เย็นนั้นที่จริงเป็นพื้นที่อนุรักษ์ อีกเส้นหนึ่งคือตรงทางไปเวียงเหนือ ทางไปโป่งน้ำร้อนตรงนั้นมีเอกสารสิทธิ์สามารถขยายไปได้ อย่างตรงฝายไม้หมุ้นนั้นเมื่อก่อนไม่มีปัญหาแต่เดี๋ยวนี้มีที่พักขึ้น น้ำก็ไม่ไหลแล้วเพราะทางเจ้าของกิจการปิดลำเหมือง ทำให้ชาวบ้านใช้น้ำไม่ได้ ตรงเส้นแม่เย็น แต่ตอนนี้คุยกันเรียบร้อยแล้ว ตาม พรบ. ต้องสร้างห่างจากลำเหมืองสาธารณะ3 เมตร แต่เจ้าของกิจการทำก่อนที่ พรบ. จะออกจึงเป็นปัญหา ตามจริง พรบ. ปรับแก้ได้ แต่ใช้เวลานานกว่าจะบังคับใช้ได้

การแก้ปัญหาเรื่องทรัพยากร ความจริงแล้วประชาชนน่าจะเป็นคนกำหนดเองถึงจะดีอาจจะออกเป็นข้อบัญญัติของหมู่บ้านแต่จริงๆ ก็ทำไม่ได้

ผู้ให้ข้อมูล นายวิศรุตวัชร สุศิริวรรักษ์
ผู้สัมภาษณ์ นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์
วันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2554
สถานที่ บ้านเลขที่ 259 หมู่ที่ 1 ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์ นายคงกมล รัฐปัตย์

กิจการที่พักนักท่องเที่ยวคนท้องถิ่นก็มีเยอะ เช่น ปายพอเพียง บ้านวิศรุตตอนนี้ให้คนอื่นเช่าทำ ค่ายมวยนั้นคนไทยฟรี คนฝรั่งเก็บตังค์ ตรงแม่เย็นที่เจ้าของเป็นคนแม่เย็นเอง คือ บ้านชาวนา นอกนั้นมาจากมาจากตำบลอื่นแต่เป็นคนปาย ส่วนปายกลางนา ปายเวียงฟ้าเจ้าของมาจากที่อื่นๆ คือ จังหวัดอื่น เปลี่ยนเจ้าของกันบ่อย

ปัญหาตอนนี้ที่มีการจัดปาร์ตี้กันข้างใน ฝรั่งขี่รถตกถนนเยอะเพราะถนนมันแคบ ตรงที่จัดปาร์ตี้นั้นเสียงไม่เป็นปัญหา ที่เป็นคือdon't cry ที่เสียงดัง และฝรั่งเมาแล้วชอบมีปัญหาและก็มียาเสพติด อย่างปัญหานั้นเราก็แก้ปัญหาไม่ได้ มีตำรวจและหน่วยงานราชการมารับรู้ปัญหาแต่ไม่แก้ เจ้าของbamboo และ don't cry เป็นคนใต้ ข้างในนั้นฝรั่งไปเช่าที่อยู่ เมื่อคืนก็มีการเฉี่ยวชนกัน โดยเฉพาะช่วงที่มีปาร์ตี้ ปาร์ตี้ตรงฝายแม่เย็นเพิ่งเริ่มจัดเมื่อตอนต้นปีที่ผ่านมา

ปัญหาเรื่องทรัพยากร ชัดๆ ก็คือเรื่องน้ำ เพราะมีคนบุกรุกป่า ที่เป็นป่าสงวน ส่วนใหญ่ก็เป็นลูกพ่อหลวงยิ่งตรงทางไปเวียงเหนือก็ลุกป่าไปสร้างบ้านกัน ที่บุกรุกกันเยอะนั้นประมาณ 5-6 ปีที่ผ่านมา อย่างปัญหาของน้ำนั้นพวกลีซอที่อยู่ต้นน้ำไปตัดไม้กันทำให้น้ำไม่พอเข้าเหมือง

ที่นาตรงแม่เย็นตอนนี้เจ้าของเดิมไม่มีแล้ว ส่วนใหญ่ขายกันหมด อย่างที่นาของผมประมาณ 10 กว่าไร่ ตรงนี้ไร่ละล้าน บ้านปายไทย เป็นของคนเชียงราย ตอนนี้ประกาศขาย 30 ล้าน เจ้าของติดหนี้แบงค์ 20 กว่าล้าน ถ้าเทียบแม่เย็นกับแม่ฮี้นั้นปัญหาแม่เย็นมีมากกว่า แต่แม่ฮี้ชาวบ้านแตกกันเอง ชาวบ้านบางคนเริ่มเห็นแก่ตัว ช่วงนี้นักท่องเที่ยวไม่ค่อยเยอะมีแต่ฝรั่งที่มาซ้อมมวยที่มาพัก คนไทยก็มีเด็กๆ มาเรียนให้เรียนฟรี ค่ายมวยนี้เปิดได้ 3-4 เดือนแล้ว ที่แม่เย็นคนที่จะมาเที่ยวก็ตรงโป่งน้ำร้อนและสะพานประวัติศาสตร์

เรื่องพระธาตุแม่ฮี้นั้นคนริเริ่มคือพระมหาสมศักดิ์ เจ้าอาวาสวัดทรายขาว ชาวบ้านรู้มานานแล้วว่ามีพระธาตุอยู่ข้างบน พระธาตุพวกนี้เชื่อว่าสร้างสมัยครูบาศรีวิชัย พระธาตุแม่เย็นนั้นตอนสร้างก็เอาฝ้าป่ามาจากเชียงใหม่ ตอนทำทางขึ้นพระธาตุแม่เย็นตอนปี 2549 ตอนนั้นแม่เย็นยังมีเกสต์เฮาส์ไม่เยอะ เรื่องที่ดินชาวบ้านบางที่ขายที่เพื่อซื้อรถเก๋งให้ลูก

เรื่องน้ำอยากให้มีการทำท่อตรงคันคลองเพื่อไม่ให้ดินทรายไปติด ความเห็นของผมการพัฒนานั้น มันเลี่ยงไม่ได้ อย่างที่วัดจันทร์นั้นมีการจัดการที่ดีมีกรรมการหมู่บ้านคอยดูแล ไม่เหมือนปายที่ตอนนี้แก้ไม่ทันแล้ว ไม่มีความเป็นวัฒนธรรมเหลืออยู่แล้ว และตอนนี้นักท่องเที่ยวก็น้อยลง มันขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจ แต่ปายมีคนเที่ยวตลอดอยู่แล้วเพราะเป็นทางผ่านไปแม่ฮ่องสอน ฝรั่งที่เที่ยวปายส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่น ในอำเภอปายก็มีชมรมกลุ่มผู้ประกอบการการท่องเที่ยวชื่อคุณจุ๊บแจง ดูเหมือนจะมีการแบ่งเป็นกลุ่มเหมือนกัน

ผู้ให้ข้อมูล นางมณฑล เจตน์ดำรงเลิศ (อายุ 42 ปี, เกิดปี พ.ศ. 2512)
ผู้สัมภาษณ์ นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์
วันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2554
สถานที่ บ้านเลขที่ 61/1 หมู่ที่ 1 ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์ นายคงกมล รัฐปัตย์

ในเขตบ้านแม่เย็นนั้นคนนอกเยอะมาก เปลี่ยนไปทุกปี ปัญหาหลักคือการแย่งชิงทรัพยากรกัน โดยเฉพาะน้ำที่เอาน้ำจากลำเหมืองไปใช้คือ aqua ปัญหาอีกอย่างคือปัญหาเรื่องเสียง อย่างเรื่องน้ำนั้นปีที่แล้วน้ำมันแห้ง อย่างรีสอร์ทนั้นจะใช้น้ำเยอะกว่าชาวบ้านโดยเฉพาะน้ำเหมืองจะแห้งเลยในหน้าแล้ง อย่างน้ำประปานั้นราคารีสอร์ทกับชาวบ้านจะต่างกัน ส่วนใหญ่คือปัญหาน้ำเหมืองที่ชาวบ้านใช้ในการเกษตรกรรม น้ำเส้นเหมืองตรงแม่ฮี้ก็มีปัญหา แย่งน้ำกับรีสอร์ท เพราะรีสอร์ทใช้น้ำเยอะอยู่ น้ำส่วนใหญ่ชาวบ้านก็เอาไปทำนาอย่างเดียว พอน้ำไม่พอมากๆ ชาวบ้านบางส่วนก็เปลี่ยนอาชีพไปขายของ ขายในบ้านบ้าง ขายบนพระธาตุบ้าง

กลุ่มบ้านแม่เย็นเรามีร้านค้าบนพระธาตุ มีการรวมกลุ่มอยู่ อย่างกลุ่มส่งเสริมอาชีพบ้านแม่เย็นยังมีอยู่ อบต. เป็นคนจัดการ ปัญหาเรื่องเสียงนั้นตอนนี้ที่ชัดคือตรง don't cry ชาวบ้านทำอะไรไม่ได้เจ้าหน้าที่ไม่ตามเรื่อง ชอบจัดปาร์ตี้ไม่มีคนไปจับ เรื่องนี้อำเภอต้องเป็นคนจัดการ ชาวบ้านก็ยอมไม่ค่อยเอาเรื่อง พี่อยากให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันแก้ปัญหา

เรื่องกลุ่มมีที่ อบต. สนับสนุนคือกลุ่ม โฮมสเตย์ กลุ่มไหมพรม กลุ่มอาหาร อย่างกลุ่มโฮมสเตย์ที่บ้านแม่เย็นมี 6 หลังคาเรือน มีบ้านน้ำผึ้ง บ้านพี่ ตรงดอยมีอีกสามหลัง ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวที่มาพักคือนักท่องเที่ยวที่ล้นออกมาจากในเมือง อย่างบ้านพี่ก็รับแขกไม่ค่อยเยอะ รายได้ก็แบ่งเข้ากลุ่ม คิดต่อหัว ไม่ต้องเสียภาษี แขกจะเยอะในช่วงธันวาคม มกราคม จะมีการจองมาทางอินเตอร์เน็ต ความเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรมคือเดี๋ยวนี้ชาวบ้านไม่ค่อยร่วมงานในหมู่บ้าน งานบุญ งานวัด คนในบ้านน้อยลง ไม่มีการลงแขกเกี่ยวข้าว เพราะคนไปทำงานประจำกันหมด รับจ้างกันหมด แรงงานในการทำไร่ทำนาก็น้อยลง ยิ่งที่นาตรงแม่เย็นก็ขายไปเยอะแล้วอย่างที่นาตรงแม่เย็นที่เห็นๆ ส่วนใหญ่เป็นของคนบ้านแม่ฮี้ คนแม่เย็นจริงๆ มีไม่ถึง 5 เจ้า คนที่นาเยอะคือพ่อใจ อินยา พ่อสุข ตุนหล้า

คนแม่เย็นแม่ฮี้ก็เป็นญาติๆ กันหมด คนที่มาเบิกบ้านตรงแม่เย็นแรกๆ จะเป็นคนกะเหรี่ยง ส่วนพี่เป็นครึ่งกะเหรี่ยงกับเมือง มาจากเมืองน้อย และแถวเชียงใหม่แถวยั้งเมิน เดิมตาพี่นามสกุลหม่อง มาจากทางพม่าเป็นไทใหญ่ พี่เป็นลูกของพ่อหลวงบุญธรรม

เดี๋ยวนี้คนนอกเยอะ เวลาประชุมกันเลยคุยกันยาก ปกครองยากโดยเฉพาะผู้ประกอบการ อย่างเกสต์เฮาส์ตรงปายปณาลีอยู่ในเขตแม่ฮี้ ปายพอเพียงยังเป็นของแม่เย็น

เรื่องการร่วมงานในชุมชน เมื่อก่อนไปทั้งครอบครัว เดี๋ยวนี้จะส่งตัวแทนไปและการเกี่ยวข้าวเมื่อก่อนลงแขกกันไม่ได้จ้างแรงงานแต่ตอนนี้ต้องจ่ายค่าจ้างคนที่มาช่วยเกี่ยวข้าว ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนน้อยลง ในการประชุมนั้น การดูแลปกครองนั้นทุกคนให้สิทธิ์กัน แต่บางคนไม่ค่อยสนใจ ตามจริงแผนของชุมชนก็ทำมานานแล้ว แต่บางอย่างทำไม่ได้ งบไม่มีบ้าง เลยทำไม่ได้ทำให้ชาวบ้านเบื่อ คนที่ออกความคิดเห็นก็คนเดิมๆ พวกเกสต์เฮาส์ก็ไม่ค่อยให้ความร่วมมือชอบเอาภายีมาอ้างถือว่าตัวเองเสียภายีแล้ว

ปัญหาอีกอย่าง คือ การย้ายเข้าทะเบียนเพื่อเอาหม้อไฟ ไปใช้ มีการย้ายเข้าย้ายออกตลอดเวลา บ้านเลขที่นั้นเยอะ เพราะต้องการหม้อไฟ บางคนเอาบ้านเลขที่เยอะ จะได้เอาหม้อไฟเยอะ จริงๆ ไม่มีคนอยู่ ที่ย้ายมาเอาบ้านเลขที่ไม่น่าจะต่ำกว่า 50 หลัง และไม่มีคนอยู่ เรื่องน้ำก็เหมือนกัน ส่วนใหญ่พวกนี้เป็นคนจากข้างนอกที่เข้ามาทำกิจกรรม อย่างตรงนั้นทางไปเวียงเหนือ ส่วนใหญ่ย้ายมาจากป่าขาม น้ำก็ไม่ดี ปัญหาเรื่องน้ำนั้นมีมาก ทางแม่ฮี้นั้นตรงห้วยต้นน้ำ นั้นมีลีซอไปอยู่ อันนี้ก็เป็นปัญหา ในบ้านเรานั้นคนนอก กับชาวบ้านเดิมนั้นก็ครึ่งต่อครึ่ง อย่างพวกเจ้าของเจ้าแรกๆ ก็รู้จักกันอยู่ แต่พวกหลังๆ นั้นไม่รู้จักกันแล้ว พวกญี่ปุ่นที่มาอยู่ตรงสะพานก็ไม่รู้จักกัน ช่วงแรกๆ รู้จักกันอยู่ ช่วงหลังไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้าน ที่ตรงนั้นพวกญี่ปุ่นเช่าอยู่ของคนแม่ฮี้ ตรงวิศรุตนั้นก็เปลี่ยนคนเช่ามาสามสี่เจ้าแล้ว ตรงแบมบูก็ไม่ค่อยมีปัญหา ตรงปลายน้ำปลายดอยก็มีปัญหาช่วงเทศกาล เจ้าของเป็นคนในพื้นที่คนอื่นมาเช่าทำกิจการ

อย่าง aqua นั้น ซื้อไปแล้วและจ้างแม่บ้านเอา อย่างแม่เย็นแล้วสัดส่วน ระหว่างให้เช่ากับขายเปลี่ยนมือนั้นครึ่งๆ กัน ช่วงสองสามปีมานี้คนที่มาหาซื้อที่ดินส่วนใหญ่จะเป็นคนมาจากทางใต้เยอะ อย่างบ้านข้างพี่ที่กำแพงสูงๆ นั้นไม่ค่อยมีมนุษยสัมพันธ์ คนในเมืองมาก็คิดแบบเมืองไม่เหมือนชาวบ้าน

ปีที่แล้วที่น้ำหลากนั้นก็ท่วมบ้านญี่ปุ่น และนาตรงแม่ฮี้นั้นโดนเยอะ บ้านพี่น้ำก็ขึ้น มันล้นมาจากลำเหมือง วันก่อนก็มีเวทีตรงฝายไม้หมุ้นว่าจะทำหรือไม่ทำมาคิดถึงผลกระทบ ถามความคิดเห็นของชาวบ้าน ถ้าจะทำต้องทำให้เสร็จ ถ้าไม่เสร็จพอหน้าน้ำมาจะเป็นปัญหาสรุปแล้วก็ไม่ได้ทำเพราะเจ้าของที่ดินไม่ได้เข้าร่วมประชุม

ผู้ให้ข้อมูล นางแสน จักรพันธ์ (อายุ 81 ปี, เกิดปี พ.ศ. 2473)
ผู้สัมภาษณ์ นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์
วันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2554
สถานที่ บ้านเลขที่ 105 หมู่ 5 ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์ นางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์

เกิดที่สะเมิง แต่งงานกับนายตาล จักรพันธ์ คนบ้านแม่ฮี้ ก็เลยได้ย้ายเข้ามาอยู่ที่นี่เมื่อปี พ.ศ. 2502 ตอนที่เข้ามาก็มีบ้านแม่เย็น บ้านแม่ฮี้ บ้านทรายขาว บ้านท่าปา ยแล้ว แต่บ้านไม่เยอะ เมื่อก่อนนี้ทางบ้านแม่เย็นเป็นกะเหรี่ยง ทางแม่ฮี้เป็นคนเมือง ส่วนทางทรายขาวจะเป็นคนไทใหญ่เยอะ เข้ามาทำนาของสามีอยู่ทางใต้บ้าน

เรื่องพระธาตุแม่ฮี้ เมื่อก่อนนี้ก่อขึ้นสูงกว่านี้ต่อมาพังลงมา เคยขึ้นไปแอ่วบ่อย ต่อมามีคนมาลักขุดของด้านในออกไปหมดแล้ว ช่วงที่เป็นวันพระวันศีล ชาวบ้านก็ขึ้นไปจุดเทียนบนนั้น

นักท่องเที่ยวเข้ามาดูอากาศดี ป่าไม้สมบูรณ์ดี มีคนเข้ามาเที่ยวในบ้านก็ดี ไม่ได้ขายของหน้าบ้านให้นักท่องเที่ยวแต่ลูกสาวได้เก็บผักไปขายที่กาดเย็นทุกวันแต่ไม่ได้วางขายให้นักท่องเที่ยวหน้าบ้าน ฝรั่งก็เยอะแต่ไม่ได้เข้ามาในบ้านแม่ฮี้ ไปตามทางถนนโป่งน้ำร้อน ขี่ช้างท่าปาย

เดี๋ยวนี้ก็ขึ้นไปพระธาตุบ่อยขึ้นเพราะไปทางรถ เขาทำถนนก็ดีเพราะขึ้นง่ายได้ข่าวว่าของบมาสร้างถนนขึ้นใหม่อีก

ผู้ให้ข้อมูล นายประเสริฐ สุรินตา (อายุ 55 ปี, เกิด ปี พ.ศ. 2499)
ผู้สัมภาษณ์ นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์
วันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2554
สถานที่ บ้านเลขที่ 105 หมู่ 5 ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์ นายคงกมล รัฐปัตย์

ผมเป็นแก่เหมืองของบ้านแม่ฮี้ ที่บ้านมีลำเหมือง 2 เส้น ผมดูเส้นตรงทุ่งภูเขาในบ้าน ตอนนี้บ้านที่ยังทำเกษตรอยู่ประมาณ 30 เจ้า เจ้าของนาก็เป็นคนในบ้านแม่ฮี้หมด เส้นตรงทุ่งหลวงมีลุงเนืองเป็นแก่ฝาย เป็นคนบ้านทรายขาว เส้นทุ่งหลวงคือตรงบึงปายฟาร์ม เส้นตรงภูเขาตอนนี้ก็มีคนกรุงเทพมาซื้อที่ไปให้คนในบ้านเช่าทำกระเทียม มีประมาณ 2-3 เจ้า ตอนซื้อไปไม่ถึงล้าน ซื้อไปหลายปีแล้ว เมื่อก่อนปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ที่ซื้อไปประมาณ 3 เจ้า

ปัญหาไม่ค่อยมี ผมเป็นแก่เหมืองมา 2 ปีแล้ว แต่ช่วงนี้น้ำลดไปเยอะเพราะว่าตรงห้วยน้ำมันแห้ง ตัวผมเองเป็นคนบ้านแม่ฮี้ ตรงเหนือบ้านนี่แหละ เป็นลูกเขยของยายนี่แหละ คนที่เป็นแก่เหมืองก่อนผมคือนายลี ผมก็จะออกแล้วขี้เกียจทำ เพราะตอนน้ำมาต้องคอยเอาทรายออกจากเหมือง ทำคนเดียวแต่คนอื่นจะเอาข้าวมาให้เจ้าละ 2 ควาย

เหมืองเส้นนี้พื้นที่เกษตรกรรมก็ปลูกข้าว ถั่ว กระเทียม ข้าวเดี๋ยวนี้ก็ยังขายอยู่ ที่นาผม 5 ไร่ ก็ได้ขายมีกำไรอยู่ ทำได้30 หลัง ขาย20 หลัง เก็บไว้กิน 10 หลัง พอทำข้าวเสร็จก็ปล่อยทิ้งไว้ ผมไม่ปลูกถั่ว เพราะไม่ค่อยงาม จะทำกระเทียมมากกว่า ทำตรงลุ่มนาตรงรมน้ำปาย ใช้น้ำปาย ทำตรงนั้นกระเทียมงาม

ตอนนี้นักท่องเที่ยวไม่ค่อยมีมาเที่ยวจะเข้ามาเยอะตอนหน้าหนาว ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวจะเป็นคนไทย มาพักในบ้าน มานอนในบ้านแม่เป็ง เป็นโฮมสเตย์ อยู่ตรงข้ามบ้านผมบ้านนั้นอยู่กัน 2 คนผัวเมีย ที่บ้านเราก็มีกลุ่มโฮมสเตย์ เวลาคนมาพักจะมีคนติดต่อจากเกสต์เฮาส์ที่คนล้นมา ปีที่ผ่านมาคนน้อยลงแล้ว

ตรงพระธาตุศรีชุมนั้นตอนเด็กๆ ลุงก็เห็นอยู่ เมื่อก่อนเห็นเป็นกู่อยู่สมบูรณ์กว่านี้ คนในบ้านเวลาวันพระก็ไม่ได้ขึ้นไป เพิ่งมาพัฒนาช่วงหลังคนในบ้านเมื่อก่อนเรียกดอยธาตุ ตอนนี้มีการทำทางขึ้นไปก็ดีเวลานักท่องเที่ยวมาจะได้ขึ้นได้

ผู้ให้ข้อมูล นายเนือง ต๊ะนน (อายุ 60 ปี, เกิด ปี พ.ศ. 2494)
ผู้สัมภาษณ์ นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์
วันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2554
สถานที่ บ้านทรายขาว ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์ นายคงกมล รัฐปัตย์

ผมเป็นแก่เหมืองมา 10 ปีแล้ว ผมเกิดที่บ้านแม่ฮี้ แล้วมาได้แฟนที่บ้านทรายขาว แฟนก็เป็นคนเมืองเหมือนกัน ย้ายมาอยู่ที่นี่ได้ 40 กว่าปีแล้ว เส้นลำเหมืองเส้นนี้เรียกเส้นทุ่งหลวง อีกเส้นหนึ่งเรียกทุ่งภูเขา ต้นน้ำแม่ฮี้นั้นมาจากดอยช้าง ตรงเวียงแหง มาทางห้วยน้ำดัง ลำเหมืองเส้นนี้ใช้น้ำ 60 กว่าเจ้า ที่นาประมาณ1,000 กว่าไร่

หน้าที่ของแก่เหมืองคือเวลาทำนาก็มีหน้าที่เปิดน้ำให้เขา เวลาทรายมาก็ต้องลอกทราย ตอนนี้ลำเหมืองเป็นตัวหนอน ไม่ใช่คอนกรีต เวลาหน้านาก็จะชวนเจ้าของไปล้างเหมือง ลอกเหมือง ต้นน้ำเหมืองนี้อยู่ตรงฝาย 60 กว่าเจ้า เจ้าของส่วนใหญ่ก็เป็นคนที่นี่ มีบางเจ้าก็เป็นคนนอก คนที่นาเยอะสุดคือพ่อน้อยก๋อง ตานัน ปัจจุบันนี้มีปัญหาเจ้าของที่นา บางทีเกสต์เฮาส์ก็ลักน้ำไปใช้ ถ้าน้ำเยอะก็ไม่เป็นไร แต่ถ้าน้ำน้อยต้องคุยกันเพราะว่าน้ำนั้นใช้ทำเกษตรเป็นหลัก ถ้าเกสต์เฮาส์อยู่ตรงที่นาเยอะก่อนมีสิทธิ์ใช้น้ำ แต่ก็มีบางแห่งที่ปล่อยน้ำเสียลงเหมือง ต้องมีการร้องเรียนผู้ใหญ่บ้าน แต่ตอนนี้ยังไม่มีปัญหาเกสต์เฮาส์ที่ปล่อยน้ำ รู้สึกว่าจะมีหลังที่สร้างใหม่ปล่อยน้ำลงเหมือง น่าจะไม่มีบ่อดักไขมัน รู้สึกจะเป็นคนข้างนอก

ตอนนี้มีนายทุนมาถามขอซื้อที่อยู่แต่ชาวบ้านไม่ยอม แต่ทาง อบต. ก็ไม่มีกฎว่าตรงนี้ห้ามขาย แต่มี พรบ. ควบคุมอาคารอยู่ ปัญหาจะเยอะตรงช่วงหน้าแล้ง ตรงแม่น้ำจะแล้งมาก ไม่ค่อยพอใช้ต้องผลัดกันใช้ โดยเฉพาะหน้าแล้ง น้ำที่ใช้อุปโภคจะมีบ่อน้ำตื้นและจะเสริมน้ำประปาบ้าน จะขาดแคลนเป็นบางบ้าน บางบ้านก็ทำเป็นแท็งก์น้ำฝน สำหรับอุปโภค บริโภคก็ยังไม่ขาดแคลน

ที่นานอกจากปลูกข้าว ก็มีกระเทียม ถั่วเหลือง ข้าวถ้าเหลือกินก็แบ่งขายบ้าง ที่ของผมไม่ได้อยู่ตรงนี้ ที่นาของลุงอยู่ฝั่งนู้น ที่ผืนนี้ปลูกกระเทียมอย่างเดียวคนที่มาซื้อเป็นพ่อค้าคนกลางจากเมืองปาย ที่ผ่านมาขายไปโลละ 16 บาท ก็พอได้กำไรอยู่ บางปีก็ไม่ถึง อย่างถั่วเขาก็มารับซื้อในบ้าน พ่อค้าคนกลางมีประมาณ4-5 เจ้าในปายเวลาซื้อก็จะกระจายกันไป

ทุนทำเหมืองไปขอที่ อบต. ก็บอกไม่มีเงินจะเปลี่ยนจากตัวหนอนเป็นคอนกรีต เพราะจะแข็งแรงกว่าหญ้าจะไม่ขึ้นทำให้น้ำไหลคล่องกว่าแต่ก็ดีอย่างเสียอย่างเป็นตัวหนอนนั้นล้างยาก

การขอแรงร่วมงานกันของชาวบ้าน ตอนนี้ต้องบังคับ ชาวบ้านไม่ค่อยมีเวลาว่างเพราะต้องหารายได้เพิ่มขึ้น ต้องมีการปรับถ้าไม่เข้าร่วมงาน ชาวบ้านจะตื่นตัวกับการท่องเที่ยวมากกว่าทำให้สภาพชีวิตเปลี่ยนไป

ผู้ให้ข้อมูล นางดาเป็ง ต๊ะนน (อายุ 62 ปี, เกิดปี พ.ศ. 2492)
ผู้สัมภาษณ์ นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์
วันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2554
สถานที่ บ้านเลขที่ 79 หมู่ 5 ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์ นางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์

ในกลุ่มบ้านแม่ฮี้มีกลุ่มโฮมสเตย์ บ้านน้องแดง บ้านแก้วดี บ้านป้าคำไหว บ้านป้าไร มีประมาณ 4-5 ไร่ แต่ก็ไม่มีแขก ปีแรกที่เปิดได้ 7 คืน ถ้ามีแขกก็ให้นอน 3 ห้องนี้ รับได้ 8 15 20 คน ส่วนใหญ่เป็นคนไทยจากอีสานภาคใต้ น้องบุค บ้านแม่แย็นเฮาส์ เป็นคนหาแขกมาให้มาพักบ้านเราคิดราคา 2,500 ต่อคืน ให้เขาที่ติดต่อ 500 สามารถนอนได้ไม่เกิน 20 คน ตอนเช้ามีกาแฟ ข้าวต้ม ป้าไม่ได้มาวุ่นวายกับแขกแต่ก็มีมาคุยถามกันอยู่ บอกว่าพักบ้านนี้บริการดีมีข้าวต้ม มีน้ำให้กิน กาแฟ โอวัลติน

กลุ่มโฮมสเตย์ ทาง อบต. หาแขกมาให้ อย่างเช่น ช่วงที่มีแขกเข้ามาเยอะก็หามาให้นอนที่โฮมสเตย์แต่ตัวเองไม่ได้เข้ากลุ่มเพราะต้องไปกู้เงินมาซื้อที่นอนหมอนมุ้ง ไม่อยากเข้ากลุ่มเพราะกลัวเป็นหนี้และกลัวเก็บภาษีจาก อบต.

บ้านแม่แย็นเฮาส์ติดต่อป้าเป็งหลังเดียว เพราะเหมือนกับช่วงที่แขกล้นถึงแบ่งให้เรา ถ้าไม่เต็มเราก็ไม่ได้ เพราะว่าเราเป็นญาติกับเขา ปีที่แล้วมีคนจากนครปฐมนั่งรถตู้เข้ามา เห็นป้ายที่ป้าเขียนว่ายินดีต้อนรับบ้านเช่ารายวัน เลยเข้ามาถามด้วยตัวเอง เพราะว่าที่พักในเมืองไม่ถูกใจ เกสต์เฮาส์ให้นอนแยกห้องละ 2 คน แต่ที่บ้านป้ามีห้องรวมข้างนอกก็มี ทีวีก็มีให้ดู นอนบ้านป้าสองคืน ไปเที่ยวแม่ฮ่องสอน แอ่วถ้ำปลา ดอยกองมู ถ้ำลอด แล้วก็กลับมานอน แล้วก็เข้ามาเที่ยวโป่งน้ำร้อน พระธาตุแม่เย็น

พระธาตุแม่ฮี้ ก่อนหน้านี้เป็นธาตุเก่าแก่ ตอนนี้สร้างทางขึ้นจะสร้างขึ้นใหม่ เคยขึ้นไปทางเดินเล็กๆ ที่หาเห็ด เมื่อก่อนหน้านี้ชาวบ้านไม่ได้ไปเพราะวัดร้าง ต่อมามีการสร้างทางขึ้นจะได้สวยงดงาม มันเจริญขึ้นมัน เป็นจุดเด่นของแม่ฮี้เพราะดอยธาตุแม่ฮี้สูงกว่าแม่เย็น

ที่นาอยู่ทางเหมืองทุ่งหลวง มี 1 ไร่ แต่ทำนาผ่า 7-8 ไร่ น้ำเหมืองที่ใช้ก็พอเพราะน้ำห้วยปล่อยไป สองสาย คือ เส้นทุ่งหลวงและเส้นภูเขา

เรื่องเกสต์เฮาส์สร้างใหม่เพิ่มขึ้นเมื่อสองสามปีที่ผ่านมานี้ น้องอร เจ้าของบึงปายฟาร์ม ขายเกสต์เฮาส์ ทางแม่เย็น 13 ล้าน แล้วมาทำใหม่ที่ทรายขาวแต่แขกเขาไม่ขาดส่วนมากเป็นฝรั่ง ถัดไปเป็นเกสต์เฮาส์ของน้องตุ้ม แล้วก็ของดาบสมคิด 4-5 หลัง ถัดมาทางริมทรายขาวเป็นของอ้ายเบิ้ม ไม่มีปัญหาเรื่องการใช้น้ำเพราะไม่ได้ใช้ น้ำเหมืองเพราะว่าเขาต้องเสียค่าต๊างน้ำให้แก่เหมืองเจ้าละ 2 ควาย ใช้น้ำแค่ฉีดดอกไม้ไม่มีปัญหาเขาไม่ได้ใช้เยอะ ไม่มีปัญหาเรื่องปล่อยน้ำเสีย ถ้าจะล้างถ้วยล้างชามก็ขุดหลุม แขกไม่ได้มานอนบ่อย ส่วนบึงปายฟาร์มระบายน้ำ ใช้แล้วลงที่แม่น้ำปาย

เรื่องนายทุนกว้านซื้อที่ดิน มีเข้ามาดูเยอะเคยมาถามที่สวนหอมของป้าประมาณ 6 ไร่ เป็นที่ดินผืนติดกัน 4 เจ้า รวมประมาณ 20 ไร่ ที่อยากขายแต่เขาให้ต่ำให้ราคาไร่ละสองแสนห้า แต่สักห้าแสนจะขายอยู่ เพราะว่าไม่มี คนทำที่สวน ดูแลกันสองคนกับสามี แต่ถ้าช่วงปลูกกับถอนก็ต้องจ้าง จ้างคนไตนอก ค่าจ้างปลูกราคาถังละ 150-170 บาท ต่อถัง ค่าจ้างถอนราคาวันละ 120 บาท

บึงปายฟาร์ม เป็นที่ดินของแม่น้องอร ชื่อ นางสมศรี แสนฝั้น แบ่งให้ลูกทำเกสต์เฮาส์ บ้านติดทางใต้ อบต. แต่ตอนนี้น่าจะอยู่ที่รีสอร์ท

ผู้ให้ข้อมูล นางสุนา สุรินตา (อายุ 44 ปี, เกิดปี พ.ศ. 2510)
ผู้สัมภาษณ์ นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์
วันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2554
สถานที่ บ้านเลขที่ 62 หมู่ 5 ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์ นางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์

กลุ่มโฮมสเตย์บ้านแม่ฮี้ ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2551 สมาชิกที่เข้ากลุ่มมีทั้งหมด 5 หลังคา คือ นายหมื่น ตาวัน พี่แดง นางคำไหว ตันคำนา นางอนงค์ สุขใจ โดยเริ่มต้นจากทาง อบต. ประกาศถามชาวบ้านว่าใครอยากรวมกลุ่ม สมาชิกเป็นบ้านพักวิถีชีวิตแล้วก็มีคนที่สนใจ6-6 คน จากนั้นทาง อบต. ก็เข้ามาสำรวจว่าผ่านมาตรฐานของโฮมสเตย์ หรือไม่ อย่างเช่น เรื่องห้องน้ำ ครัวเรือน ต้องมีความสะอาด อำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวได้ตามวิถีชีวิต

ไม่ต้องปลูกสิ่งก่อสร้างเพิ่มเติม ทางการมีเงินสนับสนุนให้หมู่บ้านละแสน ให้กู้ยืมไปปรับปรุงบ้าน ห้องน้ำ ซื้อเครื่องนอนใหม่ อย่างพี่แดงก็เอาเงินมาปรับปรุงห้องน้ำซื้อเครื่องนอน โดยที่ทาง อบต. ไม่ได้คิดดอกเบี้ย แต่ไม่ได้มีเงินสนับสนุนให้เปล่ามีแต่ให้กู้ยืมแต่ไม่ได้คิดดอกเบี้ย ไม่ได้มีการอบรมเรื่องการท่องเที่ยว มีแต่เรียกประชุมทำความเข้าใจว่าจะปฏิบัติตัวเป็นเจ้าของบ้านที่ดีอย่างไรเพราะเจ้าของบ้านก็รู้อยู่แล้วว่าต้องทำอย่างไร ตั้งแต่ที่เปิดบ้านพักรับแขกแล้วสามครั้ง ปีที่ผ่านมาแล้วรับแค่ครั้งสองครั้ง แต่ปีที่รวมกลุ่มใหม่ๆ บางบ้านได้รายได้เกือบหมื่นก็สร้างรายได้ให้ชุมชนอยู่เหมือนกัน แต่ในระยะหลังเกสต์เฮาส์ขึ้นใหม่เยอะ แต่บ้านพักเราสู้เขาไม่ได้เพราะมันไม่ได้เป็นสัดส่วน ต้องอยู่รวมกับเจ้าของบ้าน บางคนอาจไม่ไว้ใจเจ้าของบ้าน เจ้าของบ้านก็เกร็งกลัวความปลอดภัย แขกส่วนใหญ่เป็นคนไทย แต่ก็มีแขกที่เป็นฝรั่งบ้าง เข้ามานอนคืนสองคืนก็มี จะมีช่วงที่โทรสั่งจองบ้านพัก ช่วงวันที่ 1- 1 มกราคม5 ธันวาคม ช่วงวันหยุดยาว เหมือนเป็นการล้นของเกสต์เฮาส์จากในเมือง แต่บ้านของพี่แดงก็จะมีแขกเก่าที่แนะนำมา โทรมาจองนอนแค่คืนสองคืนเท่านั้น

ทางบ้านแม่เย็น มีกลุ่มโฮมสเตย์ ได้เปรียบกว่าแม่ฮี้เพราะอยู่ติดในเมือง เกิดขึ้นจากเงินสนับสนุนของ อบต. หมู่บ้านละหนึ่งแสนเหมือนกับบ้านแม่ฮี้เหมือนกัน ให้สมาชิกไปกู้ยืมเหมือนกัน ประธานกลุ่มบ้านแม่เย็น คือ พี่อุไรวรรณ สุขแสงงาม เจ้าของน้ำผึ้งโฮมสเตย์ และเป็นประธานกลุ่มของตำบลแม่ฮี้ด้วย ทางแม่เย็นมีสมาชิก 7-8 หลังคา ทั้งหมดปรมาร 20 กว่าหลังคา รวมทั้งบ้านท่าปายและบ้านแม่ปิงด้วย ค่าใช้จ่าย ทางกลุ่มสมาชิกบ้านแม่ฮี้ คิดราคาหัวละ 200 บาท รวมกาแฟ โอวัลติน แต่ทางแม่เย็นหัวละ 250 บาท ทางแม่ปิง หัวละ 100 แล้วแต่สมาชิกของหมู่บ้านจะตกลงราคา

แขกบางครั้งก็ติดต่อผ่าน อบต. ทางเว็บไซต์ บ้างก็ติดต่อเองเป็นแขกเก่า โดยที่แขกสามารถเลือกได้ว่าชอบใจบ้านหลังไหน ก็สามารถเลือกนอนได้ ในบ้านแม่ฮี้ก็มีคนที่อยู่นอกกลุ่ม แต่เราก็ไม่ได้ว่าอะไรเขาเพราะเขาไม่อยากเข้ากลุ่มด้วยแต่เขาก็ไม่ได้แขกเยอะ พี่แดงก็เคยเจอแขก ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวจะไปเที่ยวด้านนอกแล้วกลับเข้ามานอน แต่ก็มีที่เข้ามาเที่ยวในบ้าน อย่างเช่น โป่งน้ำร้อน พระธาตุแม่เย็น บางครั้งก็ไปส่งเขา แต่ไม่อยากแนะนำนักท่องเที่ยวขึ้นพระธาตุแม่ฮี้เพราะถนนมันอันอันตราย แต่ถ้าอยากไปก็จะไปส่งไม่ได้คิดค่าใช้จ่ายเพิ่มเติม แต่ช่วงวันพระวันศีล ชาวบ้านก็ขึ้นไปจุดเทียน แต่ช่วงปี พ.ศ. 2551 ชาวบ้านชวนกันขึ้นไปพัฒนาขุดทางขึ้นพระธาตุ ก็ดูเหมือนว่าจะพัฒนาขึ้นมา แต่ใจพี่ก็ไม่อยากให้ไปทำลายป่าไม้ แล้วก็ช่วงหน้าฝนก็กลัว กลัวหน้าดินถล่ม แต่เราก็ห้ามเขาไม่ได้เพราะเจ้าอาวาสและชาวบ้าน อยากพัฒนา

ก่อนหน้านี้ก็เคยเป็นกรรมการชาวบ้าน แต่ระยะหลังไม่มีเวลาก็เลยไม่ได้ติดตาม ประธานกลุ่มคือพ่อหลวงบ้านแม่ฮี้ ใจหนึ่งก็อยากให้พัฒนาเหมือนพระธาตุแม่เย็น จะได้สร้างรายได้ ชาวบ้านจะได้ขึ้นไปกราบไหว้ งานหลัก เป็น ส.อบต. เป็นเกษตรกร ทำนา ทำธุรกิจบ้านเช่าด้วย มีบ้านเช่า 2 หลัง สร้างเมื่อปี 2550 และปีที่แล้วอีกหลัง เพราะพึ่งเงินจากเกษตรอย่างเดียวไม่ได้ คนเช่าเป็นคนไทยได้เมียต่างชาติ ไปทำงานในเมืองแล้วกลับมานอนที่นี่ เปิดให้เช่าเป็นรายเดือน สองสามเดือน จะออกก็มาบอก บางครั้งก็ไม่แน่อยากจะออกก็ออกไปเลยก็มียังไม่จ่ายเงินก็มี บางครั้งแขกก็ฉวยโอกาส แถมยังเอาอุปกรณ์เครื่องครัวบ้านของพี่แดงไปด้วย เอาไปเปิดร้านอาหารในเมือง ค่าเช่าหน้าโลซีซั่นราคาเดือนละ 2,000 บาท ช่วงหน้าไฮซีซั่นก็ไม่แน่นอนว่าต้องขึ้นอยู่กับแขก บางปีมีแขกแค่ 5-6 เดือน พี่แดงก็ต้องไปเสียภาษีให้ทาง อบต. ในบ้านแม่ฮี้มีเปิดบ้านให้เช่าหลายเจ้า เพราะบางเจ้ามีที่ดิน มีเงินก็สร้างบ้านหลายหลังแบ่งให้เช่า บ้านเช่าส่วนใหญ่เจ้าของกิจการจะเป็นของคนในบ้าน เพราะเราพึ่งเงินจากเกษตรก็ไม่พอกินเพราะต้องส่งลูกเรียน

บึงปายฟาร์มของคนในแม่ฮี้ย้ายมาจากเดอะซันฮัท ตรงสะพานแม่เย็น แล้วขายมาสร้างหลังใหม่ ปัญหาก็มีบ้างแต่ไม่ถึงขั้นเยอะ เพราะส่วนมากเป็นของคนที่นี่ทำ ชาวบ้านก็อะลุ่มอล่วยให้ได้ ส่วนมากจะเสียงดังก็มีตอนช่วงสิ้นปีเป็นธรรมดา วันปกติก็ไม่มีอะไร

เรื่องนายทุนเข้ามาดูที่นา เคยได้ยินอยู่ แต่ที่ดินมันแพงเขาก็ไม่กล้าซื้อ แต่ส่วนตัวพี่ไม่อยากให้ขายเพราะถ้าเขาส่งเสียงดังเราก็ว่าเขาไม่ได้ อย่างตอนนี้ก็ไม่มีอะไรแต่พี่กลัวปัญหาภายหน้า เรื่องการใช้น้ำก็น่าจะมีปัญหาถ้ามีคนที่อื่นมาอยู่ ทางแม่ฮี้ยังไม่มีปัญหาเรื่องน้ำ แต่ทางแม่เย็นนี้น่าจะมีเพราะทางโน้นมีเกสต์เฮาส์เยอะ เกสต์เฮาส์ พลิ้วปาย ของคนที่นี่ ปายรีสอร์ทของนายทุน ปายทะเลของคนนายทุน รู้สึกว่าจะมีสองเจ้านี้ที่เป็นของคนข้างนอก นอกนั้นเป็นกิจการของคนที่นี่

ศูนย์อาหารตำบลแม่ฮี้ สร้างขึ้นเพื่อให้ชาวบ้านรวมกลุ่มแต่ละหมู่บ้าน รวมขายอาหารเป็นอาหารไทย อาหารเมือง อาหารหลายๆ อย่าง น่าจะเปิดเดือนมิถุนายน รอห้องครัวยังสร้างไม่เสร็จ คนในบ้านแม่ฮี้ ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ส่วนมากก็มีอาชีพของตัวเองอยู่แล้วจึงไม่ค่อยสนใจ เพราะต้องเสียเวลาไปทำงานตลอด แต่ว่าทาง อบต. ก็สนับสนุนมากอยากให้ชาวบ้านมีรายได้ พี่แดงคิดว่ามันน่าจะมีดีเหมือนกันถ้าทาง อบต. ดูแลดีๆ เพราะที่นั่นมันอยู่ใกล้ในเมือง ทำเลก็ดี เพราะช่วงหน้าหนาวติดกับลานกางเต็นท์ติดน้ำปาย เป็นลานกางเต็นท์ข้างล่าง ข้างบนเป็นศูนย์อาหารก็น่าจะดี นักท่องเที่ยวไม่ต้องไปแย่งกินในเมือง ชาวบ้านชอบอย่างนั้นจะไปคะยั้นคะยอมันก็ยาก

ภาคผนวกที่ 2
ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์อำเภอปางมะผ้า: สัมภาษณ์บุคคล

นุชนภางค์ ชุมดี (บรรณาธิการ)
สิริวรรณ สิรวณิชย์ และคงกมล รัฐปัตย์

2.1. ข้อมูลสัมภาษณ์บุคคลในเขตบ้านไร่ หย่อมบ้านท่าไคร้ และบ้านสามหลัง ตำบลสบป่อง

2.1.1. สรุปจำนวนผู้ให้สัมภาษณ์

ข้อมูลการสัมภาษณ์จำนวน 10 คน เป็นชาย 8 คน หญิง 2 คน

อายุต่ำกว่า 60 ปี จำนวน 6 คน
อายุระหว่าง 61-70 ปี จำนวน 4 คน
อายุระหว่าง 71-80 ปี จำนวน - คน
อายุระหว่าง 81-90 ปี จำนวน - คน
อายุ 90 ปีขึ้นไป จำนวน - คน

2.2.2 สรุปประเด็นการตั้งคำถาม

- **ประวัติส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์** ที่ช่วยให้เห็นถึงภูมิหลัง ได้แก่ การตั้งถิ่นฐาน อพยพโยกย้าย ประสบการณ์ชีวิต การทำงาน ครอบครัว ของผู้ให้ข้อมูล สิ่งต่างๆ เหล่านี้ สามารถช่วยให้เห็นถึงบริบท ความแตกต่างของผู้ให้สัมภาษณ์ที่มีทัศนคติต่อประเด็นคำถามในเรื่องต่างๆ
- **เหตุการณ์และความทรงจำที่เกี่ยวข้องในพื้นที่วิจัย** ได้แก่ ความเปลี่ยนแปลงทางสภาพสังคม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญๆ ในความทรงจำของผู้ให้ข้อมูล เช่น โครงการพัฒนาพื้นที่สูง ความสัมพันธ์ติดต่อกับภายนอก เป็นต้น
- **เรื่องของกระแสการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในชุมชน** ได้แก่ การเข้ามาของกลุ่มทุน ความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และผลกระทบที่เกิดขึ้นภายในชุมชน
- **เกร็ดเรื่องเล่าต่างๆ ที่เกี่ยวข้องภายในชุมชน** ได้แก่ ประวัติหมู่บ้าน สถานที่ บุคคล เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ วัด เรื่องเล่า คติความเชื่อ เป็นต้น

2.2.3 สรุปความข้อมูลสัมภาษณ์ชุมชนบ้านไร่ หย่อมบ้านท่าไคร้ และบ้านสามหลัง

ผู้ให้ข้อมูล **1) นายจี๋ คำสุข (อายุ 61 ปี, เกิดปี พ.ศ. 2493)**
ผู้สัมภาษณ์ **นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**
วันที่ **9 มีนาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ **บ้านเลขที่ 131 หมู่ที่ 3 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์ **นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**

มาบ้านไร่เพราะมาหาที่ทำกิน ที่เดิมที่ทำกินไม่เพียงพอก็เลยย้ายมา สมัยนั้นเข้ามาล่าสัตว์ ตอนนั้นบ้านไร่เป็นป่าเสือป่าหมี เป็นเก้งเป็นกวาง ไม่มีใครอยู่ เห็นที่ทำกินมีที่ราบ หวังว่าจะทำมาหากินได้ พอกินพออยู่ ตอนนั้นรวมคนเฒ่าได้ 2-3 คน มาดูที่จึงคิดว่าจะทำอย่างไร จึงพากันไปขอหัวหน้าสถานีตำรวจ ตอนมาอยู่ทีแรกมากัน6 คน พากันมาทำไร่ตอนปี 2512 จากนั้นวันที่ 8 กันยายน 2513 ก็พากันย้ายมากัน 6 ครอบครัว ผมมาจากบ้านน้ำกัด ตอนอยู่ที่น้ำกัดนั้นลำบากจึงชวนกันมา6 ครอบครัว ช่วยกันคิดสร้างฝายในการทำนา ตอนนั้นมีถนนของ อปป. ตอนมาอยู่เดิมอยู่ทางทิศใต้ของบ้าน ตอนปี2514 ก็มาอยู่ตรงบ้านปัจจุบัน จากนั้นปี2515 คนจากปายมาอยู่ด้วยประมาณ5-6 คน ตอนปี 2516 น้ำท่วมใหญ่ คนจากปายบางคนย้ายกลับ บางคนในบ้านก็ออกไปทำมาหากิน 2517 ก็มีคนมาตั้งหลักแหล่งอีก 2519 พวกม้งของพ่อหลวงซัวหยี้เข้ามาจากทางหัวน้ำแม่ฮ่องสอน คนไทใหญ่จากน้ำกัด มีพ่อเฒ่าป่าง พ่อเฒ่าสม พ่อเฒ่ากั่นนะ พ่อเฒ่ากั่นละ พ่อหลวงหม่อง ลุงจี๋ มากัน 6 ครอบครัว ตอนนี้คนที่ยังมีชีวิตเหลืออยู่ คือ พ่อเฒ่าป่าง อยู่สมบัติ ตอนนั้นบ้านน้ำกัดไม่เจริญ อยู่ลำบากการเดินทางไม่สะดวก จึงพากันมาที่บ้านไร่ เพราะเดินทางง่ายกว่า ตอนนั้นมีแต่ทางญี่ปุ่นเลียบเขาเข้ามาในหมู่บ้าน

แรกๆ ที่ตั้งบ้านจะตั้งทางใต้ก่อน วัดห่างในบ้านมีสองสามจุด จะมีตรงหน้าวัดหนึ่งจุด ตรงศาลเจ้าเมือง ตรงศูนย์วิจัยข้าวจุดหนึ่ง แล้วตรงแปลงนาอีกจุดหนึ่ง ของโบราณมีเยอะ ที่โดนทำลายไปหมด คนที่ทำลายก็ตายไปเยอะ ตอนนั้นที่เห็นเป็นแค่เศษอิฐส้มลงไปกับพื้น ลุงจี๋ไม่กลัว แต่คนที่เข้ามาอยู่ทีหลังกลัวเพราะว่าตายไปเยอะ เป็นไข้มาลาเรียตาย ตอนมาอยู่ที่บ้านไร่ในตอนแรกทำอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ปลูกข้าว

จากนั้นปี 2520 กว่าๆ มีพวกมาจากสบแพมเข้ามา น่าจะ 2523 ตอนนั้นโครงการพระราชดำริมาแล้ว พวกสบแพมมาทำนากันตรงไหล่น้ำ มากันประมาณ 20 หลังคาเรือน เป็นคนเมือง ที่มาจากสบแพมเพราะความยากจน คนที่นำย้ายมาคือลุงจุ่ม ตอนที่ย้ายเข้ามาต้องมาขอพ่อเฒ่าป่าง พ่อเฒ่าป่างเป็นคนหยิบของให้เจ้าเมือง ปัจจุบัน พ่อเฒ่าจุ่มย้ายกลับไปสบแพม คนที่ยังค้างอยู่ คือลุงน้อยใจ ลุงเวียน เป็นกลุ่มแรกๆ ที่ยังคงอยู่ ตอนนั้นมี

ทั้งไทใหญ่ เมือง ม้ง อยู่ด้วยกันไม่มีปัญหาอะไรกัน ทำอะไรทำด้วยกัน คริสต์ พุทธอยู่ด้วยกันทำบุญด้วยกัน ม้งส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาคริสต์ คนที่นับถือคริสต์จริงๆ มี 2 หลังนอกนั้นเป็นพุทธ-คริสต์

พวก อปป. มาตัดไม้ช่วงหลังจากพวกฝรั่ง ตอนฝรั่งมาประมาณ 70 กว่าปีแล้ว พ่อของพ่อเฒ่าป่างเคยเห็นฝรั่งมา เอาช้างมาลากไม้ลงฝั่งน้ำของ

ตอนมาอยู่ปลูกข้าวกินเองบ้าง บางบ้านที่ไม่พอก็มาขอแบ่งขายบ้าง ตอนมาอยู่ใหม่ศูนย์วิจัยข้าวยังไม่มี มีแต่ป่า มีแต่เก้ง กวาง หมูป่า อาหารการกินสมบูรณ์ดี แต่ว่าคนมาอยู่ใหม่ๆ ที่ขาดแคลนข้าวก็มีนิดหน่อยไม่ค่อยขาดข้าวเพราะน้ำไหลทั้งปี ในบ้านใช้น้ำลางเป็นส่วนใหญ่ บางครั้งก็แห้งช่วงปี 2516-17 น้ำแห้งไปถึงปศุสัตว์ปลาตาย จากนั้นก็ไม่มีแห้ง แต่ช่วงหลังนี้รู้สึกว่าน้ำจะแห้งลงทุกปี

สมัยก่อนจะซื้อของต้องไปที่อำเภอปาย ตรงสบป่องยังไม่มีอะไรเป็นผ้าเป็นครัวไม่มีจะมีแต่ของประเภทกะปิ น้ำปลา สมัยก่อนจะซื้อต้องเดินไปซื้ออย่างเดียว สมัยนั้นมีรถที่ใช้วินอยู่สองคันที่วิ่งเข้าแม่ฮ่องสอน เป็นรถรับจ้าง เจ้าของรถชื่อ นายจันบ่แฮ้ว เป็นคนจังหวัดเชียงใหม่ เขาจะมีของครบอุปกรณ์ทุกอย่าง ตัวลุงจี๋จะเดินอย่างเดียวไม่ได้นั่งรถ ต้องนอนค้างกลางทาง 1 คืน ไปอำเภอปายต้องลุกแต่เช้าไปนอนที่แม่นะ แล้วเดินทางต่อถึงปายประมาณเที่ยง ค้างปายประมาณ 3-4 คืน นอนบ้านญาติแล้วค่อยกลับมา

อำเภอปายสมัยนั้นมีบ้านไม่กี่หลังคา มีคนมาขายแค่ 2 หลัง ร้านค้าที่ใหญ่ที่สุด คือ ร้านของนายเลานะเป็นแข่ภายี ลุงเลานะเป็นแข่จีนมุสลิม ปัจจุบันคือร้านบุษกร

ร้านพ่อค้าไทใหญ่อื่นๆ ก็คือร้านลุงหลู่ เมืองปายนั้นเมื่อก่อนเป็นคนไทใหญ่ทั้งนั้น ย้ายมาจากประเทศนอกทั้งนั้น เดิมนั้นปายชื่อเมืองป้าย (พ่าย) เพราะคนไทใหญ่พ่ายมาสร้าง ต่อมาก็เพี้ยนเป็นเมืองปาย

ร้านของลุงเลานะเป็นร้านใหญ่ที่สุด มีของทุกอย่าง สมัยก่อนไปซื้อเสื้อผ้า 2 ชุด ใส่ทั้งปี

ตัวลุงจี๋เกิดที่ปาย ได้เรียนหนังสือที่อำเภอปาย ย้ายไปน้ำกัดแล้วมาบ้านไร่ ลุงจี๋เกิดที่แม่ฮี้ เป็นญาติกับลุงคำ คำสุข บ้านท่าปาย สมัยนั้นในอำเภอปายเป็นพี่น้องกันทั้งนั้น พ่อเฒ่าแม่เฒ่าของลุงจี๋เป็นคนนอก มาจากพม่า พ่อเฒ่าเป็นคนเชียงตุง แม่เฒ่าเป็นคนลางเคอ

ปัจจุบันทำอาชีพปลูกข้าว ปลูกถั่ว กระเทียม

ผู้ให้ข้อมูล นายจี๋ คำสุข (อายุ 61 ปี, เกิดปี พ.ศ. 2493) สัมภาษณ์ครั้งที่ 2
ผู้สัมภาษณ์ นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์
วันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2554
สถานที่ บ้าน เลขที่ 131 หมู่ที่ 3 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์ นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์

ตอนมาอยู่ที่บ้านไร่ ไม่ค่อยจะมีพ่อค้าเข้ามาในบ้าน ของต้องหาบไปขาย ตอนที่มาอยู่ใหม่ๆ เอาปลา เนื้อกวาง เนื้อเก้ง เนื้อหมู ของป่า ใครหามาได้ก็เอาไปขายที่อำเภอปาย ในบ้านเราไม่มีพ่อค้าที่เป็นวัวต่าง สมัยลุงเป็นเด็กก็มีวัวต่างอยู่ ถ้าอยากได้น้ำมัน กะปิ ต้องซื้อมาไว้ น้ำมันซื้อมาเป็นถัง น้ำมันก๊าดก็ซื้อมาไว้เป็นถัง ซื้อที่ปาย ในบ้านเราไม่มีร้านค้า อย่างถ้ามีกิจกรรมงานบุญ ตอนต้นเดือนก็พากันไปหาซื้อเอาไว้ สมัยนั้นไม่มีรถไม่มีร้านค้าในบ้าน ไม่มีอะไร อย่างถ้าจะมีงานดับไฟเทียนก็ต้องซื้อมาไว้ เทียนพรรษา ถ่านไฟฉายก็ต้องซื้อมาไว้ ไฟฟ้าก็ยังไม่มี

ที่บ้านไร่ไฟฟ้าเข้ามาเมื่อปี2518-19 ถนนในบ้านผู้พันบุญเกิดมาทำให้ เขาเป็นผู้พันมาคุมศูนย์พระราชดำริไฟฟ้าเข้ามาบ้านไร่ก่อนที่ศูนย์จะมาตั้ง

เมื่อก่อนงานประเพณีไทใหญ่ มีครบทุกเดือน 12 เดือน มีรำนก รำโต รำดาบบ้าน ในบ้านไร่มีคนสอนที่เป็นช่างฟ้อนนก ฟ้อนโต จ้างจากคนบ้านปุงยาม นาปู่ป้อม อยู่ที่น้ำสูก็มีคนสอน เป็นคนไทใหญ่ เดี๋ยวนี้งานรำนก รำโตยังมีอยู่ที่บ้านไร่ ตัวโตมีอยู่แต่ไม่มีคนเล่น เมื่อก่อนคนที่เล่นตัวโตคือผู้ใหญ่ไพศาล ปัจจุบันเสียแล้วไม่มีคนสืบต่อ ส่วนรำนกยังมีคนในบ้านสืบอยู่แต่ถ้ามีงานก็จ้างข้างนอก

งานปอยของไทใหญ่ยังมีอยู่ครบ คนม้งก็มีงานประเพณีม้ง เวลาทำก็ทำร่วมกันได้ ม้งนั้นคนมีน้อย เวลาจัดงานบางครั้งคนไทใหญ่ก็ไปใส่ชุดม้ง

ตรงบ้านท่าไคร้ บ้านสามหลังเป็นหย่อมบ้านของบ้านไร่ บ้านสามหลัง จริงๆ แล้วเป็นบ้านที่ตั้งก่อนบ้านไร่แต่ว่าสมัยนั้นมีอยู่สามหลัง จึงเรียกว่าสามหลัง เมื่อก่อนนี้มีโรงพักตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามข้างหน้า บ้านสามหลังคนที่มาตั้งก่อนนั้นเป็นของคนทุ่งโป่ง อำเภอปาย เป็นพ่อค้าวัวต่างที่จะเอาของไปขายที่แม่ฮ่องสอน ได้แก่ ลุงอินตา (ไทใหญ่) อีกสองหลังเป็นลูกน้องของลุงอินตา ชื่อ นายฮ้อน มาจากลำปาง อีกหลังหนึ่ง ชื่อนายเป็ง เป็นไทใหญ่จากแม่นาเติง

ตอนที่ลุงจี๋เดินทางผ่านมา ก่อนมาอยู่บ้านไร่ก็เห็นบ้านสามหลังแล้ว ทางสบป่องเมื่อก่อนก็มีบ้านแค่สามหลังเหมือนกันเป็นคนไทใหญ่ คนเดิมที่ตั้งบ้านสบป่องคือ ลุงตั๋น เปียงนาค เป็นคนไทใหญ่มาจากเมืองปาย เดี๋ยวนี้ตรงบ้านสามหลังไม่มีลูกหลานคนดั้งเดิมอยู่แล้ว

ส่วนบ้านท่าไคร้เป็นคนจากบ้านไร่ย้ายออกไปอยู่ คนนำคือพ่อเฒ่าสม คำสุขและพ่อหลวงละ เพราะอยู่ใกล้ทางหลวงเวลาจะไปโรงพยาบาลมันง่าย เป็นที่ของโครงการพระราชดำริเหมือนกันแต่เขากันเขตให้ชาวบ้านอยู่ให้พื้นที่ทำการเกษตร

ตอนที่มาอยู่มีกลุ่มมูเซอมาอยู่ที่ท่าไคร้ มาประมาณ 10 กว่าหลังคา มูเซอลงมาอยู่หลังจากที่ตั้งบ้านไร่หนึ่งปี (พ.ศ. 2510 กว่าๆ) เป็นมูเซอที่ย้ายลงมาจากยาป่าแหน พวกนี้มาขุดทำลายพระพุทธเจ้าทำให้มีคนตายจึงย้ายกลับไปยาป่าแหน ลงมาอยู่ได้สองปี จำนวนประมาณ 10 กว่าหลังคา คนที่นำลงมาอยู่ คือ นายละ สาเหตุที่ย้ายลงมาอยู่เพราะคิดว่าที่ทำกินดี แต่ลงมาแล้วมาขุดพระเจ้า คนตายไปเยอะจึงย้ายกลับ ตรงที่ลงมาบ้านวนาหลวงเป็นพวกบ้านแสนคำลือ คนนำไปตั้งบ้านท่าไคร้คือลุงละ และลุงสมนำไปอยู่ ปัจจุบันบ้านท่าไคร้ส่วนใหญ่เป็นคนที่เข้ามาทำงานในศูนย์วิจัยข้าว แล้วก็มีคนไทใหญ่ที่อพยพมาจากกองพล 93 มี 10 กว่าหลังคา ตอนนี้มีประมาณเกือบ 40 กว่าครอบครัว กองพล 93 มาจากทางนอก (พม่า)

สมัยก่อนถ้าจะซื้ออะไรต้องไปปาย เพราะไปง่ายกว่าและใกล้กว่าแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ก็เดินไป สมัยนั้นเชียงใหม่ยังมีบ้านน้อยอยู่ ตรงประตูช้างเผือกมีบ้านไม่กี่หลังคา สมัยนั้นบ้านมันห่าง มีพวกคนจีนตั้งร้านขายของ สมัยนั้นวัวต่างไปจอดที่กาดหลวงเป็นที่ปล่อยวัวปล่อยควาย

ที่บ้านไร่เราไม่มีพ่อค้าวัวต่าง ในเขตอำเภอปางมะผ้า คนที่เป็นพ่อค้าวัวต่างไม่ค่อยมี แม่ละนาก็ไม่มี เมืองแพมก็ไม่มี มีแต่เฉพาะเลี้ยงวัวคอกไว้ใช้งาน ในสบป่องมีของพ่อเฒ่าจองจาย ลุงตั๋น ที่มีวัวต่าง ไปต่างของจากเชียงใหม่เข้าไปซื้อปลาทูเค็มบ้าง เกลือบ้าง ไปต่างของจากเชียงใหม่มาขาย ในบ้านไร่ไม่เคยเห็นวัวต่างของเข้ามาขายแต่ตรงทางหลวงเห็นวัวต่างมาขาย

บ้านถ้ำลอด มาตั้งพร้อมกับบ้านไร่ เป็นไทใหญ่ย้ายลงมาจากหัวลาง ลงมาพร้อมกับตั้งบ้านไร่ในปี พ.ศ. 2513 สมัยก่อนที่บ้านถ้ำมีพวก อปป. มาทำไม้ ช่วงปี 2514-15 พวก อปป. มาตัดไม้ขนไม้ออกไป ตอนนั้นป่าไม้ยังไม่ได้มาตั้งสถานีฯ ป่าไม้ตั้งสถานีอยู่ที่อำเภอปาย กับจังหวัดแม่ฮ่องสอน สมัยนั้นบ้านถ้ำลอดก็มีนักท่องเที่ยวบ้าง ชาวบ้านรู้เพราะวัวต่างเดินไปข้ามน้ำลางจะไปข้ามข้างหลังถ้ำ พวกนั้นจะมาพักที่หลังถ้ำลอด ตอนหนุ่มๆ ก็ไปแอ่วที่ถ้ำลอดบ้าง ตอนนั้นที่ถ้ำลอดมีของเยอะกว่าตอนนี้

หมู่ฝรั่งมาตอนช่วงหลัง พวกนี้มาตั้งรีสอร์ท (ของลุงจอห์น) ก็เลยเปิดการท่องเที่ยว

เพิงผาบ้านไร่ สมัยก่อนเป็นที่สวยงามเป็นโลงไม้ แต่กลุ่มลีซอที่มาอยู่บ้านน้ำบ่อสะเป่ มาทำลายไปเยอะ ที่เพิงผามีช่องเด็กเข้าไปได้ข้างในสวย อาจารย์คงได้เห็นแล้วตอนที่เห็นใหม่ๆ โลงเยอะกว่านี้มาก ตอนนี้เหลือร้อยละ 10 ตรงหน้าผามีเกือบ 10 โลง เดี๋ยวนี้สักโลงก็ยังไม่เห็นเลย เมื่อก่อนเห็นเพราะลงไปเอาผึ้งที่หน้าผา ตรงหน้าผานั้นโลงจะวางไว้ตรงแง่งหิน ตอนลุงจี๋เห็นนั้นเห็นก่อนย้ายเข้ามาอยู่บ้านไร่ สมัยนั้นลุงเป็นพรานป่า ตรงถ้ำลางจันนั้นโลงก็เยอะอยู่ ตรงเส้นแม่อุมองก็มีเหมือนกัน อยู่ในป่า โลงไม้มีเยอะเลย ตามเขาก็ยังมีอยู่ แต่คนไม่ค่อยจะไปถึง

วัดบ้านไร่นั้นตอนสร้างแรกๆ เป็นไม้ไผ่ จากนั้นผู้พันบุญเกิดเอาไม้ไปสร้างวัด พร้อมเดียวกับสร้างถนนปัจจุบัน พระวัดถ้ำลอดเป็นคนกะเหรี่ยง นิมนต์มาจากสบป่อง ถ้ามีงานก็จะทำที่วัดนี้ ตุ๊เจ้าคนแรกของวัด ชื่อตุ๊เจ้ากมล มาจากห้วยผา จากนั้นก็มีพระธุดงค์มาอยู่บ้าง ในบ้านไร่มีสองวัด ทางใต้เป็นสำนักสงฆ์ เป็นธุดงค์เข้ามาอยู่วัดเหนือตั้งมาได้ประมาณ 35-36 ปีแล้ว

พ่อหลวงคนแรกของบ้านไร่ คือพ่อหลวงไพศาล เดิมชื่อผู้ใหญ่หม่อง นามสกุลรุ่งอาภร ตอนหลังมาเปลี่ยนชื่อเป็นไพศาล และเปลี่ยนนามสกุลเป็นพรพนาสิทธิ์

ลูกของแกคนโตอายุประมาณ 40 กว่า พ่อหลวงไพศาลปัจจุบันเสียชีวิตไปแล้ว ผู้ใหญ่บ้านคนที่สองคือนายบุญทา แก้วคำ เป็นคนไทใหญ่จากเมืองปาย คนที่สาม คือนายซัวยี้ แซ่หัน คนที่สี่คือ พ่อหลวงต้อม มีศักดิ์เป็นหลานของลุงจี๋

ผู้ให้ข้อมูล **2) นายสุใจ แก้วฟู (อายุ 61 ปี, เกิดปี พ.ศ. 2493)**
ผู้สัมภาษณ์ **นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**
วันที่ **11 มีนาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ **บ้านเลขที่ 6 หมู่ที่ 3 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์ **นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**

ย้ายจากสบแพมเข้ามาเมื่อปี 2522 และเอาครอบครัวมาอยู่ด้วยตอนปี 2524 ตอนนั้นที่บ้านไร่มีไม่กี่หลังคามีประมาณ 5 หลังคาเรือน คนที่ย้ายจากสบแพมมาด้วยกันรวม 14 คน บางคนก็ย้ายกลับไปบ้าง มีตามมาเพิ่มอีกบ้างบ้านก็เลยมาเยอะขึ้นแล้วก็มีคนเข้ามาทำงานในศูนย์ มาจากอีสานบ้าง บ้านนี้รวม ทั้งลีซอ ม้ง เมือง ไทใหญ่ ตอนมาทีแรกมาพร้อมกับลุงชุ่ม ลุงสุขใจ ลุงอิน ลุงเวียนและพ่อเฒ่าปั๋น เดี๋ยวนี้ที่ยังค้างอยู่ในบ้านไร่มี 4 คน คนอื่นก็ย้ายไปที่อื่น ตอนแรก 14 คนนี้ไปดูที่นาปู่ป้อม ลุงสุขใจได้อยู่เดือนกว่า แต่คนอื่นกลับลงมาหมด ผมก็ว่าที่มันกว้าง 200 กว่าวา แต่ทางรถไม่ดี อยู่ได้เดือนกว่า เลยกลับมาอยู่ที่บ้านไร่ มาขอพ่อเฒ่ากั่นนะ พ่อเฒ่าป่าง

มาทำไร่นาอยู่กิน พ่อเฒ่ากั่นนะ พ่อเฒ่าป่างบอกว่ามาอยู่ก็มาอยู่ ใคร่ได้คู่ มาแผ้วมาถางไว้กินบ่ได้ซื้อ ลุงชุ่มอยู่ได้สักพักก็ย้ายกลับไปสบแพม ส่วนที่นาของแกก็ขายให้ม้ง

ตอนเข้ามาบุกเบิกครั้งแรกก็มีบ้านพ่อเฒ่ากั่นนะ พ่อเฒ่าป่าง พ่อเฒ่าปล้าเย่ พ่อหลวงซัวหยี้ รวม 4 ครอบครัว เป็นไทใหญ่และม้ง ช่วงแรกมาอาศัยกับพ่อเฒ่าป่าง 6 คน คนอื่นก็แบ่งไปอยู่กับลุงอินบ้างเพราะลุงอินเข้ามาก่อนเลยแบ่งกันอยู่ จากนั้นก็ไปสร้างห้องแถวอยู่ทางหล่ายน้ำเป็นเดือน ขุดร่องทำเหมือง จากนั้นปี 2524 ก็ยกครัวมาขอซื้อที่พ่อเฒ่าป่าง บริเวณที่สร้างบ้านปัจจุบันจนจ รดถนน แปลงนี้ซื้อในราคา 300 บาท ตอนปี 2524 ลุงสุขใจก็มาแปง (สร้าง) บ้าน แปงหลองข้าวตรงนี้

คนอื่นๆ ก็อยู่ติดๆ กัน หมู่คนเมืองจากสบแพมอยู่บ้านทางเหนือตรงนี้ มีบ้านลุงเวียน แรกๆ จะตั้งบ้านอยู่แถวนี้ ทางใต้จะเป็นของไทใหญ่ และข้างเหนือเป็นบ้านของพ่อหลวงหม่อง พรพนาสิทธิ์ พอปี 2524-25 อาจารย์สายทอง ย้ายจากถ้ำลอดเข้ามาอยู่ เดิมแกสอนที่นาป่าแปกแล้วติดใจจึงย้ายมาอยู่บ้านไร่ด้วยกัน

พ่อเฒ่าป่าง พ่อเฒ่ากั่นนะ ย้ายมาจากดอย ตรงน้ำตกซู่ซ่า แล้วย้ายมาอยู่น้ำกัด แล้วก็มาบ้านไร่ ตอนแรกบ้านไร่เป็นที่นา เอาข้าวไร่จากที่นี่ (บ้านไร่) ไปกินที่น้ำกัด ตัวเองมาอยู่กับไร่เลยเรียกว่า บ้านไร่ แต่ต่อมาจึงมาตั้งหลักที่นี่จึงเรียกบ้านไร่ ตอนที่ลุงมาใหม่ๆ ต้องมาทำนาผ่ากับเปิ้น คือทำได้ต้องแบ่งให้กับพ่อเฒ่าป่างเพราะเรามาอาศัยเขาอยู่ ที่นาเรากำลังแผ้วถางยังไม่ได้ข้าว

สาเหตุที่ลุงย้ายมาที่นี้เพราะว่าขาดน้ำ นาที่เดิมไม่ได้ขายยกให้พี่น้อง ตอนมาแรกๆ 2524 มาลาเรียเยอะ เชื่อว่าผีทำ จริงไม่ใช่ สบแพมอยู่ในเขตตำบลทุ่งยาว หมู่ 4 ตอนมาบ้านไร่ก็ทำนา ทำไร่ ทำสวนถั่ว ข้าวที่ได้ก็เอาไปขายถ้ามีพันกว่าถังก็ขายบ้าง ถ้ามีเยอะแบ่งไว้พอกิน ตอนเอาไปขายก็จะมีคนเข้ามาซื้อ ตอนนี้ราคาหลังละพันบาท หน้าแล้งก็ปลูกถั่ว ตอนแรกที่มาไม่ได้ขายเอาไว้กินอย่างเดียว ขาดช่วงไปสามปี ตอนที่น้ำท่วม ถ้าอยากซื้อของซื้อครัวต้องเดินไปซื้อที่สบป่อง ตอนนั้นยังไม่ค่อยมีร้านเท่าไร ตลาดแม่หมูยังไม่มี มีร้านลุงน้อยสุขแก้วก็ย้ายมาจากเมืองแปง มาอยู่ก่อนผมหนึ่งปี มาตอน 2521 เมื่อก่อนลุงสุขแก้วเป็นพ่อค้าวัวต่างที่เมืองแปง มาเปิดร้านที่นี่ลุงสุขใจเคยตามไปกับพ่อน้อยสุขแก้ว ตอนที่อยู่บ้านสบแพม เมื่อก่อนต้องซื้อวัวจากบนดอยต่างวัวไปส่งของ ส่งปลาทู ปลาแห้ง เกลือ ตอนทำวัวต่างอยู่ที่สบแพม ลุงน้อยมีหลายตัว ของผมก็รวมไปขายกับลุงน้อยสุขแก้ว ตัวลุงเองมีตัวสองตัว ไปช่วยเปิ้น ไปหมด ทั้งวัดจัน ห้วยปูลิง ปีหนึ่งไปหลายครั้ง ไปซื้อเกลือจากเชียงใหม่ ซื้อปลาทูปลาแห้งขึ้นไปขายบนดอยแล้วซื้อของบนดอยลงมาขายข้างล่าง ซื้อสัตว์เป็นวัวเป็นควายลงมา เอามาส่งตลาดข้างล่างเอามาสต็อคไว้ที่เมืองแปง พอได้สักซาว สามสิบตัวก็จ้างเปิ้นไล่ไปส่งทางแม่แตงและส่งต่อไปที่สันป่าตอง ตรงกาดวัวทุ่งฟ้าบด ทำอยู่หลายปีอยู่ ตอนซื้อวัวควายมาจากดอยเอามาหลายตัว ต้องต้อนตัวนำ จ่าฝูงไปตัวอื่นๆ จะตามกันไปหมด ไล่จากดอยลงมาประมาณ 50-60 ตัว เวลาใช้คนไล่ประมาณ 3-4 คน พอลุงสุขใจย้ายมาบ้านไร่ก็ไม่ได้ทำแล้วที่บ้านไร่ไม่มีวัวต่าง ทางนี้จะใช้ม้าต่าง อย่างพ่อเฒ่าป่างเมื่อก่อนแกก็มีม้าตัวหนึ่ง ต่างของจากนี้ไปน้ำกัดแล้วก็ต่างเสบียงอาหารมากินในไร่ ที่บ้านเราไม่มีร้านค้าย่อย นอกจากจะไปซื้อที่สบป่องบ้างปายบ้าง ไปซื้อกินของใครของมัน ส่วนใหญ่ก็ซื้อของที่เราทำไม่ได้ เป็นกะปิ เกลือ ของที่เราผลิตไม่ได้ ตอนที่ย้ายมาอยู่ที่บ้านไร่แรกๆ ไม่มีวัด ต่อมาโครงการของทหารเข้ามาของผู้พันบุญเกิด ตั้งโรงเลื่อย ลากไม้จากวนาหลวงแม่หมู สบป่อง แล้วก็สร้างวัด สร้างโรงเรียน เมื่อกูอยู่อยากจะได้อะหยังบ้าง จากนั้นเปิ้นก็กลับเพราะหมดวาระโครงการนี้ยกให้เกษตรจังหวัด ก่อนกลับได้ตัดถนนเข้าหมู่บ้านให้ ผู้พันบุญเกิดมาก่อนศูนย์วิจัยข้าว โครงการของทหารเป็นโครงการพระราชดำริ โครงการมาปรับที่ไร่ ที่สวน เลี้ยงวัว ควาย ในหลวงซื้อวัวควายให้ทหารเลี้ยง จากนั้นก็ทำสวนข้าว เก็บข้าวโพด จากนั้นก็ยกให้เกษตรจังหวัด บางทีก็จ้างชาวบ้านไปทำงานทำสวนข้าวบ้าง เกี่ยวข้าวได้ค่าจ้างวันละ 20 บาท พอยกให้เกษตรค่าจ้างก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เป็นวันละร้อย

บ้านวนาหลวงก็ปรับให้ชาวเขาไปอยู่แต่ไม่อยู่ มีการปรับพื้นที่ กลับไปก็เยอะ ให้มาอยู่เพราะให้เลิกทำฝิ่น ตัดไม้ พวกที่มาคือพวกหัวลาง ดอยผักกูด พวกที่มาวนาหลวงคือพวกแสนคำลือ มีพ่อเฒ่าแสนคำลือ จองคำหน่อ ตอนที่ในหลวงเสด็จมาก็มี นายจองคำหน่อกับพ่อเฒ่าแสนคำลือนั่งข้างหน้ารับเสด็จ นายจองคำหน่อมาจากหัวลาง ส่วนพ่อเฒ่าแสนคำลือมาจากบ้านแสนคำลือ

ตอนที่ลุงเข้ามาอยู่บ้านไร่ เราก็อยู่ด้วยกันไม่มีปัญหากัน พ่อหลวงคนแรกของบ้านไร่ คือพ่อหลวงหม่อง (คนไทใหญ่ เป็นลูกชายของพ่อเฒ่ากั่นนะ) คนที่สอง คือพ่อหลวงทา ทำโรงเหล้าโรงหมูอยู่ทางใต้ คนที่สามก็เป็นพ่อหลวงซัวหยี้ คนที่สี่ก็พ่อหลวงต้อม วัดสร้างตอนปี 2526 ก่อนหน้าที่ยังไม่มีวัด พอถึงวันพระวันศีลก็ยกมือไหว้กันไป แต่ถ้ากลับไปปายก็ไปไหว้ทางปาย งานบุญใหญ่ๆ ทางบ้านไร่ก็มีอยู่ตามประเพณี ของไทใหญ่จะมีพระ ของม้งไม่มีพระ ปีใหม่ม้งจัดทุกปี งานปีใหม่ก็จะเลี้ยงข้าวเลี้ยงปลา ตำข้าวปุ๊ก เชิญชาวบ้านไปนั่งกินร่วมกับเขาเราก็ไปร่วมกับเขา

ตอนมาอยู่ทีแรกกลุ่มม้งมี 4 ครอบครัว อยู่ทางแม่ลางจันทร์ ประมาณ 4-5 หลังคา เขาไม่ได้เข้ามาบ้านไร่ ที่บ้านไร่มีพ่อเฒ่าปล้าเย่ พ่อเฒ่าพั้ง พ่อหลวงซัวหยี้ ลุงจาอยู่ที่แม่ลางจัน ลุงจาย้ายไปแม่ลางจันเพราะที่ไร่ที่นาอยู่ที่นั่น ตอนแรกแม่ลางจันจะยกให้กะเหรี่ยงแม่อุมองแต่เขาเสียดายที่ก็เลยกลับไปอยู่อีกครั้ง เมื่อก่อนเป็นหมู่ 3 ตอนนี้เป็นหมู่ 1 บ้านสามหลังเมื่อก่อนมีแค่ 3 หลัง บ้านท่าไคร้ เมื่อก่อนมีบ้านพ่อเฒ่าละและพ่อหลวงหม่อง จากนั้นก็มีพ่อเฒ่ากั่นนะไปอยู่ที่ท่าไคร้ คนท่าไคร้ส่วนใหญ่เป็นพวกคนที่มาทำงานในศูนย์วิจัยข้าว ส่วนใหญ่เป็นคนอีสาน คนแถวเชียงใหม่ แพร่ คนแรกๆ ที่มาทำงานศูนย์วิจัยข้าว ก็จะมีนายสมพรและนายสุริยนต์

บ้านสามหลัง ตั้งมาก่อนบ้านไร่ คนที่มาตั้งไม่มีแล้วมีแต่ลูกหลาน คนรุ่นเก่าที่บ้านสามหลังมีนางอุ้ยเป็นคนจากไม้ลุงย้ายลงมาอยู่ สามี (ลุงฮ้อน) เป็นคนลำปางไล่วัวต่างเข้ามา เลยมาแต่งงานอยู่กันที่บ้านสามหลัง สาเหตุที่ชื่อบ้านสามหลัง เพราะมีสามหลัง ได้แก่ บ้านของลุงแก้ว (ไทใหญ่จากพม่า) ลุงเป็ง (คนเมืองจากปาย) ลุงฮ้อน (ลำปาง) ลุงแก้วเป็นพ่อค้าวัวต่างส่วนลุงฮ้อนเป็นลูกน้องไล่วัวต่าง ตอนที่ลุงมาอยู่บ้านไร่บ้านสามหลังก็มีแล้วถ้าออกจากบ้านไร่ไปจะเห็นบ้านสามหลังก่อน

ตอนมาอยู่แรกๆ ก็รู้ว่ามีโลงผีแมน เมื่อก่อนเป็นคนเที่ยวป่าล่าสัตว์ ก็ไปเห็น แปลกดี ก็ไปเล่าให้คนในบ้านฟัง ตอนครั้งแรกที่เห็นนั้นดี ไม่เสีย มาเสียตอนที่ลีซอมาอยู่ มาตัดเสา เอาไปทำเป็นด้ามจอบ เมื่อก่อนเห็นเป็นโลงชัดเจน เมื่อก่อนมีญี่ปุ่นกับฝรั่งมา ก่อนที่อาจารย์รัศมีจะมา

ผมเข้ามาตอน 2520 ตอนผมมา 2518 เอาข้าวของเอาครอบครัวมาจริงๆ ตอน 2522 พ่อหลวงทามาก่อนผมหนึ่งปี ลุงโทนกลับไปอยู่ที่ปาย

หลังจากอาจารย์รัศมีขึ้นไปก็มาบอกว่าข้างบนมีอะไร ไปขุดก็บอกว่าในหลุมได้อะไรมีอย่างนั้นอย่างนี้ คนในบ้านกลัวผีกันไม่อยากจะไปแต่ผมไม่กลัว ช่วงที่ทำทางขึ้นไปนั้นสมัยพ่อหลวงซัวหยี้ได้งบมา 30,000 กว่าบาท เขาก็พัฒนาทำทางขึ้น ตอนนี้ได้ยินมาผู้ว่าจะให้งบมาทำเส้นทางขึ้นถ้ำไป เทปูนทำเป็นขั้นบันไดจะได้ขึ้นสบายเพราะถ้าเป็นไม้มันไม่ทน คนในบ้านบางคนก็ยังไม่เคยขึ้นไปดูเพราะทางมันไม่ดีแต่เราก็ขึ้นไปพัฒนาข้างบน

ผู้ให้ข้อมูล **3) นางศรียนต์ พรหมครุฑ (อายุ 60 ปี, เกิดปี พ.ศ. 2494)**
ผู้สัมภาษณ์ **นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**
วันที่ **11 มีนาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ **บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 3 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์ **นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**

บ้านเดิมของป้าเป็นคนอำนาจเจริญ เลยก็ย้ายไปอยู่มุกดาหาร แล้วก็ขึ้นไปหนองคาย ได้สามีที่หนองคาย พ่อแม่พาไปซื้อนาที่หนองคาย พ่อแม่ตาย จากกันไปหมดแล้ว ตัวป้า สามี และลูกๆ ย้ายกันมาอยู่ที่ แม่ฮ่องสอน ที่ย้ายมาเพราะมาทำงานอยู่ที่เกษตร ก็เลยหาที่ปลูกบ้าน ทางนี้มันดีกว่า ทางอีสานมันร้อน ตอนมาแรกมาอยู่ที่เกษตร ตอนหลังก็ออกมาแปงบ้านเอง ตัวสามีมาสอบเป็นพนักงานขับรถ ตัวป้ามาเป็นลูกจ้างรายวัน ตอนแรกน้องชายของป้ามาอยู่ก่อน น้องชายเป็นทหาร ทำงานให้โครงการพระราชดำริ พอเปลี่ยนเป็นเกษตร น้องชายก็อยู่ต่อไปเลย น้องชาย ชื่อบุญล้น มีชัย ตอนนี้เป็นเจ้าหน้าที่พัสดุในสถานี วิจัยเกษตร พักอยู่ที่บ้านพักของสถานีวิจัย เขาพ้นทหารเกณฑ์ที่อีสานแต่ตามมาทำงานกับผู้พันอยู่ที่นี่

ตอนทหารมาอยู่มีบ้าน ไร่อยู่ก่อนแล้ว มีสักสองสามหลัง ก็มีบ้านพ่อเฒ่าป่าง จากนั้นคุณลุง (สามี) ก็มาสมัครเป็นพนักงานขับรถ ป้ามีลูก 5 คนเกิดที่อีสานหมดเลย แล้วย้ายมาเข้าโรงเรียนศูนย์ปางมะผ้าที่นี่ ตอนย้ายมาจากอีสานปี 2527 อยู่บ้านพักที่สถานี แล้วก็เข้ามาอยู่บ้านไร่ปีไหนจำไม่ได้แต่อยู่บ้านไร่มาสามสิบปีแล้ว ตอนแรกมาทำค่าแรงวันละ 40 บาท สามีเลิกกันไป 10 กว่าปีแล้ว บ้านที่อยู่ปัจจุบันย้ายออกมาจากศูนย์มาทำบ้านที่บ้านไร่ ตอนปี 2536 ตอนนั้นป้าก็ทำงานที่นั้นจนหลานเกิดจึงลาออกมา

ตอนทำงานที่ศูนย์มีคนอีสานมาเยอะเป็นเจ้าหน้าที่มาสามสี่คน คนอุดรก็มี คนมหาสารคามก็มี คนเชียงใหม่ก็มี ตอนที่เปิดใหม่ก็รับคนเยอะอยู่ คนต่างด้าวก็เยอะ ส่วนใหญ่จ้างรายวัน ตอนหลังห้ามจ้างคนต่างด้าว คนงานเมื่อก่อนเป็นร้อยคน ส่วนใหญ่คนต่างด้าวก็เป็นไทใหญ่

ตอนมาใหม่ศูนย์ให้ปลูกข้าวสาลี ข้าวไร่ ข้าวนา ปลูกทุกอย่าง ทดลองปลูกแล้วก็ส่งศูนย์วิจัย ส่งหลายที่ ส่งทุกจังหวัด พันธุ์ข้าวถ้ามีที่นาไปขอได้ ทางศูนย์ให้ฟรี เมื่อก่อนปลูกข้าวสาลีเยอะเดี๋ยวนี้ปลูกแต่ข้าวไร่

ตอนปี 2527 ที่ท่าไคร้มีบ้านเยอะแล้ว บ้านหลังแรก คือบ้านของพ่ออุ้ยสม (ตายแล้ว) พ่อเฒ่ากั่นนะ ยังมีบ้านอยู่แต่ตัวตายไปแล้ว พ่อเฒ่าละยังมีชีวิตอยู่ ทั้งสามคนนี้ย้ายมาจากบ้านน้ำกัด แม่สุยะ ตอนมาสร้างบ้านหลังนี้ตอนปี 2536 บ้านไร่มีประมาณ 30 หลังคา เดี๋ยวนี้มี 40 กว่าหลังคา

บ้านแรกๆ มีบ้านของพ่อเฒ่าป่าง บ้านลุงเวียน ลุงน้อยแสน ลุงน้อยใจ ทางบนไม่มีบ้านเลย มีอยู่หลังหนึ่งย้ายหนีไปแล้ว ขายที่ให้กับ ผอ. ชวลิต พอออกจากที่ทำงานก็เลี้ยงหลาน

ผู้ให้ข้อมูล **4) นางละเหย่น ชัยเดช (อายุ 60 ปี, เกิดปี พ.ศ. 2494)**
ผู้สัมภาษณ์ **นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**
วันที่ **11 มีนาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ **บ้านเลขที่ 26 หมู่ที่ 3 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์ **นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**

มาจากไม้สุง ทำไร่ทำสวน ย้ายมากับลุงฮ้อนเป็นคนลำปาง เป็นสามี บ้านสามหลังมีบ้านยาย บ้านลุงเป็ง ลุงแก้ว ลุงแก้วเป็นคนพม่ามาได้เมียเป็นคนไทย มาตายที่บ้านสามหลัง ลุงเป็งมาจากเมืองปายมาได้เมียที่ปางคาม แล้วจึงมาอยู่ที่นี่ มีสามหลัง ตอนแรกมีหลังเดียวคือลุงฮ้อนกับป้าอุ้ย (ตัวเอง) มาอยู่ที่บ้านนี้ได้ 40 กว่าปีแล้ว บ้านแรกอยู่ตรงศูนย์วิจัย เมื่อก่อนนี้ที่อยู่ตรงนี้เป็นต้นไม้หมด ที่นาก็คือตรงศูนย์วิจัย เขามาขอทำโครงการของในหลวงป้าก็เลยได้ย้ายมาอยู่บนดอยฝั่งนี้ ก่อนมาที่นี่เป็นป่าไม้หมด เห็นว่าน้ำดี น่าจะทำนาได้ และมีปลาเยอะ เลยตั้งบ้านที่นี่ ไม่กลับบ้านแล้ว

ตอนย้ายมาจากไม้สุงปี 2512 แต่งงานกับลุงฮ้อนที่ไม้สุง เดิมลุงฮ้อนเป็นคนจังหวัดลำพูน เกิดที่บ้านห้วยห้าง อำเภอลี้ ต่อมาพ่อแม่ตายก็เลยไปอยู่กับลุงได้ไปโตที่ลำปาง แล้วก็มาอยู่กับน้าที่เมืองปายก็ได้มาเจอกันที่ไม้สุง ลุงฮ้อนเป็นพ่อค้าวัวต่าง ต่างของจากปายและมาเจอป้าที่ไม้สุง ต่างของจากปายมาขายบนดอย ไม้สุง ไม้ลันปางคาม ตอนแต่งงานกันประมาณอายุ 20 ปี ตอนนี้อายุ 60 ปี เจอกับลุงฮ้อนที่ไม้สุงและแต่งงานกัน พอแต่งงานกันเสร็จก็ไปอยู่ปายบ้างไม้สุงบ้าง เพราะแกเป็นคนค้าขาย จากนั้นก็พากันมาอยู่ข้างล่างที่บ้านสามหลังตอนปี พ.ศ. 2512 ตอนที่มาตรงนี้เป็นป่าแขมป่าอ้อ ตรงสบป่องมีบ้าน 7 หลัง แล้วก็มีโรงพักตั้งอยู่ตรงต้นขนุนที่หล่ายน้ำ ลงมาอยู่ได้ 1 ปี ตำรวจก็ย้ายไปอยู่ตรงสบป่อง จากนั้นลุงเป็ง ลุงแก้วก็ขอมาอยู่ด้วย ตอนนั้นท่าไคร้ยังไม่มี บ้านไร่ก็ยังไม่มี มีแต่เสือ มีกวาง บ้านไร่นั้นมาตอน 2513 แรกๆ นั้นคนในบ้านไร่ คือพ่อเต่าป่าง มังนั้นมาทีหลังตอนที่บ้านไร่มีที่นาแล้ว ตอนปี 2512 มาแผ้วป่าและมาปลูกข้าวไร่ก่อน เป็นที่ราบกว้างตรงเกษตรตอนนี้มาแผ้วถางเป็นที่ราบกว้างถึงท่าไคร้ ตอนโครงการในหลวงเข้ามาปลูกนา ตอน 2516 น้ำท่วมใหญ่ ตอนปี พ.ศ. 2524 โครงการหลวงเข้ามา พอปี พ.ศ. 2525 ย้ายขึ้นมาสร้างบนนี้ เขาบอกว่าให้ย้ายไปอยู่ทางบนปู้นพอแหมหน่อยลูกหลานโตจะได้ทำงานที่นี้เป็นคนงานประจำ พอโครงการหมดก็ให้เป็นของเกษตร และให้ลูกหลานทำงานที่ศูนย์วิจัยนี้ เขาก็ช่วยหาหลังคาสังกะสีปลูกบ้านให้เรา

ตอนย้ายมาทางบนนั้นบ้านมีแค่สามหลัง บ้านอยู่ห่างกันคนละห้วย ตอนนี้ห้วยแห้งหมดแล้ว ของลุงเป็ง ลุงแก้วตอนนี้ที่ขายไปหมดแล้ว ตอนที่มาอยู่ที่สามหลังลุงฮ้อนยังค้าวัวต่างอยู่ ลุงเป็งเป็นคนเลื่อยไม้ ลุงแก้วทำสล่าตามเทียน สักลายต่างๆ ลุงเป็งบ้านเดิมเป็นคนเมืองปายคนแม่นาเติง ทั้งสามคนนี้ ลุงฮ้อน ลุงเป็ง เป็นเพื่อนกัน ลุงแก้วแก่สุด ตอนนั้นมีวัวต่าง 10 กว่าตัว คนแถวนี้วัวต่างมีลุงฮ้อนคนเดียว สมัยก่อนใช้แต่วัว ไม่มีรถ บางครั้งไปรับจ้าง

ต่างข้าวให้กับมูเซอไปเป็นเดือน ไปทีเป็นเดือน ส่วนใหญ่ลุงฮ้อนจะไปต่างของที่ปาย ตอนนั้นปายมีถนนมาจากเชียงใหม่แล้ว ของที่ต่างมาคือเกลือ ข้าวสาร พริก บางครั้งก็รับจ้างต่างข้าวสารมาส่งให้ตำรวจที่สบป่อง หน้าฝนต่างข้าวสาร หน้าแล้งก็ขายเกลือ เวลาต่างก็ขายไปตามบ้านเรื่อยๆ ไปทางแม่ละนา-ไม้ลัน-ไม้ฮุง-ปางคาม ทางนาปู่ป้อมก็ไป เดินไปถึงหัวเมือง เวลาขากลับก็เอาเมี่ยงกลับมา เมี่ยงอมจากไม้ฮุง ไม้ลัน ปางคาม เอาเมี่ยงอมกลับไปขายที่ปายขาย ของต่างวัวรายได้ดี 700 บาท เป็นเศรษฐีแล้ว เอาเกลือไปส่งอย่างเดียวแล้วเอาเมี่ยงกลับมา ที่แม่ละนาไม่ได้เอาอะไรกลับมาสักอย่าง แต่ก่อนข้าวเขาทำก็พอกิน แต่ก่อนที่เขาเรียกว่าปางมะผ้าคืออยู่ตรงนี้ ทางนั้นเขาเรียกว่าสบป่อง เมี่ยงอมทางไม้ฮุง ปางคาม ไม่มีทำแล้วถ้าจะกินต้องไปเอาจากเชียงใหม่ ต้นเมี่ยงนั้นสูงเท่าต้นมะม่วงเกิดมาก็มีแล้วไม่รู้ว่าเอาพันธุ์มาจากไหน เมี่ยงอมเอาใบมามัดแล้วก็เอามาต้ม หมักให้เปรี้ยวแล้วก็มามัดเป็นกำเล็กๆ กำละ 50 สตางค์

บ้านท่าไคร้เป็นคนจากบ้านไร่ออกมาอยู่ เพราะติดถนนดี บ้านไร่นั้นหนทางก็ไม่ดี สะพานก็ไม่มี พอหน้าฝนเขาเรียกว่าบ้านไห้ หมายถึงร้องไห้ที่ไม่ได้กินข้าว เพี้ยนเป็นบ้านไร่ บ้านหลังแรกๆ ที่มาตั้งที่ท่าไคร้คือบ้านพ่อเฒ่าละ พ่อเฒ่าน้อยสม เป็นหลังแรกที่มาจากน้ำกัด มาอยู่บ้านไร่ไม่มีเรือไม่มีแพ ข้ามน้ำยากเลยอยากมาอยู่ท่าไคร้ ตอนแรกพ่อเฒ่าน้อยสม มาเป็นยามเฝ้ารถให้กรมทาง แยกออกมาอยู่คนเดียวก่อน เดี๋ยวนี้ลูกหลานลุงน้อยสมยังมีอยู่บ้านท่าไคร้ตรงศูนย์วิจัยเมื่อก่อนเป็นของทหารในโครงการพระราชดำริต่อมาก็ยกให้เกษตรตรงศูนย์วิจัยมีคนงานหลายพวกหลายเผ่า ทั้งไทใหญ่ คนเมือง อีสาน ม้ง ลีซอ มูเซอ กะเหรี่ยง ก็มี

สมัยก่อนเข้ามาค้าขายข้ามประเทศสะดวก ตัวพ่อของแม่ก็มาจากเมืองปั่น เอาน้ำอ้อย ปลาเค็มมาขาย คนไตเขาเรียกว่า ปลาเน่า เป็นปลาน้ำจืดหมักกับเกลือ กว่าจะมาถึงเมืองไทยนอนหลายคืน ตอนพ่อเข้ามายังเป็นหนุ่มอยู่เป็นเจ้าของวัวต่าง มีวัวประมาณ 10 ตัว เคยไปตามพ่ออยู่ บางทีก็ชวนคนอื่นที่มีวัวต่างเอาไปด้วยกัน ตอนที่ตามพ่อไปตอนนั้นอายุประมาณ 8 ขวบ 9 ขวบ แต่ไม่ได้ไปไกลถึงเมืองปั่นเพราะอยู่ไกล ที่ตามไปก็แค่ไปต่างข้าวในไร่ในสวน หลังจากที่พ่อมาแต่งงานที่ไม้ฮุงก็ไม่ได้กลับไปอีก พ่อแม่ของป้าเสียที่ไม้ฮุง 10 กว่าปีแล้ว พ่อของป้าชื่อลุงโย่ แม่ชื่อนางแหลง ไม่มีนามสกุล ตอนที่ทำวัวต่างที่ไม้ฮุงมีเจ้าวัวต่างสองคน อีกคนคือพ่อเฒ่าน้อย ติจา ที่มาจากเมืองปั่นด้วยกันกับพ่อเฒ่าโย่ ทางบ้านไม้ฮุง ไม้ลัน ปางคาม ก็เป็นพี่น้องกันทั้งนั้น บ้านที่เก่าที่สุดคือไม้ฮุง-ไม้ลัน เป็นบ้านหลักในสมัยก่อน ส่วนบ้านปางคาม เมื่อก่อนชาวบ้านไปเก็บเมี่ยงแล้วค้างอยู่คืนสองคืนค้างชั่วคราว เพราะผ่านหมู่บ้านนี้ไปก็จะออกไปพม่าได้หมด อย่างไม้ลันก็ออกป่าแดด ปางคามก็ออกทางดอยไตแลง ดอยไตแลงมีงานวันชาติไปแล้วมีบัตรเชิญมาด้วย งานปอย ฝรั่งก็ไป คนเยอะมากๆ ที่บ้านไม้ลันก็มีคนทำวัวต่าง คนไทใหญ่มาจากทางเวียงแหง เมืองน้อย เมืองแพม เมืองแหงที่ว่าเมืองแหงเพราะว่ามันสูงเวลาขึ้นต้องแหงนขึ้นต่อมาเพี้ยนเป็นเมืองแหน เมืองน้อยที่เรียกว่าเมืองน้อยเพราะว่าคนอยู่น้อย ส่วนเมืองแพมนั้นที่เรียกเมืองแพมเพราะมีคนมานอนค้างแล้วเตี่ยวแพรหายเลยเรียกว่าเมืองแพร พอกะเหรี่ยงมาอยู่เสียงเรียกเลยเพี้ยนไปเป็นเมืองแพม ส่วนเมืองปายเพี้ยนมาจากคำว่าป้าย คำไทใหญ่แปลว่าหนี จากเมืองปายก็ไปเมืองแปงที่ชื่อเมืองแปงเพราะของมันแพง ส่วนยั้งเมินเพราะว่าเวลาจะไปเชียงใหม่ไปรออยู่นาน

เคยไปปลูกนากับลุงฮ้อนที่เมืองปาย เป็นที่นาของญาติพี่น้องลุงฮ้อน อยู่ที่ทุ่งโป่ง เมืองปาย สมัยนั้นทุ่งโป่งมีทั้งไทใหญ่และคนเมือง บ้านไม่เยอะ ไฟฟ้าก็ไม่มี อยากซื้อของซื้อครัวสมัยก่อนก็ไปเมืองปาย ต่อมาก็มีสบป่อง ร้านที่สบป่อง คือร้านป้าส่วยติ๊น ตอนนี้ย้ายไปอยู่ที่เมืองปอน ตอนนั้นก็ขายข้าว น้ำมัน ซิ่นผ้า รองเท้า ร้านลุงจองจายก็ขายข้าวสารขายน้ำมัน ขายเกลือ ขายเมี่ยง ร้านแรก คือร้านลุงจองจาย พอลุงจองจายเฒ่าก็มีร้านป้าส่วยติ๊น ป้าส่วยติ๊นไปเอาของจากเมืองปาย บางทีก็ไปเอาของจากเชียงใหม่ จ้างคนหาบมา อย่างออกจากปายแต่เช้าเย็นก็ถึงสบป่อง

ถนนนี้มีคอนกรีตตอนปี2526-2527 ไฟฟ้ายังไม่มา ไฟฟ้ามาตอนลูกคนเล็กอยู่ ป1 (เกิดปี พ.ศ. 2520) ไฟฟ้าเข้ามาเมื่อปี พ.ศ.25533-2534 ก่อนหน้านี้ไม่มีไฟใช้ ใช้ตะเกียงเติมน้ำมันก๊าด

ผู้ให้ข้อมูล **5) นายสุพิน อำภวา (อายุ 58 ปี, เกิดปี พ.ศ. 2496)**
ผู้สัมภาษณ์ **นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**
วันที่ **11 มีนาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ บ้านเลขที่ **38 หมู่ที่ 3 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์ **นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**

ลุงก็เร่ร่อนตามประสาคนหนุ่มอีสาน อยู่ไปเรื่อยๆ หาแหล่งที่อยู่ที่เหมาะสมกับชีวิตตนเองที่ชอบเป็นลูกจ้าง ชวนไปค้าไปขายก็ไป ก่อนจะมาที่นี่เคยทำงานโรงสีได้ทำนาช่วยญาติเขามีโรงสีกลางก็ช่วยเขาอยู่ 3 ปี จากนั้นก็เลิกมาขับรถสามล้ออยู่กรุงเทพฯ2 ปี พอดีที่นี่สร้างโรงสีแล้วไม่มีใครทำได้ก็เลยมีคนรู้จักไปตามผมที่กรุงเทพฯ เป็นลูกน้องของผู้พัน ผมจึงมาทำงานควบคุมโรงสี ตอนนั้นโครงการพระราชดำริ เป้าหมายคือปลูกของที่กินได้ ปลูกถั่ว ปลูกมัน เป็นโครงการนำร่องให้ชาวบ้านปฏิบัติได้ที่ปลูกของที่กินได้ไม่ได้หวังผลกำไร แต่ความจริงแล้วผมไม่ชอบทหารแต่ก็ยังศรัทธา ถึงขนาดทำอย่างนี้เขายังมีกำไรเอาเงินลงมาเป็นล้านๆ ช่วยเหลือชุมชนยังมีข้าวสารเหลือส่งค่ายทหารกาวิละ หน้าที่ของผมคือสีข้าว ขายให้คนงานในสถานีอย่างเพียงพอเหลือยังได้ส่งไปที่ค่ายกาวิละ สมัยก่อนที่นี่เป็นเขตอิทธิพลกองกำลังของขุนส่า โครงการนี้อาจเกิดขึ้นเพื่อความมั่นคงอะไรเราก็ไม่รู้ไม่ยุ่ง ตอนมีโครงการพระราชดำริบ้านไร่นั้นเพิ่งบุกเบิกได้สามปี ส่วนบ้านท่าไคร้นั้นเป็นอานิสงส์ของสถานี คือคนมาทำงานที่สถานี คนงานก็ต้องปลูกที่พักอยู่แถวนั้นต่อมาเปลี่ยนเป็นของเกษตร ที่สถานีเกษตรก็เพิ่งได้เอกสารสิทธิ์ หมู่บ้านยังไม่ได้ จริงๆ แล้วที่นี่มีแต่คนมาอยู่ใหม่ พ่อเฒ่าป่างก็มาจากน้ำกัด ลุงแดนมาทำงานที่นี่แล้วก็มีครอบครัวที่นี่ ธรรมชาติของคนอีสานดิ้นรนทำมาหากิน ตอนแรกก็รับจ้างได้ค่าตอบแทนรายวันจากสถานี ต่อมาคิดว่ารับจ้างทำงานที่นี่กับออกมาทำเองก็เหมือนกัน ค่าจ้างเขาให้เราก็ยังเหมือนเดิม 150 เขาก็ให้แค่นั้นไม่ได้ให้มากกว่านี้ เราออกไปอยู่ข้างนอกเราก็อยู่ได้ คนแถวนี้เขาไม่รู้เรื่องเอกสารสิทธิ์แม้แต่เดี๋ยวนี้ยังไม่รู้เลย

ผมทำงานที่ศูนย์วิจัยข้าวได้ 4-5 ปี แล้วก็ออกมาทำไร่ทำสวนของเราเอง จริงแล้วพูดถึงแม่ฮ่องสอนคนส่วนมากยังไม่รู้จักคิดกันว่าจะจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเยอะแยะอย่างไร เมื่อไม่รู้จักจัดการก็ไม่รู้จักหวงแหน อย่างมีการอบรมเรื่องต่างๆ คนก็ยังไม่เข้าใจถ่องแท้ เรื่องของการศึกษาผมว่ามันอ่อนมาก การศึกษาที่ผมพูดไม่ใช่เรื่องของการศึกษาในห้องเรียน แต่รวมถึงการรู้โลกข้างนอก มันก็เลยเคยชินกับการบิดเบี้ยวดังนั้นแม่ฮ่องสอนจึงไม่ได้พัฒนา

บ้านหลังแรกของลุงแดนที่อยู่ก็อยู่ตรงนี้แหละ เมื่อก่อนตรงนี้เป็นป่าทึบรกมืดครึ้มมากมีเถาวัลย์คลุม สัตว์เยอะ แต่ผมก็คิดว่าตรงนี้น่าจะทำอะไรได้ เมื่อก่อนตรงหน้าวัดเป็นโรงเลื่อยของทหาร ชาวเขาตัดไม้สักเป็นต้นๆ จนราบเรียบ พอทหารเข้าไปเห็น ผู้พันก็ขอไม้หมอนที่ชาวเขาตัดมาสร้างโรงเรียนสร้างวัด ก็เลยตั้งโรงเลื่อยที่นี่ ผมก็ได้เฝ้าโรงเลื่อย พอทำโรงเรียนเสร็จโรงเลื่อยก็เลิกใช้ผมก็เลยสร้างบ้านอยู่ที่นี่เลย

แฟนผมก็เป็นคนอีสานเหมือนกันเข้ามาทำงานอยู่ที่นี่ได้สักสามปีก็เลยแต่งงาน ผมอยู่ที่อีสานจังหวัดกาฬสินธุ์ พอมาอยู่ที่บ้านนี้อาชีพของผมก็คือปลูกของทุกอย่างที่กินได้ เป็นไร่นาสวนผสมเมื่อยี่สิบปีที่แล้วเปิดหนังสือแล้วก็ทำตาม เคยปลูกเป็นสวนลำไย ลิ้นจี่ สาลี่ ตอนน้ำท่วมน้ำพัดเอาไปหมดปีเดียวกับเมืองปายตอนปี 2548 แต่บ้านผมไม่ท่วม เดี๋ยวนี้ปลูกผักก็เป็นไร่นาสวนผสม แม่บ้านเอาไปขายตลาดบ้าง อยู่ที่นี่ของมันขายแพงเพราะเราขายปลีก พยายามทำผักให้ปลอดภัย อาชีพหลักคือปลูกพืชผักขายตามฤดูกาล ที่ดินตรงนี้ยังไม่มีเอกสารสิทธิ์มีแต่เสียภาษีดอกหญ้า แถบนี้ไม่มีเอกสารสิทธิ์มีแต่ส่วนราชการได้เอกสารสิทธิ์ ผมว่าถ้าให้ที่ดินก็หายถ้าไม่ให้ที่ดินก็ไม่หาย

บ้านไร่นั้นมีคนใหม่เข้ามาเยอะเปลี่ยนหน้าไปเยอะจากแต่ก่อน หลังจากนั้นก็มีพวกพม่า ไทใหญ่เข้ามาอยู่กันเยอะ พอมีลูกหลานเกิดในโรงพยาบาลมีใบเกิดก็ไปอ้างสิทธิ์การเป็นพลเมืองไทยได้สัญชาติไทย

เรื่องผีแมน เห็นครั้งแรกสนใจแต่ไม่เชื่อสนิทใจว่าเป็นโลง เห็นแกลบเห็นอะไร เชื่อว่าน่าจะเป็นที่ใส่น้ำรางเก็บน้ำ ไปเจอแกลบคือเปลือกของข้าว สมัยก่อนคิดว่ามีการรบพุ่งกัน คนก็ต้องเอาข้าวไปกินด้วย เขาก็อาจมีวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่ง เอาข้าวไปเก็บไว้เอาน้ำขึ้นไปเก็บไว้กินหน้าแล้งจะได้ไม่ต้องลงมา คิดว่าเป็นแหล่งอาหารตอนที่ลุงแดนเห็นนั้นโลงร่วงลงมาหมดแล้ว ตรงรางไม้อาจจะเป็นโลงศพของบรรพบุรุษ แต่ที่เป็นโลงยาวน่าจะเป็นที่ใส่น้ำมากกว่า หรืออาจจะเป็นอะไรสักอย่างที่บูชายัน แต่อัศจรรย์ใจคือเขาเอาโลงยาวขึ้นไปได้อย่างไร

เรื่องผีสางนั้นผมไม่ค่อยสนใจ ไม่เชื่อคิดว่ามันเป็นเรื่องปรัมปรา เกิดมาพ่อแม่ผมก็ถือพระมหานิกายฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ไปส่งข้าวถวายเพล ผมก็ศรัทธาไปตามนั้นแต่ผลสุดท้ายผมอ่านหนังสือเจอว่าในโลกนี้คนไม่มีศาสนาก็มี เขาก็อยู่ได้ถ้าทำความดีละเว้นความชั่วได้ก็โอเคแล้ว

เรื่องการพัฒนาแหล่งเพิงผาบ้านไร่ มีนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวโบราณคดีมีน้อยไม่กี่เปอร์เซ็นต์ เราต้องเน้นการประชาสัมพันธ์เปิดเว็บไซต์ให้ทั่วโลก ยังไม่มีฝ่ายประชาสัมพันธ์ที่ดี คนที่พูดภาษาอังกฤษในบ้านยังไม่มีเลย เราไม่สามารถอธิบายความเป็นมาให้นักท่องเที่ยวรู้เรื่องโบราณคดี นักท่องเที่ยวจึงเข้าไม่ถึงหมู่บ้านเราขาดมัคคุเทศก์เลยไม่ค่อยมีคนเข้ามา เพราะที่มาเที่ยวจริงอยู่ที่ปายและแม่ฮ่องสอนเขามีทัวร์พามาเราสู้เขาไม่ได้ นักท่องเที่ยวไทยนี่ไม่ค่อยเข้ามา แต่เราต้องทำสื่อโฆษณามันไม่ใช่ตลาดเหมือนเมืองปาย ช่วงหลังๆ มานี้เป็นกลุ่มทุนจากใต้ จากเขาหลัก ภูเก็ต โดนคลื่นสึนามิพอมีทุนเหลือ 4-5 ล้านบาท แล้วขึ้นมาทำธุรกิจที่เมืองปาย พอดีทางปายเปิดให้โฉนดพอดี ตอนนั้นที่ดินไร่สามหมื่นสี่หมื่น ก็เข้ามาซื้อที่ดินเปิดเว็บไซต์ของตัวเอง ฝรั่งเข้ามาหายาเสพติดที่เข้ามาไม่ใช่ฝรั่งชั้นดี ทีวีทุกช่องออกทุกอาทิตย์เลย อย่างเช่นสะพานประวัติศาสตร์ นักท่องเที่ยวไทยก็แห่เข้ามา ญาติๆ ผมจากอีสานก็มาเกือบทุกคน

ผู้ให้ข้อมูล	**6) นายซัวหยี้ แซ่หัน (อายุ 54 ปี, เกิดปี พ.ศ. 2500)**
ผู้สัมภาษณ์	**นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**
วันที่	**11 มีนาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่	**บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 3 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์	**นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**

ม้งที่มาอยู่ที่ปางมะผ้าเป็นกลุ่มเล็กๆ มี 14 ครัวเรือน มีพ่อชื่อนายเลาพั้ง นายปล้าเย่ นายหลื่อ ตอนนี้เหลือนายปล้าเย่เพียงคนเดียว สามคนนี้เป็นผู้นำพาลงมา ที่ย้ายมาเพราะว่าสมัยนั้นทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ทั้งป่า น้ำ เห็นที่ราบทางนี้ไม่มีใครจับจอง ที่บ้านไร่นั้นที่ดินดีมาก สัตว์ป่าก็เยอะ รอยเท้านั้นเห็นเยอะมากเป็นฝูง ปลาในแม่น้ำก็เยอะ จึงย้ายจากหัวน้ำแม่ฮ่องสอนมาอยู่ที่นี่ตอนปี2518 ตอนมาแรกๆ มี 5 ครัวเรือน คือนายป่าง นายจี๋ นายหม่องลุงสม พ่อเฒ่ากันนะ กลุ่มม้งมา14 ครัวเรือน มาตั้งถิ่นฐานอยู่แถวนี้แหละ อยู่ได้หนึ่งปี เมื่อก่อนนี้เราอยู่บนดอยเลี้ยงหมูแบบปล่อย พ่อเลาพั้งบอกว่าอยู่ตรงนี้ไม่สะดวกการปล่อยหมูก็เลยไปอยู่ที่แม่ลางจันทร์ เข้าไปถางแล้วไปอยู่ตรงนั้นเมื่อปี 2519 แต่ทางบ้านไร่ก็ยังมีบ้านอยู่ ที่แม่ลางจันสร้างบ้านไว้เลี้ยงหมู หลังจากนั้น2522 แม่เสียชีวิตไปก่อน แล้วพ่อก็เสียตามไป จากนั้นกลุ่มม้งก็กระจายไปหมดทางตากก็มี แม่แจ่มก็มี ตอนนั้นที่นี่ (บ้านไร่) มี6 หลังคาเรือน แม่ลางจัน 7 หลังคาเรือน

ตอนนั้นปางมะผ้ามีความอุดมสมบูรณ์มาก โดยเฉพาะที่ดินปลูกอะไรก็ดี มีป่าไม้รก สัตว์ป่าก็เยอะ กวาง เก้ง หมูป่า เลียงผา มีเยอะแยะ รอยเท้าของสัตว์ป่ามีเหมือนรอยเท้าของวัวสักฝูงหนึ่ง ปลาในแม่น้ำไม่ใช่น้อยๆ

ผมเกิด พ.ศ. 2500 มาที่นี่ตอนอายุ 18 ปี มีลูกหนึ่งคน แต่งงานตอนอายุ 16 ปี ตอนที่อยู่แม่ลางจันพ่อไปอยู่ ผมไม่ได้ไปเพราะผมทำนาที่นี่ตอนนี้ก็ยังมีญาติอยู่ที่แม่ลางจัน หลักๆ ที่มาอยู่ที่บ้านไร่เพราะอุดมสมบูรณ์

ตอนอยู่ที่หัวน้ำแม่ฮ่องสอน อยู่ในอำเภอเมือง ตัวผมและพ่อเกิดในประเทศไทยแต่ย่ามาจากเมืองจีน ย้ายจากเมืองจีนผ่านพม่าก็รับจ้าง ตอนนั้นเราเป็นคนกลุ่มน้อยถูกคนจีนเอารัดเอาเปรียบก็เลยหนีมาที่ฝั่งไทย พ่อของผมก็มาเกิดที่หัวแม่ยานเลยกิ่วลมไปหน่อย ติดดอยจิ๊กจ๊อง เขตอำเภอปาย จากนั้นก็ย้ายไปเชียงดาว แล้วก็ย้ายไปดอยหมากพริก แกงหอม แล้วก็ย้ายไปนาป่าแปกและตัวผมเกิดที่นาป่าแปก ย้ายจากนาป่าแปกไปอยู่ที่ดอยหมากพริกจนผมอายุได้ 5 ขวบ จากนั้นก็ย้ายเข้ามาอยู่หัวน้ำแม่ฮ่องสอน และหัวห้วยกล้วย อีกที่หนึ่ง อยู่หัวน้ำแม่ฮ่องสอนสองที่ ที่ละ 5 ปี สายตระกูลของผมคือแซ่หัน ที่นี่มีแซ่เฒ่า แซ่หัน แซ่จาง แซ่ย่าง แซ่สม ทั้งหมดนี่เป็นกลุ่มที่เคยอยู่หัวน้ำแม่ฮ่องสอน เป็นลูกหลานของพ่อเฒ่าเล่าฟั้ง เพราะตอนนั้นพ่อเป็นผู้นำก็ย้ายที่อยู่เรื่อยๆ ตามพ่อ

หลังจากกลุ่มผมก็มีกลุ่มจากอำเภอปาย จากสบแพมเข้ามา ลุงจุ่ม ลุงสุขใจเป็นคนนำเข้ามา ครั้งแรกเข้ามาเที่ยวป่ามาล่าสัตว์แล้วได้ข่าวว่าน้ำลางนั้นปลาเยอะ กรมทางหลวงใช้ระเบิดเอาไปกิน พวกสบแพมก็เลยเห็นว่ามันมีที่ราบน่าจะทำนาก็เลยเข้ามาขุดคลองส่งน้ำ เหมืองฝาย เขาเลยเข้ามาอยู่กระจายกันแถวนี้ ตอนนั้นมาขอพ่อเฒ่ากั่นนะกับพ่อเฒ่าป่าง ตอนนั้นกลุ่มม้งไม่ได้คิดจะเอาแถวนี้ ผมมาที่นี่เพราะต้องการที่ราบถ้าไม่ได้ก็ไม่มาหรอก ทางอำเภอบอกไม่ให้ขุดเพราะกลัวมันติดถนน บีบกดดันให้กลุ่มม้งออกไป พวก ตม. มาล้อมรั้ว ผมก็เข้าไปที่อำเภอขู่ว่าจะจับ นายอำเภอบอกให้วาดแผนที่ทำกิน เส้นน้ำไหล ให้พรุ่งนี้จะเข้าไปดูพอนายอำเภอมาดูเสร็จก็บอกว่าอย่าไปยุ่งทางผมก็เลยมีที่ดินทำกิน หลังจากนั้น 2 ปี โครงการก็เข้ามา ตอนนั้นในหลวงเสด็จผมก็ถวายฎีกาในหลวงจัดที่ให้ 14 ครอบครัวทำกิน ครอบครัวละ 4 ไร่ แต่พอในหลวงเสด็จกลับ ผู้พันก็จะให้ม้งย้ายไปตรงโรงเรียนราชประชา ผมบอกไม่เอา ที่ตรงนั้นไม่ดีไม่มีน้ำเป็นป่าแพะปลูกอะไรก็ไม่ได้ ผู้พันเลยให้ที่ทำกินตรงบ้านไร่ที่ทุ่งวัวดำ ตรงสำนักสงฆ์ ผู้พันก็เลยไปไถที่ตรงนั้นให้เป็นที่ทำกินให้ม้ง ก็เลยพามาขุดร่องน้ำเพราะทาง

สบแพมขุดข้างล่าง ตอนที่ขุดผมก็ต้องเหวี่ยงดินลงข้างล่าง พวกข้างล่างก็บ่นแต่พอนานเข้าคลองของเขาขาดก็เลยขอใช้คลองส่งน้ำของผมจนปัจจุบันนี้ เดี๋ยวนี้ทุกคนเข้าใจแต่ก็ยังมีตอนที่ผมยังไม่เป็นผู้ใหญ่เรียก แม้ว เรียกไต เรียกยวน ต่อมาผมเป็นผู้ใหญ่บ้านบอกว่าห้ามเรียกอย่างนั้นเพราะมันกินใจกันจากนั้นก็ไม่มีใครเรียกแบบนั้นอีก

ผมเป็นพ่อหลวงตอนปี 2543 เป็นคนที่สามของหมู่บ้านบ้านไร่ พ่อหลวงคนแรกคือนายไพศาล พรพนาสิทธ์ ต่อมาคือ นายบุญทา แก้วคำ คนต่อมาก็เป็นผม ดำรงตำแหน่งสองวาระ เพิ่งหมดไปเมื่อปีที่แล้ว ตอนที่เป็นพ่อหลวง ผมเป็นผู้ช่วยตั้งแต่สมัยของผู้ใหญ่หม่อง พอเป็นผู้ใหญ่จึงไม่ยากเพราะเป็นผู้ช่วยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 จนถึงปี 2543 จึงได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ตอนเป็นผู้ช่วยเป็นคนไกล่เกลี่ย ผู้ใหญ่หม่องปล่อยให้ทำเองแต่การทำงานเกี่ยวกับด้านการปกครองติดต่อยังไม่คล่อง ตอนเป็นผู้ใหญ่ใหม่ๆ ยังไม่คล่อง กว่าจะคล่องตัวต้องใช้เวลา เพราะว่าเราเกรงใจทางอำเภอเกินไปไม่กล้าแสดงออก พอทำไปเรื่อยๆ คล่องจึงกล้าพูดกล้าถามกับทางอำเภอมากขึ้น เรื่องที่ยากมากที่สุดคือชุมชน จะทำอย่างไรให้ชุมชนเข้าใจกัน เราต้องเป็นกลางใครทำไม่ถูกเราก็ด่าก็สอนเขา ใครทำถูกต้องเราก็ยกย่องเขา ที่บ้านไร่ไม่มีความขัดแย้งรุนแรง เรื่องศาสนาก็ไม่มีใครจะถืออะไรก็แล้วแต่อยู่ที่ความเชื่อของเขา อย่าเอาเรื่องนี้มาพูดในชุมชนไม่ได้

เส้นทางเดินขึ้นเพิงผา เริ่มทำในสมัยของพ่อหลวง ก่อนที่โครงการวิจัยยังไม่เข้ามาผมเคยพาฝรั่งขึ้นไปสามคน ไปผิดทางผมไม่ยอมว่าผิดทาง เลยพาไปทางใหม่ ตอนนั้นร่องสวยมาก ที่ตั้งดีๆ ที่มีฝาปิดก็ยังมีเต็มไปหมด บนหน้าผายังมีโลงตั้งอยู่บนแง่งหินกลางหน้าผา ตอนนี้ไม่รู้ว่าใครไปเอาไป คนที่เอาไปไว้ที่หน้าผานั้นเก่งจริงๆ สมัยที่ไปไม่ได้ถ่ายรูปไว้ มีคนมาเอาไปหมดลุงจี๋บอกว่ามีคนมาลากจากหน้าผาลงไป ร่องนั้นสมบูรณ์เลย ตอนที่ไปนะเสายังไม่ล้มเลย แค่ 30 กว่าปี ทำไมมันเสียหายมากมายขนาดนั้น ยกตัวอย่างร่องถ้ำผีแมนแม่ลางจันตอนนั้นสมบูรณ์มาก เมื่อปีที่แล้วผมขึ้นไปดูไม่มีแล้วเสียหายไปหมด

ตอนที่โครงการโบราณคดีเข้ามาทำให้เห็นว่าตรงนี้สำคัญมาก หลังจากที่อาจารย์เข้ามาทำวิจัยก็เริ่มนั่งคิดแล้วว่าทำไมคนสมัยก่อนมาอยู่ตรงนี้ ก็คิดว่าตรงนี้มันปลอดภัยจากสัตว์ป่า คงจะหากินอาหารหัวเผือกหัวมันหาสัตว์เล็กสัตว์ใหญ่มาทำเป็นอาหาร เขาคงจะยังปลูกข้าวไม่ได้ ส่วนชาวบ้านคนอื่นๆ คิดว่ามันไม่ดี กลัวผีจะมาทำร้าย หลังจากที่อาจารย์เข้ามามีชาวบ้านตาย 3 ศพ ติดๆ กัน ชาวบ้านก็คิดว่าเป็นเพราะอาจารย์เข้ามาทำหรือเปล่า ตอนที่อาจารย์เข้ามาพ่อหลวงได้เป็นพ่อหลวงบ้านแล้ว หลังจากหมดโครงการพ่อหลวงได้คุยกับอาจารย์ว่าจะพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้และอนุรักษ์สิ่งที่ยังเหลือให้อยู่กับหมู่บ้านต่อไปก็มีการคุยกับคณะกรรมการหมู่บ้านจากนั้นก็สำรวจเส้นทาง พอดีมีโครงการเข้ามาก็เลยผลักดันสำรวจเส้นทางใหม่ ซึ่งใช้ในปัจจุบันนี้แต่ก็ยังไม่ถาวร เพราะเราใช้วัสดุในพื้นที่ที่มีอยู่ เลยคิดจะทำอย่างไรให้ถาวร ผมเคยไปเห็นที่เขาทำในอุทยานที่ทำเป็นปูนแต่เหมือนท่อนไม้ในธรรมชาติ ถ้าเราทำอย่างนั้นได้เส้นทางจะถาวรแต่เราก็ทำไม่ได้เพราะไม่มีงบประมาณ แต่ของเราเป็นไม้ไผ่ก็ต้องซ่อมแซมทุกปี ถ้าหากมีงบประมาณก็อยากให้มีการสร้างบันไดให้ถาวรถ้าหากไฟไหม้ก็ไม่เป็นไร ตอนทำเส้นทางชาวบ้านทุกคนเห็นด้วย เรื่องนี้ผ่านประชาคมหมู่บ้าน

หลังจากโครงการวิจัยเข้ามา ก็ทำให้เพิงผาบ้านไร่มีคนรู้จักเพิ่มขึ้น คนในบ้านไร่พื้นฐานเป็นเกษตรกร เขาไม่ได้มองเรื่องท่องเที่ยวเป็นหลักเพียงแต่ว่าเป็นรอง มีก็ดีไม่มีก็ไม่เป็นไร

ในอนาคตอยากให้ทิศทางการท่องเที่ยวแหล่งเพิงผาเป็นอย่างไร?

ผมต้องการให้ปรับปรุงเส้นทางเดิมนี้ให้ดีขึ้น และอยากให้ทำเส้นใหม่เพื่อคนไทย เพราะว่าคนไทยไม่ชอบเดิน คือ เส้นทางที่เดินลงจากน้ำบ่อสะเป่ เข้ามาจากบนหลังถ้ำแล้วลงจากทางนั้นไม่เกิน 100 เมตร คนไทยไม่ชอบเดินไกลกว่าร้อยเมตร คนขึ้นไปง่ายก็มีทั้งดีและไม่ดี ดีที่ว่าทุกคนอยากจะเห็นก็ไปได้ ถ้าคนไปเยอะๆ

ก็อาจมีขยะหรืออาจไปทำลาย แต่เราน่าจะเปิดให้คนไปศึกษาดูแต่เราต้องมีการจัดการที่ดีให้ทุกคนไปเรียนรู้ แม้กระทั่งเด็กเล็กๆ ที่มาจากที่อื่นหรือมาจากกรุงเทพให้ไปเรียนรู้ว่าคนสมัยนั้นเขาอยู่กินกันอย่างไร

สิ่งที่อยากให้พัฒนาเป็นการท่องเที่ยวก็คือตรงกื๊ด ที่น้ำลงไปในรูหุบเขา ก็โปรโมทให้นักท่องเที่ยวเพียงได้อ่านในหนังสือเขาก็ตื่นเต้นอยากจะเข้ามาดู

เรื่องกลุ่มโฮมสเตย์ สมัยเป็นพ่อหลวง ก็จัดตั้งกลุ่มโฮมสเตย์ หลักๆ ก็มีบ้านดา บ้านพี่พิน บ้านลุงเวียน บ้านลุงสุขใจ และบ้านพ่อหลวง แต่ก็มีคนเข้ามาแต่ยังไม่ติด เพราะเรายังไม่ได้โปรโมทจริงๆ ผมว่าถ้าหากมีการพัฒนาโฮมสเตย์เป็นเรื่องที่ดีให้นักท่องเที่ยวเข้ามาดูวิถีชีวิตของชาวบ้านไร่ ไม่จำเป็นต้องทำให้หรูให้เป็นธรรมชาติที่สุด ทำให้มันสะอาดไม่มีขยะไม่ต้องไปปรับปรุงให้สวยหรูเพราะทำอย่างนั้นมันจะไม่ยั่งยืน ปีนั้นเลยพาทำที่พักริมน้ำที่กื๊ดกลาง เมื่อไปถึงตรงนั้นให้มีที่พักมีห้องน้ำ ต้นไม้ทุกต้นต้องให้เกิดประโยชน์ ปลูกต้นไม้ต้องปลูกที่มีเมล็ด นกก็กินได้ คนก็จะมาดูนก ผมคิดขนาดนั้นเลยเพาะเมล็ดไว้แต่ปรากฏว่าน้ำท่วมตายหมด อย่างต้นไม้ตามรายทางผมก็เข้าไปแต่ง กิ่ง ต้นไหนที่มันถี่ไปก็เข้าไปตัดให้มันห่างพอดีๆ เพราะห่วงว่าถ้าไม่ทำแนวกันไฟต้นไม้จะตายหมด ลองกองก็มี ความจริงจะปลูกถึงข้างบน เอาต้นเงาะไปปลูกแต่ต้นเงาะไม่ติด ทุเรียนก็ไม่ติดมีแค่ลองกองติดอย่างเดียว ความคิดคืออยากใครจะกินลองกองต้องมาเดินเส้นทางบ้านไร่ถึงจะได้กิน ใครอยากกินทุเรียนก็ให้มาเดินที่นี่แต่ว่ามันไม่ติด

กลุ่มเกษตรปลอดภัย กลุ่มนี้ตั้งเมื่อปีที่แล้ว เริ่มต้นคุยว่าจะทำอย่างไรว่าเราเป็นผู้ผลิตจะถึงมือผู้บริโภคอย่างปลอดภัย ก็ให้มาตั้งโครงสร้างไว้และให้เงินมาทำตามแผนที่ตั้งไว้ เป็นโครงการอาหารปลอดภัยของงบจังหวัด โครงการนี้เป็นโครงการของจังหวัด ทางโรงพยาบาลปางมะผ้าอยากให้ชาวบ้านกินอาหารที่ปลอดภัย และให้เด็กทำ อย. น้อย ตอนแรก ผอ. โรงพยาบาลปางมะผ้าบอกว่าให้ทำเป็นผักชีวภาพได้ไหม ผมตอบว่าไม่ได้เลยให้ลองจัดประชุมเชิญพ่อค้า ผู้บริโภค ลูกค้าเข้ามาว่าต้องการอะไรว่าผักสวยกับผักไม่สวยจะเลือกอะไร เราก็เสนอไปว่าให้ทำอาหารปลอดภัย บ้านไร่เป็นหมู่บ้านนำร่องในปางมะผ้า เป็นเกษตรระยะปลอดภัยไม่ได้ไร้สารพิษ ดูแลควบคุมเรื่องผักที่ถึงมือผู้บริโภคให้ปลอดภัย ตอนนี้สมาชิกในกลุ่มที่ทำจริงๆ มีกลุ่มม้งบ้านไร่และที่แม่ลางจันรวมกลุ่มได้ 14 คน แต่ตอนนี้ยังไปไม่ถึงเพราะโรงเรียนยังติดเรื่องประมูลอาหารของโรงเรียน เขาซื้ออาหารของเราน้อยมาก และครูเป็นคนกำหนดเมนูอาหารก็ต้องซื้อผักตามเมนู เพราะถ้ากินตามฤดูกาลก็ซื้อของเราได้แต่ถ้ากินตามเมนูต้องซื้อจากเชียงใหม่ เกษตรปลอดภัยเขากำหนดว่าสามารถเก็บได้หลังจากฉีดยา 7 วัน ถึงจะปลอดภัย ยาบางตัว 10-15 วัน ถึงจะเก็บได้เนื่องจากต้องให้สารพิษจางให้หมดก่อน ตลาดที่รับซื้อผักของเราก็ไม่ได้เพราะไม่ได้ตามเมนูของเขาอีก ตลาดรับซื้อที่เชียงใหม่ อย่างที่กาดเมืองใหม่ คนขายไม่ใช่ผู้ปลูกแต่เป็นผู้รับซื้อ แต่ผักที่เราไปส่งให้บริษัทเป็นของบริษัท PAP ของญี่ปุ่น บริษัทอยู่ที่แม่ริม ตั้งแต่บีทรูท ต้นหอม กะเทียม หอมแบ่ง ผักทุกอย่างเขารับซื้อ แต่เขาต้องตรวจสารเคมีว่าผ่านหรือไม่ผ่าน ถ้าไม่ผ่านก็ไม่รับ เป็นบริษัทของญี่ปุ่นมีเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย สารเคมี ยาฆ่าแมลงให้เรา และให้ราคารับซื้อประกันไว้ในราคาขั้นต่ำที่ตกลงกันไว้ เราต้องควบคุมปริมาณยาให้อยู่ในเกณฑ์มาตรฐานของเขาแต่ถ้าไม่อยู่ในเกณฑ์นั้นเขาก็ไม่รับซื้อ ราคาประกันขั้นต่ำก็ต่างกันไปตามฤดูกาล แต่ละฤดูก็ต่างกัน อย่างเช่นฤดูหนาว เริ่มต้นตั้งแต่พฤศจิกายนถึงพฤษภาคม เป็นหนึ่งฤดู แล้วก็ช่วงหน้าฝนอีกฤดูหนึ่ง ว่าตั้งแต่ช่วงต้นฝนก็ต้องไปคุยราคาอีกว่าจะปลูกพืชชนิดไหนราคาเท่าไหร่ก็ไปตกลงกันใหม่ ผักที่พ่อหลวงปลูกส่งให้บริษัท PAP ทั้งหมด เพราะมีตลาดแน่นอน เราไม่ต้องเสี่ยงกับราคา ราคาตลาดสูงต่ำเราก็ไม่ต้องเสี่ยง ราคาในตลาดสูงทางบริษัทเพิ่มราคาให้นิดหน่อยเราก็ไม่ว่ากัน สูงเราก็ไม่ได้สูงถึงเพดานต่ำก็ไม่ได้อยู่ในภาวะต่ำสุด พ่อหลวงขายผักส่งให้บริษัท PAP เมื่อสองปีมานี้ ก่อนหน้านี้ก็ปลูกและขายเอง ถ้าราคาผักในตลาดมันถูก บริษัทไม่อยากจะซื้อผักของเรา ค่าปุ๋ยค่ายาเราไม่ต้องจ่าย แต่ถ้าราคาดีเขาอยากจะได้อยู่แล้ว พอราคาไม่ดี

เขาไปซื้อของที่ถูกกว่าเรา เขาเคยไปซื้อผักเจ้าอื่นแล้วไม่ผ่านด่านศุลกากร เสียหายไปสิบกว่าล้านบาท ผู้ผลิตชื่อสัตย์แต่บริษัทไม่ชื่อสัตย์ไปรับซื้อของที่ถูกกว่า อย่างผักของเรากิโลกรัมละ 3-4 บาท แต่ไปซื้อของคนอื่นที่ไม่ได้อยู่ในเครือข่ายในราคากิโลกรัมละหนึ่งบาท

ผู้ให้ข้อมูล	**7) นายเวียน ติ๊บมา (อายุ 63 ปี, เกิดปี พ.ศ. 2491)**
ผู้สัมภาษณ์	**นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**
วันที่	**12 มีนาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่	**บ้านเลขที่ 47 หมู่ที่ 3 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์	**นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**

บ้านเดิมอยู่อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ และมาเอาเมียอยู่สบแพม จากนั้นย้ายมาบ้านไร่พร้อมลุงน้อยใจมาขุดนาที่หล่ายน้ำ ตอนที่เข้ามาอายุประมาณ 40 กว่าปี ตอนมาครั้งแรกที่นี่เป็นป่าหมด เข้ามาก็มาตอนมาขุดนาปลูกตูบหลองข้าวน้อยๆ ตอนมากับลุงน้อยใจมากับพ่อปู่ปัน (พ่อเมียของลุงน้อยใจ) ตอนเข้ามาประมาณ12-13 คน เป็นผู้ชายหัวหน้าครอบครัว มาดูที่ทาง ขุดร่องน้ำลำเหมืองในปัจจุบัน ที่รู้ว่าบ้านไร่มีที่นาเพราะเห็นพ่อเฒ่ากั่นนะ พ่อเฒ่าป่าง มาอาศัยอยู่แล้ว ตอนแรกที่เข้ามามี4 หลัง คือ พ่อเฒ่าปล้าเย่ พ่อหลวงซัวหยี้ พ่อเฒ่าลุงป่าง พ่อเฒ่ากั่นนะ และลุงหม่อง ตอนเข้ามาครั้งแรกยังไม่ได้สร้าง สร้างตูบ (กระต๊อบที่นา) อยู่ทางหลายน้ำ แล้วก็มีบ้านของพ่อหลวงทากับสีทน ที่ตายไปแล้ว ตอนนี้พ่อหลวงทายังมีชีวิตอยู่ สองคนนี้เป็นคนจากบ้านท่าปาย ตอนแรกที่มาดูไปถึงไม้ซางหนามแต่เป็นของหลวง คนเฒ่าทางนี้บอกให้มาอยู่ด้วยกันก็ได้ เราต้องเข้ามาของที่ทำกินจากพ่อเฒ่ากั่นนะ

ตอนนั้นมาที่นี่ไม่มีโรงเรียน ผู้พันบุญเกิดก็มาทำให้ ลุงก็รับจ้างตัดหญ้าปรับพื้นที่เพื่อทำโรงเรียน ลุงไปรับจ้างเขาให้วันละ20 บาท ผู้พันชวนไปเอาไม้ที่มูเซอฟันทิ้งขว้างไว้ลากมาโรงเลื่อยสร้างโรงเรียน หลังเก่าที่เป็นไม้หลังยาวๆ ยังคงอยู่ เมื่อก่อนคนที่ปางมะผ้ามาเรียนที่โรงเรียนนี่หมด เมื่อก่อนในหลวงก็มา พระเทพก็มา ผู้พันเป็นคนทำถนนทางเข้ามา สมัยนั้นกำนันอยู่ที่บ้านแม่ละนา กำนันเป็นคนตั้งผู้ใหญ่ คนแรกคือพ่อหลวงหม่อง คนที่สองคือพ่อหลวงทา คนที่สามคือพ่อหลวงซัวหยี้ พ่อหลวงทา อยู่โรงเหล้าทางใต้ แกนั้นรู้ประวัติดีกว่าลุงเวียน บ้านไร่มีทั้งคนเมือง ไทใหญ่ ม้ง ไม่มีการแบ่งเขตกันอยู่ ตอนมาก็มาขอพ่อเฒ่าป่างอยู่ ที่ตรงนี้เมื่อก่อนก็เป็นของพ่อเฒ่าป่าง และพ่อเฒ่ากั่นนะทั้งหมด คนจากปายต้องมาซื้อที่จากสองคนนี้ เมื่อก่อนที่ดินแถวนี้ขาย ประมาณ 1,000 300 400 เป็นป่าหญ้า ป่าแขมแล้วมาแผ้วถางเอง เมื่อก่อนที่นี่เป็นป่าหญ้าหมด ไม้ใหญ่ๆ หมดไปตั้งแต่พวก อปป. เข้ามาตัดแล้ว ของเก่าก็มีเยอะสมัยก่อน แต่มีคนเอาไปหมด เมื่อก่อนเขาแปงหนทางลากไม้ทางโน่น หล่ายวัดติดดอยไปทางฝาย

ท่าไคร้ สมัยนั้นเวลาจะเข้าหมู่บ้านต้องใช้เส้นทางเก่าของ อปป. ช่วงหน้าน้ำลำบาก น้ำพัดสะพานขาดต้องว่ายน้ำออกมาซื้อของสบป่อง

ปีที่น้ำท่วมเยอะๆ ตอนปี 2548 แต่ก่อนหน้าก็มีน้ำใหญ่อยู่ปีหนึ่งต้องถามพ่อเฒ่าป่าง น้ำท่วมนั้นน้ำน่าจะเข้าก็ดไม่ทัน ที่บ้านเรามีหลายรูอยู่ น้ำจะไหลลงรูแล้วไปออกที่น้ำของ เดี๋ยวนี้กลัวทรายจะเข้าไปติดก็ดน้ำก็จะไหลลงรูไม่ได้

ตอนที่ลุงเวียนเข้ามานั้น บ้านไร่ยังไม่มีวัด ต้องไปขึ้นวัดที่สบป่อง วัดที่นี่ผู้พันก็มาสร้าง บ้านเราคริสต์ก็มีนับถือศาสนาพุทธ ก่อนหน้านี้คนม้งต้องไปเข้าโบสถ์ที่สบป่อง ทางน้ำบ่อสะเป่มีโบสถ์เหมือนกัน ศูนย์ใหญ่อยู่ที่สบป่อง พ่อหลวงซัวหยี้ก็ไม่ใช่คริสต์ เป็นพ่อหลวงเข้าไม่ได้ต้องเป็นกลาง ประเพณีของคนบ้านไร่ทำด้วยกันได้ ประเพณีทุกอย่างบ้านเราก็ยังครบ งานปอยส่างลองบ้านเราก็ยังมีอยู่ คนเมืองเอาลูกหลานไปเป็นส่างลองก็มีอยู่ คนเมืองบางทีก็เอาไปเป็นส่างลอง พ่อหลวงก็เคยบวชเรียนหนังสือที่วัด คนไตนอกส่วนใหญ่จะบวชเรียนเป็นพระ เดี๋ยวนี้ใครที่มีสัญชาติไทยก็จะเข้าไปเรียนที่เชียงใหม่ กรุงเทพหมดแล้ว

ตอนมาอยู่ที่นี่ใหม่ๆ ก็รู้ว่ามีโลงผีแมนบนเพิงผา เพราะเป็นคนเที่ยวป่าล่าสัตว์ แต่ก่อนมีสัตว์เยอะเป็นกวาง เลียงผา บ้านยังไม่มีเยอะ ทางบ้านน้ำบ่อสะเป่ก็มีบ้านอยู่สามหลัง เวลาไปล่าสัตว์ก็ไปกับลุงน้อยใจและพ่อหลวงทา เพิงผาตอนเห็นครั้งแรกยังเป็นเสายังดีอยู่ ตอนฝนตกยังน้ำค้างอยู่ในร่อง ลุงคิดว่าเป็นรางรองน้ำฝน เพราะเขาไม่มีน้ำกินอยู่บนดอย แต่ก่อนมีบนหน้าผาด้วย มีอันเดียว พวกลีซอเอาไปทำด้ามจอบหมด ที่รู้เพราะว่าคนที่มาอยู่ก่อนบอก ถ้ำผีแมน คือ คนป่าสมัยก่อน นุ่งใบไม้ มันมีถ้ำทางใต้อีกถ้ำหนึ่งมีคนได้ยินเสียงพูดมาจากถ้ำ เมื่อก่อนผีแมนมาลักข้าว เวลาทำไร่ ทำสวน ก็ต้องแบ่งของที่ผลิตได้ให้ผีแมนด้วย เดี๋ยวนี้ไม่ได้ทำแล้ว เวลาเอาไว้ให้ก็ต้องบอกกล่าวก่อน เอาวางไว้ตามทางขึ้นเพิงผา

เมื่อก่อนทางใต้เป็นป่าเย็นชื้น คนสองคนไปนั้นไม่กล้าไป ตรงถ้ำตอนกลางคืนจะเห็นเรือนแก้วลอยขึ้นมาทางเหนือ เป็นแสงลอยออกมาจากถ้ำแสงเหมือนแก้วใส ลอยจากหน้าผา ลุงเวียนเคยเห็นสองครั้งก่อนถึงวันพระ คนในบ้านเราก็เชื่อว่าที่เพิงผามีผีมีสาง มีกระดูกคนตายฝังอยู่ที่นั่น ก่อนหน้าที่อาจารย์เข้ามามีฝรั่งเข้ามาขุดเสาะหาอยู่ เก็บไปวิเคราะห์เหมือนกัน

ตอนที่อาจารย์เข้ามาชาวบ้านก็ไม่เห็นว่าอะไร มาขอพ่อหลวงก่อนแล้วพ่อหลวงก็มาพูดกับชาวบ้าน แต่ตอนที่อาจารย์เอากระดูกไปกรุงเทพ ระหว่างนั้นมีคนในหมู่บ้านตายหลายคน ชาวบ้านก็เลยร่วมทำบุญกลางบ้าน จึงคิดว่าอาจจะเป็นผีแมนมาเอาชีวิตไป หลังจากที่อาจารย์เข้ามา คนข้างนอกก็รู้เยอะขึ้น มีคนจากข้างนอกที่อาจารย์พาขึ้นไป ลุงเวียนก็เคยได้นำทางขึ้นไป เราก็มีรายได้ร้อยสองร้อย ถ้าทำเป็นที่เที่ยวก็อาจจะทำให้บ้านเรารายได้ดีขึ้น

ในอนาคตอยากให้ทิศทางการท่องเที่ยวแหล่งเพิงผาเป็นอย่างไร?

ต้องพัฒนาถนนให้ขึ้นไปดีๆ คนจะมาเที่ยวเยอะขึ้น ทำเส้นทางให้ง่ายขึ้นแต่ไม่อยากให้ทำถาวร ไม่อยากให้ตัดไม้เยอะ ลุงอยากให้เทปูนทำเป็นขั้นบันได คนจะได้ขึ้นไปเยอะและที่นี่มีที่เดียวที่ใหญ่กว่าที่อื่นในปางมะผ้า นอกจากเส้นทางแล้วลุงก็อยากให้มีการทำที่พักระหว่างทางขึ้น และห้องน้ำ ที่พักนั้นอยากให้ทำ 2 จุด เส้นทางนั้นสำคัญที่สุดถ้าทางดีก็จะดี

ที่นี่ถ้านักท่องเที่ยวมาขึ้น ต้องบอกพ่อหลวง จะมีการจัดคนนำทางให้ คนทางลุกข้าวหลามก็พา นักท่องเที่ยวจากปายมาเที่ยวเยอะ ถ้าจะจัดการท่องเที่ยวต้องมีการแบ่งเป็นกลุ่ม อาจารย์ก็เคยมาพูดกับพ่อหลวงซัวหยี้ แต่ตอนนี้พ่อหลวงหมดวาระแล้วก็ต้องรอดูงานของพ่อหลวงคนใหม่

เรื่องโฮมสเตย์ แต่ก่อนบ้านนี้ก็มีคนมาพัก คราวที่มาพร้อมกับอาจารย์ นอกจากคณะอาจารย์ก็มีนักท่องเที่ยวเข้ามาพัก อย่างเช่น บ้านของพี่ดาก็รับแขก ฝรั่งก็เคยไปพักบ้านพ่อหลวงซัวหยี้ นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวเพิงผาบ้านไร่ ดูสวนเกษตรของพ่อหลวง และโรงเรียนศูนย์ฯ

พิพิธภัณฑ์ ก็มีคนมาขอดูบ่อยแต่ควรปรับปรุงให้ดูดีเป็นระเบียบเพราะตอนนี้เก่าแล้ว ได้ข่าวว่านายอำเภอจะหางบประมาณมาให้สร้างอาคารสองชั้น ข้างบนเป็นพิพิธภัณฑ์ข้างล่างเป็นที่ประชุม ถ้าสร้างได้สองชั้นก็ดี ส่วนเรื่องข้อมูลที่อยู่ในนั้นควรมีของมาเสริมอีกเล็กน้อยก็จะดี อยากให้อาจารย์มาช่วยจัดให้งามๆ เพราะอาจารย์รู้ข้อมูลเยอะที่สุด

ผู้ให้ข้อมูล **8) นายบุญทา แก้วคำ (อายุ 61 ปี, เกิดปี พ.ศ. 2493)**
ผู้สัมภาษณ์ **นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**
วันที่ **13 มีนาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ **บ้านเลขที่ 1 หมู่ที่ 3 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์ **นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**

เริ่มแรกเข้ามาหาที่ทำกินเพราะตอนอยู่ท่าปายมันลำบากไม่มีที่นา ต้องรับจ้างทำนาผ่าของคนอื่นก็เลยชักชวนกันมา เข้ามาตอนปี 2521 บ้านหลังเดิมติดกับบ้านลูกเขยของพ่อหลวงซัวหยี้ แล้วตัวเองก็ย้ายมาอยู่กับสวนแล้วเอาหมูมาเลี้ยงทางนี้ ตอนมาบ้านไร่ใหม่ๆ นั้นเข้ามาดูก่อน ยังไม่ย้ายมาเลยพอดูว่าอยู่ได้ก็มาปรับที่ทำไร่ข้าว ตอนมาปี 2511 ตอนนั้นมีอยู่ก่อน 5 หลังคา คือมีบ้านม้ง 2 หลังคา บ้านพ่อเฒ่าป่าง บ้านพ่อเฒ่ากั่นนะ และบ้านพ่อหลวงหม่อง

ตอนมาใหม่ๆ บ้านไร่เป็นป่ารกทั้งหมด ตอนมาก็เอาควายมาเลี้ยง ตอนหลังก็ทยอยกันเข้ามาสร้างบ้าน ตอนมาอยู่แรกๆ มาขุดเหมืองก่อน ตอนมาอยู่เราขอคนเฒ่าคนแก่ ขอพ่อเฒ่าป่าง พ่อเฒ่ากั่นนะ เพราะเป็นคนดั้งเดิมก่อน ตอนนั้นที่นาของพ่อเฒ่าป่างกับม้งก็อยู่ที่เดิม ส่วนของคนเมืองจากปายจะอยู่ทางท้ายบ้านเรามาบุกเบิกใหม่เพราะด้านเหนือเขาจับจองก่อนแล้ว

ตอนมาแรกๆ นั้นบ้านท่าไคร้มีอยู่หลังเดียว คือบ้านของพ่อเฒ่าละ มาจากบ้านน้ำกัดแล้วมาอยู่บ้านไร่และย้ายออกไปท่าไคร้ ส่วนบ้านสามหลัง ตอนมาก็มีบ้านแล้วมีอยู่สามหลัง คือบ้านของลุงฮ้อน คนที่มาแรกๆ จำได้ที่สุดคือลุงจี๋ มาแต่งงานที่น้ำกัดแล้วมาอยู่ที่นี่ ตอนมาแรกๆ ไม่รู้เลยว่ามีผีแมน ตอนมาก็มาแอ่วป่ากันเลยไปเจอโลงผีแมน มีโลงห้อยอยู่หน้าผา สงสัยว่าคนเอาขึ้นไปได้อย่างไร คนธรรมดาเอาขึ้นไม่ไหวเพราะตั้งอยู่บนหน้าผาชันมาก ตรงหน้าผาก็มีวางอยู่ก็มี บางทีก็มีหน่วยงานฝรั่งมาเที่ยวมาเจาะดิน เจาะไม้ จำไม่ได้ว่าชื่ออะไรมานอน

บ้านผม ก่อนที่อาจารย์รัศมีจะเข้ามาเกือบสิบปี เป็นบอกว่าแฟนเป็นเป็นอาจารย์ใหญ่อยู่ที่ ม. สุโขทัยธรรมาธิราช อู้เมืองเก่ง เป็นเจาะเอาไม้ไปดูอายุและยังบอกว่าหลังจากผมจะมีคนเข้ามาอีก เป็นฝรั่งทั้งหมดแต่พูดภาษาไทยได้

เรื่องผีแมน คนในบ้านก็มีความเชื่อว่าเป็นผีที่ไม่ร้าย เชื่อว่าเวลาทำไร่ข้าว ถ้าข้าวลดหายไปเชื่อว่าผีแมนยืมไปและปีถัดไปข้าวเพิ่มขึ้นก็บอกว่าผีแมนเอามาใช้คืน เมื่อก่อนที่มาปีแรกๆ ขึ้นไปเที่ยวถ้ำยังได้เห็นรอยเท้าเล็กๆ เหมือนละอ่อน

ผมเป็นผู้ใหญ่ตอนปี 2537 ตอนเป็นนั้นวาระ 5 ปี สมัยที่เป็นผู้ใหญ่บ้านยังไม่ค่อยมีคนมาเที่ยวเพราะคนยังไม่ค่อยรู้จัก ทางผู้ว่าไม่ได้เปิดการท่องเที่ยว ตอนเป็นพ่อหลวงนั้นทางขึ้นยังไม่ได้ทำ สมัยหนุ่มๆ เที่ยวป่าเวลาฝนตกก็ไปหลบตรงเพิงผาได้ เปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวจริงจังสมัยของพ่อหลวงซัวหยี้ ตอนปี 2550 เปิดหลังจากอาจารย์รัศมีเข้ามาสำรวจข้อมูลแล้วก็คุยว่าจะเปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยว ตัวเองคิดว่าดีเพราะชาวบ้านจะได้มีรายได้จากการพานำขึ้นไปเพิงผา บางกลุ่มก็เดินมาจากบ้านลุกข้าวหลาม คนบ้านลุกข้าวหลามจะพามาพ่อหลวงไม่เคยขึ้นไปส่งนักท่องเที่ยวเพราะมีกรรมการจัดชาวบ้านนำขึ้นไป ส่วนใหญ่เป็นละอ่อนให้รายได้เด็กอย่างวันหยุดเสาร์ อาทิตย์ก็ให้เด็กนำไป ถ้าเป็นวันธรรมดาก็ให้ลุงจี๋นำไปเพราะแกรู้ข้อมูลเยอะ

บ้านที่อยู่ปัจจุบันย้ายมาตอนหมดวาระผู้ใหญ่บ้าน ในบ้านไร่มีโรงต้มเหล้า 2 โรง แต่ 3 เจ้าของ อีกโรงหนึ่งของลุงคำ ลุงเลื่อน เดี๋ยวนี้ก็ต้มขายในบ้านส่งตลาดบ้าง เหล้าของพ่อหลวงทายี่ห้อกระทิงดำ อีกเจ้าหนึ่งยี่ห้อทิพย์เกสร ใช้ข้าวเหนียวหมักเป็นเหล้าขาว

ในอนาคตอยากให้ทิศทางการท่องเที่ยวแหล่งเพิงผาเป็นอย่างไร?

สำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยว อยากให้ทำการท่องเที่ยวที่ถาวร เพราะตอนนี้ถนนไม่ค่อยดี ไฟฟ้าก็ไม่ค่อยมาถึงแต่ก็อยากให้เป็นไปตามธรรมชาติอย่าบุกเบิกทำร้ายป่าไม้เกินไป ตรงทางขึ้นอยากให้มีการปรับปรุงให้ขึ้นง่าย

นอกจากเลี้ยงหมูแล้ว ก็ปลูกข้าวนาอยู่ ปลูกข้าวโพดเลี้ยงหมู หมูนั้นขายให้กับชาวบ้านในปางมะผ้า บนดอยลีซอ มูเซอ พ่อพันธุ์ได้มาจากปศุสัตว์ท่าโป่งแดง ส่วนแม่พันธุ์ก็คัดเอามาจากแม่หมูในบ้านที่แข็งแรง ตอนนี้มีทั้งหมด 80 กว่าตัว การดูแลหมูเราดูแลเอง เวลาป่วยก็ฉีดยา ที่เลี้ยงเป็นหมูพันธุ์พื้นเมือง ช่วงปีใหม่กินวอของชาวเขาก็มีลงมาซื้อไปเยอะ ลีซอเข้ามาหาซื้อทุกหมู่บ้าน ถ้าตัวใหญ่น้ำหนัก 30 กิโลกรัม ขายตัวละ 2,000 บาท

ผู้ให้ข้อมูล **9) นายประเสริฐ คำสุข (อายุ 46 ปี, เกิดปี พ.ศ. 2508)**
ผู้สัมภาษณ์ **นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**
วันที่ **13 มีนาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ **บ้านเลขที่ 54 หมู่ที่ 3 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์ **นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**

เกิดที่บ้านน้ำกัด มาอยู่ที่บ้านไร่ตอนปี 2513 เข้ามาตอนอายุ 5 ขวบ พร้อมพ่อ (พ่อเฒ่าสม) ตอนมาจากน้ำกัดมากันหลายครอบครัว ประมาณ 5-6 ครอบครัว มีพ่อเฒ่ากั่นนะ ลุงป่าง นายจี๋ คำสุข (พี่ชาย) นายส่างรัตน์ นายหม่อง ตอนที่เข้ามานั้นพ่อเฒ่าสมกับพ่อเฒ่าป่าง มาบุกเบิกที่ตรงบ้างไร่ ที่ท่าไคร้ก็บุกเบิกเหมือนกันเพราะว่าลุงสมย้ายจากบ้านไร่มาอยู่ท่าไคร้หลังแรก ตอนมาที่ย้ายมาท่าไคร้ตอนนั้นเมื่อ พ.ศ.2518 ตอนนั้นโครงการพระราชดำริยังไม่มา โครงการเข้ามาเมื่อปี 2521 ตอนที่ทหารมาลุงเสริฐยังจำได้ว่าทหารมาถางป่าแต่ก่อนตรงนี้ไม่เตียนเหมือนอย่างนี้ ถางเสร็จแล้วก็ปลูกข้าวปลูกผัก

พ่อเฒ่าละ ย้ายมาจากน้ำกัดเหมือนกัน มาอยู่แทนที่พ่อเฒ่าสม ลุงสมยกบ้านให้เพราะผมไปเรียนที่สบป่อง พอเรียนหนังสือจบ ป.4 มาปี 2523 ก็มารับจ้างให้กับทหารวันละ 40 บาท งานส่วนใหญ่ก็ปลูกข้าวถางหญ้า ชาวบ้านเข้าไปทำงานเป็นลูกจ้างรายวันเยอะ ประมาณ 200-300 คน หลังจากที่ทหารออกไปก็ยกที่ให้กับเกษตรในปี 2525 พ่อเฒ่าสมนั้นเสียไปนานแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 เมื่อก่อนลุงเสริฐอยู่ข้างล่าง แต่ตอนนั้นน้ำท่วมใหญ่ปี พ.ศ. 2548 เลยย้ายมาอยู่ข้างบนตอนนั้นท่าไคร้ถูกน้ำท่วมไปซีกหนึ่ง แปลงข้าวมีแต่น้ำ น้ำขึ้นถึงตีนดอย

ตอนที่ไปเรียนที่สบป่องย้ายบ้านไปอยู่ที่สบป่องด้วยพ่อไปเป็นยามให้กรมทาง ตอนนั้นสบป่องมีบ้าน20 กว่าหลังคา โรงเรียนมีนักเรียนทั้งหมด16 คน ชั้นที่เรียนมีอยู่4 คน ปัจจุบันคือโรงเรียนอนุบาลปางมะผ้า เมื่อก่อนใช้ชื่อว่าโรงเรียนสบป่องแม่อูมอง ตอนนั้นถนนยังไม่มีทางรถ ชาวบ้านต้องเดินลัดไป บ้างก็ใช้ถนนญี่ปุ่นที่ขุดทางไว้ ถนนในบ้านกรมทางเป็นคนตัดให้หมู่บ้าน ตัดถนนก่อนทหารโครงการฯ เข้ามา ตัดมาเป็นถนนลูกรังก่อนลาดยางมาทีหลัง

จากบ้านน้ำกัดเข้ามาบ้านไร่หลายหลัง ได้แก่ พ่อเฒ่าสม คำสุข พ่อเฒ่าป่าง อยู่สมบัติ พ่อเฒ่ากั่นนะ พรพนาสิทธิ์ มี 3 นามสกุลหลักๆ คือ พรพนาสิทธ์ คำสุข และอยู่สมบัติ ตอนอยู่ที่น้ำกัดที่ทำนาไม่ค่อยมีแต่น้ำดีก็เลยมาชวนหาที่ทำกิน ตอนแรกเข้ามาบุกเบิกที่ทำไร่ก่อนแล้วขยายเป็นที่นา เลยมาอยู่ที่นี่ ตอนแรกทำไร่ก่อนต่อมาก็ขยายเป็นนา เดี๋ยวนี้ญาติๆ ยังคงมีอยู่เยอะที่น้ำกัด

พ่อเฒ่าสมรู้ว่ามีโลงผีแมน เพราะพ่อผมเป็นพรานป่าแต่ตัวลุงเสริฐเองไม่เคยได้ไป พ่อเล่าว่ามีแต่โลงไม้ เดี๋ยวนี้บ้านท่าไคร้ขยายขึ้นเยอะ เดี๋ยวนี้มี 30 กว่าหลัง เฉพาะคนไทย คนไตนอกที่ย้ายมาจากพม่าก็เยอะ คนไทยส่วนใหญ่มาจากเชียงใหม่ ลำพูน เพื่อเข้ามาทำงานในศูนย์วิจัยข้าวแล้วก็ขยับขยายอยู่ในบ้านท่าไคร้

ผู้ให้ข้อมูล **10) นายสวัสดิ์ อยู่สมบัติ (อายุ 58 ปี, เกิดปี พ.ศ. 2496)**
ผู้สัมภาษณ์ **นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**
วันที่ **14 มีนาคม พ.ศ. 2554**
สถานที่ **บ้านเลขที่ 62/1 หมู่ที่ 3 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**
ผู้เรียบเรียงคำสัมภาษณ์ **นายคงกมล รัฐปัตย์ และนางสาวสิริวรรณ สิรวณิชย์**

เริ่มแรกเข้ามาอยู่ที่บ้านไร่ตอนปี 2513 มาอยู่กัน 8 หลังคา สุดท้ายมาเหลือ 6 หลังคา เพราะย้ายกลับ 8 หลังคา คือ พ่อเฒ่าป่าง พ่อเฒ่ากั่นนะ พ่อเฒ่าสม ลุงจี๋ ลุงป่าง นายน้อยหม่อง นายส่างนุ นายซอนะ สองคนหลังย้ายกลับไปบ้านน้ำกัด ก็เลยเหลือ 6 หลังคา ตอนนั้นพ่อเฒ่ากั่นนะเป็นผู้นำ พ่อเฒ่าป่างอายุมากกว่า 4 ปี หลังจากนั้นเมื่อปี พ.ศ. 2514 มีชาวบ้านจากน้ำกัดตามเข้ามาอีก 4 ครอบครัว คือ นายกานละ นายหลู่ นายแข่ นายอ่อง จากนั้นตอนปี พ.ศ. 2517 นายแข่ นายอ่อง นายหลู่ ย้ายกลับบ้านน้ำกัดเพราะเกิดน้ำท่วมใหญ่คราวปี พ.ศ. 2516 ต่อมาช่วง พ.ศ. 2519-20 พวกม้งถึงมาอยู่ นำโดยนายเลาพางและพ่อเฒ่าปล้าเย่ นำมา 7 ครอบครัว ต่อมาปี 2522 ก็ย้ายมาสมทบจากบ้านสบแพม ลุงชุ่ม เป็นผู้นำมาอยู่ประมาณ 7-8 ครอบครัว

ตอนปี 2517-19 ก็มีพวกไทใหญ่เข้ามาจากปาย นำโดยพ่อเฒ่าอ่องคำ มารวมกับพ่อเฒ่าป่างก่อนที่ม้งจะเข้ามา มีมา3 ครอบครัว ได้แก่ พ่อเฒ่าน้อยคำ ลุงทอง ลุงยี ลุงส่างวิหว่าละ ลุงแอ ลุงปาน กลุ่มนี้มาอยู่ที่บ้านไร่ได้ปีมาทำฝาย ทำวิดน้ำ ปรับที่เสร็จแล้วน้ำท่วมก็เลยถอนกลับไปอยู่ที่เมืองปาย กลุ่มนี้มาอยู่หลังน้ำท่วมใหญ่เมื่อปี พ.ศ. 2516 แต่ช่วงปี 2517-18 ก็ยังมีน้ำท่วมอยู่ก็เลยถอนกลับไปอยู่ที่เมืองปายเพราะอยู่ไม่ได้ หลังจากกลุ่มนี้กลับ พวกม้งก็เข้ามาเอาที่ทำกินที่เขาปรับทิ้งเอาไว้ ตอนแรกเราแบ่งกัน 6 คน แบ่งให้พอเลี้ยงครอบครัวได้ อย่างที่ทำกินแบ่งให้ไม่เกินครอบครัวละ10 อย่างครอบครัวพ่อเฒ่าป่างก็มี10 ไร่ ข้อเท็จจริงเป็นอย่างนี้ตัวลุงจี๋ยังจำ พ.ศ. ผิดๆ ถูกๆ เมื่อปี พ.ศ. 2517 ผมไปได้เมียที่แม่ละนา ปี 2519 มีลูกคนแรก พอปี 2525 ได้ลูกแฝด ต่อมาปี 2527 มีลูกอีกคน ทั้งหมดผมมีลูก 4 คน พ่อเฒ่าป่างมีลูก3 คน เสียชีวิตหนึ่งคน ตอนนี้เหลือสองคนคือ นายสัญชัยกับกำนันสวัสดิ์

ตอนในหลวงมาผมมีภาพถ่าย ตอนรับเสด็จ ปี 2524 ตอนนั้นไม่มีทีวีมีแต่รูปภาพ ตอนนั้นใช้กล้องถ่ายรูปของอำเภอ เป็นช่างถ่ายบัตรประชาชนของอำเภอ แล้วก็มีร้านคิง แม่ฮ่องสอนเข้ามาถ่าย

ตอนอยู่ที่บ้านไร่เมื่อก่อนไปซื้อที่สบป่อง มีร้านค้าสองร้าน คือ ร้านป้าบัวลาและร้านป้าส่วยติ๊น ป้าบัวลาเป็นแม่ของ สจ. นิยม ตอนนี้ไม่มีร้านค้าแล้ว ป้าส่วยติ๊นเป็นคนเมืองปอน อำเภอขุนยวม แกมาได้สามีเป็นตำรวจที่นี่ตอนนี้ตัวแกกลับไปเมืองปอนแล้ว ลูกหลานแกยังอยู่ที่สบป่องก็มี ร้านลุงน้อยสุขแก้วมาทีหลังเมื่อก่อนสบป่องมีแต่คนจนๆ ปายไม่ค่อยได้ไปจะไปทางแม่ฮ่องสอนมากกว่า ตอนนั้นปายไม่เจริญ เมืองเล็ก เส้นทางไปเมืองปายอันตราย โจรปล้นเยอะถนนก็ไม่ดีมีแต่รถลากไม้อย่างเดียวที่วิ่ง

สมัยอยู่น้ำกัด ได้เห็นวัวต่าง ตอนมาอยู่ที่บ้านไร่ไม่เห็นวัวต่างแล้ว ตอนอยู่ที่น้ำกัดส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าจากปางหมู มีหลายเจ้า พ่อค้าจากกุงไม้สัก และก็จากเมืองปาย ของที่เอามาขายก็ทุกอย่างทั้งเกลือ ข้าวสาร แล้วแต่จะสั่งเขา เพราะพ่อค้าวัวต่างเขาเดินไปเชียงใหม่แล้วเขาก็จะเอามาส่งไว้เป็นจุดๆ

เหตุที่เรียกว่าบ้านไร่ เพราะว่าตอนแรกที่มาจากน้ำกัด มาทำไร่ทำสวนมีบ้านอยู่ในไร่จึงเรียกว่าบ้านไร่ ตอนมาอยู่ที่นี่ลำบาก ตอนกลางคืนทำนา ทำไร่ ตอนกลางวันไปรับจ้าง อปป. กำนันสวัสดิ์กับลุงน้อยหม่องเป็นคน

ตีตราไม้ของ อปป. เขาจะเอาแผนที่มาให้เรา ว่าดอยนี้ห้วยนี้มีไม้กี่ต้น นับจำนวนว่าป่าไม้นี้มีไม้กี่ท่อนเขียนรายงานส่งให้เขา ตอนนั้นที่รับจ้าง อปป. อายุ 19-20 ปี (พ.ศ. 2517-18) ก่อนหน้าที่มังเข้ามา เมื่อก่อนนี้บ้านไร่มีแต่หมอนไม้ที่ชักลากออกมากองเรียงเป็นชุดๆ มีไม้กองเต็มไปหมด ช้างมีประมาณ 40-50 เชือก ตอนแรก อปป. เป็นผู้รับผิดชอบตอนหลังให้ผู้รับเหมา ถ้าชักลากไม้ลงมาถึงที่นี่ ผมกับลุงน้อยหม่องต้องมาตรวจอีกทีว่าไม้ต้นนี้มาจากไหน ตรวจดูตราที่เราตี จากนั้นเขาก็มาถากหมอนไม้อีกทีหนึ่ง เวลาตัดท่อนละ 5 เมตร 4 เมตร 3 เมตร ก็แล้วแต่ไม้ แล้วก็ตีตราตรงหัวเป็นตัวเลขสัญลักษณ์บอกว่าไม้นี้มาจากไหน แล้วก็ใส่รถสิบล้อไปเชียงใหม่ อปป. เข้ามาตัดไม้สักทางปางมะผ้าก่อนเมืองปาย เข้ามาตัดไม้ประมาณ 3 ปี ไปทางน้ำของ น้ำฮูผาเสื่อ นาปู่ป้อมก็ไป จากที่นี่หมดก็ไปเอาที่อื่น ไปตามเส้นน้ำของ สมัยก่อนอยู่บนดอยมองลงมาข้างล่าง เป็นหมอนไม้เต็มไปหมด เมื่อก่อนน้ำลางลึกประมาณ 4 เมตร ตอนนี้เหลือเมตรเดียว สมัยนี้ทำฝายตรงไหนก็ได้

บ้านท่าไคร้กับบ้านสามหลังสร้างทีหลังบ้านไร่ พ่อเฒ่าสม ย้ายจากบ้านไร่ออกไปท่าไคร้ แกเข้าไปอยู่ที่มูเซอเคยมาเบิกอยู่ไว้ก่อนหน้า มูเซอเคยมาอยู่เมื่อปี พ.ศ. 2516-17 แล้วน้ำท่วม มูเซอเป็นกลุ่มที่อยู่บนดอยมาก่อน แล้วลงไปเอาปลาตอนที่น้ำท่วม เสื้อผ้าเปียกแล้วไม่สบายกันเยอะที่เรียกว่า ไข้วี มีคนตายกันเยอะเหมือนอย่างไข้มาเลเรีย ตาย 7-8 คน ก็เลยหนีกลับไปตั้งบ้านใหม่ที่บ้านยาป่าแหน ตรงห้วยน้ำส่อม

สมัยก่อนตรงท่าไคร้เป็นป่าอ้อ ป่าแขม เวลาคนมาแผ้วทางที่ดินยังเจอกระดูกคนตายเป็นพวกค้ายาที่ถูกฆ่าแล้วเอามาทิ้งไว้ กระดูกหมี กระดูกเสือ จากนั้นโครงการพระราชดำริฯ เข้ามา

ตอนแรกโครงการพระราชดำริเข้ามา เอารถแทรกเตอร์มาปรับไถ พัฒนาเป็นที่ไร่ที่สวนของในหลวง หลังจากนั้นก็มอบให้จังหวัด จังหวัดก็มอบให้ศูนย์วิจัยข้าว กรมเกษตร เป็นโครงการเดียวกันกับบ้านวนาหลวง เมื่อปี 2515 ตอนโครงการหลวงจะจัดที่ข้างล่างให้กับชาวเขา ย้ายทางบ้านแอโก๋ แสนคำลือลงมาอยู่ที่บ้านวนาหลวง สมัยก่อนนั้นบ้านวนาหลวงมีต้นไม้ใหญ่ เมื่อก่อนเขาเรียกลึงค์หลวง แต่ตอนนี้มาเปลี่ยนเป็นวนาหลวง ตอนไถแรกๆ มูเซอลงมาอยู่กันเยอะ

จากนั้นประมาณปี พ.ศ. 2527 โครงการไทย-เยอรมันก็เข้ามา สมัยนั้นเป็นกำนันแล้วได้ไปอบรมกับเจ้าหน้าที่โครงการไทย-เยอรมัน ช่วงนั้นยังมีปัญหายาเสพติดมากมีแต่ไร่ฝิ่น นานๆ ครั้งหัวหน้าโครงการไทย-เยอรมัน จะเข้ามาสักทีชื่อลีโอ เป็นฝรั่ง หน่วยงาน ปปส. ตั้งอยู่ที่หน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ เวลาไปอบรมก็ต้องไปนอนที่นั่น อบรมตั้งแต่ผู้ว่า นายอำเภอ ผู้ใหญ่บ้าน จนถึงคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นเรื่องยาเสพติดเกี่ยวกับในพื้นที่ อบรมเฉพาะพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนที่เดียว ถ้าเขาจะเรียกไปให้ข้อมูลในหมู่บ้านก็จำเป็นต้องได้เข้าไป เช่น ทำอะไรดี ปลูกอะไรจึงได้ผล มีบ้านกี่หลังคาเรือน

ตอนเปิดถ้ำลอดผมได้เป็นกำนันครั้งแรก ตอนไปพัฒนาไปทำอยู่ 3 วัน ตอนนั้นมีแต่บ้านเหนือบ้านใต้ยังไม่มีบ้าน คนบ้านถ้ำมาจากหัวลาง นาป่าตี ซามู่ หนองปะหลำ ทางฟากน้ำสาละวิน

สมัยก่อนฝิ่นนั้นพวกคนดอย มูเซอปลูกกันทั้งนั้น เจ้าหน้าที่มีน้อย ส่งมาเอาข้อมูลก็มาติดยาฝิ่นกลับไป เจ้าหน้าที่โครงการไทย-เยอรมัน ก็ติดไปหลายคน แต่นานๆ ครั้งก็จับคนที่เสพย์เหมือนกัน ตัวอย่างเช่นพวกลีซอ พอตำรวจจะเข้าไปจับก็จะตะโกนบอกกันเป็นทอดๆ ว่าตำรวจมา

สมัยก่อนเวลาทำงานลงพื้นที่ใช้การเดินเท้า ไปกันเป็นกลุ่ม ได้แก่ ตำรวจ พัฒนาชุมชน สาธารณสุข กำนัน เลขา ไปกันประมาณ 6-7 คน บางครั้งปลัดก็ลงพื้นที่ด้วย ไปนอนกันสามสี่คืน อย่างถ้าจะไปบ้านจ่าโบ่เราก็ส่งข่าวไปก่อนว่าชุดนี้จะมาถึงกี่โมง เข้ามาถึงหมู่บ้านก็มีการประชุม แต่ถ้าหมู่บ้านไหนไปยากลำบากก็ขี่ม้าไป ไปถึงหมู่บ้านไหนหมูตายเป็นตัวๆ หรือไม่ก็ชวนกันไปล่าสัตว์

ครั้งแรกที่เปิดเที่ยวถ้ำลอด ก็มีนักท่องเที่ยวเข้าไป จากนั้นก็มีฝรั่งเข้ามาเยอะมันดังเพราะลุงจอห์น มาสร้างที่พัก อาหารการกินก็มี ภาษาก็พูดอย่างเดียวกัน รู้ทั้งคำเมือง คำไต

2.2 ถอดเทปสรุปความคิดเห็นของกรรมการบริหารบ้านไร่เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยว วันที่ 13 มีนาคม 2554 สถานที่ บ้านพ่อหลวงบ้านไร่

ทิศทางการท่องเที่ยวของบ้านไร่ในอนาคต

ยังไม่มีการคุยเรื่องการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง คุยในเบื้องต้นว่าจะมีการทำแต่ยังไม่ได้ลงในรายละเอียด แต่จะต้องสานต่อของเดิมซึ่ง อยู่ในแผนที่จะเสนอให้ผู้ว่าฯ ชื่อว่า ***"โครงการหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงเกษตรและวัฒนธรรมบ้านไร่ "*** งานหลักๆ คือการปรับภูมิทัศน์ต่างๆ เส้นทางสู่การท่องเที่ยว ซึ่งกำลังเขียน รวบรวมข้อมูลเสนอเป็นโครงการ ให้กับนายอำเภอ โดยจะทำพิพิธภัณฑ์ ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้การเกษตรเนื่องในโครงการพระราชดำริและจะของบประมาณสร้างใหม่เป็น 2 ชั้น และปรับโครงสร้างทุกอย่าง ทั้งถนนขึ้นถ้ำผีแมน อีกอย่างคือจะปรับทางขึ้นถ้ำผีแมน และจะทำถนนอีกเส้นหนึ่งจากท่าไคร้ทะลุถึงวัดใต้เพื่อเป็นเส้นทางปั่นจักรยานเพื่อสุขภาพ ส่วนเส้นทางขึ้นถ้ำยังเป็นเส้นเดิมแต่จะทำให้มั่นคงขึ้นเพราะแต่ละปีเราต้องเอาชาวบ้านขึ้นไปพัฒนาแต่พอฝนมาก็โดนทำลายหมด

ส่วนเรื่องของรูปแบบการพัฒนา กำลังปรึกษาหารือกันอยู่แต่ก็เคยคุยกับอาจารย์เหมือนกัน แกก็บอกว่าทางป่าไม้ กรมอุทยานก็ดีที่เขาทำเส้นทางหล่อปูนให้กลมกลืน แต่เรายังไม่ได้ลงรายละเอียด โดยในแผนคิดว่าตลอดเส้นทางสู่เพิงผาผีแมน ควรเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติมีที่พักชมธรรมชาติ

ส่วนเรื่องของการรวมกลุ่มการท่องเที่ยว เราต้องจัดตั้งให้เป็นจริงเป็นจังให้มีความชัดเจนมากขึ้น ปัจจุบันนี้ก็ยังเป็นกลุ่มเดิมที่พ่อหลวงซัวหยี้เป็นประธานดำเนินการ แต่ต้องปรับปรุงเรื่องการดำเนินงานให้มีกิจกรรมต่อเนื่อง เช่น การประชุมร่วมกัน เข้ารับการอบรมต่างๆ เพราะที่ผ่านมาไม่ได้รวมกันเป็นจริงจัง ปัญหาเรื่องมูเซอ จากบ้านน้ำบ่อสะเป่ ที่พานักท่องเที่ยวฝรั่งเข้ามาแล้วพาไปส่งเอง แต่กลุ่มนี้พานักท่องเที่ยวผ่านไปทางน้ำบ่อสะเป่แล้วไปลุกข้าวหลามไม่ได้เข้ามาเพิงผาบ้านไร่ แต่ที่ผ่านมาถ้ามีนักท่องเที่ยวเข้ามาก็จะติดต่อผ่านทางพ่อหลวงซัวหยี้ แต่ก็ไม่ค่อยมีมาก เฉลี่ยหนึ่งปีเข้ามาประมาณ 10 คณะ ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มนักศึกษา คนหนุ่มสาว ฝรั่ง เราก็เคยทำการเปิดไปหลายครั้งแต่บางทีอาจยังไม่มีการโปรโมทที่ชัดเจน บางคนก็ได้ข้อมูลจากไกด์ว่าที่นี่ขึ้นสูงลำบาก ก็ไม่กล้าเข้ามาเที่ยว

ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวแม่ฮ่องสอนจะมีทัวร์แนะนำโปรแกรมมาอยู่แล้ว มาจากเชียงใหม่จากแม่ฮ่องสอน ว่าเข้ามาแม่ฮ่องสอนแล้วต้องเที่ยวที่ไหนบ้าง แล้วเพิงผาบ้านไร่ยังไม่ได้จัดอยู่ในโปรแกรมเพราะไม่ค่อยเป็นที่รู้จัก ถ้าเทียบจากน้ำบ่อผีนั้นติดในโปรแกรมทัวร์แล้วว่า สามารถลงเดินจากบ้านไร่สู่บ้านน้ำบ่อสะเป่แล้วก็เดินเข้ามาน้ำบ่อผีก็ครบหนึ่งวัน ออกมาทางลุกข้าวหลามมีรถรับกลับ เขาจัดทัวร์ไว้อย่างนี้แต่บ้านไร่ยังไม่ได้เข้าไปอยู่ในโปรแกรมทัวร์ ขนาดป้ายทางเข้าหมู่บ้านเราก็ยังไม่มีบอกว่าเรามีเพิงผาผีแมนต้องปรับปรุงเรื่องภูมิทัศน์ ป้ายให้สะดุดตา และสร้างจุดบริการให้ข้อมูลนักท่องเที่ยวที่อยากเข้ามาเที่ยวในบ้านไร่

เรื่องของความรู้ที่ใช้ในการจัดการด้านการท่องเที่ยว

ข้อมูลหลักต้องใช้งานวิจัยของอาจารย์ทั้งหมด นอกจากนั้นเรายังมีปัญหาเรื่องของการให้ข้อมูลเป็นภาษาอังกฤษเรายังไม่สามารถทำได้ เมื่อเทียบกับไกด์มูเซอของบ้านลุกข้าวหลาม ที่สามารถเดินนำอธิบายข้อมูลเป็นภาษาอังกฤษเขาก็เลยได้เปรียบกว่าเรา สาเหตุเพราะที่ผ่านมาเรายังไม่ได้พัฒนาปรับปรุงอย่างจริงจัง เราต้องค่อยพัฒนาวางโครงสร้างใหม่ทั้งหมด ทั้งในเรื่องของการโปรโมท การจัดตั้งกลุ่มดูแลภายในต้องวางเป็นระบบ ขณะนี้อยู่ระหว่างการก่อสร้างอาคารใหม่ ตอนนี้ยังไม่ได้วางแผนว่าจะมีข้อมูลอะไรอย่างไรบ้าง เพราะตอนนี้ทางอำเภอต้องการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เกษตรอันเนื่องมาจากโครงการในพระราชดำริ ในบ้านไร่ เราก็ต้องนำเรื่องนี้ใส่เข้าไปในพิพิธภัณฑ์ด้วย

ถ้ำพุทธโธ เราวางแผนว่าจะเสนอสถานที่ท่องเที่ยวเพิ่มเพื่อเป็นทางเลือกให้นักท่องเที่ยว เราวางแผนไว้ว่าจะชูสถานที่ท่องเที่ยวเป็นสองที่ เพราะว่าบางคณะเข้ามา 7-8 คน แต่บางคนอาจถอดใจแต่เราก็มีทางเลือกให้เดินไปชมถ้ำด้านในเป็นโถงถ้ำขนาดใหญ่กว่าถ้ำผีแมน ลักษณะเป็นเงิบแล้วก็ยาว ด้านในมีหินงอกหินย้อย ซึ่งเรายังไม่ได้พัฒนาเส้นทางให้เดินง่าย แต่เส้นทางไม่ชันมากเดินขึ้นเขาประมาณ 100 กว่าเมตร

พยายามจัดให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบว่าเราจะจัดโปรแกรมให้นักท่องเที่ยวเดินเที่ยวชมอย่างไร เพราะว่าในอนาคตศูนย์เรียนรู้เกษตรอันเนื่องมาจากโครงการในพระราชดำริก็จะมาอยู่ตรงนี้ แล้วเราก็นำเสนอให้บ้านไร่เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวการเกษตรและวัฒนธรรม วัฒนธรรมในที่นี้หมายถึงวิถีชีวิตชาวบ้านและวัฒนธรรมโลงไม้

กลุ่มโฮมสเตย์ ต้องจัดการใหม่ให้เป็นรูปแบบชัดเจน เลือกตั้งประธานกลุ่ม เท่าที่ผ่านมาชาวบ้านที่เข้าร่วมสมาชิกบ้านพักโฮมสเตย์ก็มีหลายบ้าน เช่น บ้านลุงจง บ้านพี่อึ่ง บ้านป้าติ๊บ แต่บ้านหลังอื่นยังไม่มีความชัดเจนเพราะยังติดกับกลุ่มเก่าและผมก็ยังไม่ได้ข้อมูลว่ากลุ่มโฮมสเตย์มีกี่บ้าน

ตอนนี้กรรมการชุดใหม่กำลังขับเคลื่อนกันอยู่ ข้อมูลเก่าๆ อาศัยจากการได้เห็นได้ยิน กรรมการมีทั้งหมด 15 คน เราต้องรวมกลุ่มกันบ่อยๆ เพราะแต่ละคนก็ต้องทำงานของตัวเองและชุมชนเองก็มองไม่เห็นภาพ เพราะชาวบ้านบางคนจะติดกับเรื่องผลประโยชน์ พอนักท่องเที่ยวไม่เข้ามาก็ไม่อยากเข้าร่วมประชุมแต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็เห็นด้วยที่จะให้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวในบ้านไร่

ส่วนทางอำเภอ (หน่วยงานราชการ) มองว่าบ้านไร่เป็นหมู่บ้านที่มีศักยภาพ สามารถทำให้เป็นหมู่บ้านตัวอย่างได้ เพราะเรามีความพร้อมในหลายด้านที่เอื้ออำนวย เช่น เรื่องสถานที่ตั้ง ธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นทางกรรมการจะพยายามเขียนโครงการออกมาให้ได้ภายในเดือนนี้เพราะผู้ว่าจะย้ายเดือนตุลาคม แล้วทางเราก็อยากได้ข้อมูลจากโครงการวิจัยของอาจารย์เพื่อใส่รายละเอียดในโครงการเสนอผู้ว่า

พ่อหลวงต้อมฝากถาม เรื่องกิจกรรมเด็กจะมีอีกไหม เช่น การอบรมมัคคุเทศก์น้อย เพราะหลายท่านมองว่าถ้าเราทำกิจกรรมกับเด็กให้เป็นการปลูกฝังได้ผลสามารถใช้ได้จริง เพราะถ้าในอนาคตเด็กๆ กลุ่มนี้ก็จะสามารถเป็นไกด์นำเที่ยว สร้างรายได้ให้ตัวเอง พัฒนาด้านภาษา ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ด้วย และอีกอย่างถ้ามีการจัดกิจกรรมจากหน่วยงานข้างนอกทางชุมชนจะรู้สึกตื่นตัว

การท่องเที่ยวจะพยายามทำให้มีหลากหลาย เช่น อยากให้ทำตรงกึ๊ด เป็นแหล่งท่องเที่ยว กึ๊ด คือรูน้ำที่น้ำจากห้วยไหลหายลงไปในภูเขา แล้วก็เส้นทางท่องเที่ยวจากบ้านไร่ไปบ้านลุกข้าวหลามและน้ำตกซู่ซ่า